

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PRÆSTEINDBERETNINGER
TIL OLE WORM
I

ÅLBORG OG RIBE STIFTER
1625-42

PRÆSTEINDBERETNINGER
TIL OLE WORM

I
ÅLBORG OG RIBE STIFTER
1625-42

PRÆSTEINDBERETNINGER

PRÆSTEINDBERETNINGER
TIL OLE WORM

I

INDBERETNINGER FRA ÅLBORG
OG RIBE STIFTER 1625–42

Udgivet af

LANDBOHISTORISK SELSKAB

Ved

FRANK JØRGENSEN

Under tilsyn af

JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN

LANDBOHISTORISK SELSKAB

[1970]

Genoptryk i offset efter originaludgaven

KØBENHAVN 1974

BEKOSTET AF
STATENS ALMINDELIGE VIDENSKABSFOND

ISBN 87 7526 012 3

KROHNS BOGTRYKKERI

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	VII
Indledning	IX
Udgivelsesprincipper	XIX
Indberetningerne fra Ålborg stift	XXXII
Indberetningerne fra Ribe stift	XXXV
Ålborg stift	1-70
Horns herred s. 3. Vennebjerg herred s. 10. Børglum herred s. 18. Kær herred s. 29. Hvetbo herred s. 30. Han herred s. 35. Hillerslev herred s. 45. Hundborg herred s. 52. Morsø Sønder herred s. 58. Morsø Nørre herred s. 66.	
Ribe stift	71-289
Skodborg herred s. 73. Vandfuld herred s. 84. Hjerm herred s. 92. Ginding herred s. 102. Hammerum herred s. 114. Ulfborg herred s. 131. Hind herred s. 139. Bølling herred s. 151. Nørre Horne herred s. 168. Nørvang herred s. 178. Tørrild herred s. 190. Jerlev herred s. 198. Elbo herred s. 202. Holmans herred s. 205. Brusk herred s. 209. Vester Horne herred s. 213. Øster Horne herred s. 226. Skast herred s. 236. Slavs herred s. 253. Anst herred s. 256. Malt herred s. 261. Gørding herred s. 267. Kalvslund herred s. 274. Gram herred s. 276. Frøs herred s. 279. Nørre Rangstrup herred s. 281. Hviding herred s. 285.	
Sogneregister til Ålborg og Ribe stifter	291

FORORD

De antikvariske og topografiske indberetninger til Ole Worm fra 1620'erne og 1630'erne er ikke noget ukendt materiale. Det har tidligere været udgivet, men i mange forskellige værker, ofte vanskeligt tilgængelige. Udgivelsen er i flere tilfælde mangelfuld, og da der her er tale om et kildemateriale af meget stor værdi, ikke blot for historikere og topografer, men også for sprogfolk, folkløriser og retshistorikere, må det anses for påkrævet under et at udgive det samlede materiale fra det nuværende Danmark.

Landbohistorisk Selskab – tidligere Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie – har i en årrække haft planer om at få gennemarbejdet, evt. udgivet det meget store, men yderst spredte materiale af topografiske indberetninger fra 1600 og 1700-årene. Indberetningerne til Ole Worm er ikke blot i kraft af deres alder, men også på grund af deres særegne og varierende indhold af særlig stor værdi, og da det viste sig, at arkivar Frank Jørgensen havde arbejdet med dette materiale, besluttede man på et udvalgs-møde den 18. september 1962 at udgive indberetningerne i to bind. Frank Jørgensen blev udpeget til udgiver, dr. phil. Kousgård Sørensen til tilsynsførende, mens museumsinspektør H. D. Schepelern skulle være konsulent med hensyn til den latinske tekst.

I 1964 bevilgede Statens almindelige Videnskabsfond, nu Statens Forskningsråd, de nødvendige midler til udgivelsen af de to bind. Landbohistorisk Selskab bringer herved Videnskabsfondet sin ærbødige tak.

København, den 18. maj 1970.

Johan Hvidtfeldt.

INDLEDNING

Statsmagten har flere gange i det 16. og 17. århundrede på forskellig vis understøttet indsamlingen af materiale til historiske arbejder, som kunne siges at have et nationalt sigte. Af den grund fik historikeren Niels Krags indsamling af arkivalier støtte ved et missive af 29. juni 1594. Før ham havde Anders Sørensen Vedel fået økonomisk hjælp og anden form for understøttelse for at kunne samle materiale til udarbejdelse af en Danmarkshistorie. Statens interesse i at fremme sådanne historiske arbejder kunne også tage sigte på et mere indgående studium af fortidens mindesmærker som jættestuer, dysser, gamle våben og smykker samt runestene. Nær her op til lå også udarbejdelsen af egentlige egnsbeskrivelser med historisk perspektiv. Allerede Anders Sørensen Vedel havde været opmærksom på mange af fortidens monumenter og interesserede sig for runeindskrifter, men det egentlige stød til interessen på dette felt blev givet af lensmanden på Koldinghus, Caspar Markdanner til Ronninge Søgård på Fyn, der 1586 fik den store Jellingsten, som var sunket, gravet op og opstillet, og 1591 lod den lærde Henrik Rantzau udføre og publicere et prospekt af Jellingmonumentet med gengivelse af runeindskrifterne på de to stenes forsider.

I slutningen af det 16. århundrede var der også i Sverige opstået interesse for runemindesmærker og for antikviteter i almindelighed. Navnlig blev Johan Bures (Buræus): *Runakänslanäs lärspan* (Uppsala 1599) ret kendt i den lærde verden. Johan Bure deltog også i diplomatisk virksomhed og var med blandt udsendingene i grænsemøderne i Ulfsbäck i 1602. Her noterer han under den 7. april i sin dagbog: »Då förärade jag Danske sändebuden mijn Runatafla.«¹ På denne måde blev dette vidnesbyrd om svensk interesse for rune-forskningen kendt blandt de danske rigsråder.

1. Henrik Schück: *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets-Akademien, dets förhistoria och historia I*, Stockholm 1932, s. 59. Werlauff: *Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium*, *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I*, 1832, s. 330 ff.

Ole Worms interesse for Bures folio-blad, der bl. a. indeholder afbildninger af ti svenske runestene, forskellige runealfabeter og en runekalender, fremgår tidligst af et brev af 8. november 1621 til den skånske præst Bertel Knudsen, hvem han tidligere havde opfordret til at kaste sig over studiet af fædrelandets oldsager og til at samle indskrifter om »gamle helte«. ² Bertel Knudsen (Aquilonius) fik med et senere brev af 20. juli 1623 fra Worm tilsendt Bures runetavle til låns. I brevet til den lærde præst bemærker Worm, at han for nemheds skyld havde delt den i flere stykker, da han skulle forklare den for kansleren Christian Friis til Kragerup.

Der kan næppe være tvivl om, at det var Worms voksende interesse for de danske runeindskrifter og for antikviteter i det hele taget, der snart tog fast form med planerne om et værk omfattende alle Danmarks, Norges og Gotlands runemindesmærker, som har været den vigtigste årsag til udsendelsen af det missive, der udgik til bisperne i Danmark og Norge den 11. august 1622. Dette påbud om indsamling af materiale til belysning af Danmarks ældste historie kunne imidlertid ikke realiseres uden offentlig støtte og interesse. Her må den drivende kraft have været kansler Christen Friis. Ingen kunne på forhånd vide, hvad en sådan indsamling ville bringe for dagen, men man har utvivlsomt håbet, at der ville fremkomme oplysninger om mange »gamle helte«, som måske kunne genfindes i Saxes oldhistorie.

Meningen med missivet har dog ikke alene været at skaffe et overblik over, hvor og hvor mange runestene der fandtes, men ved samme lejlighed ville man prøve at indsamle materiale til en historisk-topografisk beskrivelse af Danmark og Norge. De runestene, som man ville få oplysning om på denne måde, kunne så senere blive genstand for en nærmere undersøgelse af Worm, der allerede i 1625 fik kongelig ordre til at foretage en rejse i Danmark, »hvor nogen Runemonumenter kan være at finde vores danske historier antræffende«. ³

Det er i denne sammenhæng, vi må betragte missivet af 11.

2. Ludv. Wimmer: Om Undersøgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker, Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest, 1895, s. 17. Erik Moltke: Jon Skonvig og de andre runetegnere, II Skildring og kommentar, Bibliotheca Arnemagnæana, supplementum vol. 11, 1958, s. 106 ff.
3. Missive af 17. december 1625, jvf. Werlauff anf. arb. s. 290 ff.

august 1622, som bestod af en kortfattet ordre og en medfølgende fortegnelse eller specifikation. I sin fulde udstrækning er brevet kun bevaret i kancelliets kopibog, Sjællandske tegnelser XXII 1622–24, men selve ordren er bevaret i original i Ribes og Fyns bispearkiver.⁴ Skrivelsen havde følgende ordlyd:

Wor gunst tillforn. Wy bede Eder och wille, at I Eders mueligste flid ahnwender allewegne wdj Eders stigt att opsøge och antegne alle slags antiquiteter och documenter effter medfølgende fortegnelsis indhold, och att I saadanne med flid lader optegne och engang inden Paaske førstkommendis wdj wortt cantzelie lader indleffuere. Dermed skie wor willghe. Befalendis Eder Gud. Skreffuitt paa wortt [slott] Kiøbenhaffn, den 10. augusti anno 1622. Vnder vort signett.

Christian.

1. Skall forfaris i capitletts archiver, huad for documenta historica manuscripta der udi ere, och hid fremskickis i cancelieth.

2. Hos alle lerde mend i deris stifter, seerdelis geistlige, saa och hos kierckerne ingen undertagen, huad documenta antiqva historica de haffuer, och mod reuersal (dennom som dett tillhører att tillskickis) och hid forskickis.

3. Skall alle runeboogstaffuer, skreffne eller i steen, hele eller stycker eller thræ udhugne, eller paa metallbelter, och saadann opsøgis, och med antegnelser huor de ere att finde, och en richtig nøyachtig affskriff aff dennom hid forskickis, och kand lineamenta med kride paa stenene best dragis och siden afftegnis, och proffstene och prestene foreleggis med ald flid strax derom att forfare, och endelig beskeden thill bispene fremskicke, som strax skall dett udi canceliet indskicke.

4. Alle fortegnelser paa huis relationibus i huer sogn berettis de locorum antiqvitate vel origine, de proeliis, incolis, om steenhaabe och deris formeente aarsager och betydninger, och allt huis till chorographiam kand tiene.

4. Sjællandske tegnelser bd. XXII (1622–24) s. 92–93, RA. Ordren er gengivet efter originalen i Ribe bispearkiv, hvor den er dateret 10. august i modsætning til kancelliets kopibog og den bevarede originale ordre i Fyns bispearkiv, hvor datoen begge steder er 11. august. Sidstnævnte dato er den almindelig anvendte og benyttes også her.

5. Alle calendaria runica paa træ och ellers.

6. Altt huis clericiet seerdelis de antiqvitatibus, modo numerandi runico, stellarum nominibus, antiquis ritibus och altt huis som kand thienc thill woris danske historias att enodere och antiqvitates gentis nostræ att deducere. Item de moneta, ponderibus et mensuris antiqvis tam liqvidorum qvam aridorum, item pannorum, viarum. Huilckett alt forbemeldte thill Paasche hid i canceliet skulle leffueris.

Det var således ikke nogen ringe opgave bisperne blev stillet overfor, men ikke alle tog den lige alvorligt. Provster og sognepræster måtte nu informeres om den kongelige befaling, og dette kunne dels ske på landemoderne, dels ved at bisperne tilskrev herredsprovsterne og gav dem anvisning på, hvorledes indsamlingen skulle administreres. I et enkelt tilfælde foreligger en sådan korrespondance, og det kan dokumenteres, at missivet er blevet forelagt på det sjællandske landemøde Sankt Dionysii dag (9. oktober) 1622.⁵ Man ved ikke altid, om bisperne har sendt afskrifter af fortegnelsen ud til provsterne, eller om de eventuelt har nøjedes med at referere den mere eller mindre kortfattet. Sognepræsterne er i hvert fald blevet beordret til at udarbejde og indsende beretninger, og vi må gå ud fra, at resultaterne af deres arbejde i mere eller mindre redigeret form eller ganske ubearbejdet er blevet tilstillet kancelliet.

Hvor meget der er indsendt af bisperne oprindelig lader sig næppe afgøre nu, men fra årene 1623–25 er der bevaret indberetninger fra Lunde stift, herunder Bornholm, Århus stift og Fyns stift samt en enkelt koncept fra Ribe stift. I de nævnte stifter er der dog langt fra bevaret indberetninger fra samtlige sogne. Der er store huller i rækkerne, fra Lunde stift mangler således helt beretninger fra Halland, fra Fyns stift mangler beretninger fra Langeland, Lolland og Falster på nær Fuglse herred.

Ingen af de bevarede indberetninger, hverken de ovennævnte fra 1623–25 eller de senere fra 1638–39, som skal omtales nedenfor, synes i ældre tid at have været indlemmet i kancelliets arkiv. Næsten lige til dette århundrede har de henligget andre steder, oprindelig i

5. Brev fra Århusbispen til provsten i Hornslet (se bd. 2). Synodalia fra Øster Flakkebjerg herred. Manuskript nr. 1849, 8°, Universitetsbiblioteket i Oslo.

private samlinger for senere at havne i manuskriptsamlinger på Det kongelige Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Rigsarkivet. Derudover fandtes indberetningsmateriale i lokale arkiver, således i Ålborgs og Fyns bispearkiver.

Af indberetningerne fra 1623–25 foreligger imidlertid ikke alle i original, d. v. s. som egenhændige skrivelser fra de enkelte sognepræster. I Lunde stift har provsterne i adskillige tilfælde redigeret eller måske simpelt hen blot afskrevet det indkomne materiale. Fra Århus derimod foreligger sognepræsternes egenhændige beretninger med følgeskrivelse fra bispen. De fynske herreder er overleveret på forskellig vis. Samtlige fynske herreder foreligger i en afskrift, der desværre både er udateret og usigneret, men som meget vel kan være samtidig og udført efter biskop Hans Mikkelsens ordre. Denne afskrift opbevares nu i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling (Ny kgl. samling nr. 728, 4°). Indberetningerne fra Gudme herred findes tillige i det fynske bispearkiv i et lille hæfte, der indeholder sognepræsternes egenhændige beskrivelser af sognene fra 1623. Afskriften i Ny kgl. samling er imidlertid ganske identisk med disse originale beretninger. Et sæt indberetninger fra Vends herred, hvoraf to er dateret 1624, er nu henlagt i Danske Kancellis arkiv, tidligere hørte de derimod til Langebeks samlinger i Rigsarkivets manuskriptsamling. Her drejer det sig også om egenhændige skrivelser fra sognepræsterne i herredet, men disse er helt forskellige fra afskriftens indberetninger og synes at være indkaldt, fordi de første har været utilfredsstillende.

Fra Fuglse herred på Lolland, ligeledes i Fyns stift, forefindes også indberetninger, men her er det originale materiale tilsyneladende tabt og kendes kun på grundlag af en trykt udgave fra 1811. Der synes ikke at foreligge vidnesbyrd om indberetninger fra Viborg, Ålborg og Sjællands stifter fra 1623–25, derimod er der fra Egtved sogn i Ribe stift bevaret en enkelt i koncept fra 1625. Fra Viborg og Sjællands stifter kendes heller intet materiale 1638–39.

I kancelliets kopibog anføres det, at missivet er sendt til alle bisper i Danmark og Norge, men kun i to danske bispearkiver er brevet bevaret. Deraf følger dog ikke, at brevet ikke er udsendt til de øvrige; det er blot en følge af, at bispearkiverne overhovedet er meget dårligt bevaret. Viborg bispearkiv findes således i stærkt

reduceret skikkelse efter slet opbevaring og brande,⁶ og det sjællandske bispearkiv gik næsten fuldstændigt tabt ved Københavns brand i 1728, da det opbevaredes i bispegården, der totalt nedbrændte. At missivet dog er nået ud til provsterne i Sjællands stift fremgår af det ovenfor nævnte referat af sjællandske synodalia fra 1622. Det blev her meddelt, at præsterne skriftligt skulle give fra sig »huad antiquiteter eller monumenter, der findis i deris sogner ved kircken, som skall føris thill cancelieth«. ⁷ Fra landemoderne i Ålborg og Viborg stifter synes der hverken at være bevaret samtidige referater eller senere afskrifter af acta synodalia, så det er ikke muligt at konstatere, om missivet ad denne vej er blevet bekendtgjort for provsterne i disse områder.

Det kan således fastslås, at der er udarbejdet indberetninger i årene 1623–25 i Lunde, Fyns og Århus stifter, og at disse beretninger efter alt at dømme er indsendt til Danske Kancelli. Herfra er de så sandsynligvis af Christen Friis, der var kansler fra 1616 til 1639, overdraget til Ole Worm. Af den ene konceptberetning, der er bevaret fra Ribe stift, ses det, at bispren Iver Iversen Hemmet (død 1629) i hvert fald må have udsendt enten en kopi af missivet eller et referat heraf, og at man som følge heraf er gået i gang med at udarbejde beskrivelser i Jerlev herred. Derimod er der intet spor af dem i Ribe bispearkiv eller i kancelliet. De urolige forhold i forbindelse med Christian IVs deltagelse i Trediveårskrigen 1625–29 kan naturligvis godt have hindret en oversendelse, men herimod taler dog, at de fjendtlige tropper først rykkede ind i Jylland 1627. Det kan dog også være, at bispens arbejde med at indkræve ekstraskatter af præsterne har fået et brev om indsamling af historiske oplysninger til at træde i baggrunden.

Efter denne første række af indberetninger følger en senere, der stammer fra 1638–39(42), og som er indkommet fra Ribe og Ålborg stifter. Imidlertid kendes intet missive fra denne periode om antikviteter, og ingen af de bevarede afskrifter af acta synodalia fra Ribe viser spor af, at et kongebrev af den art skulle være læst på

6. Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931, s. 167. Viborg domkirke og bispegård brændte 1726, jvf. desuden Christen Sørensen Testrup: *Om Clostrene i Wiborg Stift*. Ny kg. Saml. nr. 1192 c, 4°, s. 2. KB.

7. Se note 5.

landemoderne i tiden fra 1635–1639.⁸ Nu kunne man fristes til at formode, at det ikke var blevet indført i kancelliets brevbøger, fordi det var identisk med det tidligere udsendte missive af 11. august 1622. Der kendes adskillige eksempler af den art, hvor vi har bevaret kongebreve i lokale arkiver, men hvor samtidig indførelsen i kopibogen mangler, fordi kancelliet tidligere har udsendt et lignende. Dette kan dog næppe være tilfældet her, idet det fremgår af sognepræsternes svar fra både Ribe og Ålborg stifter, at det udsendte missive må have indeholdt spørgsmål, som ikke findes i »spørgeskemaet« fra 1622.

Det viser sig således, at det senere missive må have indeholdt en forespørgsel om hyldningsstedet Dannerlyng. Her er dog en vis forskel mellem materialet fra Ribe og Ålborg stifter. I Ålborg stift er det kun enkelte præster i Horns herred samt Morsø Nørre og Sønder herreder, der omtaler Dannerlyng. For Ribe stifts vedkommende er besvarelsen af dette punkt mere almindelig, dog er der også en lang række herreder her, hvor stednavnet Dannerlyng ikke er nævnt i besvarelsene. Forklaringen herpå kan naturligvis være, at sognepræsterne simpelt hen har set bort fra dette punkt, hvis de ikke mente at kunne bidrage med noget til spørgsmålets løsning. Man kan dog også tænke sig den mulighed, at bestemte provster har fået særlig besked på at foretage undersøgelser, idet Worm måske på forhånd har haft nogle ideer om stedets placering. Dette må igen forudsætte, at bispemanden har fået særlige instruxer fra Worm, og at der må have foreligget en brevveksling mellem Worm og bispemanden, der nu er tabt.

Betegnelsen Dannerlyng stammer i øvrigt fra »Gesta Danorum paa Danske« og er en forvansket form af Lejrekronikens Danærigh, men det var versionen i Gesta Danorum paa Danske, der i almindelighed benyttedes af det 17. århundredes historikere.⁹ I Monumenta placerede Worm siden hen Dannerlyng i nærheden af Viborg.¹⁰

Også på et andet punkt adskiller indberetningerne fra 1638–39

8. Extrakt af den ældste landemodeprotokol 1635–47, Ledreb. nr. 373 fol., KB. Ribe synodalia 1597–1700, Ledreb. nr. 398, 4°, KB. Synodalia Ripensia 1632–84, Ledreb. nr. 399, 4°, KB.

9. Gertz: *Scriptores minores* I, 1917, s. 45.

10. Ole Worm: *Danicorum Monumentorum libri sex*, 1643, s. 89. Danmarks Stednavne IX, Viborg Amts Stednavne, 1948, s. 7 f.

sig fra de tidligere, på den måde at de i mange tilfælde nævner de enlige gårde i sognene. Blot beskrivelsen af sognet er nogenlunde fyldig medtages disse gårdnavne, og her er der til gengæld fuld overensstemmelse mellem materialet fra Ribe og Ålborg stifter. I adskillige indberetninger fra Ålborg og Ribe stifter henvises udtrykkelig til kancelliet eller kansler Christen Friis. Der kan derfor ikke være tale om en direkte henvendelse fra Ole Worm til herredsprovsterne eller bisperne. Sognepræsten til Alslev og Hostrup sogne i Skast herred indleder sin indberetning således: »Efter som magnifici domini cancellarii missive oc skriffuelsse saa vell som ocsaa clarissimi domini episcopi nostri er worden os tilskickede anlangendis antiquiteter och huis merckeligt fantis vdj sognerne etc. att andrage och tilkiendegiffue«. Provsten i Jerlev og Slavs herreder, Søren Poulsen, noterer i sin kopibog: »Anno 1638, 22. augusti sende ieg copia aff cancellarii oc episcopi breff om antiquiteter att bescriffue«. ¹¹

Bevarede synodalakter fra Sjællands stift udviser heller ingen vidnesbyrd om, at nogen skrivelse om antikviteter skulle være forhandlet på landemoderne her i tiden fra 1636 til 1639. Mangelen på bevarede synodalakter fra landemoder i Ålborg, Viborg og Ribe stifter fra denne periode umuliggør en undersøgelse af tilsvarende forhold i disse stifter. Muligheden for at missivet kun er udsendt til enkelte bisper forekommer derfor mest sandsynlig.

Mens indberetningerne fra Ribe stift synes at have befundet sig i København siden det 18. århundrede og indlemmet i Universitetsbibliotekets håndskriftsamling (E donatione variorum nr. 45 fol.), har indberetningerne fra Ålborg stift altid befundet sig i bispearkivet. Dette behøver ikke at betyde, at Worm aldrig har modtaget noget materiale om antikviteter fra Ålborg stift. Forklaringen kan lige så vel være, at bispen har udarbejdet eller ladet udarbejde en afskrift eller redaktion af de originale indberetninger og sendt denne til kancelliet.

Ole Worms navn nævnes ikke i selve missivet af 11. august 1622, men det har ganske givet stået bisperne klart, hvem der egentlig skulle bruge det indsamlede stof. Worm brevvexlede i øvrigt med adskillige af dem privat. Derimod kan vi næppe gå ud fra, at alle

11. Jerlev og Slavs herreders provstearkiv. Kopibog over udgåede breve 1596–1646 (arkivnr. C 37 D-3), LAN.

sognepræsterne har vidst noget herom, bortset fra de ganske få »lærde« præster. Overordentlig mange af besvarelserne af »spørgeskemaet« må have forekommet meget utilfredsstillende, og adskillige præster svarer på ganske andre helt uvedkommende ting, end der spørges om. Især synes præsterne i Århus stift at have været lidet interesserede i foretagendet, rimeligvis fordi biskop Jens Gjødese selv har lagt tilstrækkelig vægt på at få indsamlet nogenlunde grundige besvarelser. Både Hans Mikkelsen i Odense og Jens Borchardsen i Ribe var i flere tilfælde utilfredse med de besvarelser, som de modtog, og så sig derfor nødsaget til at indkræve nye. Kun et eneste sted i det omfattende indberetningsmateriale nævnes Ole Worms navn, da biskop Jens Borchardsen i Ribe ønskede flere oplysninger om en bestemt mark ved navn Danmarks Lund i Føvling sogn. Jens Borchardsen har utvivlsomt ment, at man her stod overfor det eftersøgte hyldningssted. I en kort meddelelse til sognepræsten bemærker han, at der må fremskaffes flere oplysninger om stedet, så at dr. Ole Worm kan blive »satisfeceret«.¹²

Det kan være vanskeligt at afgøre, i hvor høj grad Worm selv har benyttet alle disse indsamlede svar fra præsterne. De tegninger af runestenene eller forsøg på gengivelser af indskrifter, som findes heri, er gennemgående ikke imponerende. En vigtig undtagelse udgør indskrifterne på Jellingstenene, der har været et værdifuldt supplement til de tegninger, han ellers rådede over.¹³ Hvad runestenene angår havde Worm efterhånden også selv et langt bedre materiale i sin udsendte student Jon Skonvigs tegninger og beskrivelser. Skonvig berejste landet ca. 1627–29, altså et par år efter at det første sæt indberetninger var indsendt. På det tidspunkt da det andet sæt indberetninger udarbejdedes, rådede Worm således over adskillige hæderlige tegninger af en lang række runestene. Gennem indberetningerne kunne han dog forvente at få oplysninger om runesten, som den omrejsende student eller hans øvrige meddelere ikke havde været opmærksomme på. Desuden gav beretningerne en lang række andre meddelelser, som dels kunne benyttes ved beskrivelserne af runemindesmærkerne, og dels kunne anvendes som materialesamling ved et videregående studium af landets topografi. Det er i denne forbindelse værd at anføre, at det udsendte »spørge-

12. Se side 265.

13. Erik Moltke, *anf. arb.* s. 69 ff.

skema« kun delvis vedrører runeforskningen. Resten af spørgsmålene vedrører historiske og filologiske forhold i almindelighed, og det kan vel siges, at det er disse sidstnævnte spørgsmål, der bedst dækkes ind af besvarelsene.

Den opgave, der bestod i at anvende materialets topografiske, sagnhistoriske, filologiske og arkæologiske indhold, nåede Worm aldrig for alvor at tage fat på, men disse spørgsmål kan have været nok så vigtige, da indsamlingen blev planlagt. En menneskealder senere forsøgte Peder Resen at løse denne opgave, men måtte, vel sagtens på grund af ukendskab til det tidligere indsamlede kilde-materiale, begynde helt forfra – endda uden kancelliets støtte.

Gennem Worms omfattende korrespondance får man et levende indtryk af hans stadige forsøg på at skaffe sig ny viden indenfor de mange videnskaber han interesserede sig for, men ejendommeligt nok hentyder han i sine mange breve så godt som aldrig til sognepræsternes indberetninger. Et brev af 27. januar 1641 fra Worm til lægen Henrik Køster på Antvorskov nævner imidlertid, at »der for ikke mange år siden udgik kongebrev til alle biskopper og herredsprovster om at pålægge præsterne over hele Danmark og Norge at foretage en nøje eftersøgning af den slags mindesmærker (d.v.s. runesten) og sende dem hertil i afskrift; dette er også sket, idet det indsamlede har stået til min rådighed«. ¹⁴ Ved første øjekast fristes man til at tro, at de indsamlede meddelelser fra sognepræsterne må være identiske med indberetningerne fra 1638–39, og at det brev, der nævnes som udgået »for ikke mange år siden« i så fald må være det i øvrigt ukendte missive, der må formodes at være udsendt 1637 eller 1638. Da Worm imidlertid i samme brev udtaler, at kongebrevet er udsendt til samtlige biskoper i Danmark og Norge, hvilket ikke synes at være tilfældet med det sandsynliggjorte missive, forekommer det rimeligere at antage, trods tidsafstanden, at det kongebrev, som Worm omtaler, er missivet af 11. august 1622.

Intet af det indsamlede materiale har tilsyneladende oprindelig befundet sig i Danske Kancellis arkiv. Dette skete først efter de omfattende afleveringer fra Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket i tiden fra 1894 til 1897 af arkivalier, der skønnedes at høre hjemme i centraladministrationens arkiver. Ved omordningen

14. Breve til og fra Ole Worm II, oversat af H. D. Schepeleln, 1967, s. 227 (brev nr. 895).

af kancelliets arkiv i begyndelsen af dette århundrede henlagdes indberetningerne, såvel den første serie som den senere, som bilag til missivet af 1622. Sandsynligvis har hele materialet været overladt til Worm ved kanslerens mellemkomst uden klausuler og har vel været henlagt i hans bibliotek sammen med hans formodentlig store samling af håndskrifter.

Efter Ole Worms død i 1654 gik »liberiet« i arv til hans ældste søn, den senere professor og højesteretsassessor Willum Worm. Skiftet efter Ole Worm giver ingen detaljerede oplysninger om bibliotekets indhold, men vi må gå ud fra at beretningerne er fulgt med biblioteket.¹⁵ Efter Willum Worms død i 1704 overdroges hans bibliotek med tilhørende håndskrifter til sønnen Christen Worm, der 1711 blev Sjællands biskop og som døde 1737. Det har tidligere været almindeligt antaget, at Ole Worms bibliotek eller væsentlige dele heraf gik tabt, da bispegården brændte i 1728 i forbindelse med Københavns brand. Ellen Jørgensen har imidlertid på grundlag af en undersøgelse af et hidtil upågtet håndskrift i den arnamagnæanske samling (nr. 905, 4°), der indeholder en fortegnelse over Christen Worms bogsamling fra 1714, kunnet påvise, at en række vigtige håndskrifter, der nævnes heri, den dag i dag opbevares i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling.¹⁶ En del bøger og håndskrifter må forinden Københavns brand være havnet i Frederik Rostgaards bibliotek og på denne måde reddet fra undergangen.¹⁷ Kataloget over Christen Worms bogsamling giver ingen holdepunkter for at antage, at der skulle have befundet sig indberetningsmateriale her.¹⁸ Nu forholder det sig således, at den

15. Registrerings- og skifteforretning efter Ole Worm den 9. juli 1655, Additamenta 248 fol. KB.

16. Ellen Jørgensen: Christen Worms Bogsamling. Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen 1919, s.

17. Chr. Bruun: Frederik Rostgaard I, 1870, s. 9.

18. Bjørn Kornerup antager i en anmeldelse af Tunelds udgave af indberetningerne fra Skåne og Blekinge at et enkelt håndskrift i kataloget kunne være identisk med præsteindberetningsmateriale. Dette håndskrifts titel er: Hvomange Herreder, Herregaarde, Landsbyer etc., der er udj Schaane. Det kan næppe være tilfældet, idet manuskriptet senere genfindes i det katalog over Rostgaards bibliotek, som Langebek udarbejdede (pag. 16). På første side i samme katalog er derimod præsteindberetningerne fra Skåne m.v. opført med en fuldt dækkende titel (Kornerups anmeldelse i Dansk Historisk Tidsskrift 10. rk. III bd. s. 300-302).

antikvitetsinteresserede samler Frederik Rostgaard havde overordentlig nær forbindelse både med biskop Christen Worm og faderen Willum Worm. Rostgaard havde i sin ungdom haft Willum Worm som privatpræceptor og formynder og været en daglig gæst i det wormske hjem. Der er således intet i vejen for, at en hel del håndskrifter og bøger allerede inden Willum Worms død eller måske kort tid efter kan være overdraget til den ganske velbeslåede Rostgaard under en eller anden form. I hvert fald må den tanke opgives, at Ole Worms samling af manuskripter i nogenlunde uforandret skikkelse skulle være bevaret i slægten.

Efter sin afskedigelse som oversekretær i Danske Kancelli og geheimearkivar lod Frederik Rostgaard i 1726 udarbejde og trykke et efter tiden fremragende auktionskatalog, da han af bl. a. økonomiske grunde måtte skille sig af med en del af sit bibliotek.¹⁹ I kataloget findes der vel en lang række manuskripter vedrørende oldtidsminder, topografiske beskrivelser af områder i Danmark og af handlinger om runestene, men ingen af dem er forsynet med en sådan titel, at de uden videre lader sig identificere som præsteindberetninger fra et af stifterne. Derimod viser auktionskataloget, at Rostgaard har været i besiddelse af adskillige manuskripter, der oprindeligt må have befundet sig i Ole Worms bibliotek. Et enkelt manuskript godtgør, at Worm har haft kontakter med sognepræster, efter at indberetningerne var indsendt. Således har en bornholmsk sognepræst indsendt en beskrivelse med tegninger af runesten på Bornholm i 1631, men manuskriptet synes dog ikke bevaret.¹⁹

Rostgaard solgte som tidligere nævnt kun dele af sit bibliotek i 1726, navnlig tilbageholdt han en del af sin store håndskriftsamling. Kort efter auktionen begyndte han desuden igen at fortsætte sine omfattende indkøb af bøger og håndskrifter. Han må også have været i besiddelse af et katalog, der imidlertid nu sandsynligvis må anses for tabt, men som kendes gennem en excerpt, som Jacob Langebek udarbejdede i 1738 under sit ophold på Rostgaards gods-

19. Bibliotheca Rostgardiana, 1726. Auktionskatalogets afsnit vedr. manuskripter in 8vo nr. 1029: Parvulus fasciculus compr. seqq. 1) Monumenta runica Bornholmensia, inventa et illustrata a Mich. Nicol. Rhinopolitano 1631. Manuskriptet, der var forsynet med notater af Worm, købtes af Arni Magússon.

ejendom Krogerup i Nordsjælland.²⁰ I dette katalog findes indberetningerne fra Skåne og Bornholm nævnt på første side, derimod forekommer der ikke andre manuskripttitler her, der kan identificeres med de wormske indberetninger. Langebek var selv senere i besiddelse af »afskriften« af indberetningerne fra en række fynske herreder fra 1623 samt de egenhændige beretninger fra en del sognepræster i Vends herred fra det følgende år.²¹ Langebek og senere P. F. Suhm synes derimod ikke at have været opmærksomme på indberetningerne fra Ribe stift, der dengang fandtes i Universitetsbibliotekets håndskriftsamling.

Udover sognepræsternes indberetninger om antikviteter fra det gammeldanske område er der tillige i den arnamagnæanske samling bevaret tre beretninger om antikviteter fra Norge (AM 368 fol., 370 fol., 371 fol.). De er på flere måder ret forskellige fra de danske og kan næppe direkte sættes i forbindelse med missivet af 1622. Beretningerne fra Bergen stift er dateret 1626, fra Aggershus stift 1627 og fra Stavanger stift 1639. Beretningerne fra Aggershus og Stavanger stifter beskæftiger sig kun med runeindskrifter, mens de tilsvarende fra Bergen stift medtager noget mere herunder også beskrivelser af bygninger. Beskrivelserne fra Bergen stift er for øvrigt delvis forsynet med text og tegninger af Worms amanuensis Jon Skonvig. De to af beretningerne (Bergen og Aggershus stifter) blev allerede udgivet i Suhms Samlinger af B. C. Sandvig i uddrag, men hele materialet er i 1956 genudgivet fuldstændigt med tegninger og text og skal derfor ikke yderligere omtales her. Worm nævner i et brev af 7. februar 1638 til biskop Thomas Wegner i Stavanger, at han også har modtaget en beskrivelse af monumenter i Trondhjem stift. Denne synes nu tabt.²²

20. Excerpta tam ex catalogo manuskriptorum Rostgardi quam ipsorum manuskriptorum nonnullis codicibus, Additamenta 58, 11, 8°, KB.

21. J. J. Weber: Bibliotheca Langebekiana, 1777, s. 565.

22. Samlinger til den danske Historie, 2. bd. 3. hæfte, 1784, s. 34 ff. og 215 ff. Erik Moltke, anf. arb. bd. 1, 1956, s. 163–234. De norske indberetninger er nævnt flere gange i Worms breve. I det i teksten nævnte brev til Thomas Wegner af 7. februar prøver Worm at overtale bispem til at gå i gang med en beretning om stiftets runemindesmærker. Han foreslår, at en student skal rejse rundt og registrere og aftegne runesten forsynet med en anbefalings-skrivelse til provster og sognepræster fra bispem. Korrespondancen med Wegner viser, hvorledes de norske beretninger blev til (Breve til og fra Ole Worm II, nr. 700, s. 55).

Indberetningsmaterialet fra det gammeldanske område bærer ikke præg af at være gennemarbejdet af Worm. Der forekommer således tilsyneladende ingen notater eller kommentarer fra hans side, men at han har benyttet enkelte af indskrifterne under udarbejdelsen af Monumenta, synes udenfor al tvivl. Næde Worm således kun at få udnyttet en ringe del af materialet, så var der her samlet et stof på en forholdsvis let tilgængelig måde, som eftertiden interesserede sig for og udnyttede. I den store antikvarisk-topografiske beskrivelse af Danmark, som Peder Resen gennem mange år arbejdede på, er der ingen tydelige spor efter indberetningerne. Enkelte dele af dem er dog alligevel havnet i de resenske materialsamlinger, men Resen og redaktorer holdt sig stort set til den trykte litteratur og til de indberetninger fra præster og andre de selv indsamlede. Hvis man i forbindelse med en fortsættelse af udgivelsen af Resens Atlas påny undersøger det kildemateriale Resen byggede på, vil utvivlsomt et mere nuanceret billede træde frem.

I det 18. århundredes topografiske storværk, Den danske Atlas, opsamledes mange af de oplysninger, man havde fået kendskab til gennem sognepræsternes indberetninger i tidernes løb. Selv om der også indhentes oplysninger fra sognepræsterne, da Den danske Atlas blev udgivet, så byggede man også i høj grad på andet og ældre kildemateriale.²³ Langebek gennemså korrekturerne i flere af bindene og hans medvirken betød en afgjort højnelse af værkets standard. Det er ikke umuligt, at han har bidraget til at landsdommer Frands de Thestrups samlinger blev indarbejdet i 5. bind. Nu stammede mange af oplysningerne i Thestrups samlinger fra Rogerts og Peder Dyrskjødts samlinger samt eventuelt fra Albert Thurahs topografi, og disse tre forfattere har anvendt indberetningerne fra Ålborg stift som kilde. Enkelte oplysninger er på denne måde vandret fra indberetningerne fra 1638 til Den danske Atlas, således at der næsten er verbaloverensstemmelse mellem de to tekster.

Fra Den danske Atlas går oplysningerne imidlertid videre gennem de forskellige udgaver af Trap lige frem til 5. udgave, men i den sidste udgave af Trap: Danmark har man betragtet meddelelserne i Den danske Atlas som en samtidig oplysning fra 1760erne,

23. Fragmenter af disse topografiske beskrivelser er bevaret i Ny kgl. samling nr. 652 4°.

mens det i virkeligheden er en kilde fra 1638, der citeres.²⁴ Det er vanskeligt at eftervise, om indberetningsmaterialet fra Fyn, der stammer fra 1623, har været anvendt. Det er dog næppe sandsynligt, idet Erik Pontoppidan selv har udarbejdet manuskriptet hertil, og han har næppe haft mulighed for at udnytte kildemateriale, som var i Langebeks besiddelse. Langebek kommer først med som deltager i det radaktionelle arbejde efter Pontoppidans død i 1764, da Hans de Hofman overtog og fuldførte værket.

Lykkedes det indirekte for Langebek at få udmontet oplysninger fra de wormske indberetninger i Den danske Atlas, så fik Peter Frederik Suhm helt anderledes fremlagt kildematerialet. I sit tidsskrift Samlinger til den danske Historie, der begyndte at udkomme i 1779, lykkedes det efterhånden at få trykt alle de præsteindberetninger fra 1623–25 på grundlag af historikeren Bertel Christian Sandvigs manuskripter, som Suhm og Sandvig havde kendskab til. Det drejede sig om de skånske, bornholmske og fynske. En fuldstændig udgivelse var der ikke tale om ved denne lejlighed, idet Suhm lod dem forkorte ganske væsentligt og udelod flere »overtroiske« ting. I fortalen til sit nye tidsskrift kunne Suhm ikke lade være med at karakterisere den store afstand mellem sin egen oplyste tidsalder og det mørke 17. århundrede: Beretningerne »indeholder ellers mange overtroiske Ting; og maae man høyligen forundre sig over, hvor meget Lyst til Fabler haver været udstrakt i forrige Seculo, saa og beklage, hvor liden Indsigt da havdes i Natur-Historien, saa at man kan ey andet end lykønske vort Seculum, i Henseende til Forbedring i begge Dele. Hvor meget nyttigere havde det været at give gode physiske og oconomiske Efterretninger, end at fortælle Eventyrer om Kiemper, Hexemestere og Mirakler. Imidlertid har jeg dog ladet det indfore, for at vise Genius Seculo, saa at endog brave og ærlige Præstemænd da troede saadant Snak, som oplyste Bønder nu vilde blues ved. Beviis paa, at vi krafteligen vandre frem imod Oplysning og Forbedring«.

I 1811 udgav Thomas Trojel, der var overlærer ved katedralskolen i Odense, en række indberetninger fra sognepræsterne i Fuglse herred på Lolland fra 1624. Trojel synes i modsætning til Suhm og Sandvig at have trykt beretningerne fuldstændigt efter

24. Dette gælder således beretningerne fra Understed og Karup sogne i Borglum herred jvf. Trap: Danmark (5. udg.), Hjørring amt s. 237.

et manuskript, han havde lånt af juristen og historikeren Gustav Ludvig Baden, der på dette tidspunkt var herredsfoged i Åsum og Vindinge herreder på Fyn.²⁵ En egentlig kontrol lader sig dog ikke gennemføre, da manuskripterne efter al sandsynlighed er gået tabt.

Tråden blev atter taget op i 1839, da by- og herredsfoged Wedel-Heinen i Historisk-Statistisk Maanedstidende for Ribe stift udgav Varde bys beskrivelse på grundlag af provst Jørgen Palle-sens (Palæmon) indberetning herom fra 1638.²⁶ Wedel-Heinen fortsatte ikke sin udgivelsesvirksomhed, muligvis fordi Maanedstidende gik ind kort tid efter. Han anførte heldigvis i en note, hvorfra kildematerialet stammede, således at andre forskere blev sat på sporet. Vedel Simonsen havde forinden afskrevet de fynske indberetninger og indlemmet dem i sine samlinger til Fyns historie og topografi, der siden hen havnede i Nationalmuseets håndskriftsamling. Senere afskrev folkemindeforskeren Svend Grundtvig dele af de præsteindberetninger, det var ham muligt at finde frem til, og hans afskrifter opbevares i Folkemindesamlingen på Danmarks Biblioteksskole. Kildematerialet udnyttede han i sin store udgave af gamle danske folkeviser, der begyndte at komme i 1853, hvad der bl. a. fremgår af de fyldige realkommentarer.

P. G. Thorsen, der selv var stærkt interesseret i jysk historie og topografi og som samtidig var kendt som runeforsker, påpegede i et foredrag i oldskriftselskabet i 1872 værdien af disse indberetninger om fortidsminder i Danmark.²⁷ Et initiativ til en fortsat udgivelse blev kort efter taget op af rådstuearkivar Oluf Nielsen, der gennem mange år havde benyttet dem ved udarbejdelsen af sine herredsbeskrivelser.²⁸ Udgivelsen fandt sted i det forholdsvis ny-startede tidsskrift Danske Samlinger, der på det tidspunkt redigeredes af Oluf Nielsen, Chr. Bruun og S. Birket Smith. I 1874 udgav Oluf Nielsen herefter indberetningerne fra Ribe stift (2. række 4. bind) og fortsatte med Århus stift og Vends herred. Hermed

25. Th. Trojel: Gamle Efterretninger om Fuglse-Herred i Laaland (Indbydelsesskrift), 1. hæfte, 1811.

26. Nogle antiquariske Efterretninger om Varde Kjøbstæd. Historisk-statistisk Maanedstidende for Ribe Stift, 1839, s. 106–109 og 113–116.

27. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1872, tillæg s. 6.

28. Danske Samlinger 2. rk. 4. bd., 1874, Oluf Niensens efterskrift til udgivelsen s. 122.

mente han, at alle bevarede indberetninger var udgivet og betragtede sin opgave som afsluttet.

Oluf Nielsen udgav imidlertid ikke teksterne fuldstændigt, idet han udelod ting, der forekom ham helt uvæsentlige. For beretningerne fra Ribe stift betød det, at han i de fleste tilfælde udelod indledning og afslutning samt de benægtende svar på forespørgslen om Dannerlyng. Beretningerne fra Århus stift forkortede han noget mere, og materialet fra Vends herred redigerede han således, at der snarere er tale om excerpter af teksten end om kildeudgivelse. Oluf Nielsen kommenterede ikke sine udgaver og anførte i de fleste tilfælde ikke, om en indberetning var forkortet eller på anden måde redigeret. Derimod forsynede han dem med kortfattede indledninger eller efterskrifter. Kan man således udfra moderne synspunkter nok rejse forskellige indvendinger mod hans udgivelsesmetode, må det dog samtidig erkendes, at i forhold til Suhms og Sandvigs udgaver eller snarere udtog af stoffet repræsenterede Oluf Niensens udgaver et stort fremskridt.

Indberetningerne fra Ålborg stift blev ikke medtaget, da Oluf Nielsen ikke kendte deres existens. De blev først udgivet i 1911 af Hans Knudsen, der på det tidspunkt var arkivar ved landsarkivet for Nørrejylland.²⁹ I modsætning til sine forgængere udgav Hans Knudsen teksterne fuldstændigt og forsynede dem både med indledning og enkelte kommentarer. Noget nyt var det også, at han oversatte de latinske sætninger og forkortelser, der forekom enkelte steder i teksten, – en tanke, der utvivlsomt ville have været Oluf Nielsen fremmed, men det viser, at udgiveren henvendte sig til en bredere læserkreds. Hans Knudsens udgave må siges at opfylde alle rimelige krav til en kildeudgave, måske bortset fra, at han ikke medtog illustrationer, men dette kan retfærdigvis næppe lastes udgiveren.

Med denne udgave af beretningerne fra Vendsyssel og Thy var således alle kendte dele af dette kildemateriale udgivet, men rigtig nok ud fra mange forskellige principper. Det havde desuden taget over 125 år, og publikationerne var spredt i forskellige tidsskrifter, flere af dem så gamle, at de var vanskeligt tilgængelige. Tanken om nyudgaver var derfor nærliggende og blev da også taget op.

29. Samlinger til jysk Historie og Topografi 4. rk., 1. bd., 1911, s. 72–141.

Mange lokalhistorikere var opmærksomme på materialet, og adskillige havde refereret dem i sognehistorier og herredsbeskrivelser. Beretningerne fra Ålborg var også blevet udgivet i et lokalhistorisk tidsskrift, og det blev da også fra lokalhistorisk side, at sagen blev taget op næste gang. I Bornholmske Samlinger udgav Johan Bulmer i 1925 de bornholmske indberetninger med en kort indledning og enkelte kommentarer.³⁰ Denne udgave var dog ikke fuldstændig, men betydelig fyldigere end Suhms og Sandvigs, og beretningerne var omskrevet til moderne retskrivning, ligesom sproget enkelte steder var tillempet. Langt mere seriøst tog filologen John Tuneld opgaven i sin udgivelse fra 1934 af indberetningerne fra Skåne og Blekinge.³¹ Tuneld søger i sin udgave at anvende en udgivelsesteknik, hvorved man skulle komme så nær op til originalmanuskriptet som muligt. Således er det søgt markeret med kursiv, når originalen har latinske bogstaver, ligesom der er skelnet mellem stort og lille begyndelsesbogstav. Teksten er ikke alene forsynet med en rigdom af textkritiske noter, men sogn for sogn gives desuden indgående realkommentar. Herudover findes indledning, register og en omfattende litteraturfortegnelse. Samtlige tegninger er gengivet i gode autoklicheer i naturlig størrelse.

Med John Tunelds udgave får vi således for første gang en fuldstændig gengivelse af indberetningerne eller relationerne fra Skåne og Blekinge, men uden Bornholm, der strengt taget hørte sammen med de øvrige. At tegningerne kommer med denne gang er vel ikke noget helt nyt, idet allerede Suhm i sit tidsskrift havde medtaget enkelte. Oluf Nielsen måtte velsagtens både af økonomiske og tekniske grunde helt afstå fra at bringe de mange kort og tegninger, der dog må anses for at være ret væsentlige dele af indberetningerne. Hans Knudsen medtog heller ikke illustrationer, sandsynligvis af samme grund.

Indberetningerne har hidtil været et overordentligt udnyttet kildemateriale til lokalhistoriske arbejder, i mange tilfælde har behandlingen dog indskrænket sig til en gengivelse eller referat efter Oluf Niensens eller Hans Knudsens udgaver. Prøver man at undersøge, hvilke intentioner de forskellige udgivere af indberetningerne

30. Bornholmske Samlinger bd. 17, 1926, s. 51–69.

31. Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624. Skrifter utg. av kgl. hum. vetenskapssamfundet i Lund bd. XVIII, 1934.

har haft med deres arbejder, synes det at fremgå, at det navnlig er indberetningernes sognehistoriske betydning, de har lagt vægt på. Det stod dem ligeledes klart, at kildematerialets skildringer af fortidsminder og gengivelserne af indskrifter havde værdi. Allerede fra midten af forrige århundrede blev indberetningerne benyttet af folkemindeforskere og sagnhistorikere, og det skånske sagnmateriale er endda særskilt udgivet.³² Stednavneforskningen har også med stort udbytte kunnet drage nytte af den meget store mængde af navne på høje, marker og gårde, idet mange af disse navne ikke kendes andetsteds fra, i hvert fald ikke fra så tidligt tidspunkt. Størstedelen af de forskere, der hidtil har udnyttet indberetningerne, har vel nok i overvejende grad anvendt dem som berettende kilder. I mindre grad har de fundet anvendelse som kilder til lærdomshistorien eller til en karakteristik af præstestanden i det 17. århundrede. Enkelte har dog været inde på tanken og søgt at drage sammenligninger med andre indberetninger af lignende art fra en senere tid.³³

Den her foreliggende udgave medtager kun beretninger fra det nuværende danske område. Der synes ikke at være nogen saglig motivering for at medtage »relationerne« fra Skåne og Blekinge, når disse foreligger på en sådan måde, at de tilgodeser alle rimelige krav fra forskningen. Da Tuneld ikke udgav de bornholmske indberetninger, medtages disse i denne udgave. Indberetninger udgives i følgende rækkefølge: Ålborg stift (1638), Ribe stift (1638–39 (41)), Århus stift (1623), Fyns stift (1623), Bornholm (ca. 1625). Første bind indeholder Ålborg og Ribe stifter, mens andet bind vil indeholde de øvrige. I 2. bind vil der blive bragt specielle indledninger til de der trykte tekster, ligesom der i 1. bind bringes specielle indledninger til Ålborg og Ribe stifter. 2. bind vil blive afsluttet med et sted- og personnavneregister til begge bind.

En varm tak for oversættelsesarbejdet med de mange latinske afsnit af indberetningerne skal til afslutning rettes til museumsinspektør H. D. Schepelern, Frederiksborg Slot, hvis store kendskab til det 17. århundredes latinske brevstil er kommet udgaven til gode. En særlig tak skal her tillige bringes til professor, dr.

32. Skånska folkminnen. Årsbok utg. av Skånska folkminnesföreningen 1929.

33. N. L. Rasmussens anmeldelse af Prästrelationerne från Skåne av år 1667 och 1690. Personhistorisk tidskrift, 1962, s. 97–98.

phil. J. Kousgård Sørensen for et omhyggeligt og meget værdifuldt tilsyn samt et behageligt samarbejde. En stor del af den udgivne text består af stednavne, hvoraf en del ikke kendes fra andre kilder, og det har derfor været en særlig hjælp for mig ved tydningen af vanskeligt læselige navne at kunne støtte mig til en stednavneforskers erfaring på dette felt. Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling har vist stor imødekommenhed og hjælpsomhed i forbindelse med mine meget langvarige lån af manuskripter.

UDGIVELSESPRINCIPPER

Texten er gengivet bogstavret men følges ikke med hensyn til tegnene. Den oprindelige orddeling er derimod stort set bevaret. I mange tilfælde har det ikke kunnet lade sig gøre at skelne mellem stort I og J, og tegnet gengives derfor med det bogstav, man ville anvende ved nutidig bogstavering. Originaltextens anvendelse af store og små bogstaver er ændret i overensstemmelse med de regler, der er fastsat ved Undervisningsministeriets bekendtgørelse af 22. marts 1948. Danske forkortelser er ikke altid opløst, især ikke når de forekommer umiddelbart indlysende for ex.: gr. eller grd. (gård), eg. hd. (egen hånd), for:ne (forschreffne) samt månedernes navne. Haffuer, der ofte i originaltexten skrives hafr eller hafr er opløst uden angivelse. Hvad de latinske forkortelser angår, er disse i almindelighed opløst og de manglende bogstaver kursiveret. Visse meget almindelige forkortelser, der går igen i indberetning efter indberetning er dog i regelen ikke opløst, for ex. m. pp. eller m. p. (*manu propria*) og etc.

Nummerangivelser i originalmanuskriptets margin er flyttet ind i teksten. Det samme gælder ligeledes tilføjelser i marginen, over eller under linien, og det indflyttede er da markeret ved en kantet parentes. Overstregninger er normalt angivet, og det overstregede er da medtaget i en kantet parentes. Drejer det sig imidlertid om et ord, der er skrevet dobbelt i manuskriptet, er overstregningen dog ikke angivet. De dele af de udgivne manuskripter, der ikke mere har kunnet læses som følge af beskadigelse af papir eller text, er så vidt muligt rekonstrueret i kantet parentes. Skrivefejl er kun rettet i de tilfælde, hvor det skønnes nødvendigt for forståelse af teksten, og rettelser er da angivet i kantet parentes. I adskillige tilfælde er ordet dog blot markeret med et udråbstegn. Sidetæl i originalmanuskripterne er gengivet i udgaven omgivet af to lodrette streger.

I forbindelse med afbildninger af sognekort eller andre kort er stednavne og andre betegnelser på anført. Verdenshjørnernes navne

er dog ikke medtaget, og det samme gælder i flere tilfælde de tilgrænsende sognes eller herreders navne. Det har ikke været muligt at gengive alle kort eller tegninger i samme størrelse som originalerne, men en eventuel formindskelse er da i hvert enkelt tilfælde anført i en note eller på anden måde.

Indberetningerne er i udgaven inddelt herredsvis og i det store og hele er anvendt samme rækkefølge, som er lagt til grund i *Trap: Danmark* (5. udg.). I alle tilfælde har dette dog ikke kunnet lade sig gøre, idet der for ex. i *Trap: Danmark* for Hjørring og Ribe amters vedkommende benyttes en herredsinddeling, der hovedsageligt blev skabt i det 19. århundrede. Som grundlag er i denne udgave anvendt det gejstlige herred (provsti-herredet), der ofte kunne adskille sig fra det verdslige.¹ Indenfor herrederne følger indberetningerne sognevis, og her er ligeledes Traps rækkefølge benyttet, når ikke andre forhold talte imod den. Meget ofte har sognepræsten indgivet en samlet beretning for hoved- og annexognet, og i sådanne tilfælde lader en deling sig naturligvis ikke gennemføre. Mindre almindeligt er det, at provsten har redigeret beretningerne og indgivet en samlet beretning for hele herredet. I så fald er provstens beretning betragtet som en helhed, og rækkefølgen af sognene ikke ændret.

En egentlig realkommentar til teksten er ikke forsøgt, men i enkelte tilfælde er kommentarer dog anført, blandt andet hvor der er givet indskrifter eller tegninger. Meddelelser om fødsels- og dødsår for de sognepræster og adelsmænd, der omtales i beretningerne, er normalt ikke medtaget, da de fornødne oplysninger i regelen uden vanskeligheder kan findes i de almindelige biografiske håndbøger. Som indledning til hvert herred er givet en ganske kort redegørelse for indberetningsmaterialet og herredets afgrænsning. I herredsindledningen eller i noteform er om muligt også anført provstens navn, da det kan have en vis betydning for bedømmelsen af indberetningsmaterialet at kende dette. Desuden findes denne oplysning meget ofte ikke i *Wiberg: Alm. danske Præstehistorie*. For enkelte herreders vedkommende er det dog næppe muligt at fastslå, hvem af herredets præster der var provst i dette tidsrum.

1. Jvf. Troels Dahlerup: *Det danske Sysselprovsti i Middelalderen*, 1968, 388-389.

De dele af indberetningerne, der er på latin, er i alle tilfælde oversat til dansk i noteform. Oversættelserne er markeret ved et »O:«. Museumsinspektør H. D. Schepelern har foretaget oversættelsesarbejdet i næsten samtlige tilfælde og har i øvrigt gennemset alle oversættelserne.

INDBERETNINGERNE FRA ÅLBORG STIFT

Præsteindberetningerne fra Ålborg eller Vendelbo stift findes i Ålborg bispearkiv i Landsarkivet for Nørrejylland. De udgør nu en del af arkivpakken: Topografiske indberetninger 1638–1712 (arkivnr. C I – 364). Materialet består af en række løse ark og små papirslapper, der i landsarkivet er indordnet herredsvis i læg. Et ældre omslag, rimeligvis fra det 18. århundrede er bevaret og bærer følgende påskrift: B Loc. 4 (med blåkridt). Fascicul VIIIvus. Nogle præsters kundskab om hvad byer, enistegaarde, bierge, dale, dysser kand findes i deres sogner, meddelte episcopo Christiano Johanni 1638. Et nyere omslag bærer desuden påtegningen D 21.

Yderligere kildemateriale til belysning af disse egenhændige indberetninger fra sognepræsterne synes ikke at være til stede i bispearkivet. Oplysninger herom findes heller ikke i bispearkivets ældre arkivfortegnelser, og de er således i reversalerne fra 1736 og 1779 blot betegnet med den titel, der en anført på ovennævnte gamle omslag. Bispearkivets bevaringstilstand er i det hele meget ringe for sager fra første halvdel af det 17. århundrede. Dette må imidlertid være en gammel skade, idet en fortegnelse over kongelige befalinger til stiftet, der ser ud til at være affattet kort efter 1714, viser, at allerede da var kun en ringe del af disse breve bevaret. Således er der ingen bevaret fra 1605–21, fra 1625–28, fra 1630–33, fra 1636–39 og fra 1641. For de øvrige år i denne periode er der kun bevaret 1 fra hvert år.¹

Nu omfatter indberetningerne kun en del af stiftet, og fra Jerslev, Hassing og Refs herreder mangler de helt. Fra Læsø er heller intet bevaret og for Kær herreds vedkommende er kun bevaret en enkelt yderst kortfattet beretning. Indenfor de øvrige herreder er størstedelen af sognene repræsenteret.

1. Fortegnelser paa kongelige Befalinger, som ere gaaen til Aalborg Stift fra Anno 1540 til 1714. Ny kgl. Saml. 743 b 4°, KB. De bevarede arkivfortegnelser i bispearkivet (reversalerne) indicerer også, at bispearkivets beholdninger fra det 17. århundrede allerede på et ret tidligt tidspunkt er gået tabt.

Bispeembedet i Ålborg var i det 17. og 18. århundrede besat med flere historisk interesserede folk. Allerede Christen Jensen fik besked på at medvirke ved indsamlingen af oplysninger om runemindesmærker, men ulige mere berømt var Jens Bircherod, der udnævntes til biskop i 1693, og som straks lod stiftskisten undersøge for historiske dokumenter. Hans efterfølger Frands Thestrup, der udnævntes 1709, stillede gerne arkivalier til rådighed for historisk interesserede præster. Der er store muligheder for at disse sognebeskrivelser på løse ark kan være bortkommet under benyttelsen. Tilsyneladende har materialet også været benyttet i det 19. århundrede. Selv om Wilhelm Rogert, Albert Thura og senere landsdommer Frands de Thestrup har udarbejdet deres sognebeskrivelser med indberetningerne fra 1638 som kilde, kan vi på grundlag af deres arbejder ikke rekonstruere eventuelle tabte beretninger, da disse forfatteres værker er uden kildehenvisninger, og da det tydeligt fremgår af dem, at de må have benyttet andre kilder end beretningerne fra 1638.

Sammenlignet med materialet fra Ribe stift må man nok karakterisere beskrivelserne fra Ålborg stift som ret magre, ind imellem findes der fyldige og gode beretninger, men det drejer sig om undtagelser. Kun en enkelt tegning findes blandt dem, og hverken sognekort eller runeindskrifter er med. Spørgsmålet om Dannerlyng, der blev besvaret af en stor del af præsterne i Ribe stift, er her kun besvaret af ganske få sognepræster.

I de tilfælde, hvor præsterne har leveret nogenlunde fyldige beskrivelser af deres sogne, er normalt følgende enkeltheder omtalt: 1) kirken, 2) herregårde, 3) byer, 4) høje, 5) dale, 6) kilder (vandløb), 7) stenstuer, 8) bakker, 9) enestegårde. Rækkefølgen kan naturligvis variere, men besvarelsenerne stemmer her nogenlunde overens med Ribe-materialet.

Provsternes medvirken kan konstateres i enkelte herreder, idet de her har affattet herredsbeskrivelser. Beretningerne fra Hvetbo herred bærer præg af en, tilsyneladende samtidig bearbejdelse, der bl. a. kan gå ud på, at denne eller hin runeindskrift, der ikke er medtaget i beretningen, skal udskrives. Disse tilføjelser kan meget vel være foretaget af herredsprovsten, men muligvis også af biskop Christen Jensen selv. Det synes ingenlunde utænkeligt, at Christen Jensen, der tidligere havde fået besked på at hjælpe Worm med

indsamlingsarbejdet, også har bearbejdet disse beskrivelser. Desværre foreligger der intet om bispens interesser i øvrigt, og Worms omfattende korrespondance giver ingen oplysninger. Det forekommer ikke så sandsynligt, at bispen skulle have ladet alle de indsamlede beretninger henligge på bispegården i Ålborg uden at foretage sig videre, i så fald må man formode, at han ville være blevet rykket af kancelliet. Det er derimod en mulighed, at de beretninger, der har forekommet ham mest værdifulde, er indsendt til kancelliet. Resten kan være forsøgt uddybet ved fornyede henvendelser til provster og præster eller til andre egnede personer. Er denne antagelse rigtig, skulle det materiale, der nu er tilbage i bispearkivet, være det, som Christen Jensen i sin tid anså for værdiløst.

INDBERETNINGERNE FRA RIBE STIFT

Præsteindberetningerne fra Ribe stift 1638-41 foreligger nu som et bind i folio, hvori de enkelte beretninger er indhæftet. Oprindelig må præsternes sognebeskrivelser have udgjort en samling mere eller mindre løse ark i mange størrelser lige fra dobbelte folioark til ganske små lapper papir. I nogle provstier har man tilsyneladende anvendt den fremgangsmåde, at lade nogle sammenfoldede folioark cirkulere blandt sognepræsterne, og hver præst har da på et af hæftets sider kunnet opnotere stedets antikviteter og en almindelig sognebeskrivelse. Andre steder har provsten enten personligt udarbejdet en samlet beskrivelse af herredet, eller han kan have ladet en af de øvrige præster gøre det. Hvorvidt disse redigerede beretninger blot er direkte afskrifter efter de originale indberetninger, eller om en bearbejdelse har fundet sted, kan ikke afgøres. Sådanne redigerede indberetninger findes fra Skodborg, Brus, Jerlev, Elbo og Anst herreder. Det er ikke ualmindeligt, at provsterne har forfattet en indledende beskrivelse af herredet eventuelt suppleret med en fortegnelse over de sogne der hører med.

Udover indberetningerne er der i bindet ligeledes indsat, formentlig ved en fejltagelse, en kort meddelelse fra rektor i Århus Christen Jensen til konrektor vedrørende Laurits Pedersen. Den er dateret 17. november 1618, men bærer i øvrigt ingen påtegninger. Denne »memorial« er ikke medtaget i udgaven.

Selve indbindingen synes at stamme fra begyndelsen af 1700-tallet, men kunne også godt være lidt ældre. Bindet er restaureret senere, sandsynligvis i Rigsarkivet. Rygtitlen er i forgyldt fraktur følgende: »Warde Byes og adskillige Herreders Beskrivelse 1638-39«, idet bindet indledes med en beskrivelse af Varde købstad og fortsætter med beretningerne fra Vester Horne herred. Der er ingen indholdsfortegnelse til bindet, men de oprindelig løse indberetninger er samlet herredsvis. Alligevel bevirker mangelen på register eller indholdsfortegnelse, at det er ret omstændeligt at orientere sig

i materialet for benytteren. De ark, der er beskrevet helt ud til kanterne kan være vanskelige at læse for de ords vedkommende, der er trukket helt ind i bindets ryg eller er skjult af den pålmede falsestrimmel. Adskillige sammenfoldede dobbelte folioark har i tidens løb været udsat for et betydeligt slid, og de mest beskadigede af dem er restaureret.

Foliobindet, der som tidligere nævnt nu opbevares i Rigsarkivet, er henlagt i Danske Kancellis arkiv i gruppe B 164, diverse breve, dokumenter og akter sagligt ordnede 1572–1660. Denne gruppe er igen inddelt i 16 undergrupper, hvor indberetningerne er placeret i undergruppe XV med titlen: diverse statistica, jordebøger og godsfortegnelser. Her er også indberetningerne fra Lunde og Århus stifter samt Vends herred placeret.

Tidligere opbevarede materialet fra Ribe stift i Universitetsbibliotekets håndskriftsamling, hvor det var henlagt som nr. 45 in folio i samlingen E donatione variorum. Denne samling blev oprettet kort efter Universitetsbibliotekets brand i 1728, men det ældste katalog over samlingen, der er forfattet af theologiprofessoren Peder Holm (1706–77), synes først at være påbegyndt kort efter 1755.¹ Kataloget har titlen *Codices manuscripti ex donatione variorum* og giver i stor udstrækning oplysning om håndskrifternes herkomst. I Holms katalog har indberetningerne fået titlen: »Warde byes, Vester herreds og flere herreders mærkværdigheder af præsterne i aarene 1638–39«. Som giver anføres navnet Fr. Bartholin. Dette navn er sidenhen tydet som Fru Bartholin og gengives således i Frederik Krarups katalog over samlingen fra 1920'erne. Carl S. Petersen tilslutter sig denne opfattelse i sin oversigt over Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling.² Forkortelsen »Fr.« for frue er ganske vist ikke særlig almindelig på dette tidspunkt, men tolkningen lyder alligevel plausibel. Fru Bartholin må da være identisk med enken efter universitetets kvæstor Thomas Bartholin, Elsa Magdalena, født Bartholin. Thomas Bartholin, der døde 1737, var søn af antiquarius regius, professor Thomas Bartholin, som døde 1698. I øvrigt solgte Elsa Magdalena Bartholin de bartholiniske

1. Det ældste katalog over samlingen opbevares nu i Det kongelige Biblioteks arkiv (arkivnr. E 106).
2. Carl S. Petersen: *Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling*, Kbh. 1942, s. 43.

collectanea til Universitetsbiblioteket i 1739 for 500 rdl. og skænkede samme år biblioteket Ole Romers notater.³

Meget tyder således på, at indberetningerne har været i historikeren og samleren Thomas Bartholins besiddelse. Hvorledes han har fået dem, kan imidlertid ikke besvares med sikkerhed. Der kan opstilles flere muligheder. Han kan have fået dem gennem Willum Worm eller hans slægtninge. Desuden opnåede Thomas Bartholin ligesom Ole Worm og Niels Krag at få udstedt et kongebrev om indsamling af kildemateriale. Ifølge missivet skulle der i stiftskisterne, kapitlerne, kirkerne og skolerne stadig findes adskillige gamle breve og bøger. Til Thomas Bartholin skulle der nu hovedsageligt indsendes: gamle breve ante reformationem, dokumenter, bøger såsom annales veteres, chronica monasteriorum, brevaria og missalia⁴. At der virkelig blev stillet meget til rådighed for Bartholin fremgår klart af hans omfattende afskrifter af breve og andre arkivalier i de collectanea, der afleveredes af Elsa Magdalena Bartholin til Universitetsbiblioteket. Der er i og for sig ikke noget i vejen for at en samling beretninger om fortidsminder kunne være blevet indsendt til Bartholin sammen med andre arkivalier fra stiftskisten i Ribe. Spørgsmålet er blot, om det er sandsynligt, at de stadig har ligget i bispearkivet i 1687.

Af materialet fra Ribe stift fremgår, at biskop Johan Borchardsen godt kunne lægge en vis energi for dagen, når det gjaldt om at fremskaffe oplysninger, som han anså for vigtige for Worm⁵. Da biskoppens holdning overfor indsamlingsarbejdet må karakteriseres som særdeles positiv, må vi derfor nok forudsætte, at der ville blive udarbejdet en ret omhyggelig udført afskrift af beretningerne, hvis originalerne skulle blive i Ribe. En sådan afskrift eller redaktion ville ikke blive helt let at udføre, således vil kopieringen af de mange sognekort og indskrifter stille afskriveren overfor en række problemer. Det ville i hvert fald være et arbejde, der ville tage lang tid. Kildematerialet tillader ingen sikre slutninger, men vi kender ingen afskrifter af indberetningerne, og det kan med stor sandsynlighed fastslås, at Worm har benyttet indberetningerne. Muligheden for,

3. Balder Erichsen: Universitetsbiblioteket efter Branden 1728. Ex Biblioteca Hafniensis, Kbh. 1920, s. 140.

4. Sjællandske tegnelser, missive af 19. febr. 1687. R.A.

5. Se s. 265.

at Bartholin har fået materialet overladt fra det wormske bibliotek, forekommer derfor mest sandsynlig.

Indberetningerne er af meget forskellig længde, men det fremgår dog af dem, hvilke spørgsmål, der må have stået i den skrivelse, de har modtaget. Af besvarelsene ses det ligeledes, at brevet må have været udformet som en ordre fra kansleren, idet flere af beretningerne er stilet til Christen Friis. Gennemsnitsindberetningen indeholder oplysning om følgende lokaliteter i sognene: 1) kirken, 2) herregårde, 3) byer, 4) enestegårde, 5) høje, 6) bjerge (bakker), 7) dale, 8) skove, 9) vandløb, 10) runer eller andre indskrifter, 11) Dannerlyng.

Forespørgslen om Dannerlyng må have været fremhævet i brevet som noget særdeles vigtigt, og det ses, at flere herredsprovster er blevet rykket af bispen for et udtømmende svar herom. Provsterne i Hjerm og Ginding herreder har således fået besked på at undersøge om Dannerlyng fandtes i deres herreder, og de afgiver sammen med sognepræsterne erklæringer om, at de intet kender til stedet. Grunden til disse erklæringer må være, at præsterne ikke har givet tilfredsstillende oplysninger herom, og at bispen, eller eventuelt Worm selv, har været utilfreds med resultatet. Provsten i Hammerum herred anfører i sin indledende oversigt, at han tillige har søgt oplysning om Dannerlyng på tinge. Sognepræsten i Ringkøbing måtte indsende en nøjere beskrivelse af en høj ved navn Kongenshøj, der åbenbart formodedes at ligge i nærheden af Dannerlyng, eller som måske ligefrem var identisk med Dannerlyng. Det er i anden forbindelse nævnt, at også sognepræsten i Fovling i Malt herred måtte afgive supplerende beretninger i forbindelse med eftersøgningen af det sted, hvor man forestillede sig, at de danske konger blev hyldet i oldtiden.

I adskillige herreder har ikke en eneste præst svaret på spørgsmålet om Dannerlyng, uden at provsten i den anledning er blevet anmodet om at indsende ny beretning, så forholdene varierer stærkt fra herred til herred. I nogle herreder svarer en enkelt eller to præster herpå, derimod nævner samtlige præster i Hviding herred Dannerlyng i deres beskrivelser.

En del af indberetningerne indeholder sognekort, og herved adskiller de sig afgørende fra det materiale, der blev indsendt fra de øvrige stifter. Sognekortene er dog ret ujævnt fordelt og må siges

at være koncentreret omkring ganske bestemte herreder. I Ribe stift er der ialt indkommet beretninger fra 27 herreder, heraf findes der sognekort fra 8 herreder. Fordelingen er således: Norre Horne herred 6 kort, Øster Horne herred 5, Bølling herred 5, Vester Horne herred 4, Hind herred 2, Hammerum herred 1 kort over hele herredet samt 1 sognekort, Ginding, Ulfborg og Gørding herreder hver 1 kort. Fordelingen ser ikke ud til at være tilfældig, og der er en klar koncentration i de vestlige dele af stiftet. Dette kunne tyde på, at instruxerne til provsterne i disse herreder har afvejet fra dem, der udsendtes til provsterne i de øvrige herreder.

Det er naturligvis ikke lykkedes at få svar fra samtlige sognepræster i stiftet. I nogle tilfælde har provsterne gjort opmærksom på manglerne, og en enkelt herredsprovst anfører således, at han har rykket den efterladende præst uden held. Alle herreder er repræsenteret, bortset fra de dele af Lø og Højer herreder, der medregnedes til stiftet, og alt i alt må det fastslås, at manglerne er yderst små. Det fremgår ikke af materialet, om der, efter indsendelsen af beretningerne til Ribebispen og indtil de blev indbundet, er sket tab.

Sammen med indberetningerne fra 1638-41 er tillige udgivet den tidligere konceptindberetning fra 1625 af Søren Poulsen i Egtved sogn i Jerlev herred. Denne sognebeskrivelse, der indholdsmæssigt afviger betydeligt fra de senere, er formodentlig den eneste bevarede fra Ribe stift i forbindelse med udsendelsen af det første missive i 1622.

Ålborg stift 1638

Horns herred

Fra alle præster i herredet foreligger beretninger. Uggerby og Vidstrup sogne, der i verdslig henseende hørte til Vennebjerg herred, er gengivet her, da de er annexsogne til henholdsvis Tværsted og Tornby sogne i Horns herred, og da præsterne har indgivet samlede beretninger fra såvel hovedsogne som annexer. Til Horns herred er medregnet de sogne, der hørte under dette før ændringerne i jurisdiktionsgrænserne i Vendsyssel i første halvdel af det 19. århundrede (jvf. Trap 5. udg. VI, 1 s. 127-128).

SKAGEN

C. L. S. P. D.¹ Vdi denne menighed er en kierch 5: S. Laurentz kirche, 2 capeller med samme naffn, 2 byer 5: Schagen och Høyenn, 6 smaa buncher eller huße kallis Kaaredtz buncher. En fersch lidenn søe kallis Hoffsoe. Dette ville ieg lade min gunstige øffrighed viide, thi ellers er her inted naffnkundigt. Aff Schagen, 30. sept. anno 1638.

Christen Pedersen Allbech, m. pp.

RÅBJERG

I Roberig sogen och Gaardbo bierk findeß prestgaarden ved kirken, derforuden 2 eenstedgaarde, som er 1) Gaardbo och 2) Høgumhaffue. All kuornjorden er øde aff sandfluct. Ikon en liden by, som bruges auffuel til, ved naun Raaberig, den største partt aff quornmarcken øde aff sand. En liden fischerleyde heder Olbech, och 4 [*overstreget* huße] fiskerhuse igen aff en by, som kalledes Skiøgelund. Nb. findis nogen smaa egetræ vdi sandbacken. Bole och smaa verelßer 10, som er: Starholm, Troldborre, Kyllesbech, Rønrø, Soukrog, Vgerhal, Jennet, Lyngshede, Lofftoud, Gaardbo hede. Tuende søer, som er Gaardbo och Roberigsø, och

1. Forkortelse af Caro lectori salutem plurimam dico. O: Jeg sender den kære læser den bedste hilsen. Alm. indledningsformular.

løber en vdschiuer aff huer aff dem vdi hauet, som haffuer giortt stor skade paa quornmarcken. Summa: Sognet er gandtze omringet med vtellige sandbierge och klettbacker, huilche haffuer ødelagd den største och beste partt aff quornmarcken i all sognet. Robergæ 30. septembr. 1638.

Claus Nielsen, m. ppa.

TVÆRSTED, BINDSLEV OG UGGERBY

Fortegnelse paa kircker, byer oc enstedgaarde, som ere i Tuersted, Bintzleff oc Uggerbye sogner.

Tuersted sogn.

Udi Tuersted sogn, som er hoffuetsognet findið Tuersted kircke oc præstegaarden derhoß liggende. En adelsgaard ved naffn Elkier. Byer 3, som ere Vester Tuersted, Øster Tuersted, Terpet. Eenstedgaarde 3, som ere Giøgsiig, Horsnab, Slynge. Oc en liden bygsted heeder Tuen. Udi Tuersted sogn findið en aae, løber omkring kircken oc præstegaarden oc kaldið Tuersted aae. Udi Tuerstedsogn findis vel mange beche oc render, dog iche naffnkundige. Udi Tuersted sogn findis ingen schouffue, ingen synderlige bierge eller høye, men østerst i sognet ligger en merchelig stor moratz oc udorchen, som kaldis Siørig, en stor miil lang oc bred.

Bintzleff sogn.

Udi Bintzleff sogn, som er det ene annex, findið Bintzleff kircke, som ligger mit i Hornsherret, oc holdis der ting udenfaare kirckegaarden. Bintzleff præstegaard derhoß liggende. En adelsgaard ved naffn Steenßbech. Byer 2, som ere Sønder Bintzleff, Nør Bintzleff. Noch 2 store gaarde udi huilcke boer 5 mend, som kaldið Aagaard. Enstedgaarde 8, som ere Barckholt, Øster Trunsmarch, Vester Trunsmarch, Heßelbech, Syttrup, Hiegaard, Mogenßbech, Egaaß.

Udi Bintzleff sogn findið megen heede jord, fornemmelig findið der en heede, kaldið Langeschouffheede, en gandsche stor miill lang. Igiennem Bintzleff sogn løber en stor aae, som kommer fraa Moes-

berg oc løber igiennem Ugerbye sogn oc exonerer sig² i haffuet neden for Tolstrup. Udi Bintzleff sogn findið ingen naffnkundig bierge eller høye, ingen schouffue, men østen for Steensbech findis et stor elkrat oc moratz, som kaldið Trynkierd.

Ugerbye sogn.

Udi Ugerbye sogn, som er det andet annex findið Ugerbye kircke. Byer 3, som ere Ugerbye, Tolstrup, Stabech. Enstedgaarde 2, som ere Scheen, Ugerhøy. Udi Ugerbye sogn findið ingen schouffue, ingen bierge eller høye, som ere naffnkundige.

Nathanael Pederbøn. Sognepræst i Tuersted, Bintzleff og Ugerbye sogner m. p.

[*På beretningens yderside:*] Nihil annotatione dignum.³

MOSBJERG OG HØRMESTED

Mosberig sogen.

I Mosberig sogen er en kirki. 4 byer: Mosberig by, Mostrup, Woen, Grorup, y den by er intit vden 2 smaa boel. En herregaard Eskierd med sin skoffe. Enstegaarde 2, nemlich Stindrup och Bollehæde. En stor aa løber gennem Mosberig sogen østen om kirken, flyder igennem Bindzløff och Wgerby sogner och endis y stranden. Nogle stor høy y sognit: Bogenhøy, Rishøy, Reffhøy och Grydzhøy.

Hørmedsted sogen.

1 kirki. I ditte sogen er en by vid naffn Tislom. En herregaard Høgholt med sin skoffe. Enstedgaarde: Negst, Birkit, præstegaarden, Stusholt, Wolstrup, Nørgaard och Tislom bundgaard. En stor aa igennem sognit, løber vnder Mosberig brow och endis y haffuit. Stor høye y sognit: Gedhøy och Kragenshøy med it stor waad derhoß, kaldis Kragens wad. Ingen roffnebogstaff findis y diße sogner. Ingen her hoß oß vid aff Dannerliung hæde at sige.

2. udgyder sig, flyder ud i.

3. O: Intet værdigt til optegnelse.

ELLING OG TOLNE

Elling sogn och Elling kiercke liger i Hornz herrit imod øster haffue side. Der i ere tho herregoorde, Lerbecke och Ellinggoord, thiill huere ligger en lille eggeskou wid goordene. I samme sogn ligger 3 byer. 1) Jerup, 2) Strandby, 3) Hertzholdum. Enstedgoorde: Kragskou, Talshoue, Vinbeck, Nilstrup, Nørtued, Skeltud, Korsholt, Strandbylund, Elling, Stabeck, Sortkierd, tho goordde. Ere i samme sogn tho aær, Elling aa, kommer vester fra skouen och løber i haffuit sønden om kiercken, den anden aa Jerups aa, løber igiemen byen i haffuit, <3 Vgger becken>. Vid ieg ingen documenter eller rune bogstaffuer icke eller aff den heede Danerliung, icke eller floder eller naffnkundige dale, icke eller høye vden en vid Strandby, kaldis Haffnhøen. En sandebierig kaldis Søebierig, liger nord[en] præstgaarden.

Talne kiercke, i same Talne sogn en bye Duerretued i liger 4 gaard och 3 boeller. Enstedgaarde: Dale, Skiørpingsheed, Talne 2 gaard forvden præstgaarden Kragheede. Skoue thiill Dale: en. En liden thiil Skiørpingshee maxen vexen. En skou thiil Duerretued. En herregaard., kaldis Skorupsgaard, en lille skou thiill ligger, Skorups skou. Ingen aær eller becke vden en lille beck om Skorupsgaard thiill møllen. Icke eller der i sogn nogen vid aff den hee Dannerliung. 1 høye kaldis Kierckebiergit, en daal kaldis Stranderhuole.

SINDAL OG ASTRUP

Anno 1638, 26 septemb. Fortegnelse paa huis herregaarde, byer, gaarde oc buole, som findis i Sindall oc Adstrup sogner i Hornsherrit i Vendsøsbøll.

I Sindall sogin findis en hergaard vid naffn Bagisvon, som welb. frue Sophie Sandberg besidder. Noch 2 landsbyer: Sindal by oc [*overstreged* Adstrup] Fielsted. I Sindall bye er fem hele gaarde oc fem buole forudin degnens bolig. I Fielsted bye findis sex gaarde oc 3 buole. Enstedgaarde findes der: Bradsholt, Togholt, Lund oc Vlstebou forudin prestegrd. Enlig buole er der: Slatued, Osin, Stockholm oc Menholt.

I Adstrup sogin findes en hergaard vid naffn Bøgsted, som welbyrdig Hendrich Sandberre besidder. Noch landsbyer 2, nemlig Adstrup oc Klastrup. I Adstrup by findes halffsiette gaarde (som

dog er ringe i sig self) oc ingen buole. I Klastrup findis hele gaarde icke vdin to, oc buole fem, smaa oc store. Enstedgaarde findis i Adstrup sogin: Øster Tirup, Skierping, Grimershaffue, Solberre, som er 2 gaarde, oc Sparrevon. Enlig buole: Huims, Huing, Sandagger, Vongin, Borrisholtt, Ryett, Skouboe, Bøgholtt, Sønderskou er 2 buole, Iluad oc Kalstrup noch Hundberg oc en mølle dervid, kaldis Huing mølle.

I beggi disße sogner findis ingen naffnkundig bierge eller høie eller skoue ell. huoleveie wdin en huolvei, som skieller beggi <mine> sogner att oc kaldis Grue. Icke heller er der sønderlig stor vand i disße 2 sogner vdin en stor oe, som løber søndin omkring beggi <mine> sognerne oc skill sognerne fra Wgiltt oc Hørmested sogner.

Erich Christensson, egin haandt.

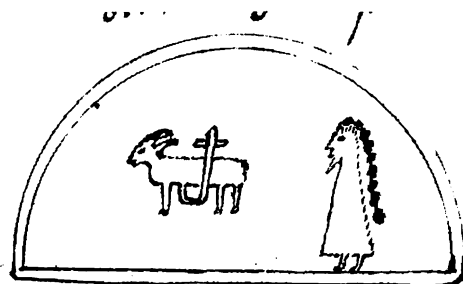
[På beretningens yderside:] Nihil hic notabile.⁴

BJERGBY OG MYGDAL

Horns herret. Bierby sogn.

I Bierby sogn ere 3 byer: Bierby, Sneffre, Saxtrup. 1 eenstedgaard Ønbøll. Paa alle sider aff Bierby ere mangfoldige daale oc høye vden naffn. Vesten Bierby ligger en høy, kaldis Kaarshøy, norden Bierby mod Asdal skow er en høy ved naffn Brudderhøy.

Paa Bierby kirkegaard i sudost hierne ligger en steen saa skicked:⁵

Tegningen, der her er gengivet i fuld størrelse, forestiller i virkeligheden en tympanon, der nu atter er indmuret på sin plads over kirkens syddør.

4. O: Her er intet at notere.

5. En afbildning af tympanonfeltet i Bjergby kirke findes i M. Mackeprang: Jyske Granitportaler, s. 146.

Gamle folk siger vnder denne steen at vere begravvet en spedalsk biscop, som nogle aar bode i Østergaard i Bierby.

Mygdal sogn.

I dette sogn er een by ved naffn Mygdal, een herregaard, Odden, med sin skoffv. Eenstedgaarde: Tredholt, Vrsle, Kobbersholt, Klodskee, Giøgaard, Knaffver, Kaffveltved, Grøntved, Holtegaard, Skarndal. Boel: Høytved, Hebbelstrup, Hoven, Ryggemark, Lildholt, Degenbuolt, Skousmus.

HORNE OG ASDAL

Horn sogn. 1 kierche. 3 byer nemlich: Horn, Terpit, Hourup. Bierge: Løbergit, Aschebergit. <Aaßdall heregaard>.

Asdall capell sogn haffuer enstegaarde. 2, Asdall, Schouff. 1 kierche, der till adelen haffuer jus *patronatus*.

Andreas Thomæ, m. pp.

TORNBY OG VIDSTRUP

Tornbye sogn. En torn kircke. En liden bye østen opad kircken, kaldis Sønderbye. Nortoust fra itt stuort bierig, kaldis Aaskebierig, sønden suduest der neden fra en gaard, hieder Eyestrup, løbber en beck sønden om. Vestsuduest fra kircken ligger en herregaard, hieder Kiersgaard och en mølle huos, litt norden fra ligger en liden bye, kaldis Kiøbste. Der vesten oc norden for er icke anditt end saand oc klett vd till hauitt. Liditt vesten fra kircken ligger en gaard, hieder Nestgr., och der opad itt vand, kaldis Tornby høll. Norden fra kircken er øde aff saand, tou byer oc sex enistegaarde, dog er der for nogle faa aar siden, som dett groffuitt till effterhaanden her oc der, sott nogle husse och vaaninger, miesten fiskerhytter.

Vistrup sogn, sønder fra Tornby. Imellom Vistrup oc Tornby er en liden aae, løbber vd y haffuitt oc sønden op ad den herregr., Kiersgr. (tilforn neffntt). En kollitt kircke. Litt nortoust fra, en

gaard hieder Toffte oc en lide mølle huos. Vester fra kircken en bye,
Øster Vistrup kaldit, oc suduest vid byen en gaard paa backen,
kaldis Dalsgaard.

Thomis Niellssønn, eg. hd.

Vennebjerg herred

Der foreligger beretninger fra samtlige sognepræster i herredet. Vidstrup sogn skal søges under Horns herred, Lendum under Børglum herred. Lyngby er medtaget her, idet sognet er annex til Jelstrup. Rakkeby og Sejlstrup er annexsogne til Harreslev, Tårs var i 17. århundrede annex til Ugilt. Disse fire sogne, Lyngby, Rakkeby, Sejlstrup og Tårs, horer egentlig under Børglum herred, men er medtaget under Vennebjerg herred, da der er indkommet fællesindberetninger for hovedsogne og annexsogne. Til Vennebjerg herred er medregnet de sogne, der henregnedes til herredet, før de omfattende ændringer af jurisdiktionsgrænserne fandt sted i første halvdel af det 19. århundrede (jvf. Trap 5. udg. VI, 1, s. 299–300).

HJØRRING SANKT KATHARINA, SANKT HANS, SANKT OLAI

Hiørings sogner i Vinneberg herret er trende, S. Karrens sogn, S. Hans sogn, S. Olaj sogn.

S. Karrens sogn. Kircken kaldis S. Karrens kircke. Er der en kiøbsted, Hiøring, en enstegard, Bistrup. I Hiørings marck er attskillig høje, nemlig Klunhøj, Algiershøj, Cappelhøj, Brøndershøje, Femhøje. En aae vid naffn Iillaa. En heede vid naffn Hiørings heede.

S. Hans sogn. Kircken kaldis S. Hans kircke. Er der til en af ko. may. gaarde, Aastrup. Itim 4 byer: Backtrup, Crustrup, Giørup, Vansted. Itim 4 enstegarde: Lundergard, Hiørgard, Jonstrup, Lund. En aae vid naffn Lyveraa. Er i ditte sogn Vinneberg herrets ting liggendis i Backtrups marck.

S. Olaj sogn. Kircken kaldis S. Olaj kircke. Er dertil en hergard vid naffn Fogelsig. Itim byer 3: Skydsbye, Veldingshøj, Gorrestrup. Itim enstegarde 4: Brønderup, Ulstrup, Vinstrup, Tirup.

I disse trende sogner findis ingen runebogstaffver eller gamle monumenter.

Niels Lauritzen, egen hand.

UGILT OG TÅRS

Vgilt sogn, som ligger i Venneberg herrit. Sogneskiel paa alle sider: Paa den vester sider er S. Oluffs sogn i Hiøring affskild med Iil aa, paa den nør side Astrup oc Sindael sogn ocsaa affskilt med Iil aa, paa den øster side Lendom sogn oc paa den sønder side Tors sogn.

Er der 3 herregaarde: Linderumsgaard, Jegeberg oc Knudzhholm. 2 smaa skoffue, den ene til Linderumsgaard, den anden til Jegeberg, nock en stor skoff til Høgholt, kaldis Glimsholt skoff, oc en til Børlum closter, kaldis Closterskoff, item en lund til Høgholt ved Drastrup. Kircken ligger mit i sognen. Byer 5: Lørsle, 10 gaarde oc buolle, Vgilt, 4 gaarde oc buole, Aistrup, 2 gaarde oc 1 buol, Linderum, 8 gaarde oc buole, oc Glimsholt, 4 gaarde. Enistegaarde oc buole: Spangerhede, Mølgaard, Aasholm, Tang, Roßig, Nørbol-ler, Roffntued, Dalsagger, Halffodde, Smørkrogen, Seenholt, [*overstreget* Skoffuen, Gildeladen *og i stedet tilføjet*] <Høgberg, Burskoff, Stadshede, Kolbore, Kringelboren, Romholt>, Drastrup, Tyckskoff. Alt det andet smaa buole oc ringe versteder.

Bierge: Vester i sognen er halffparten aff Iilberge her i sognen. Øster er de 2, det ene kaldis Hordenbie[r]g, det andet Kirckeberg. Aær: Lørsle aae, item en beck, løber norden omkring Glimsholt oc Skiersheden oc endis i Lilaae. Nock 1 beck fra Linderumsmølle, begyndis i Barholdzdale, huoraff Lilaae bliffuer, huilcken der siden exoneris i Iilaae, imellom Dalsagger oc Høgholt. Nock 1 beck fra Jegeberg endis ocsaa i Iilaa ved Knudzhholm. Skersheden.

Taars sogn liger i Børlum herrit. Sogneskiel: Iil aa løbber synden oc vesten om sognen, paa øster side er Torsleff sogn oc paa nør side Vgilt sogn, Vester Vredleff oc Synder Jersleff sogn.

Herregaarde 5: Boller, Timandzhholm, Huidstegaard, Aas, Syndergaardt. Adskillige skoffue: Bollerskoff, Linholtz skoff, Aas skoff, Syndergaards skoff, Klarup skoff, Steendal skoff, Timandzhholm skoff, Græsdal skoff, Stocksted skoff, Tyckskoff oc Barholdzdale. Kircken ligger hart adt vesterst i sognen. Byer 10: Huidste 4 gaarde, Borup 3 gaarde, Houstrup 3 gaarde, Taars 8 gaarde oc buole, Seßing 6 buole, Vugdrup en gaard oc 2 buole, Koldbroff 3 buole,

Trangit 6 smaa versteder, Terpit 3 gaarde oc 3 buole, Graffuen 4 gaarde oc buole. Enistegaarde oc buole: Heßelholt, Agdrup, Kar-midzholt, Tyckskoff, Barholt, Stocksted, Volsholt, Græsdal, Steen-dal, Klarup, Skegisholt, Rafftisodde, Bøgit, Kragdrup, 1 gaard oc 1 buol, Siørup, Linholt, Suenstrup, Krogen, Biørnstrup, Harpsø oc siden nogle smaa versteder.

Halffparten aff Iilberge er i denne sogn, oc ellers ingen fleere naff[n]kundige. En liden beck løber fra Boller mølle i Iilaae, 1 beck fra Dalsmølle oc Stockstedmølle løber i [*overstreget* Iilaae] Lørsle aae, 1 liden beck ved Tyckskoff løber ocsaa i Lørsle aae. Nock 1 beck løber fra Timandsholm synder ud aff sognet. Nock 1 beck fra Syndergaa[r]dz mølle oc Aas mølle løber i Iilaae. Taars heede oc Graffuens heede.

FLADE OG GERUM

Flladinge sogn ligger aller østerst i Vennebierrig herrett, der vdi ehr:

Herregaarde thvende: Bangsboe, som velb. frue, fru Birgette Lindenow, *salig her* Otthe Skeels, haffuer. Kniffholtt, som vellb. Hans Dyre haffuer.

⟨Landzbyer 1, nemllig Fladinge bye⟩. Byer en, nemllig Flladinge bye Fiskeleyer thvende, nemblig Fladstrand och Bangsbostrand, det tredie er nu øde gansche, ved naffn Rønnest. Enstedgaarde: Han beck, som vden thvill sit naffn haffuer af den beck, der omkring løber och kaldis Hanbecken eller Tofftebecken, Røntved, Flladbierrig, Suderboe, Steenhaaben och ellers nogle faa boell och gadehuse. Skouffue ehr der thill: Røntved, Flladbierrig, Hanbeck, Suderboe och Trunderup, it boellig, och kaldis med gaardene de thilligger, disligest her i sognet en skouff liggendis thill Bangsboe, kalldis Ryett, och den thill prestegaarden och kaldis aff gaarden.

Høye ehr der mange, som den største deell jeg ingen naffn kand finde paa nu brugelige at verre dem giffuen. Paa Fladinge byes marck er thrende, Raaholtt, Kirckehøyen och Borrebiergett. I prestegaardens marck ehr och nogle, som dog ingen naffn haffuer. Heder er ingen, men Flladinge byes fellet er ved haffsiden, en liden hede er thill Røntved, Kniffholtt, Steenhaben och strecker sig thill

Aasted sogn, huor jeg mener den antegnis. I denne lille hede mod Kniffholtt er en høy, kaldis Eskerhøyen, paa Fladbierrig marck er en høy, kaldis Kiøbmandzhøyen.

Gierrum sogn, der vdi ehr:

Herregaarde en, nemblig Gierrumsgaard, som velb. Hans Baße haffuer. Byer, en <liden>, nemlig Gierrumbye. Enstedgaarde: Dunbeck, och derved løber en beck, som och kaldis Dunbeck, som løber i den aa ved Bangsboe och endis aen i haffuett ved Bangsboestrand; Reffdaell, Gretzkier, Vognsgaard, Vrangbeck, Røer, Rysholltt, Gierrums prestegaard, Syndre Reffdaell, Giøegaard, Bodell. Paa alle disse marcker ehre høye sammestedz, to, tre eller fire, som dog ingen naffn haffuer. Paa Gierrums prestegaardz marck ehr <i blant andre mange> en lang høy med store steene omkring satt, kaldis kiempegraffuen, paa Giøgaardz marck och <iblant andre, ingen naffn haffuer>, en kaldis Blackshøy, huor for nogen thid siden er funden leerpotter med brende been vdi.

Her udi sognen ehr thvende heeder: Gierrums heede, huor gansche mange høye er vdi, mesten med steene omkringsett, som ingen naffn haffuer, mange daler i lige maade, en høy er der, kaldis Sæbyhøy, en kalldis Baallhøyen. Toernsheede, som en deell hører thill Gierrum sogn, en deel thill Hørbye, Lendum, Skierrum och Odsted sogner.

Skouffue er thill Gierrumsgaard, Dunbeck, Vrangbeck, Synder och Nørre Reffdaell, Røer, och kalldis med gaardene, disligest nogle faa threer thill Rysholltt. Och en liden lund thill en gaard i Gierrum och kaldis Skadelund, och [*overstreget* nogle] en lund ligger thill it boelig, heeder Hoellsig, och kaldis med boeliget. Paa Boedell marck findis en høy, kaldis Stenstuffuen, huor vdi findis i jorden ett [*overstreget* liden] hull omkringsat met store brede stien som en liden kellere. Paa Gierrumsgaardz marck blant andre thvende, en kaldis Gammelboe høy, en kaldis Rishøyen.

ÅSTED OG SKÆRUM

Antegnelse paa huad som er værd att antegne aff Aadsted sognn. Aadsted kierke ligger i byen, huilcken der haffuer sitt naffnn aff en aae, som løbber omkring sognett, och er der V andre smae byer i sognett, nemblig: I) Meiling, II) QvisBell, III) Ribbeholt, IV) Beckmand, V) Foffuerholt.

Herregaard: Kniffholt, som ligger halffpart i Aadsted sogn, nock Skiorttholt, som tilforn haffuer været 2 bøndergarde. Enstedgarde XIII. Bierge: Raffnsbierge.

Høye		Dale		Skoffue	
Konger	} høye	Torn	} daall	Guldbeckiers	} skow
Riis		Sthi		Raffnsholt	
Grebtofte		Munke		Linditz	
Throll		Lodskoe		Skiorttholtz	
Sille		Hobbenn		Hobbendals	
Raffns				Karllsgaarstedtz	

Hæder: Aadsted och Meiling hæde. Floder findes ingen. Becker Morbeckenn. Runebogstaffuer och gamle monumenter findes intett i mine sogne.

Aadsted præstegr. den 16. septembris 1638.

Christen Matzøn Aalborg, egen haandt.

Skerm sogn.

I) Skern(!) kierke liggendendes i byen, som kaldes Østerskern.
 II) Vesterskiern. III) Skudtzrig. IV) Thrygdrup, som alle er ringe byer. Hergaarde: Jeggid. Enstedgarde VI.

		Høye.		
Huols	Stodder	Riis	Muus	} høye
Hauns	Løngis	Grøn	Ørndaals	
den brent	Legger	Buckendaals	Staffuer	
Liersigens	Buoll	Doer	Stoer	

Item en høye ved Studtzberg, der offuen i er en kilde, som kaldes Heligkiede, ved huilcken der staar mange potter, kopper och andre smaae trækar.

Aaer: En aae kaldett Skerm aae och løber igiennem sognett.

Becker.		Daall.	
Al	} beck	Dyb	} dall
Ons		Ørn	
Hou		Joens odder	
Studtz		Horße	
		Bi	
Skoffue.		Hæder.	
Jeggidtz	} skow	Skerm	} hæde
Wonsbechs		Sludstrup	

C. M. A., *mea manu.*

SKALLERUP OG VENNEBJERG

Wdi Schiallers sogn er 3 smaa byer, nemlig Nørleff, Sønderleff och Nørum, en hergaard wed naffn Willerup. Enstedgaarde: Knold, Sturup, Hunderup och Tolstrup. *Item* 2 møller, Koldbecks mølle och Willers mølle. En aa kaldis Lyffuer aa, offuer huilken er en bro, kaldis Lyffuer bro.

Wdi Winneberg sogn er 2 byer, nemlig Nørharritzleff och Winneberg by, i huilken kircken staar paa en høy backe eller høy. Er i samme sogn en liden heregaard, kaldis Orklett oc nogen smaa enstedgaarde, nemlig Stodde, Lophaff, Dael, Haugaard oc Hiegaard. Ligger i samme sogn en bro offuer for:ne Lyffuer aa, kaldis Grimsted bro.

RUBJERG OG MÅRUP

Antegnelse paa huis der findis vdi Ruberg sogn. Byer: 1) Ruberg, 2) Wllstrup. Gaarde: 1) Allstrup, 2) Kaiholm. Bierge: Suduest fra Ruberg kirche haffuer verett itt stoer høitt bierge ved naffn Ruberg knud, huilchett er lenge siden udfaldett i haffuett.

Wdi annexen Morup. En by, Lønstrup, huor igiennem løber en rindendis bech. For nogle aar siden haffuer der verett een stoer by ved naffn Vistrup, huilchen er slett ødelagt aff klitten, och findis nu [*overstreget* nogle faa] <sex> fiskere hytter, som ocsaa kaldis Vistrup.

JELSTRUP OG LYNGBY

Jelstorp kiercke haffuer sin annex Lyngbye kierche. Thill Jelstorp sogn ligger 3 byer: Jelstorp, Giølstorp, Hundeløff. Paa Jelstorp marck norden byen ehr 2 høye, kaldeß Thyckhøy oc Fladhøy. Westen byen en liden søe, kaldeß Kattenesß søe. Synden byen en høy, kaldeß Klockhøy, oc ved samme høy en dael, kaldes Agdael. Igiennem byen løbber en bæch, som haffuer sin spring aff ett lidet kier, kaldes Smiddekier, oc løbber omseer i Fiitaae.

Paa Giølstorp march norden byen ehr 2 høye, kaldes Thuihøye, westen byen en høye, kaldiß Skadhøy, synden byen en høy, kaldes Grønhøy. Derhosß ehr en heede, kaldes Neest, oc syndenn om den hede ehr Neestkier, som giør schell imellom Giølstorp march oc Børglum sogns march. Paa Hundeløff march norden byen ehr 3 høye, kaldes Langaggers høy, Kaarßvang høy, Gammelvang høy. Der østen for en daell, kaldes Ræffdael. Synden byen 2 høye, kaldes Thuißhøye. Der synden for en dael, kaldes Baardael. Endnu der ved ehr 6 høye, kaldes Wøerhøy, oc en dael kaldeß Mærredhaffsdael. Noch en høy kaldes Lunhøy, oc en anden høye i kiærret kaldes Huirrelbiæg.

Imellom Hundeløff marck oc Seglstrup march findes en bæck, kaldes Sælbæck. Vesten byen imellom Hundeløff oc Jelstrup løbber en aae, kaldes Fiit, haffuer sin udspring aff Wennebiæg backer oc sin flod synden om Seglstrup kierche ned igiennem Konningbroe udi Lyffuer aae oc omseer i haffuet.

Thill Lyngbye sogn ligger 3 lille byer: Nørlyng bye, Synderlyng bye, Lyngbye thorp. Paa Nørlyngbye mark østen byen er en heede oc der en høy, kaldes Signehøy, derhoß findes 3 høye, kaldis Lynghøye. Imellom Lyngbye march oc Furebye march en dael, kaldes Kokdael.

Pouell Jensßøn, m.ppa.

HARRESLEV, RAKKEBY OG SEJLSTRUP

Haritsleuff kircke.

Til den kircke er en eniste liden bye, huor udi ere 14 gaarde och boell. Sonden byen ligger en steenhøy, heeder EBhøy, strax derhoß ligger itt kier, kaldis Moßkier, løber ned til aæn. Vesten byen ligger

en høy, kaldis Staxhøy. Der lidet vesten for ligger 5 høye, kaldis Mølhies høye, der norden for ligger en høy, kaldis Kyllinghøy. Synden for ligger en vang, heeder Mølhien, och der vesten for ligger et kier, kaldis Damgreene. Norden for ligger en vang, som kaldis det Gamble, och derhos ett kier, kaldis Nørkier. Norden och østen byen ligger en hiede, kaldis Gramboe hæde, derhos en beck, kaldis Grambo beck. Aaen, som kaldis Liffuer aae løber om samme mark paa øster side.

Raacheby kircke.

Thil den kircke ere 2 byer, som er Raackeby och Snarup, alleene 4 gaarde. Vesten Raackeby ligger 2 høye ret tilhaabe, kaldis Biørnhøye. Østen til byen ligger en hæde, kaldis Træmarcken. Vesten omkring byen løber aaen, som kaldis Liffuer aae, och gjør skielsmyß imellom Segelstrup marck och dieris marck. I Snarups marck vesten for byen ligger en dall, heeder Stoffdall. Nør fra byen ligger en, heder Reffdall. Løber der en beck imellom Snarup och Aastrup marck, kaldis Siælebeck. En enstedgaard med naffn Lundergaard. Et boell heeder Hiegd.

Segelstrup capell.

Siges att vere opbyggt aff 12 hoffmend i de store bispers tiid. Segelstrup slott ligger nordost derfra. Ligger til samme capel en liden bye, heeder Smidstrup. 2 enstedgaard nemblig Aalstrup och Aagd. Ett boel heder Staxted. Hart hos capellet ligger norden til en runddeel med graffue och vold omkring, huor meenis slotted haffuer standet i gammell thid.

Børglum herred

Fra Vrå, Em og Skæve mangler beretninger, og ifølge påskriften på indberetningen fra Torslev og Lendum sogne (side 25) synes de også at have manglet i 1600tallet og er næppe nogensinde indgået. Serreslev i Jerslev herred, der på dette tidspunkt synes at have været annex til Vrå, således at indberetningen skulle søges under Børglum herred, mangler ligeledes. Tårs, Lyngby, Rakkeby og Sejlstrup sogne var annexsogne til henholdsvis Ugilt, Jelstrup og Harreslev og skal søges under Vennebjerg herred, da der indkom en fælles indberetning for hoved- og annexsogn. Til Børglum herred er i øvrigt medregnet de sogne, som henhørte herunder i 1600tallet (jvf. Trap 5. udg. VI, 1 s. 232–233 og 299–300).

SÆBY

Sæbye er en liden kiøbsted liggendis mod østen ved det Beltische hauff, fra Skagen 6 mile sønder paa. Vdi byen mod stranden ligger en kircke, som haffuer verit en gammell muncke kircke med 32 munckestole udi choret. Och berettis at schall haue været it closter der ved med nauffn Mariested closter, huorføre byen endnu i sit signete fører jomf. Mariæ billede. Norden igennem byen løber en ae, som kommer aff vesten och for øster ende aff byen gaar i haued. Huad skouffue, bierge, dale, byer oc eniste gorde endoch adelens, der ligger nest ved oc omkring dendne bye, hører thil Albeck, Volstrup oc Vndersted sogner. Er derfor hoß mig inted videre at annotere.

Niels Christenbøn Spend.
Loci ecclesiastes,¹ m. ppria.

UNDERSTED OG KARUP

Vndersted och Carop <sogner>, som ligger i Børglum herritt i Vendsøssell, deris beschriffuellse.

1. O: stedets præst.

I.

1. Vndersted sognen liggendis fraa Sæbye nord och norduest $\frac{1}{2}$ miill er i sinn skichellse nesten thrindt, i lengden fraa sønden thill norden $\frac{1}{2}$ stor miill, i bredden fraa vesten thill østenn $1\frac{1}{2}$ store fierdingvegs. For østen er haffuit eller Østersøen, huor ved er hen ved 21 smaa och store værsteder, thill huillche alle brugis auffil, och haffuer bønderne enn diell dieris aggre och enge dict thill strandsidenn, och kalldis alld dend platz hoss os Vnder Biergitt. For sønden skillis for:ne sognen fraa Ollstrup sognen med en beck, som løbber øster i haffuitt och kalldis Suullbeck. For Nordenn skilles dett fraa Gerumb sognen med enn aae fraa Boell mølle och løbber øster i haffuitt.

2. Kirchenn ligger nestenn sønderst och i sudvest hjerne i sognitt fraa stranden vester 1 stor fierdingvegs.

3. Prestegaardenn fraa kirchen i suduest henn ved 600 faun.

4. Mange flux dybe och løstige daale och nogle høye bierge vesten, norden och nordoust fraa kirchenn findis saa gaatt offuer allt sognitt offuen biergit, dog ingen sønderlig nauffnkundig.

5. Elleffue smaa skoffue och lunde, nemlig: Qviisells, Hestvongs, Vrangbechs, Høgerholtz, Nørknudz, Sønderknudz, Fladholtz, Plettisholtz, itim prestgardz, Tuærkiærdz och Rosengardz lunnde.

6. Fem stiennstuer paa høye steder i Hestvongs, Stienshedz, Vrangbechs, Nørknudz march och enn norden det bolig Gaasested, nogle murit liige som en kiellder med maadelig kampstiene. Nogle giort med 3 megtig stor stiene staaendis rett op och <dend> fierde lagt offuen paa, huilkett syunis ey med menniskelig magt och konst att kand vere giortt. Dend stienstue ved <for:ne voning> Gaasestedh bleff først kiendt anno 1627, der itt træboell, som bønderne haffde opreist paa høyen, nedfielld och slog grønningen offuen aff. Ned i stuen findis i samme stue itt holl, som en kalkellmunde murit, och enn gang langt ind i jorden, huillchen ingen thør forsøge.

7. Ingenn addellsgaarde.

8. Ingenn naunkundige broer. Er dog enn lidenn brou sudvest fraa prestegaarden, <en liden agger langt>, som er och kalldis Prestegardz brou.

9. Ingenn ferske søer eller floder.

10. Ingen vand- eller værmøller sidenn Hestvongs mølle bleff odelagt 30 aar sidenn.

11. Enniste gaarde 6, nogle store och nogle smaa, nemlig: Quisell, Hestvong, Høgerholt, Nørknud, Sønderknud och Fladhollt. Dog findis mange andre baade gaarde och boele, som huerchen er enniste gaarde, fordi dee ligger thillsammen hoss huer andre, kand ey heller kalldis byer, fordi dee er faa boliger, e. g.² Vrangbech er 2 gaarde och itt boell, som 5 mend besidder, itim Rogtued, er 3 gaarde och itt boell, som 4 mend besidder. Disse kand aff forberørt aarsag huerchen kalldis enniste gaarde eller byer. *Atque sic de cæteris.*³ Iblant for:ne gaarde er att eragte, att rett ved dend gaardh, Sønderknud, i sudost er itt berg, slett offuen paa och bratt ned som teckitt paa it huus paa nør, øster och sønder siide, fraa øffuerst thill nedderst 78 Siællendz allne, ingen sand, med[!] deilig grøn med gras alleuegne. Samme berg kalldis Knud, huor paa sigis enn liden festning i gammell dage att skall standet, och enn megtig herre med naffn Knud aff Berrig at haffue boet, brugt seilatz och med sine skibbe thagit paa søerøffuere och hollt søen ren for dennom. Ti haffuitt skall i dee dage gaaitt op thill biergett offuer alld dend voning, som disse offuerschreffne 21 boligger er sidenn paabøgt, som kiendis deraff, att enn mand med naffn Lauritz Tysen henved 50 aar sidenn haffuer oppepløjett itt themmelig skibs anchere (strax vnder biergitt), och er for faa aar siden funden store støcher rau i jorden. Paa bierget er kiendeligt huor 2. vindbroer haffuer veritt.⁴ Aff huillche aarsager dend salig *velbyrdig* herre, *her* Otthe Scheell, thill Hammellmoese (huis *velbyrdige* eftherleffuersche for:ne gaard Sønderknud och bergit thillhører), der sligt hannom er for ørnen kommen, haffuer i sinn bundes Jens Pallisøns neruerelse (som endnu i for:ne gaardh er boesiddendis) samme plattz med forundring flitteligen beseett, som for:ne bunde mig nogle gange ved sinn ed beret haffuer. Samme berg ligger fraa kirchenn i ost nordost nogett meere enn 1 stor fierdingvegs.

12. Trinnde smaa byer, nemlig Kiis, Skiptued och Gadholt.

Dette om Vndersted sogen.

2. *exempli gratia*. O: for exempel.

3. O: således også de øvrige.

4. I Rogerts Collectanea (Ny kgl. Samling 744, 4°) findes en ekstraktafskrift af denne beskrivelse af voldstedet, jvf. desuden Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser IV, 1883, s. 137–38.

2.

1. Carop sogenn er itt lidett sogen liggendis vester och sudves, fraa dett andett. Lengden fraa vester thill øster $1\frac{1}{2}$ fierdingvegst bredden $\frac{1}{2}$ fierdingvegs. For sønden skielles dett fraa Ollstrup sogen med enn bech och for norden skillis dett fraa Gerumb sogen ochsaa med en bech, som løbber øster thill Boell mølle.

2. Kirchen, som ligger paa itt høytt berg och kannnd sees mange vegs søes i Østersøenn, ligger fraa Vndersted kirche negsten 1 fierdingvegs.

3. Trinde smaa skoffue, nemlig Tueddens, Stiendaalls och Flaa-holtz.

4. Tuinde smaa møller, Tueddens och Stiendaalls.

5. Nogle bierge och daale, ingen sønderlig naunkundig.

6. Enn liden gammell adderlls gaardh med naffnn Tueddenn liggendis fraa kirchen i norduest hen ved $\frac{1}{2}$ fierdingvegs, som nu en bunde besidder. Hoss samme gaard schall cragtes, att rett i øster siide dog wdenn thill gaardenn finndis enn stor fiirkantitt mur, 2 all. tych och 2 all. høy <offuen jorden> med store kampstiene muritt, stor som enn flux stor stuue eller <sall>, huillchenn muur schall verett enn grunduoll thill itt svaar høy murit huus 6 løfft høytt, huorpaa enn fornemme mand med naffn Raadengod i gammell dage skall haffue hollt huus och aff samme huus hafft sin vdsiende offuer skoffuenn i Østersøenn, huillchett enn trofast <gammell> bunde med naffnn Chresten Niellsson, som 20 aar forledenn døde her i Carop sogen, haffuer aff sinn farfaders [*overstreget* berettning] relation, offuer 200 aar, berett och ved sinn ed holldett fast och vist att vere.⁵ Och offuer dette finndis nu itt aggerlangt yderst i skouen liige sonder fraa Tueddenn enn høy, kalldis Bedelundz høy <aff huilchen skoffuen sønden gaardenn kaldis Bedelund>, huorpaa staar och voxer mannge smuche och rette bøgetrær <itim berettis enn lund att haffue veritt østen och norden gaarden i gammel dag med naffn Rosenslund, men nu dend største diell øde>, aff huilke berørt aarsager her fuldkommeliggenn menis, att dend gamle smuche viise, som i dend hundred kiempe viise bog findis om for:ne steder och person, skall vere giortt lydendis:

5. I Rogerts Collectanea (Ny kgl. Samling 744, 4°) findes ligeledes en ekstrakt-afskrift af beskrivelsen af Tveden.

Dette var rigen Raadengod,
 hand rider i Rosenslund,
 der møtte hannom ørnen i Bedelund,
 wdj saa kranch en stund,
 och nu gielder ørnen i Bedelunden saa aarlig.⁶

7. Enn nauffnkundig kielde strax nordenn kirchenn med naffnn Hellig Øbben, huorved i gammell dage schall vere brugt megen superstition.

8. Ingenn broer, søer eller floder.

9. Tu stienstuer, en ved Carops prestgard, en paa Storheden.

Dette om Carop sogenn. Vnderstedh prestegardh, dennd 24. octobr. 1638.

Peder Hansønn Mørch, m. ppa.

VOLSTRUP OG HØRBY

Beschriffuellse paa Hørby sogn.

Hørbye kirke ligger geradt wdi øster fra Torsleff kirke, der emellum er en aa, huor offuer landveyen gaar till Sæby. Norden fra Hørby kirke ligger strax nogle høye, som siunis (effter heedensche viiß) att vere begraffuellser. I nordvest ligger en gard, kalldis Haslemarck, paa samme kant nogle sma bøgger och bolliger.

I nør liger Nyholm, en gard, och Hørby lundt, en herregaard, it bolig Kaasager, it andit Vollden, 3 Merbusche. Noch en gaard Gierndrup, Trankierd, en gard, it bollig Trundbeken, Gundestrup en grdt. En gard Kraghede och Hørbylundtz mølle. I øster fra kirken liger 2 garde Hørby, Hørby prestegr. 3 garde kallis Swee, en gard Ørvad, alle mellum skoffuene. Sønder fra kirken ligger en gd. Gamellholm. Sydost it boell, kalldis Rosenshaffue. En mølle paa for:ne aa och Hørby degnboell, huike [!] alle liger imellum schoffuene, som kaldis effter gaardene. Paa Hørby marck i øster ligger nogle store høye omsette med steene. Sudost fra samme mølle en by heder Estrup, en gard, Vester Estrup. Der strax sønder fra ligger itt sted, som siunis at haffue verit fordam en festing, kalldis endnu Volde[n]. Derfra ligger i sydost en laagrdt., som er vnder

6. Folkevisen er trykt i Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser I, 1853, s. 173-75. I Tekstillægget, 1933-58, s. 4 er indberetningen citeret.

Sæbygrd., Haffuen. Itt bollig Klemen, en gard Løgtued, derfra i sondr it bollig, Sløngborg, en schou: Bastkierd, huor er 2 sma huse. Øster fra møllen med aen ligger Møllgrd., derfra i sydost ligger en grd.: Fauerhollt, ett bollig kallds Suangen.

Vollstrup sogn ligger i øster fraa Horbysogn.

Vester fra kirken ligger allene prestegaarden och marken med schoue och enge. I nør fra kirken ligger en herregrd., kaldit Steenshede, en gard, Lille Steenshede, der emellum løbber en bek. Derfra i nordost ligger en grd. Krettrup. Der øster fra en grd. Schøllesdrup, i nordost derfra en by Øxenhede. En gard, Gaddensgardh, 3 garde [overstreget Tambholt] Tamholt. Her hoß ligger itt mectigt stort berg, kalldis Giddeberg, huorom inted rarum er sandferdigt att notere, men megit fabell lader sig sige om en schatt, der schall vere forborgen. Derfra i nordost en gard, Langtued, en moratz Vandkierd. I øster fraa kirken ligger en herregrd., Sæbygrd., derhoß en mølle, it bollig, Kotreng, Aggeledet. Her vidtager Sæby frihed.

Mellum Sæbygr. och kirken løber en aae till møllen. Sydost fra kirken offuer samme aa ligger Rønbrov. En paß sydost derfra ligger en grd., Kneuerhede, enn grd., Kragelund, en grd., Dyrhede, ett boell Vggellholt, en grd., Grønhede. Mod stranden ligger Fogellsang, Sollsbek, Ørhede, Kraffted, nogle sma bolliger. Sønder fra kirken ligger en by Vollstrup (huor emellum løbber en aa i øster till Sæbygardz mølle), en grd., Skousgrd., it bolig Grauerhusit. Her kommer en strøm aff schoffuen, løber och till Sæbygrdtz. mølle, offuer den er en brov Brydzbrov. Derfra i sydost liger en gard Kellstrup, en by Øttofft, en grd., Baddensgrdt., it bollig Lille Badensgrdt. Derfra sydvest: Hollted, Birckmoße.

For:ne tuende sogner ligger i schoffue, och schouene neffnet efter garde och bolliger. Findis ellers ingen rariteter eller antiquiteter schriffuertdig. Vid Vollstrup kirke allene sigis att haffue verit en hellig kille S. Martino consecrered, er med alle forvusted.

Otte Jacobsson, e. h.

TORSLEV OG LENDUM

Torsleff och Lendom sogners beskriffvelße.

Torslef sogn.

Torslef kircke ligger moxen aller østerste i sognet lige offver fra Hørbye kircke, som liger lidet østen for, och i vester fra Sæbye en miil veys i Børlum herredt. I sognet ere 3 byer, en liggendis nør fra kircken ved naffn Høgstrup, en anden sønder fra kircken heeder Trye, och den tredie vester fra kircken vngefehr en halff miil heeder Vraa. I sognet liger en herregaard *velbyrdige* Frederich Rantzov tilstendig, heeder Orumholt. Der ere 7 eller 8 vandmøller i sognet. Der er och alle vegne i sognet mange heele gaarde, mens enddaa flere halffgaarde eller boel och andre smaa boliger bygt her och der i skoffvene. I det gandske sogn er paa begge sider mange skoffve och skovsparter langs med den sønder och nørre side, saasom Giødeye skov, Thamstrup, Fiemme, Fogelsang och Try skov, Beenskoftven, Raunßholts och Vrengsmouße skov, Wraaeye, Nør Vraaskov, Gerßholt skov, Hammerholtz lund, Vangriis, Vangfellie och Skaffvangeskov. Mens mit igienem sognet fra østen til vesten er en sletning med marcke, eng och heede. Tvende aaer begyndis der vester i sognet, den ene gaar vd i haffvet veed Sæbye, den anden veed Waarsaa. Trende høye, som ere naffnkundige findis der i sognet. En strax vesten kircken paa heeden veed naffn Gyldenhøy, en anden strax sønder fra heeder Huggerhøyen, den tredie mit i sognet paa heeden, heeder Boelhøyen, thi der pleyer mand i feydis tid at opreyse och opsette baal. Sognet haffuer til den søndre side Skeffve eller Skove sogn, til den vestre Jerslef och Thors sogn, til den nordre side Lendom sogn, och til den østre Hørbye sogn. Ingen antiqviteter er der at finde.

Lendoms sogn.

Lendoms kircke ligger vhngefehr mit i sognet. Omkring kircken ligger Lendoms bye, ellers er der ingen flere byer i det gandske sogn, thi det er lidet och haffver ellers faa och ringe ensted gaarde men en hob smaa bolige allevegne bygt i steeden for de forhugne skove, som kaldis Lendoms fellie, som for nogen tid siden ere slet

bleffven afhuggen. En herregaard ligger der i sognet veed naffn Lengsholm, som hører *velbyrdige* Knud Rotsteen til. Skove er der: Ringsholt lund, Biergeskoffven och Bremous skov. Haffver sognet omkring liggende i sin circumferentz til vesten Vgilt sogn, til norden Hørmested, til østen Skerum och Gerum sogner och sønden til Thorslef sogn. Det er beliggendis i Venneberg herredt strax offver herritzskillet norden Torslef sogn, som ligger paa den anden side skillet i Børlum herredt. Ingen antiqviteter er der at see.

Christopher Frandtøn, m. ppa.

[På indberetningen fra Torslev og Lendum er tilføjet med anden hånd:]

Nb. fatis Vraa, Em, Seritzleff. Item Skew sogn.

ALBÆK OG VOER

Fortegnelse paa hves som ehr att optegne i Albech sogn.

- 1) Albech kirche som sigis att kallis S. Peders kirche i søkortid.
- 2) I samme sogn findis en gammell hersæde vid naffn Routved, hvilken sigis att haffve veridt di Limbechers, och ligger den imod stranden.
- 3) Findis 3 byer vid strandsiden, den 1 heder Søraa, 2 Vorsaae, then 3 Lyngsaa. Imellom Vorsaa och Løngsaa udschiuder en odde eller reffu, som kallis Nesse eller Neist.
- 4) Paa Søraa hede findes en stor høj imod stranden, som kaldis Lundens høy.
- 5) Findis i samme sogn 2 store berge, dett ene Holttberg, dett anditt heder Liungberg.
- 6) Skoffve findis adschellige saasom Albech schou, Foverholt schou, Lyngsaa schou, Falldens schou samt nogle andre smaa holter etc.
- 7) Vid Lyngsaa findis en stor høy vid naffn Raffnhøy.
- 8) Enistegaarde ehre Dunsted, Kringelhede, Heyseltt, Tvedden, Fæbroen, Hollensgr. och Krogen.

Voer sogn.

- 1) Voer kirche, strax hos den en heregaard vid naffn Voergaard.
- 2) I samme sogn findis thou byer, den ene heder Eegschou, den 2 Aggersted.
- 3) Paa samme Aggersted march findis 3 høye, blant hvilche den middelste kaldis Kongerhøy.
- 4) Imellom Albech sogn och Voer sogn løbber en stor aae, som schiller Børglum herridt och Jersleff herridt och kallis Præstebrou aae.
- 5) Findis enistegaard en,

som heder Gaarsholtt herforuden *boulsgaarde* eller halffgaarde, Trangit, Endeell, Bischouhale, Volbrou, Brunvang och Rychind.

Peder Iversøn, egen haand.

BØRGLUM, FURREBY OG VEJBY

Borglum præst hafver Børglum sogn oc tuinne capeler, Fuorbye oc Weibye.

Borglum sogn haffver ingen herregaarde uden Børglum closter, som saa kaldis af en jomfrue hæde Burgla, ejusdem fundatrix.⁷ Findiss udi samme sogn enstegaarde tuinne, Stenbergaard oc Hiorteniss. Byer fire: Fristrup liggendis synden fra kirchen, Skiøtrup vesten fra kirchen, Witorp norden oc Børglumbye østen fra kirchen. Vdj kirchen findes tuinne gamle biscopers begrafvelser, nemlig Jep Friiß, som udj nør vdschou i vester ende af kirchen ligger begrafven, Nicolaus Stygge begrafven i vester ende vdj synder vdschou af kirchen. Noch findiss i Borglum kirche mod alter goullet en ridder begrafven, her Nielß Tostessen vid nafn.

Fischevand eller søer findis her i sognet intet af vndtagen Kragdam, som ligger til Borglum closter nordost derfraa. Høye er her ingen nafnkundige, men vid closterit findiss tuinne store høye, den enne udj sudvest, den anden vdj nordvest liggende. Broue findiss tuinne nafnkundige udi Borglum sogn, den enne Nieskierbrou, liggendis i nør fra closterit oc gjør schell mellem Borglum birch oc Weneberg herridt. Munchbrou ligger øster fra closterit, vdj gamle dage af munchene funderit, at dj deris paß mellem Borglum oc Wreleff closter dis bedre kunde hafve.

Videre findis intet udj Borglum sogn at antegne.

Fuorbye capel.

Fuorbye menis at hafve sit nafn af en stour fuerschou, som schulle udj forдум tid stait langt vesten byen oc kirchen oc af det oceanische hauff borttagit, som nu strax er der uden for. Vdj denne lille bye

7) O: sammes grundlægger.

eller capel findis ingen antiquiteter. Synden for Fuorbye løber en bech, som gjører scheell mellem Børglum herrit oc Jertzleff herridt, etc.

Weibye capel.

Weibye kaldis hellers Weilbye af en vaadested eller brou, som ligger sudvest fra samme lille bye oc kaldis Weilbrou endnu denne dag. Her findið oc udj denne lille bye eller capel ingen antiqviteter. Men synderst i byen findiss en veldespryng, som udj gammell tid kaldist S. Willadzis kialde, huilchet vand i forðum tid hafde stor krafft mod adschellige sygdom oc brech effter gamle folchis berrettelse. Osten oc sudost fra kirchen løber en ae, kaldis Weibye ae, gjører schelsmis mellem Smidstrup oc Veibye capell etc.

Peder Jensen, e. haandt.

VREJLEV OG HÆSTRUP

Wreglo sogn.

Vdj Wreglo sogn ligger kirchen moxen mit vdj sognet. Wreglo kircke er aff gammel folck kaldett S. Nilus. Vid Wreglo kircke paa synder side ligger Wreglo closter, oc vid en hall fierding veis nør fraa kircken ligger en hergaard kaldett Tierid. Øster fraa Wreglo kircke vid en stor hall mill veis ligger en skov, kaldett Lenniðtvid.

Enseeder i Wreglo sogn ere diße: sudost fraa Wreglo kircke ved halffanden fierding veis ligger Bastholm, synder fraa Wreglo kircke en fierding veis ligger Gjønderup, oc lidett der østen for Mønderup, huor er to smaa lunde med en hall sneß træer i huer. Lidett vesten for Gjønderup ligger Saxagger. Nordost fraa Wreglo kircke vdj en moratz ligger Haurholm, lidett der øster fraa ligger Lie. Lidet østen Wreglo closters march ligger Plett, oc lidett nør derfraa Obenterp. Vdj Wreglo sogn er to møller, den ene ved for:ne Bastholm oc kaldis Bastholm mølle, den anden lidett vesten for Wreglo, kaldett Wreglo mølle.

Anlangendis høye, da findis ved for:ne Gjønderup adskellige høye, iblandt andet en kaldis Grydhøy, 2 kaldis Knappishøye oc samme-steds itt langt bierg, kaldis Langdigs. Vesten for Bastholm er adskillige store høye ved naffn Abelhøy, Naffvershøy, Skipperhøy.

Itt aggerlangt nør fraa paa Rønneberg marck er adskelligge høye ved naffn Aggerhøy, Skoverhøy, Hiortzhøy, Horßhøy, Riishøy. Der lidett nør fraa ved to aggerlangt ligger en høy, kaldis Bovenhøy. Østen for Wreglo kircke paa gaardsens march ligger en høy, kaldis Hiortshøy, oc en lang jordrondell, kaldett Langdigs. Lidett vesten for Wreglo ligger en liden lund med itt bierg, kaldett Lunderbierg. Noch paa Svinbomarck vesten Wreglo ligger en høy, heder Fugelhøy. Norden for Wreglo paa Lund oc Guldagger marck ligger Møggelhøy, Bremhøy oc Vlffhøy.

Hestrup.

Hestrup kircke sigis aff gamle folck att vere itt capell bygt fraa Wreglo kircke, oc att der først bleff begynt med detz bygning synden for Hestrup møldam, men om nattertide skulle bleffvitt forflytt, hueß dertill var laffvett vester paa till den sted, huor kirchen nu staar. Hestrup er ickun en liden bye aff 8 smaa gaarde oc en mølle. Noch ligger lidett vesten kirchen en hergaard ved naffn Hestrupgaard, hueß jord oc march er skilt fraa byens ved en liden beck.

Christen Laurißen, egen haand.

Kær herred

Kun fra et enkelt sogn findes en indberetning i dette herred. Om de øvrige er gået tabt, eller om de aldrig er udarbejdet, vides ikke.

HALS

Fortegnelße paa antiqviteter, som kand antegnis att findis i Halß sogn.

Halß sogn er et slet land oc ingen store bierge der vdi. En skou er der, kaldis Halß schou, er delt i tre parter: 1) Strandmarcken, 2) Middelskou oc 3) Nørskou. Siden er der en liden fiskerby Hu, huor til ligger ocsaa en skou, kaldis Huskou. Aff diße skoue løber der store becke neder i stranden. Andet findes her inthet, der mig siunis fornøden att antegnis.

Actum¹ Halß 25. novemb. 1638.

Joannes Matthiæ. Pastor ecclesiæ Halß², m. ppa.

1. O: Udfærdiget i
2. O: Præst i Hals kirke

Hvetbo herred

Indberetninger om samtlige sogne i herredet.

INGSTRUP, VESTER HJERMESLEV OG ALSTRUP

Ingstrup sogn.

Ingstrup sogn er det norderste sogn i Huetboe herrit oc ligger effterschreffne byer dervdi. Først efftersom kierchen ligger ene, saa østen for kierchen ligger Ingstrup bye, i sudvest Brydsleff oc Trudsleff i nor. Oc siden sandfogget haffuer forderffuet Kiettrup sogn, oc kierchen er nederbrot oc ødde, er diße byer ochsaa lagt til Ingstrup kierche, som er Kiettrup oc Horup oc nogle bygger aff Eyersted, som endnu aar effter aar io mere oc mere forderffuis aff sand. Oc er her forvden tuinde gaarde, som kaldis Øster oc Vester Borup.

Vesten kierchen oc hen mod præstegaarden er en høye, som kaldis Gaanhøye, oc naar mand taller aff samme høye, giffuer tarnet en synderlig echo eller gienlyd, vel paa fem eller sex ord. Ved det vesterste aff Præstegardsmarch ligger Boelshøy, sønden gaarden nogle høye, som kaldis Skurffuehøye. Norden kierchen ligger Skallehøy. Paa Kiettrups march er Stenhøy oc Grønhøy, oc Ørn-bierget ved stranden. Paa Vestermarch er Ormhøy. Ved Trudsleff ligger Huededaall, Haresleffdaal vesten præstgards iord, Douerdaal synden neset, Bremkier norden til Brydsleff, Tinchøy paa Ingstrup march. Siden synden for Ingstrup march ligger Dybdaal, oc endnu der synden for Raunskier. Findis en liden søe, som kaldis Kiettrup søe, endnu en anden, som kaldis Trudsleff søe. Noch en temmelig søe, Ingstrup søe, som oc kaldis Hiermisseleff soe, item Vrensted søe, fordi diße byers engi oc kier støder paa soen.

Hiermisseleff sogn er annex til Ingstrup kierche oc er en kierchebye, oc ligger kierchen noget mod det nordeste i byen, oc kaldis mange aff

gaardene med sit seer naffn, som Løngbieregardt, Nørgardt, Siigen, Tuergardt, Holmgardt, dog de ligger i byen oc er felligbunden med huer andre. Er der en gardt, som ligger for sig selff vid det vesterste, aff Hiermisleff march, oc den kaldis Stride, oc et boel lidet derfra som kaldis Myrtofft. Vester paa Hiermisleff march ligger Haarhøy oc en daal, som kaldis Elsisdaall.

Alstrup sogn er oc annex til Ingstrup kierke oc er en kierchebye, oc kierchen ligger ochsaa mod det nordeste aff byen, oc ligger i byen en bondegard, som heder Abildgaardt. Ved det østerste i kierret ligger Boelskiftet, oc med pramme oc kogge kand mand opseile fra Alborg oc hente korn vdi Rye aae, som løber strax frem ved Boelskiftet. Er paa marchen en høye, som kaldis Jussehøy, oc nogle daale, som kaldis Ved Langbachen. Runebogstaffue findis ingen i mine kiercher.

Søffren Christensøn.

[*Med en anden hånd*]: Huettboe herrittz antiquiteter och beskriffuelße. Nb. om den klokke y Jetzmark taarn, om der findes rune bogstaffuer eller icke etc. Item den sten y synder stette y Hune kirckegaard.¹ Runebogstaffuerne aff at schriffues.

[*Med en anden hånd*]: benyttede af O. Mallings.²

SALTUM OG HUNE

Saltum sogn.

Saltum præstegaard. Westen for samme gaards march ehr en daall, som kaldiß Oddeldaal. Østen for marchen ehr Bruderbjergis daale och en høy derudi, kaldiß Bruderbjergit. Norden for samme daal ere nogle høye, kaldis Blæshøye. Sønden for præstegaarden ere nogle daale och it wand deri, som kaldiß Nols.

1. Jon Skonvig giver omkring 1627 følgende beskrivelse af runestenens placering: »ved Hune kirche vdi den synder kircke stette« jvf. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, s. 197 samt Erik Moltke: Jon Skonvig og de andre runetegnere II. Skildring og kommentar (Biblioteca Arnemagnæana. Supplementum, vol. II), s. 52 og 130. Ang. håndskriften se noten på s. 45.
2. I Ove Mallings efterladte samlinger i Rigsarkivet, Mallingiana, findes ingen afskrifter eller referater af disse præsteindberetninger.

Byer med di fornemmiste høye, daale, wand och kierde:

- 1) Nørsaltum. Der østen for findis it kier, kaldis Raunßkier och strecker sig øster thill en bye.
- 2) Torpit, noch strecker samme kier sig fra denne bye hen udi sønder thill.
- 3) Sønder Saltum, der norden for er Giesling høye och i suduest fraa 3 høye, kaldis Quinder høye.
- 4) Østrup, der sønden for er it stor kier och en søe derudi, kaldis Østrup søe.
- 5) Faarup. Sønder medt wejen icke langt fraa samme bye findis 3 høye: Smidie høy, Storhøy, och Tyckhøy. Sønden for samme bye er it kier, kaldis Elskier.
- 6) Edersted. Vesten for byen ere 3 høye, kaldis Guldaggers høye, och norden byen ligger en høy, kaldis Grydderhøy.

Noch ligger der nogle gaarde strødde øster fraa Edersted och kaldis Jonstrup gaarde, och østen for samme gaarde it kier, kaldis Jonstrup kier. Sønden for ere Tinghøyene och Elße høye. Ensted-gaarde: Drudstrup och Westrup.

Hune sogn.

En bye er der, som kaldis Hunbye, der sønden for ere Hunekier och en bro derudi, kaldis Hunbroe. Noch findis der nogle strøddc werdsteder i Hunetorp, Krattid, Pirup och Brogaard, som ligger emellom saandbackerne och ere mesten forderffuit aff saande.

Enesæder: Vlholm, Trudzholm och Hædgaardt. Sønden for all Hune er it wand, kaldis Lunen. Sønden i Hun kirckegaardsdiggit er en steen med nogle runeboogstaffuer paa, som er tillforn angiffuen och lest.³

Jacob Søffrensonn. Egen haandt.

JETSMARK

Jetzmarck sogn mitt udi Huetboherrett, itt kiercke sogn.

Omkring klokken i taarnett findes effterskreffne ord med runeboogstaff tillforn udlagdt: HANC TIBI CAMPANAM NICOLAE

3. Se note 1.

DICAMUS HABENDAM.⁴ Lundergaard en herregaard ligendes lig vester fra kierckenn och velb. Falck Giøe tilhører. En stor høy paa Lundergords marck kalldes Ørnhøye. En siigh omkring Lundergord kalldes Kiellingsiigh. En muose norden Lundergord kalldes Ringels muose. En stor dall nogett nær fra Lundergord kalldes Duerdall. Noget vester neer ligger itt kier, kalldes Helffuede. Item nogett nær fra Lundergord ligger enstedgaarde: Forshaffue, Hiedgord och Hønshollm.

Nordest i sognett ved Hun brou ligger en liden by, kaldes Korup. Østen for Korup bye ligger nogen smae gadhus, kaldes Purkier. Østen och norden Purkier ligger itt stor kier, kalldes Søkier, och itt kalldes Huollsigh. Item en by lig nær fra kiercken, kalldes Panderup. Imellom for:ne Purkier och Panderups bye ligger en enstedgaard, kalldes Tuillstegord. Och Bispgaard, som aff capteen Luduvich besiddes. En liden bye østen for Panderup med smae gadhus, kalldes Lille Panderup. Nogett øster och nær ligger endnu enstedgaarde Risagere, Meelhollm, Skiodshollm. Østerst i sognett ligger en gaard, kalldes Tofftgord, som er østen en stor aae her i sognett, dog liggendes i Kier herrett. Endnu østen for:ne Tofftegard ligger itt stortt bierge, huor paa er nogen store eegitræ, kalldes Sanderbiergh, hellers omkring samme bierge findes der nogett riiskier och anden smae kratt.

Østen kierckenn ligger prestgorden, norden for prestgorden er liggendis enstedsgaarde Klostergorde, Klaerborgh, Hollmsgord, Kongesback, Kiedgord, item østen och sønden prestgorden er liggende Bundgord, Kallsensgaarde, Krogsgord, Siisgord, Piillgord. Østen och sønden kiercken er liggende en bye nembligh Sønderbye, der sønden for enstedgaarde Brogordtt, och en gaard liggende neder i kierrett, kalldes Biedhollm, itt andett verested ibidem Løtt, kallendis ibidem.

Lig sønder fra kiercken er endnu liggende en bye, kalldis Kaas, der vesten for gaarde och boell Skadback, Anden Skadback, Øster Blegraff, Vester Blegraff. En høy liggende lidett vester och nær fra kiercken kalldes Baallhøye. Nogett nær meer 3 andre smae høye. Østerst omkring sognett er liggende enge, kalldes Valdkier, en høye

4. O: Denne klokke, Nikolaus, vier vi dig til ære.

Anden overlevering om klokkeindskriften kendes ikke jvf. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, s. 196.

paa samme enge kaldes Hallderøgells høye. Siig ibidem: Tycktuerne, Flaskett. Sønderst omkringh sognett er liggende enge, kaldes Trankier. En høye ibidem kaldes Trolldkier, item Lundsigh ibidem. Westen omkring sognitt er liggende store mooser, kaldes Koldmuosenn, Huollsigh ibidem, østen for itt liditt kier, kaldes Hallkier. Item en liden heede sonderst, kaldes Draushiede etc.

Niels Nielsson. Egen haand.

GØL

Giølland.

Giølland er it lidit land, en miel lang oc en miel bræ, som ligger 1½ veksøs vester fraa Aalboreg vd mod fiøusiden, oc kand mand bruge skib till samme land paa thu sider oc aage oc gaa offuer veilen paa nørside ad thuinde fælste eller kiørested. Er paa samme land en kiercke, som lig sønden paa landit. En veirmølle mit paa landit. En lang bye sønden paa landit, som kaldis Giøl bye. En annexgaard, som kallis Birkomgaard. Er der ocsaa paa landit it stuor høy berig, som kallis Kierckebergit, oc vid samme berge liger sex smaae buolig, som folck ibouffuer. Ingen høye, dalle eller runebogstaff findis der.

Soffrin Anderson. Egin handt.

Han herred

Der findes ingen beretninger fra Kettrup og Gottrup. Provsten, Gregers Iversen, har udarbejdet en indledende oversigt over herredet udover en selvstændig beskrivelse af sine egne sogne, Brovst og Svenstrup.

Hanherridt i Jutland.

Att ehrfare om der fandtis nogle gamle monumenter och schriffter med runebogstaffuer.

I Torslef sognen ved en enistegaard, kaldis Haffuen, østen derfra mellem 2 høye ligger steene fra den ene høy och till den anden. Och ligger hart derhoß en steendees. I Beistrup march i en høy ligger 3 steene, huald offuen paa huer andre. I Mandstrup march ligger en dees eller steenstouffue, som kaldis Langdees, och ligger endnu i Mandstrup march en steenstouffue, kaldis Mandstrup steenstouffue. Ved en enstedgaard ved Mandstrup bye, som kaldis Holmgaard, der paa marcken findis thuende steendeefße. Paa Aggersborg marck er en stor høy med smaa steenn omkring. I Aggersborg sognen ved en gaard ved nafn Kryldrups ligger der sønden fra en steendees, kaldis steenstouffuen. Paa Kiettrup march findis 3 steen, en er lagdt offuen paa den andre, och kaldis Steenstouffuen. Item vdi Kiettrup sognen er en eenistedgaard, kaldis Kragholm, som ligger [ved] en høy, och høyen er omkringsatt med steen oc en stor steen mit vdj høyen.

Kolderup sognen. Ved Kolderup præstegaardt synden fra gaarden findis en stor steen opreist, kaldis Kulsteen. Ved en eenistegaardt, kaldis Aarup, der paa marchen findis en steenstouffue. Paa itt, kaldis Høgdals backe, findis en steenhob. Vesten en bygsted ved nafn Bieregaard ved en høy, kaldis Grønhøy, findis en steendees. Ved Gammel Borup i klitten findis ochsaa en stheendees. Ved Bavenhøy norden Kolderup findis en stor steen opreist.

Skrem sognen. Findis vdi Skrem marck sudoest fra kircken enn steenstouffue. Item ochsaa i Skrem marck sønden fra kircken findis en stheenstouffue.

Dette for:ne findis vdi Hanherritt i Jutland, och ingenstedtz paa for:ne kand findis eller ehrfaris att vere skrifter eller runebogstaffuer. Gregorius Ivari, præpositus, ma. ppa.

LERUP OG TRANUM

Leerup sognen.

Vdi Leerup sognen er en kirke, som kaldis Vor Frue kirke eller efter sognit Leerup kirke. Byer iche vden enn: Tellingh. Enstedtgaarde: Leerupgaard, som er prestegaarden, Myllgard, Stagsted, Puorup, Lunde, Lien. Høies naffne: Niehøi, Nørhøi, Stilbøi, Lundhøi, Marschielhøi. Daelis naffne: Steuer daell, Espedaall, Staphells fald. Foß er en rendendis vand och beck, som løbber alltid.

Tranum sognen.

Vdi Traumb sognen er en kirke, som kallis efter sognit Traumb kirke. Byers naffne: Eystrup, Traumb, Bratbergh, Bratberghgaarde, Jernumstii och Klitthuße. Høies naffne: Boeshøi, Eyershøi, Tinghøi, Jytzhøi, Hieaggershøi, Grønhøi, Heßelhøi, Smelbøi, Fladzvaltzhøi, Torbøi, Presthøi, Mellkierbøi, Kielldhøi. Daelis naffne: Eyersdaall, Budt [?] daall, Rumpkist.

Lauers Nielßen, prest vdi Leerup och Traumb sogner.

BROVST OG SVENSTRUP

Broust sogn med sin annex Suenstrup er tuende kiercher, nemlig Broust och Suenstrup kiercke. Vdj Broust sogn er 4 byer, nemlig: Broust, Sønderøxe, Nørøxe och Røgell. 2 enestedtgaarde, nemlig: Jeggeromb och Ertzbeck, och vdi samme sogn den gammell hersæde Brodskouff. Skouffve findis der nu paa denne dag aldielis ingen, eyheller høye eller dalle, som med nogen naffn neffnis, der nogen veed aff att sige.

Vdi Suenstrup sogn er 2 byer, nemlig: Suenstrup och Janum. 4 enestedtgaarde, nemlig: Neestgaardt, Broegaardt, Sønderskouffgaardt och Nørskouffbgaardt. Skouffve aldielis ingen paa denne

dag, men tuende smaa høye: den ene Troldhøy och den anden Janumhøy, och derhos mange dalle, som dog haffver ingen naffne vndertagen en, som kaldis Helffvedis dall. Huad monumenter och runeboogstaff sig belanger findis i for:ne sogner aldielis ingen.

Gregorius Iwari, pastor loci,¹ ma. ppa.

TORSLEV

Torslef sogn i Hanherrit.

Torslef, en bye, ved hindes sønder side er kircken, nest sønden til i en daal laa Styfl closter met nonner i pafuedommit.² Vesten derfraa ligger 18 høye, som kaldes Wor høye, strecker sig i sønder oc nør. Sønden fraa Torslef kircke er it hersæde, Kockedaal, oc skofuen, som blef afhugget af fienderne. I samme skof er nogle dale, men en kaldes Kragedaal. Paa backen er 2 høye, den ene kaldes Frestrup høye af det hersæde Frestrup, som blef fløt til Kockedal af h. Anders Nielbøn Banner til Asdaal i Vendsysel. Sønden fra Frestrup er nogle daale, ved enden ligger [*overstreget* nogl] en gaard, som kaldes Vnder Backen. Østen derfraa er it lidet elkiert oc engene. Vesten derfraa er en long backe, paa den ligger en bye, Atrop. Norduest derfraa ligger Alsberg, er 4 bøndergaarde (men tilforne it hersæde), der laa en skøn lund, Alsberg lund, ophuggit i fiendernes tid, der ligger 4 høye. Norden derfraa er Hafuen, 1 gaard. Østen derfraa ligger 6 høye, som kalles Steengaards høye. Imellem di 2 høye ligger steene fraa den ene høy til den anden. Norden derfraa er Flegem, 4 gaarde. Norden derfraa ligger Aarup, 3 gaarde. Nest norden til ligger først 5 høye efter huerandre, 12 trin imellem huer høye, som strecker sig i sønder oc nør. Dernest paa den anden side er 4 høye efter huerandre i sønder oc nør oc en stor dees mit imellem. Mit imellem forneft <2 raad> [*overstreget* høy] høye, som kalles Aarup høye, ligger en slet platz, saa bred som 2 agre. Mange meener, at der [*overstreget* skulle] har veret it stor folckslactning hoß samme høye oc di mechtige begrafuit i høylene oc

1. O: stedets præst.

2. Styfl (eller Styvels) kloster synes ikke at være nævnt i ældre kilder. Senere oplysninger om klosteret bygger antagelig på denne indberetning eller på en senere mundtlig tradition jvf. iøvrigt Trap 5. udg., Hjørring amt s. 400.

almuen i den lange dees imellem høylene. Østen derfraa er 3 høye, som kaldes Snotofter høye, huor meget spøgeri er seet i forðum tid. Høylene er omsaat met 3 raad steene, den ene raad ofuer den anden. I Torslef sogn findes ingen monumenta eller scrifter met rune-bogstafuer.

Jacob Anderßøn, met egen haand, præst til Torslef kircke.

HAVERSLEV OG BEJSTRUP

IHS.³ Hauerslef kierche, som kaldes Wor Frue kierche, mett sin kierchegaarde. Derhoes ligger enn liden kiælde sønden for kierchen, som kaldes Wor Frue kiælde. Sognet wdj sig self kaldes Haffuersleff sogn, wdj huilchet sognn ehr femb byer.

1. Denn første bye kaldes med sit naffn Bonderup bye, wdj huichenn bye fines ingen enstedtzgaarde, men paa for:ne march findes høye: 8, som ehr nemblig: Hollumhøy, Elhøy, Skiidtzhøy, Blyßhøy, Møggelhøy, Haldßhøye 2, Grandhøy. Wed samme march findes tuende dale, den ene kaldes Nørdaell, den anden Sønderdaell.

2. Tanderup bye, wdj huilchenn bye findes intett andet at optegne end som en høy, kaldes Kobbelhøy.

3. Lørsted bye, wdj huilchen bye findes intett andet at optegne end som 3 høye, Lørstedhøye 2, Gryderhøy.

4. Hollumsøe bye, paa Hollumsøe march findes iche [*overstreget høye*] andet end som 3 høye, som kaldes Hollumsøehøye 2, Brørhøy.

5. Hauerslef bye. Paa Haffuersleff byemarch findes intet at optegne wndtagen nogle høye, som ehr 9, huilche kaldes: Føllerhøye 2, Rendhøy, Borregaardtzhøye 2, Kierchehøye 3, Tørredoes. Wdj Haffuersleff byeuang findis høye 13, som er nemblig: Høydøes, der ved ligger trey høye, som kaldes Høydøes høye. Weyhøy. Langdøes. Daurehøy. Korshøy. Kloffuenhøy. Weeßneeshøye 2. Hæsthøy. Præsthølmshøy.

Er der optegnet alt, hues som findes aff forskreffne paa Haffuersleff byemarch.

Annex Beejstrup kiercke, som kaldis Sancti Nicolaj kiercke med sin kierchegaard. Thill samme kierche ligger tuende byer, nemblig Mandstrup bye och Beystrup bye. Wdi Beystrup bye findis ingen ensted gaarde, høye findes der 10, som kaldes: Skaadtzbierre,

3. Græsk forkortelse for Jesus.

Weyhøy, Hæsthøy, Strandstehøy, Hornhøy, Møggelhøy, Daelshøy, Vayhøy, Grønhøy med 3 steene mit wdi huæll paa huer andre, Ræffshøy med en steen mit wdi. Enn gord wed naffn Tanderupgaard lidet fra Bejstrup bye, dog i det samme sogn.

2. Mandstrup bye. Wdi Mandstrup bye findis enstedgaarde 2, nemblig Hollumgrd. och Søndestrup. Paa for:ne Mandstrup march findis høye 14, som er nemblig: Mandtzhøy, Kloffuenhøy, Sundtzhøy liggendes offuen wdi itt bierg, som kaldes Sundtzbierre, Thophøy, Kragdøes, Møggelhøy, Doenhøye 2, Lamrøg, Korshøy, Kierlinghøy. Ett døes, som kaldes Langdøes, der wed samme døes ligger 6 høye, som kaldes Langdøeshøye. Steenstuer findes der ingen meere end en, och dend kaldes Mandstrup stienstue. Paa for:ne Hollumgaardtz march findes høye trei, huilche kaldes Baunhøye. Paa samme march findes tuende steendøse.

Er der optegnet alt, hues som findes aff forskreffne paa Bejstrup sognemarch.

Peder Thomißen.

AGGERSBORG

Anno 1638, 10. septemb. Aggersborg, saa kaldet aff en vold, som endnu findes synden for kirckegaarden, eller Agersbierg, for den i sin circuitu⁴ er gantske som en bierg met idel agermuld.

1. I denne sogn er en tornet kircke betact gantske met blye, oc er ingen gamle monumenter eller nogen antiquitet eller ronebogstaffue der at finde.

2. I samme sogn er en herregaard, nu kaldis aff byen Agersborggaard, tilforne kaldtes Kongensgd.

3. Er i sognet fire smaa byer. Agersborg er 7 gaarde oc præstegaarden oc en boel. Torup er 8 gaarde, 3 bole. Willerup er gaard 13. Brandgaard, Moesgaard, Vestergdt., Lyckegdt., 2, Nørgdt. oc ellers 7, som neffnes aff byen. 3 bole. Oc er i sognet en liden bye, som er almindelig fergested emellom Hanherret oc Emmersyssel, kaldes Aggersund. En eenstedgaard, Kryldrups.

4. Paa sognemarcken er mange høje. Paa Agersborg marck Skioldshøj, er en stor høj omkring met smaa steen oc en stor

4. O: omkreds.

hule offuen i. Paa Wllerup marck er Bawnhøj, Løghøj. Trei store høje staar jaffnside hoß hinanden oc nogle smaae. Er nogle dale. Bremdal, Ranckelsdal, Quindbiørg, Sundshole. Oc paa en steenrimme emellom Agersborg oc sundet er vdi liden dal en veld, kaldtes S. Nelaus kilde. Er ved Kryldrups en steenstoffue. Ellers er nogle besynderlige backer, som kaldes Bierge Nabe, Vesterbylie, Narbylie, som er landemeid til garnsett vdi bredningen etc.

Jørgen Iffuersøn Brødtorph. Egen haand, pastor loci.⁵⁾

KOLLERUP OG SKRÆM

Kolderup kirche och Skrem kircke i Hanherridt liggendis.

Vdi Kolderup sogn er trende byer, 1) Kolderup by liggendis vid kircken, 2) Fieresløff by liggendis i sudvest fraa kircken, 3) Brøndum by ligger vester fraa kircken. Ennistegaarde: Aarup, som er thu gaarde, Aldrup, Gundestrupgaardt, [*disse gårde*] ligger øster till kircken. Høye: 2 høye kaldis Torshøye, liger vesten kircken, strax der vid en dall, kaldis Høgedall. Bavnhøy, Dobbelhøy, Huashøy, Huilshøy, disse høye ligger norden till Kolderup bye. Vid præstegaarden findis en stor steen opreist, kaldis Kulsteen. Paa Aarup mark findis en stenstuffue, paa Høyedals back 1 steenhob. Vesten Biergaard vid Grønhøy findis en stendøs. Vid Gamell Borup i klitten findis en stendøs, som meenis att vere en kempegraff. Vid Bavnhøy norden Kolderup findis en stor sten opreyst.

Skrem sogn.

Udi Skrem sogn er tuende byer. 1) Skrem by, aff huilcken kircken haffuer sitt naffn och kaldis Skrem kircke. 2) Gundestrup, som er 4 gaarde liggendis sønden till kircken. Udi samme sogn findis en liden kong. maystz. forlening vid naffn Aalegaardt. Noch udi samme sogn itt lidett bygsted liggendis vid Hanherridtz ting. Høye: 3 Tanderupgaards høye. En høy kaldis Vangshøy. Paa Gundestrup marck findis 3 høye, kaldis Bønshøye. En høy strax sønden kiergaarden haffuer ingen naffn. En stenstuffue findis udi

5. O: stedets præst.

Skrem marck sudost fraa kircken. Noch en stenstuffue sønder fraa kircken.

Olaus Petri, pastor loci, ma. ppa.

HJORTDAL

Hiortels sogn.

Øster vdi sognet. I. Fra stranden til <Wester> Suenstrup en huarff, kaldis Hammersdall. II. Wester Suenstrup en by, paa marcken, Marckschelshøj. III. En sø, Suenstrup sø, derhoß en backe, kaldis Højdall. Wolshøj, Graffshøj, Sorthøj, Klinckhøj. IV. Torup, fire gaarde, der ved en høj, kaldis Duehøj. V. En liden versted, Faßmerlie. VI. Derfra vesten for løber en aa imellom for:ne oc Hiortels.

Vester vdi sognet. VII. Fra stranden igiennem Slet huarff til Hiortels kircke, der ligger en hærsæde ved naffn Slette, en liden høj derved, Quindehøj. IIX. Hiortels [*overstreget* som] by, som nu er øde aff sand, oc ligger icke der vden it versted paa. IX. Prestens gaard vdi Hiortels øde aff sand forvden it lidet versted der paastaar. X. Der wester fra ligger di store sandbacker indtil haffuet. XI. En gaardt (Hædegaardt), som ligger sodost derfra. Paa den marck ligger en dall, Lockis dall, fuld aff sand, Haffrhøj, Storhøj.

Jørgen Knudßen. Egen h.

ØLAND

I Ølandtz kirckesogn ligger en herregaard ved naffun Oxholm med skoff derhoß, dernest 2 enlige gaarde, den ene Hullgaard, den anden Knudegaard oc et bierg derhoß, som gaarden haffuer sit naffun aff oc en dall, Birckeriiß dall.

Hans Jørgenßøn. Egen haandt.

KLIM, TORUP OG VUST

Kliimb, Torup och Wust sogner vdi Hanherrett.

Vdi Klimb sogn.

Byer 2. 1) Kliimb by, huor kirken ligger, 2) Odde, liggendis der synden for. Derforuden en vandmølle, kaldis Tienlau mølle, liggendis till Aagaardt. Høye er i dette sogn ingen, som kand tegniss.

Vdi Torup sogn.

Byer 3. 1) Torup, huor kirken er liggendis, 2) Vllerup, liggendis strax derhos, 3) Hollm, liggendis der synder fraa, dog allene halffparten aff den ligger till Torup sogn, den anden halffpartt till Wust sogn. Derforuden ligger der ett buoll for sig sellff vesten for Torup, kaldis Roggi. Der er iche heller vdi dette sogn nogen synderlig høye eller dale eller andett naffnkundigt.

Vdi Wust sogn.

Byer. Wust by, huor kirken ligger. Holm, dog halffparten er till Torup, som tilforne er rørtt. En ennistegaardt, kaldis Blegsted, norden for Wust, liggendis vdi klitten. 3 smaa buolle, kaldis Ellidzspill, ligger ocsaa der udi klitten. Høye. En lidett norden for Wust paa marken, kalis Korpenshøy, huorpa staar en liden torn [*overstreget* voxendis]. En liden synden for Wust udi heden, kaldis Syvihøy. Andett synderligt findis der intett vdi sognett uden huis baker och dale, som ligger udi klitten och mod haffuett.

Anders Andersønn. Egen haandt.

TØMMERBY OG LILD

Fortegnelse paa Thømmerby oc Lilde sogner paa Hanneis.

Thømmerby sogn liger med sønder side mod Øesløs oc Vesløs sogner, med vester side fraa sønderst mod Thømmerby fiord, siden nor paa mod Østerild oc Hiardmaall sogner i Thy, med nor side mod Lilde sogn, med øster side mod Glumbackfiord <sønderst> oc Hanveyle <nordest>.

Kiercken: Thømmerby kiercke staar mod nordost hiørne i sognett. Byer: 1) Strax norden ved Thømmerby kiercke liger en liden by, kaldis Kierup. 2) Sønder fraa for:ne kiercke en fierding mielwegs liger en by. kaldis Høustrup, haffuer sitt naffn aff nogle

høye rett norden oc vesten fraa byen. 3) Vester fraa kiercken, thou agre langt, liger en liden bye, kaldis Frøestrup. 4) Sudvest fraa kiercken en halffierding miilveys liger en by, kaldis Thømmerby. 5) Vester fraa Thømerby en halffierding miilveys liger en liden bye, kaldis Langvad.

Enstedgaarde: 1) Nogett vester fraa Langvad liger en boelig, kaldis Røebroff. 2) Noget norden fraa Langvad liger en gaard, kaldis Fogelsang. 3) Melem Kierup oc Frøstrup liger en gaard, kaldis Dalsgaard. 4) Nordvest fraa Thømmerbye kiercke liger nogle boeliger, kaldis Skadhaffue, som en part er i Thømmerby sogn, en part er i Lilde sogn.

Høye: I for:ne Thømmerby sogn findis diße tvende høye (forvden nogle smaae) 1) Sønder fraa Thømmerby kiercke den ene ved naffn Vegelhøy. 2) Den anden sudvest fraa samme kiercke ved naffn Aalhøy. Bierge, dale etc.: Strax norden fraa Langvad liger nogle bierge, kaldis Langvad bierge, oc i samme bierge er thvende dale, kaldis Dybdale. Ellers i for:ne Thømerbye sogn findis ingen skoffue ey heller monumenter eller nogen antiqviteter, som mig vitterlige ere.

Lilde sogn liger med søndre oc sudvest side mod Thømmerbye sogn, mod nordvest oc nør side mod haffuett, med østre side mod Bullbiergett, Vudst sogn, Vudst fiord oc Hanveyle.

Kiercken: Lilde kiercke liger [*overstreget* med] sønderst i sognet nordnordvest fraa Thømmerby kiercke. Byer: 1) Nogett øster fraa kiercken liger en bye, kaldis Lund. 2) Nogett vester fraa kiercken liger en bye paa ett bierg, som der aff kaldis Biergett, oc en herregaard, Raalsgaard. 3) Nogett nør fraa for:ne kiercke liger en liden bye i en dall, kaldis Huole. Enstedgaarde: 1) En fierding miilveys nordvest fraa Lilde kiercke liger en boelig, kaldis Diernis. 2) Strax der norden samme boelig en gaard, kaldis Koldkier. 3) Mod nordvest oc nøre side i for:ne sogn langs med haffuett er en vid oc bred sandfluct langs med haffsiden, oc i samme sand iblant sandbacherne ere alle vegne smaa boliger, som formedelst fiskerie aff haffuet opholdis. Ellers findis ingen skoffue ey heller bierge, dale eller høye, som naffnkundige ere, ey heller andre antiqviteter, som omskriffuis kand.

ØSLØS, VESLØS OG ARUP

Paa Hannið Øsløß, Vesløß ok Arup sogner.

Vdi Øsløßogin er Øsløß bye ok thoe enstegaarde, den ene Stor Bisgrd., den andin Lille Bisgaard, ok kaldis kierken aff same bye Øsløß kierke. I dette sogin findis en dal, som kaldis Kielling dal, derhoß findis 3 høye, som kaldis aff den same dal, Kiellingsdal høye. Nok findis der i sognet 3 høye, som kaldis Skorup høye, indnu findis der 3 høye, som kaldis Træhøye. Nok findis der 3 høye, som kaldis Froerhøye.

Vdi Vesløßogin er en bye, en herregaard, som kaldis Vesløßgaard, enstegaarde 3, den ene Odgaard, den andin Stor Eßholm, den tridie Lille Eßholm. Kierkin kaldis aff byen Vesløß kierki. Der findis et lidet bierg, kaldis Mummer.

Vdi Arup sogin er en bye ok en enstedgaard ved naffn Amtofft. Kierken kaldis aff byen Arup kierke. Der i sognet findis 3 høye, som kaldis Sundhøye aff Fægisund. Der findis intid andit synderligt.

Hillerslev herred

Fra Vester Vandet og Øster Vandet sogne mangler beretninger.

RÆER, HANSTED OG VIGSØ

1638 die 1. octob. findis her paa Haandstholmb 3 kirchesogner, Reer, Haandsted oc Wixø. Berge: Hiartberig, Todzberig, siden den omliggende Vesterhau oc Nørhau.

Peder Pederbøn, m. ppa. Pastor ibidem.

[*På bagsiden med anden hånd.*] Reer, Haffnsted, Vigsoe kirkesogner paa Hanßholm haffuer verett en omfløtt øe y for dum tid, som steden nocksom vduiser.¹

NORS OG TVED

Fortegnelse offuer Nortz och Tuedh sogn effter strenge her cantzelertz befallning.

Udi Nortzogn findeß byer 3, nemblich Nortz, Woring, Hinding. Enistegaarde 2, Ørgaardt och Skorup. Herregaaarde 1, Søgaardt. Høje eller duße. 1) En lang dus ved naffn Vendberg, en kilde i østerenden. 2) En anden duß paa Hinding marck. 3) Jißberghøj ved klitten, huoraff er seet meget spøgerii, ja end siunligen omgaaest med mennischen, huilchet gammel folch kand mindeß. 4) En høj ved Søgaard kaldeß Hatterhøj, aff huilcken kand seeß langt udi Vestersøen. 5) Tudberg.

Stene 1, liggendeß østen for Nortz, kaldeß S. Elinæ vel Helenæ steen, huor paa er ingen characteres heller rounebogstaffuer, men allene en lang rad huler, siuneß som er trøgt med store fingre.

1. Synes identisk med den hånd, der har anført sognenavne på flere af beretningerne fra Ålborg stift og som på beretningen fra Ingstrup, Vester Hjermeslev og Alstrup sogne i Hvetbo herred bemærker at nogle indskrifter skal afskrives.

Udi Tuedt sogn, huilchen er annexen, er byer 2, Nørbye och Sønderbye. Noch en moratz, som kaldeß Ballerum med nogle eniste greeßgaarde, paa huilchen sted findeß en stor firekantig vold, kaldes Gadzberg vold. Enistegaarde: 1) Langgaard. 2) Skielsgaardt. 3) Skielsberg. 4) Kiergaardt. Høje: 1) Rodzberg, en stor sandklippe. 2) Commelhøj. 3) Stenhøj. Gamle monumenter heller stene med rounebogstaffuer findeß icke. At dette er saaviit mig er berettiget derom heller beviist vidner ieg underdanigst

Kield Christensøn med egen handt.

HILLERSLEV OG KÅSTRUP

Fortegnelse paa byer och enstedgaarde, som leger till Hellersleff kjercke vdi Thye i Nørjutland, aff huilcken vden thuill hærreden, som kallis Heller hærredt, haffuer sin naffn, efftherdi thingen ligger rett synden fra byen och i marchen.

1) Hellersleff bye. Och staar kjerchen vester i by och ret synder fra kjerchen en gaar, som kallis Hoffue. 2) Sønden fra Hellersleff imellom Tiested och Hellersløff liger en by, som kallis Brund. 3) I sudost fra Hellersløff ligger en by, som kallis Kielstrupt och imellom for:ne bye och kierchen ligger en enstedgaar, som kallis Kielsgaar. 4) Øster fra Hellersløff liger en by, som kallis Schoffsted. 5) Norden fra Skoffsted liger en enstedgaar, som kallis Odershyed. 6) Norost fra kjercken liger 1) en enstedgaar, som kallis Jensbye, 2) lidell liger derfra en gaar, som kallis Kandstrup, 3) endnu østen och norden derfra ligger nogle bygninger vnder bachen, som kallis Kortegarde, och noget her østen fra ligger en vandmølle, som kallis Bromøll.

Norden fra Hellersleff kjerche liger nogle gaarde, som kallis Lielle Hellersløff, huilche haffuer i gamle daghe verit laadgarden til Hellersløff huss, som haffuer, icke langt derfra verit bygt paa en vold, ligendis i morasen derhuss och kallis Lielle Hellersløff vold heller Store vold, och er same Hellersløff huss kommen vnder Ørum slott vdi hyeløfflige och nu sallighe drogningh Mergretæ tid, huorum w. s.² Arild Huitfelt vdi sin schriffter kand lessis.³

2. welbyrdige salige.

3. Arild Hvidtfeldt: Den tredie part chronologiae, 1603, s. 217–218.

Døse heller dusse. Daa er der en stor døse saa got som mitt imellom Hellersløff och Skoffsted aff mange stor stien och megit ör och grud. Høye findis manghe som Odershiede hye, Kondstrup høye, Nørdøse hye och Sønderdøse hye, Thuehøye, Reffgraffuehøye, Gamel Thinge hye, Øster Raffuensingh høye, Vester Raffuensingh[høye] och manghe andre smaa høye och jordberge, som mig tychis icke her er fornøen att indføre. Huad dalle anlanger, daa er der en imellom Hellersløff och Brund, som kallis Langerdaal och haffuer sønden for sig en bach, som kallis Store Lundberigh, och norden for sig en bach, som kallis Lille Lundberich.

Huad annexen Kostrup soghen, som liger nær fra Hellersløff kjerche, anlanger, daa er der icke vden den eniste bye Kostrup, en endstedgaar, som ligger norden for kjercken, som hæder Nedergaar, och en vandmøll, som hæder Kostrup moll.

At det er saa vdi sandhed, som forskreffne stander, vindner jeg Oluff Nielsen mett min eghen haandschrift.

Den 1. 8bris 1638.

SENNELS

Antegnelse paa huis antiquiteter, byer och enstedgaarde, som vdi Seels sogn findes.

Seels sogn och kircke haffuer sit naffn aff S. Nicolao (som gamle documenter och forfædre i for:ne sogn forgiffuer), ligger vdi Thye i Hillersløff herrit en halffmil nordost fra Thystad kiøbsted ved siden met Lymfiord och 2 mile sudost fra Vesterhaff och en vegsøs nordvest fra Morsø. Dene sogn haffuer disse 3 byer nemlig Seels, Malle och Hov. Vdi same [*overstreget* same] sogn ligger en hergaard ved naffn Wulderupgaard. Vdi for:ne sogn findis och 3 enstedgaarde, deris naffne ere 1) Momtofft, 2) Nør och Synder Knudgaard. Vdi same sogn findis 3 dysse eller dus, indbygerne kalder denem, deris naffne ere: Langdus, Hovdus och Stenrøgel, blant huilke den ene er gandsche høy nemlig Hovdys, thi aff den kand mand see langt vdi Vesterhaff, den 2 nemlig Langdys er omsat met suare store steen i rand och rad effter huer andre, saa det siunis vnderligt, at de schulle vere saet och lagt menischens hender for deris stuorhed

schyld. Elers findis der vel andensteds paa marken i for:ne sogn steenhobe, som er opreist vdi quadrangel vijs och en stor bred steen lagt offuen paa de andre. Vdi for:ne sogn findis der ochsaa mange høy, blant huilke der er 25 store, och findis stuore steen offuer och ved siden paa mange aff denem.

Vdi same sogn findis 3 store och dybe dale, som strecker sig hen til Limfjorden, fuld aff suare och forfærdelig steen. Andet er der icke i for:ne sogn, som behoff giøris at optegne, som merkeligt kand vere. Dette korte er mig om Seels sogn bevist, vidner ieg met egen haand schreffuit och vnderschreffuit. Seels prestegaard, den 2. 8bris 1638.

Oluff Atzersøn, *mea manu*.⁴

HUNSTRUP OG ØSTERILD

Fortegnelse offuer Hunstrup (eller Haunstrup) och Østerild sogner vdi Tye.

Østholt (ligesom Hanstholm) meenis at haffue veret omfløt met vand i gamle dage, er ochsaa 3 kirkesogner, som er Hunstrup (eller Haunstrup), Østerild och Hiardmaal sogner, iblant huilke de thu, som er Hunstrup och Østerild er annexit.

Til Hunstrup sogn hører fire smaa byer och en herregord, som er Hunstrup, Klastrup, Kløff och Lynderup och Kylbygord. Hunstrup aff huilcken sognet haffuer sit naffn ligger 3 smaa agrelangt i sudsudost fra Hiardemaal kircke och 3 steenskast i nordvest fra Hunstrup kircke vd met et bierg, som skiuder sig hen i norduest vd ad Kosse i Hiardmaal sogn. Neden til dette bierg er et kier til deris fædrift och tørre, der er och deris eng, som de kaller Kulle eng, och en liden søe, som støder paa engen och kierdet, som de kalder Kulle søe, igiennem huilken søe der løber en liden aa fra Kosse mølle, vesten til, och til Kløffs mølle østen til, oc løber i Lynderup fior. Vdi huilcket kier de haffuer opgraffuet hiortetacker paa sanden vnder 5 eller 6 lauff skortørre. Och meenis at Vesterhaff er der indgangen i for:ne tid imellem Hanstholm och Kosse [*overstreget huo*] och ned ad, huor nu for:ne kier, eng, søe och møllerne ere, vdi Lynderup fior.

4. O: med min hånd.

Kircken ligger noget siidt och nederlig i sudost fra Hunstrup ved Kløffs bierg. Knap imellem kircken och bierget ligger en herregord, som er welb. Gundi Langis til Bredning och kaldis Kylbygord. [Overstreget Imellem kircken] Igiennem Hunstrup by och ligehen til kircken, vesten om och vd met och neden til bierget och derfra til Bromølle løber landeveyen. Imellem kircken och Hunstrup begyndis en eng, som løber østerpaa och kaldis Kaars eng, aff it kaars, der haffuer staaet i gamle dage indtil keyserens rytter och folck kom her i landet, paa huilcken sted en mand ved naffn Søffren Bie, som der gick och slog græs oc sammesteds kom i nogen trætte met presten och hug presten ved naffn her Christen mit i midie aff met sin hyllee, och der dette var giort, tog hand en hest och vndrende och bleff icke mere seet.⁵

Kløff ligger synden til Kylbygord vd met samme bierg (men bierget skiuder sig noget vd i vester imellem gorden och byen), och paa bierget haffuer baade gorden och byen deris marckejord. neden til bierget thu steenskast eller tre ligger Kløffs mølle, som driffuis aff det vand, der løber fra Kulle søe. Synden til Kløff, som byen slipper, løber alfarveyen til Tidsted etc., och ned adt bierget, som de kalder Kløffshule, vd offuer kierdet met en brow, som de i gamle dage haffuer giort aff øer och smaa steen vd til Bromølle, och paa samme jordbrow er tuende træbrowe, som de kalder Lille Træbro och Store Træbro, vnder huilcken det vand flyder bort, som kommer fra Kløffs mølle, vdi Lynderup fior.

Noget synder fra Kløff ligger Lynderup ochsaa vd met samme bierg, och neden til bierget begyndet Lynderup fior och strecker sig vd ned til Hoxør och siden i Limfior. Klastrup ligger i nordost fra Hunstrup, thu agre langt, strax norden til er en liden søe, huor de och haffuer deris enge. Der norden til er deres ildingsbierring, høslet, vddriffit, hede meget forderffuit aff Hiardmaal sande.

Østerild kircke ligger en halff fierdings vey øster fra Hunstrup kircke. Til dette sogn hører effterfølgende byer, nemlich Hoxør (eller Haffsør), som ligger tre steenskast eller 4 neder fra Lynderup vd met samme bierg. Ved denne by er en kiøn liden haffn, som de

5. Hændelsen omtales i Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie og tidsfæstes til 1550, men uden kildeangivelse, jvf. tillige Aarboeg for Thisted Amt 1917 s. 9, hvor kildeangivelse ligeledes mangler.

kand ligge i met smaa skibe och skuder, som segler op och neder i Limfior. Strax norden til Hoxør ligger Hostrup, en enstedgaard, dernest Abildgord, lenger i nær ligger Synderby, gordene i rad efter hinanden nær paa indtil Balle, som ligger øster fra kircken. Der lige vester fra ligger Westerby och westen til en enstedgord, heder Westergord, huorfra Klastrup i Hunstrup sogn ligger icke langt i norduest, ickun en liden eng imellem.

Alfarvey fra Kløffshule løber i nordost ret westen om Østerild kircke vd ad Røbrow och deelis langt vdi heden, saa at en wey løber ad Wesløs Wedel synden om Toußø och den anden vey offuer sanden ad Langwad westen om om [!] Toußø, huilcken by Toußø ligger ochsaa til Østerild sogn och er moxen forderffuet aff Hiardemaal sande och haffuer i fordum tid været en meget lystig by. I norduest fra Toußø offuer sanden ligger en enstedgord, Arbildhaffue, huis marck ochsaa nu flux tager skade aff sanden. Fra Hoxør och langs med Synderby østen til ligger Østerild fior och strecker sig hen til Arup och Fegesund. Westerfra Wesløs Wedel i Østerild hede ligger thu høye, som kaldis Løghøy, huorom er it ordsprock: Du saaest icke Løghøff end, huor der i gamle dage haffuer været bygsted. Westen for disse høye ligger ochsaa en backe med tre høye paa, som kaldis Høytued.

Øster fra Balle ligger en odde ved fiorden, som kaldis Wedl Odde, fra samme odde ligger en wedel tuert offuer fiorden til Arup, som kaldis Arup wedel, henad Fegesund. Westen for Hostrup och Synderby paa deris mark ligger mange høye, huilcke bønderne tør icke affstedflytte eller blende mog deraff och føre paa agerne, aff aarsag de som saadant haffuer forsøgt er faren ilde der aff, somme haffuer mist øynen, somme er bleffuen affsindige etc.

Olluff Jacobßøn. Sogneprest til Hunstrup och Østerild sogner, egen haand.

HJAREMÅL

Hiardemaal kiercke. Byer i Hiardemaal sogn. 1) Hiardemaal, 2) Tved, 3) Koße, 4) Wldomb, 5) Meillklit, 6) Skiffuerklit, 7) Sønderklit. Enstegr.: Stor Oderspill och Liden Oderspill, item Rovad oc Bloxgrd., tilsammen 4 grd. Bierge: Koßeberig oc Dyrsteberig,

tilsamen tvinde bierge. Høie: Bavenhøi, Qvindhøi, Tvehøi, tilsamen 3 høi. Dall: Esdall, Merckedall, Grundall, tilhaabe 3 dale. Item sletning Krenges foruden mange sandbacker oc sandmieder sognen er fuld aff. At her findis ingen gamle monumenter oc skriffter med runeboogstaffer item skoffe, men det er en rictig designation paa huis byer, enistegaard, bierge, høie, dale her findis i Hiardemaal sogn, saa vit jeg kunde forfare, bekiender jeg med egen hand skreffvit oc vnderskreffuit.

Hiardemaal præstegd. den 3. octob. anno 1638.

Christen Niellsson Morsing, pastor loci,⁶ m. ppia.

6.O: stedets præst.

Hundborg herred

Bortset fra Skinnerup foreligger beretninger fra samtlige sogne i herredet. Forøvrigt henregnedes Skinnerup i det 17. århundrede oftest til Hillerslev (jvf. Nic. Helvad: *Historiam sacrarum encolpodion*, 1634, s. 273), men i forbindelse med beretningerne fra dette herred omtales sognet heller ikke.

THISTED OG TILSTED

Thistedt och Thilstedt sogner wdj Hunborig herrit.

Findis paa Thistedt och Thinstrup sognemarck inttet fornemllig som er wærdt at antægne vndertagen 1 langduß, som vdi sin lenge kanndt vere lang 300 alle och fieretiffue alle bredt, och wdi den vester ende en kielde medt wandt wdi. Ellers findis der wdi Thisted och Thilstedt sognemarker nogle smaa andre høye, som icke er saa naffnkundig, at di er nogen beschriffuelße wærdt. Ex Thistedt den 3. nouemb. anno 1638.

Paa Thielsted *mark*: Baffuenhøy, Stadzhøy, Løighøy 2, Steilhøy 3, Lußhøy, Lockis offuen dueß, Munckhøy, Duunhøy 2, Huidkiar høy, Grudtzkielddall, Noell høye 2, Wolßhøy, Allhøy, Kuollerhøy, Engelßkiars dall, Wormbdall, Tranhøy 3.

Paa Sielstrup *mark*: Thrærøgel høye 2, Folsteback, Worhøy, Hoiback, Schardall, Stiænduß, Langduß.

Svederus Pauli K.¹, m. ppria.

SJØRRING OG TORSTED

Fortegnelse offuer Siøring och Taarstedt sogner i Tye effter vor kiere h. biscops schriffuelße.

Først udi Siøring sogn ehr femb smaa byer, nemligh Siøring,

1. Ifølge Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie var Sveder Poulsen Kitting på dette tidspunkt præst til Thisted og Tilsted sogne og provst i herredet.

Sperrindt, Nestrup, Dollerup och Schuurup och thu ennistegaarde, den enne heder Nørentofft, den anden Laagaardt. For:ne Siørings kierche kaltist i fordum thidt Vor Frue kierche. Inden i samme kie[r]che findis ingen schriffter eller monumenter, men po kierche-gaarden ved sudost hørne aff kierchen findis fiire vdhugget liigsteene, men ingen bogstaffue derpo. De thu ehre rygget och po den enne ligger udhuggit it billede med en bispstaff i haanden och en bisphatt hoß sig, och po den andet ehr intet udhuggen uden it kaarß. Vid baade ender staar høye hugne steene. De andre thu ere flade och po den enne it menischis billede, po den anden en spaade och schoull vdhuggen, men ingen bogstaffue. Neden for samme kierche findis udi sudvest ved $\frac{1}{2}$ byßeschudt en valdt, kaldis Siøring valdt. Inden samme vald ligger en megit svaar høy, som it slot kunde po standet, och heell dybe graffuer thrint omkring, och valden sider der omkring, och norden op till samme vald findis it styche jord, kaldis endnu po denne daugh S. Anderß kierchegaardt. Vdi for:ne Siøring sogn ehr ellers ingen naffnkundig høye eller daale wndtagen nær op fra Dollerup udi heden findis 4 høye, kaldis Herschabhøye, och hoß denom en liden langh daaß beset med steene po baade sider.

2do. Taarstedt sogn ehr ichun en enneste liden bye, meenis at haffue sit naffn aff en stuor høye, ligger strax vesten till byen, kaldis Taarshøy eller Tuorshøy. Kierchen derudi sigis i fordum thidt en fristedt, och veed gamle folch endnu exemplar derpo at fortelle. Vester fra byen i heden ligger en lang daaß med kampsteene beset po baade sider, och mit udi er en stuor huole udi lignelse moxen som en offven giort aff svaare kampsteene och kaldis Duodoffven. Monumenter eller schriffter er ingen i for:ne kierche. Videre effter vor elschelig kiere biscops schriffuelse, som verd ehr at antegne, findis intet hoß oß. Id quod testor manu subscripta.²

Acta Siørind den 22. novemb. 1638.

Janus Spendius, loci pastor,³ m. ppa.

[På indberetningens yderside benævnes præsten:] J. Christ. Spendt.

2. O: Derom vidner jeg med min underskrift.

3. O: stedets præst.

KALLERUP OG SKJOLDBORG

Vdi Vendelboe stict i Hundborrig herret vdi Thye er liggendis blant andre thvende kirchesogner, den ene ved naffn Kallerup, den anden Schiolborrig.

I Kallerup sogn findes en enstedgaard, som kaldis Huorenstrup. Paa samme sognemarck findes disse effterschreffne naffnkundige høye: En <stor> kaldis Kalleruphøye, en kaldis Qvindelhøye, en stor kaldis Kirkehøye, noch Graaberg høye, item Baunhøye, en kaldis Schiffuerhøye, to store kaldes Gra<u>ffuenhøye, to kaldis Reffhøye, noch en kaldis Veyhøye, noch en kaldis Schorrehøye.

I Schiolborrig sogn findes en enstedboel, kaldis Støffring, en bye liger thil samme sognekirche, heder Aaes, item nogle bolliger oc huse, kaldis Møggelvang. Paa samme Schiolborrig sognemarck findis disse naffnkundige høye: Ved Støffring en lang does med graa kampesten omkringsat och offuenpaa fire megit store stene med en stor bred sten offuerlagt, saa fire karle kand vel sidde derinde. Paa Aaes hede ligger en lang grøn does med en stor sten offuenpaa. Derudi sigis aff gamle folck at schulde ligge en kiempe begraffuet ved naffn Vilsknud, som schul hafue flyed hen thil sundet der neden for, men paa veyen døde, som dosen er, oc aff hannem schul samme sund siden hafue bekommet sit naffn, at den nu kaldis Vilssund. Paa Møggelvang marck findis en lang does ligesaa med sten omset oc store stene offuer paalagt. Paa Schiolborrig march findes derforuden en stor høy, kaldis S. Povels høy, noch en stor høy, Attalhøye, item Troldhøy, Trehøye, Pickelhøy, Laddenhøye, Saandhøye, Bredhøy, Oddershøy, item to kaldes Storehøye oc andre to, kaldis Karshøye, item Baffuenhøye, Grim<s>høye, Jarhedzhøy. Noch ved et sted, som kaldis Byeting, findis en stor lang grøn daes, kaldis Byting daes, derhos Faldzhøy, en stor høy, oc to, kaldis Steylehøye, noch en, kaldis Troldhøy, Bredkierdhøy oc to store, kaldis Nestrup høye, noch en oc kaldis Jarhedzhøye, en Curhøy, to kaldis Løghøye, en kaldis Vlfuehøye, item Agerhøy, oc en stor kaldis Aandhøy, item Mølhøy oc Flekierdhøye, item Piiltoffthøy oc Kløffvenhøy. Paa Aaes march er liggendis en stor høy, kaldis Sundhøy, en kaldis Tordhøy, item Stenhøy, Borrehøy, noch en anden stor, kaldis Stenehøy, noch Brunehøye, fire, oc Støffringhøy. I for:ne Schiolborrig sogn er disse dale: En kaldis Voromdale, en kaldis Skifftedaal,

noch Krukdaal, Smadal oc Naardaal, item Stochedal oc Eysendal. At dette forschreffne er det fornemste oc naffnkundigste paa for:ne thuende sognemarche, som gamle folch nu ved at sige aff, vinder seg vnderschreffne.

Aff Schiolborrig præstegaard idibus novembribus anni 1638.⁴

Povel Christensøn Paaske, m. ppria.

VANG OG TORUP

Hundborrigh herridt. Wangs sognen.

En liden by och 2 enstedgaard dertill legendis. 1) Clostergaard, 2) Østerdierniis.

Thvorup sognen.

En by oc 2 enstedgaard. 1) Vesterdierniis, 2) Feregaard. Ligger til for:ne gaard en borrough eller holem vdi Arsøe, sigis af gamle folck att skulle i gamle thiid standit en slott derpaa. Findis vdi for:ne sognekirck en stien med ronbogstafver paa. Høye er der vdi for:ne marcke oc heder, dog intit merkelig derom af nogen kand sigis.

Jens Christenbøn, e. hand.

HUNDBORG OG JANNERUP

En rictig fortegnelße paa huis monumenter vdi runebogstaffuer, saa vell som paa kirkebyer oc enistegaarde item høye oc dale, som findis vdi Hundborg och Janderup sogne vdi Thye.

Hundborg sogn.

1) *Offuer* Hundborg kirkis vesterste dør findis en monument eller schriff vdi runebogstaffuer.⁵

4. O: den 13. november år 1638.

5. Om den formodede runesten jvf. Danmarks Kirker, Thisted amt, s. 445 note 5.

2) Foruden de 3 herregaarde Vlstrup, Rostrup, Fadderspill findis diße effterschreffne enistegaarde vdi Hundborg sogen: Borregaard, Krogsgaard, Brunshoffue, Steensgaard, Landbo, Korßgaard.

3) Kirckebyer i Hundborg sogen ere tvende: Hundborg by oc Vorup bye.

4) Høye i Hundborg marck liggendis ere diße: Boldehøye, Kroghøye, Tornhøye, Vallerhøye, Træhøye, Legerhøye, Bavnhøye, Gaasberghøye, Katterumhøye, Brydihøye, Arcklethøye, Roghøye, Brehøye, Mardalhøye, Meillhøye, Tiallerhøye, Klunshøye, Jerhøye.

Janderup sogen.

1) Kirkebyer findis tvende: Janderup bye og Snestrup by.

2) Høye i Janderup marck liggendis ere diße: Kløffvenhøye, Bavnhøye, Møeßhøye, Møgelhøye, Soelhøye, Trudshøye, Fugeltoffthøye, Hedeheøye.

3) Dale, en eniste: Engedall.

I Janderup sogen findis ingen enistegaarde, icke heller nogen monumient i runebogstaffuer. Dette forskreffne saa att være i sandhed vidner jeg vnderschreffne med egen haand.

Bertel Christenßen.

Guds ords tienere der sammesteds. Egen haand.

[På beretningens yderside:] Nb. Offuer den vester dør paa Hundborg kircke en steen med runbogstaffuer. Nb. Skall vdskriffues.⁶

NØRHÅ

Vdi Nørhaae sogen vd Thøye er 4 jenstedgaarde. 1) Nørhaagaardt, 2) Legind, 3) Fredskild, 4) Niesgaard. Er der en dall emellum Nørhaa och Niesgaardt, kaldis Dybdall, och en høye ved samme dall, kaldis Dybdall høye, noch en høye der norden for kaldis Rodenshøye, endnu en liden høye, kaldis Stienshøye, noch østen for byen en høye, kaldis Smedshøye. En does i Haagaards hiede kaldis Haagaards does. Noch en høye i samme hiede kaldis Folbeckhøye och nogle andre høye i samme hiede, som icke haffuer naffn. Paa Fredskild

6. Samme håndskrift som på andre beretninger fra stiftet jvf. noten s. 45.

marck 2 høye, kaldis Bieremhøye, der nør fra en høye i klitten, kaldis Dyrhøye, item en kielde i Nørhaae hieed, kaldis S. Thøgers kielde, och findis intet mier naffnkumdig her i sogn.

Anders Nielßen. Prest der sammestedß. Med egen haandt.

Morsø Sønder herred

Fra samtlige sogne i herredet er indkommet beretninger. Provsten, Jørgen Nielsen Nstedt, har sammen med beskrivelsen af sine egne sogne, Karby, Rested og Hvidbjerg, givet en almindelig beskrivelse af herredet.

NYKØBING MORS, LØDDERUP OG ELSØ

Nykiøbing i Morsøe.

Vdi Nykiøbing ere en kloster, som kaldis Duhollums kloster, derhos en kirche, som kaldis Kloster kirche, som ere øde oc scheer ingen prædichen eller gudsthieniste vdi. Ere herforvden hartad myt i byen byens kirche, som kaldis S. Clemitz kirche. Haffver her i gammell thid verit en kirche ved torffvit liggendis, som var kallit den Helligandz kirche oc ere nu byens radhus. Findis der ingen runeboogstaffver eller antiqviteter her hos os. Vden for byen i vester ved fiorden er en liden egelund, kalldes Klosterlundt.¹

Di annexerede sogner till Nykiøbing ere 1) Løderop oc 2) Elsø sogner.

Lyderop by ligger vesten fra Nykiøbing oc i denne ere en kirche, som kallis Løderop kirche. Dernest høre der till Løderop soken Frysbynd, som ere fire gaarde, som ligger ved en pas 4 agger langt norost fra Løderop. Vdi Løderop bye ere th[u]inde møller: Østermølle oc Vestermølle, oc samme vand løber hen till en enstedmølle, som ligger paa Klostermarch oc kaldis Marchmølle, oc løber sa samme vand till Klostermøllen i Nykiøbing oc der vd i fiffren.

Fredsø ligger synder fra Løderop oc ere en liden by, som høre till Løderop soken, og hos samme bye en høy, kallit Byhøy, oc mellom forneffnte Løderop oc Fredsø ere en dall, kallit Huolldall. Øster fra Fredsø ligger thuinde smaa byer, som ligger thill Løderop

1. Sætningen synes tilføjet senere og med en afvigende håndskrift.

sogen oc kaldis Korop oc Legind, oc nedentill samme Legind bacher ligger en sundsted kallit Salingsund fergested, noch en lille bye Farop norost fra Legind.

Elsøe sogen.

Dervdi ere en bye, Elsøe bye kallit, vdi hvilchen ere en kirke kallit Elsøe kirche. Østen fra Elsøe ere en høy, kallit Harhøye, som ligger mellom for:ne Frysbyndmarch, Elsøe march oc Wstrup march. Ere dette sted icke her hos os, som kaldis Dannerlung, ei heller nogit, som behoff giøris vidre at antegne, thi her ere hellers ingen enstedgaarde, bulle eller møller, som ligger jo i aggerfald med byerne.

Jacob Jacobsen. Egen handt.

FRØSLEV OG MOLLERUP

Sønderherritt i Mors land. Frøseff oc Mollerup.

Paa Frøseff indmarck findis effter:ne høye oc dale: 1) Vdi sønden fra byen ligger en stor høy oc 2 smaa derhoß, som kaldis Stahøye, oc liditt derfra i sønden er oc tuende, som kaldis Pengshøye, derhoß er strax en dal, som kaldis Tøckerdall. 2) Vdi vesten oc sudvest fra byen er en liden høy vid naffn Skiffhøy oc strax der vesten en, som kaldis Brunhøy, noch 4 derhoß, som kaldis Firhøye. Paa gaden østen till byen er en dall, kaldis Dybdall. [*Overstreget* Paa Andrup] Paa Frøseff vdmarch i sudost oc østen fra byen ligger 1) tuende høy, som kaldis Slumshøy, der sønden fra en, kaldis Tornhøy, noch derfra i vesten en, som kaldis Pianckhøy. Paa Andrup indmark, som oc er till Frøseff kirki, sønden fra byen findis en høy, som kaldis Bundhøy. I Frøseff sogn er ingen enstige gaarde vden en herregrd. ligendis en agerlangt norden fra kirken, Frøseffgrd. vid naffn.

Paa Mollerup marck, som er annexen, findis effter:ne høye: 1) Paa indmarck vesten fra byen en høy, som kaldis Kieldhøy, noch en, som kaldis Tinghøy. 2) Norden fra byen ligger en berg, kaldis Votberg oc derpaa en liden høy, kaldis Votberge høy. 3) Sønden fra byen op i heden oc vdmarch ligger en høy, som kaldis Soffhøy, der strax sønden till den store Tinghøy, som domb oc

rett holdis. Sønden oc vesten om for:ne høy ligger en dal, kaldis Tingdall. Derfra i vesten ligger nogle høye, som kaldis Foldstedhøy, der nær fra mod byen ligger en høy, som kaldis Printzhøy, noch der strax norden for en, som kaldis Storhøy. Ellers er der ingen enstiggaaerde i for:ne sogn eller nogitt anditt sønderligt att optegne.

Jens Niellsønn. Præst til for:ne sogner, egegn haandt.
[På indberetningens yderside med anden håndskrift:] Morßland. Synderheret. 1) Frøbløff, der vdi er 1 kirke, der till er to byer, Frøbleff och Andrup, 1 herregaardt, Frøbleffgaardt, 2) Mollderup er kun en liden by met sin kirke.

TÆBRING, RAKKEBY OG OVTRUP

H. Michels designation i Tæfring.

Her findis trende smae kirckebyer strax hos hverandre som i en triangel beliggendis: Tæfring oc Rackeby kircke (som forðum hafver veret kun kapeler) oc Offtrup kircke.

Udi Tæfring sogn findis en enstige gard, heder Votborg, oc hos den en mølle, Votborg mølle. Denne gard hafver forðum veret et herresæde, hvilcket er at kiende af en gammel voldsted, som findis strax hos garden med grawer omkring, som nu kaldis Gammel Votborg o: Voddeborg, af en vod kiær oc moratze, som det ligger udi. Tæfring marck løber langs ud med fioren østen oc vesten til byen. Udi Østermarck er et bierg, kaldis Trehøye, hvor ocsa findis 3 smae høye strax hos hver andre, derfra løber en dal i sønder, kaldis Drøisdal o: tre høyes dal, men backesiden for norden, som bøyer ned til fioren, kaldis Piilstue. Udi Vestermarck er et bierg, kaldis Tutzebierg, hvoraf fioren der norden oc vesten for kaldis Tutzebierg dyb oc Tutzebierg bredning. Pa dette bierg findis en stor kløfftet høy, kaldis Skulderhøy, foruden de Tutzebierg høye, som høre til Ørndrup marck.

Rackeby ligger en half fierdingveys fra Tæfring lige i synden. Der i sognet findis ocsa en enstige gard, heder Bladborg, hvilcken hafver ocsa veret et herresæde, thi der findis ocsa en gammel voldsted med grawer omkring. Udi Rackeby marck norden til byen findis 7 høye, de tre kaldis Raunshøye, de andre hafver ingen synderlig naun, uden at de kaldis Biergekarlis høye. Men synden

til byen findis Steenshøye <oc> derhos et stycke jord, kaldis Steenshawe, der østen for er nogle høye, kaldis Skioldgardshøye oc endnu øster bedre tu høye, kaldis Kløvenhøye, thi de ere kløfftede, oc derhos 4 eller 5, kaldis Hviilshøye.

Udi Owtrup eller Offtrup (som somme skrifver) er en herregard med naun Damsgard, sa kaldet af fiskedammen derhos liggendis. Af dette dam oc af grawene omkring garden hafver forðum trede møller haft deris vandlob, som er Ofvermølle, Meldmølle oc Neder-mølle, men den Ofvermølle er siden blefven øde. Pa Damsgards marck findis end derforuden en mølle nedre ved fioren hos en gard, kaldis Smedgard. Norden til Owetorp ligger en høy, kaldis Ogehøy, siunis at vere naunet af en mandsnaun Oge, oc deraf byen ocsa at vere kaldet o: Ogetorp. I den østre heede findis Marihøy, oc derforuden tvende ved naun Ulfhøye, men syden byen i heeden er en stor backe, kaldis Skorebacke, derpa ligger tvende høye, heeder Skorehøye. I Offtrup sogn ligger en by, heeder Fildersløw. Pa den bymarck ligger en dal, kaldis Findisdal, der findis ocsa en stor høy, næunis Findishøy.

Andet hafver jeg icke kunde udspurt her i sognet, der duer noget at skrifve om i den sag.

Michel Nielbøn. Egen hand.

KARBY, RESTED OG HVIDBJERG

Synderherrett i Mors.

[1] Morßland ligger i Liimfiordt, begynder i nordost en siu mijle vester fra Ollborge, strecker sig saa vdi sudvest och vester, haffuer Handherredt nordøst for sig, Furland østen for sig, Tyland norden och vesten for sig och Salling syden for sig, er dog omfløtt alle vegne och adtskilld fra de andre lande formedelst fiorden.

2) Dervdi er kun to herreder: Nørherredt och Sønderherredt, som ellers hoes alle historieschriffuere regnes for trei herredtt, vden tuill aff den aarsag adt vdi Synderherrett ligger ett birck, kalldes Lundbirck, huorvdi er kun to sogner, Øster och Vester Asells, som dog icke kand regnes for nogedt herredt.²

2. Således i Jon Jensen Kolding: *Daniæ descriptio novæ*, 1594, s. 96.

3) Der till er fire rette allfergesteder, to i Nørherredt, 1) Feggesund mellom Hanherredt och den nordostische part aff Mors, 2) Villsund mellem den nordiste part aff Ty och nordvestiske partt aff Mors i Nørherredt. Noch er to i Synderherredt, 1) Sallingsund er sydost och synden imellom Mors och Salling, och Neessund vesten i Mors mellom vesterste part aff Ty.

4) I Nørherredt er siu prester och 15 kircker, huorpaa findes huer stedt beschriffuellße aff sine prester. I Synderherredt er en kiøbstedt Nykiøbing, huorvdi er en sogneprest, ett kloster kalldes Duhøllms closter, et hospitall och en skole, huorvdi er en skolemester och tuende hørere. Noch sex andre landsbyprester och sexten landsbykircker med de to i birckedt, huor der er och ett lidett slodt kalldett Lund.

5) Den geistlige inspection hør till Ollborge stigt, men den verdzlige høighed och lensrettighed hør till Hallds slott i Viborge stigt.

6) Adelige gaarde er i Nørherrett fire: Sø, Nandrup, Villderup och Syndergaardt, <Jøllbygaardt>. I Synderherredt er 8: Frøbleffgaard, Damsgaardt, Højerijß, Blestrup, Sindbergegaardt, Huidbergegaardt, Glumstrup och Ørndrup.

7) De andre sogner er <aff> huer prest optegnede, men mine er de trei vesterste nemlig: Restedt, Huidberge och Kareby kircker.

8) Restedt sogn. Dervdi er en kircke kalldes Restedt kircke, to byer, Sindberge och Restedt. Sindberge ligger østerst, vdi huiß marck østen for byen ligger en stor høy, kalldett Hellehøi, noch vesten for byen 3 høje kalldet Schodshøje. Rsted by ligger nest vesten for. Paa deris marck er 2 høje norden for byen, kalldett Mallhøje och 2 vesten for byen heder Høigs hyffue.

9) Huidberge sogn. Dervdi er en kirke, ligger vesten for Rstedt paa marken for sig sellff. Norden for kirken ligger tu stienskast fra en eenstiggaardt, Eistrup, der strax hos ligger en høj, heder Stoffdallsbacke, synden for kirken ligger en herregaard, tillforn ommelldt, heder Glumsstrup, paa huis marck ligger en høi, heder Glumshøi. Noch er tuende byer, ligger vesten for kirken, och den ene vesten for den anden, heder Østerhuidberge och Vesterhuidberge, och en enstig bull paa Huidberge marck kalldes Huidberge mølle, dog møllen er øde.

10) Kareby sogn ligger noch vesten for. Dervdi er en kircke i

Kareby, der till er en herregaardt Ørndrup, ligger nordest derfra ved fiorden, paa huiß marck er trei høje, kalldes Tudsberge høje, ligger østen for gaarden vesten for Tebring by och sogn, noch 1 stor backe, som kalldes Louberge backe, som der meenes her Loumand schall ligge begraffuedt i, som siunges gemeenligen om.³ Noch er der paa marcken en enstiggaardt, kalldes Bouberge och 1 mølle, heder Strandmølle. Noch er till sognet fire byer: 1) Norden for ligger Torp, en by, 2) Kareby ligger omkring kircken med preste-gaarden, som ligger for sig sellff lidet vesten for, der paa marcken synden for ligger en enstigbull och trei høie sydost for, heder Treells høie. Noch en høi heder Huillshøj och tu høje vesten for prestegaarden heder en Løenhøj och en Korsbacke. <Een dall kalldes Korßdall sydost for byen>. 3) Synderst i fiorden ligger en by, Agger, er omfløtt, dog mand kand gaa och vaade dertill paa et stedt. 4) Neeßby ligger vesterst paa landett, och der sudvest fra ligger en høj ved fergestedett, kalldes Sundhøj, derfra farer mand *offuer* fiorden, er saa to sma mile till Vesterhaff.

Ad dette er en rigtig fortegnellße herpaa, vinder ieg vnder-schreffne med egen haand. Aff Kareby prestegrdt.

Jørgen Nielßen Nestedt.

Egen haandt, Guds ords tiener der samesteds et provinciæ australis præpositus.⁴

VEJERSLEV OG BLISTRUP

Thill Weyersleff præstekald i Morsøe ere thwende sogner, nemlig Weyersleff och Blistrup.

Præstegaarden ligger nogett i sudost neden fra kircken, och nogett lidet nordenfor ligger nogle bierge, kaldis Smidjebjerger, och norden for samme bierge ligger in liden by, som hører thill for:ne Weyersleff sogn, kaldis Wilse, paa huis marck findis 1) en høj, kaldis Koberhøj, 2) en, kaldis Brendhøj, 3) en, kaldis Skenberghøj. Sønden fra præstegaarden ligger Weyersleff by och den gaard, Weyersleffgaard, paa huis marck findis 1) Aandzhøj, 2) Krabdals-

3. Visen om Lovmand og Tord, jvf. Axel Olrik: Danmarks gamle Folkeviser VII, s. 1-27.

4. O: provst i Sønder herred.

høy, 3) Hunderhøy. Sønden for for:ne Weyersleffgrd. er en mølle, kaldis Søndermølle. Norden for for:ne Weyersleffgaard ligger och en mølle, kaldis Nørmølle och ligger thill Dueholms closter. Paa Weyersleff sognemarck er 1) Løgshøy, 2) Mallhøy, 3) Slumshøye, 4) Metthøy, 5) Hwalpshøy, 6) Sowhøy, 7) Kløwenhøy, 8) Skjeldhøy.

I Blistrup sogn ere eenstigegeaarde: 1) Blistrupgaard, en hergaard liggendis strax østen wid kirckegaardens digje. 2) Noget lidet derfra i sudost ligger en gaard, kaldis Moutrup, paa huis marck findis nogle høye, men icke med nogen syndelige naffne kaldett, wden di skulle kunde kaldis Moutrup høye. 3) Westen fra kircken ligger en liden by, kaldis Emb, paa huis marck findis 1) twende høye, kaldis Kybhøye, 2) nock thwende, kaldis Stemshøye, 3) nock en høy, kaldis Artzhøye. Endnu westen for for:ne Emb marck wd med fiorden, ligger en gaard, kaldis Gammelgrd., dernest en, kaldis Nøraae, och imellom diße twende gaarde findis och en buoll, kaldis Mulsgrd., paa huis marck ere 2 høye, kaldis Mulsgaardtz høye. Videre, enten runbogstaffwer eller antiqviteter att optegne haffver jeg icke hørt.

Jens Christensen, Egen haandt.

LØRSLEV OG ØRDING

Fortegnellße paa huiß merckeligt, som kand antegnes udi Liørsleff och Ørding sogner. Her er tuende kircker, kaldes Liørsleff och Ørding.

Liørsleff sognen regnes for hoffuetsogn formedellst en herregaard, ligger her i sognett, och findes i bemellte sogn 1 herregaard, kaldes Høyriis, paa huis grund findes 2 fiskerpladzer i Limfiord, kaldes Gammelløer och Nøderodde. En høy kaldes Stenhøy, och en stor backe kaldes Gammelløer backe. Tuende skoffue, denne enne kaldes Høyris skoff, den anden Lilldriis, 1 enlig gaard kaldes Nebbell, 1 mølle kaldes Lilldriis mølle, tuende byer kaldes Liørsleff och Vittrup. Paa Liørsleff marck ligger 3 høye, kaldes Galltz høye, noch andre 3. Den 1 neffnes Findzhøy, den 2 Kierling høy, den 3 Ørnshøy. Paa Vittrup marck er en høy, kaldes Murhøy.

Thill Ørding sogn findes tuende byer, och kaldes den første

Ørding, den anden Storup. Høye paa Ørding marck findes efterskreffne: Kummellhøy, Ellhøy, Skellhøy och Øxenhøy. Noch 2 dalle nemlig Dybdall och Kielddall. Paa Storup marck er en høy, kalldes Trolldstuen, huor nogle store stene ligger paa huer andre. Noch er i samme sogn en mølle, kalldes Aarbeck mølle. Her i sognene findes ingen runeboogstaffue. Dannerliung er intett her i sognene bekyndt.

Actum Liørsleff den 6 Octob. anno 1638.

Peder Justzønn. Egen hand.

ØSTER ASSELS OG VESTER ASSELS

Fortegnelse paa hvis som findið udi begge Assils sogner udi Morß effter cantzelerenß breffvið indhold.

Vdi Øster Assils sogn.

1) Rohneboogstaffver: Ingen. 2) Alle høye ere som effterfølger: Starhøy, Kloffinhøy, Møgelhøy, Liußhøy, Thohøy, Tothøy, Aandhøy, Tinghøy, Brunduys, Valhøy, Grutzhøy, Skiellhøy, Trehøy, Graffvenhøy, Stienßhøy, Ladehøy, Kragshøy, Arßhøy, Eysthøy. 3) Dale som effterfølger: Romerdamme, Disinddall, Dybdall, Svinbergdall, Skibdall, Høgsdall. 4) Skoffve: En liden, som kaldið Skaderið. 5) Kircher: En kirche, som nu kaldið Øster Assilß kirche och er fordum kalde Vor Frue kirche. 6) Byer: Øster Assilß, Sildersleff. 7) Enstegaarde: Ingen vden Lund, er et slott. 8) Dannerliung ved ingen aff at sige her udi sognen.

Vdi Wester Assilß sogn.

1) Runeboogstaffver: Ingen. 2) Høye: Liden Qvindhøy och Store Qvindhøy, Trolstedhøy, Liungberhøy, Stoichhøy, Lercheberg, Koylberg. 3) Dale: Trolstedall, Koyllbergdall. 4) Skoffve: Ingen. 5) Kircher: En kirche, Wester Assilß kirche, som sigis fordum at vere kaldet S. Michels kirche. 6) Byer: Wester Assilß. 7) Enstegaarde: En mølle, som kaldið Mydam mølle. 8) Dannerliung ved ingen heller her at sige aff.

Datum Øster Assilß den 6 Octob. 1638.

S. A. T.⁵

5. Ifølge Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie nævnes Søren Andersen Thrane (død 1644) som præst i Øster og Vester Assels sogne.

Morsø Nørre herred

Beretninger fra samtlige sogne i herredet foreligger.

TØDSØ OG ERSLEV

Vdi Thødze sogn <i Morþø> ere thre byer: Thødze, Biøndrup oc Vustrup, der thil en enlig gaard ved naffn Lønggaard. Paa Thødze marck ere fire høye: Øxenhøy, Graunhøy, Flogshøy oc Grauuhøy. Paa Biøndrup marck thuende høye: Vaarhøy oc Thrællhøy.

Vdi Ersløff sogn er icke vden den ene bye Ersløff. Paa marcken ere fire høye: Klæpshøy, Herckellhøy, Kloenhøy oc Baunhøy. Hans Jenþøn. Egen haand.

GALTRUP OG ØSTER JØLBY

En fortegnelse paa huis høje oc dale effter strenge h. cancelers Christian Friis hans befalning her findis i Galtrop oc Øster Jølby sogner i Morsøe.

Galtrop er hoffuitsogn, <udi> huilcken er 2 gaarde, 1 boell, paa huis march der findis en høj liggendis norden fra, som kallis Thræhøj. En anden bye der till liggendis, som kallis Thøffuing, paa huis marck er 3 høje, en kallis Stienhøj leggendis østen fra. Den anden Baunhøj vesten fra och Graffverhøj sonden fra Thøffuing. Item en hergaard med en vejrmøll derhos, som kallis Ullerup.

Øster Jølby er en gandske liden bye, udi <huilcken> er 7 gaarde oc 1 boell oc 1 huß, oc kierken gandske forarmit, saa den er tact en diell med tag oc det ganske ond, saa der regner ned oc blæscr ind, naar sadant vejrligt er. Lofften er adelis øde oc raaden, altertaffe oc predichstolen kand neppelig gielde en halff dlr., paa huis mark er en dall, som kallis Dyrdall østen fra, Klunhøj oc Holbech

no[r]den fra, vinder ieg evangeli thienes her sammestetz med min egen haand her underskreffuit.

Datum Galtrop præstegord 14 8bris, anno 1638.

Jens Iffuersøn, *mea manu*.¹

[*På beretningens anden side:*] Nørherrettz vdi Mors Antiquiteter. 1638 af cancell. Chr. Friis.²

DRAGSTRUP OC SKALLERUP

Fortegnelse paa dee byer, høje oc dale, som findes i Draxstrop oc Skallerop sogner i Mors.

Skallerop sogn.

Udi Skallerop sogn er tuinde byer, blantt huilche den første kaldis Skallerop, udi huilchen kirchen ligger, som kaldis Skallerop kirche. Paa samme byes march findis disse efter:ne høje. 1) Tuinde høje, kaldis Silchihoje, 2) Torstenshøj, 3) Brudehøj, 4) ligger tillammen 5 høje, som kaldis Maerbiergehoje, 5) Lalhøj, 6) Stindeshøj, 7) Farthøj. Den anden bye i samme sogn kaldis Torop, udi huilchen findis alleniste en høj, som kaldis Hollenshøj.

Draxstrop sogn.

Udi Draxstrop sogn ligger oc tuinde byer, blantt huilche den første kaldis Draxstrop, udi huilchen kirchen ligger, som kaldis Draxstrop kirche. Paa samme byes march findes tuinde høje, blantt huilche den 1 kaldis Tormandshøj, 2 Reffuehøj.

Den anden bye i for:ne sogn kaldis Wester Jøllbye, paa huilchen byemarch der findis 9 høje, blantt huilche 1) kaldis Leßaggerhøj, 2) Oesmandshøj, 3) Høffsagger høj, 4) Smedhøj, 5) Nadhøj, 6) Sundhøj, 7) Hesthøj, 8) Ringshøj, 9) Stienomhøj. Noch findis paa samme byemarch nogle dale, dog smaae, huis naffne ere: 1) Moeskierdale, 2) Fleshørdal, 3) Almansdal, 4) tuinde smaa dale, kaldis Øster oc Vester Ormdal, 5) Dybdal.

1. O: med min hånd.

2. De to tilskrifter er med forskellig håndskrift.

Oc er der icke flere høje oc dale udi for:ne Skallerop oc Draxstrop sogner, der naffn haffuer (saa viitt jeg kand forfare). Icke heller runebogstaffuer, skoffue <eller> enistegaarde. Huad Dannerlyng er anlængendis, er der ingen i for:ne sogner, som vid aff att sige.

Ex Vester Jøllbye 1. Novembr. anno 1638.

Anders Pedersøn Sterm. Uverdige Guds ords tiener till for:ne sogner. Egen haandt.

SOLBJERG OG SUNDBY

Solbergh kircke.

Til samme kircke ligger Solbergh bye, Meddelst Jølbye och en liden herregdt. ved naffn Jølbyegaardt.

Annexen er Sundbye kircke. Vnder samme kircke ligger Sundbye, Favrtoft, noch en liden herregaardt ved naffn Offuergaardt, noch en liden bundegaardt ved naffn Klittgdt. Lidett vesten fra kirckebye[n] ligger en fergested fra Morsøe och ofver till Tye, kaldes Willsund. Gamle monumenter eller runebogstafver item nafnkundige dale eller højje ere icke vdi samme sogner.

Knud Jensson præst, m. ppa.

FLADE OG DRÅBY

Fortegnellße effter strenge her cantzellers schriffuellße offuer diße bierge och dale i mine to smae sogner i Morßøe.

Drouby kiercke och sogin er 1 lille kierckeby. Fladøe kiercki och sogin er och 1 lille by, vdin to gaarde, kaldis Nandrup. Vester fra kiercken ligger Deibere, Krogsbere, Jennerhøy, Vffnbasbiere och Haandklitbiere, Buerbiere, Clebsbiere och Horningsbiere och Skulsbiere och dale, item Trolldall och Løgdall och Høyhaffudall. Norvest fra kiercken ligger it stor høy bere, kaldis Seillgiarhøy med fiere høye och mange dale, som løber i Nørfjord och kaldis Stoffildall, Maerdall, Suindal, Seillegiardale, Kongens Herebere munde, Ormb munde, Skibsted munde.

Nør fra kiercken: Grønbere, Hønsbere. Norost fra kiercken ligger Sanddalsbere och Reffshøy och Fladbere, Kieldbere och Langsbere,

Rochøi, strax østen kierckedigge ligger en høi, kaldis Kierckehøi. Synder fra ligger Skierhøi.

I synder side paa kierckemur er indsatt en huggen stien, huori er vdhuggen kalck och disch med to nøgler, en ved huer side, der vnder staer: Obiit MCDL och Stephanus sacerdos.³

Datum Fladøe præstgrdt. 1638 in Octob.

Christopher Oluffson, e. hand.

ALSTED OG BJERGBY

Alsted kircke paa hues gaard er en graffuesteen med nogle ube-kient bogstaffuer. Byer der til ligger to.

1) Alsted. Udi indmarck ligger en høi med dobbelt volde oc graffue, udi samme Alstedkier ligger en høi, som oc siunis att haffue været dubbelt graffue oc volde om. Item en høi, Fladsagger. En dal kaldis Dybdal.

2) by Scharrum. Enistegaardt Nørgaardt.

Annexen Bierby kircke.

Paa samme kirckes gaard er en graffuesteen med nogle kient bogstaffuer. Byer der til liggendis to: 1) Bierby. Høje paa samme mark: Tinghøi, Burhøi, Joenshøi, Leerbech høi, Grydhøi, Engebore høi, Brudhøi, Tyrhøi, Stenorhøi, Plougryggelhøi, Brørhøi, Taskehøi, Gaasagerhøi. Dale: Hollumbdal, Tinghøjdal, Tuedal, Bundisdal, Sechomdal, Plougryggeldal, Norchendal, Schillingdal, Haffdal, Aardal, Taskhøjdal.

2) By: Gullerup. En høi, Kiarberhøi.

Daterit Scharrum 20. 8bris 1638.

Anders Frantzøn, egin haandt.

SEJERSLEV, EJERSLEV OG JORSBY

Fortegnelße paa, hvis byer och enstedgaarde der findis vdi Seyersleff, Eyersleff och Jørsbou sogner i Maars.

Byer vdi Seyersleff sogn: Nødroby, Skranderup, Heßelbiergh.

3. O: Præsten Stephan dode 1450.

Jvf. Danmarks Kirker. Thisted amt, s. 990–91 (afbildning af kvaderstenen).

Enstedgaard: Søe, Skarregaar, Handstholm, Skierbech, Dybdall. Vdi samme sogn findis <nogle> bierge och adschillige smaa høye forvden steenhobe, nemlige itt stor bierg, kaldis Feggi klitte, Krogbierg, <Huillbierg>. Smaa høye: Morthenshøy, Broenhøy, Skaars-høy, Adtzershøy etc.

Eyersleff sogn. Byer: Vester Hunderup. Enstedgr.: Øster Hunderup.

Jørsbou sogn: Ingen flere byer. Enstedgr.: Jørsbougr. Hellers vdi disße thuenne sogner findis der iche nogle naffnkundige bierge heller høye att optegne.

Thommis Pedersßenn, pastor loci,⁴ e. haanndt.

Ribe stift 1625-42

Skodborg herred

Indberetningerne fra Skodborg herred synes bortset fra sognene Tørring og Heldum at være skrevet med samme hånd og er underskrevet af sognepræsten i Bøvling og Flynder, Christen Christensen Gjødstrup. Sogneberetningerne indledes med en almindelig oversigt over herredet. Beretningerne fra Tørring og Heldum (nr. VII og IIX) er underskrevet af sognepræsten for disse sogne, Oluf Christensen. Alle de ovennævnte beretninger er nummereret fortløbende med romertal, også de to fra Tørring og Heldum, og de aftrykkes derfor her i samme rækkefølge. For Harboøre sogns vedkommende henvises blot til beretningerne fra Vandfuld herred, selv om sognet på denne tid henregnedes til Skodborg. Helt udenfor den nummererede række, der synes sammenføjet af Christen Christensen Gjødstrup, foreligger en ganske kort meddelelse på en lille lap papir, der desuden er udateret og usigneret og vedrører et møntfund på Gjeller odde i Tørring sogn. Denne meddelelse, der formodentlig er indsendt til kancelliet sammen med de øvrige, bringes for sig selv efter de øvrige beretninger.

[165 r] Schodburg herrett.

Schodborg herret, som ligger i Bøvling lehen i Harsysbell, haffuer en kiøbsted Lemvig, trende bircher, nemlig Bøvling, Guddum, Harbo Øer birker. Wdi samme herret ere tilsamen 17 sogner, som ere:

1) Bøvling oc	12) Faberg annexerede,
2) Flynder annexerede,	13) Reesen,
3) Møborg oc	14) Homelom annex.,
4) Nees annexerede,	15) Nessom,
5) Lumborg,	16) Harbo Øer sogn er annexeret til Engberg i Vandfuld herret,
6) Romme,	17) Wennøe er annexeret til Hierom udi Hierom herret, søger dog sin ret til Schodborg herretz ting.
7) Thørring,	
8) Heldom annexerede,	
9) Lemwig,	
10) Leem annexerede,	
11) Guddum,	

BØVLING

|165v| I. Bøwling.

Bøwling sogn er den allervesterst udi samme herret oc strecker ud offuer fiorden paa clittelandet oc i Westerhaffuet. Norden fra Bøwling sogn ligger Rammet, nordvest Fieltring, begge i Vandfuld herret, oc adschilles ved en liden strøm oc aae, som gaar norden om slottet ned i fiorden. Paa den synder side ligger Nees sogn oc schilles derfra med en liden fiord, kaldis Indfiord. Paa øster siden er Flynder sogn. <Bøwling slott>. Kirchen ligger noget westlich i sognet. Haffuer Bøwling slott en agger langt nordvest fra sig, oc prestege: rden lige saa langt sudost fra, huor strax <østen> hoß ligger en liden backe, kaldiß Bøwling berg. Samme sogn er aff gamel tid dielt udi fire parter, 1. Kirckebye vesterst, 2. Skadhiede, nordest, 3. Østerbøwling, østerst. |166r| Disße trey parter ere bircket, den fierde part kaldis Brørup, <haffuer otte eller nij g:rde oc nogle faa boele>, ligger synderst oc udi herrettet, oc adschilles fra birket med en aae, som komer fra Forre mølle oc gaar vester ned i fiorden. Sognet gietter ieg er i gamel tid kaldet Bøyel eller Bøffwel Eng effterdi engene bøye sig allevegne om oc igienom sognet, huor nogen riveer oc strøme findes.

FLYNDER

II. Flynder.

Nest østen til Bøwling er Flynder sogn (annexeret til Bøwling), haffuer Romme norden for sig, Møborg sudost. Kircken ligger noget til nør i sognet. Synderst i sognet [*overstreget* noget nør] ligger en herregaard, kaldis Beckmarch. Den største strøm oc aae i dette sogn kaldis Flynder aae, som komer ned fra Ørß ret østen om Flynder kirche, saa ned østen oc synden om Beckmarch udi en liden siø, kaldis Tangsiø, saa norden om Ulsund i Indfiorden. |166v| Ellers findes mange smaa becke oc strøme allevegne i sognet, oc huor de skiude til samem giøre de udi marchen adschillige odder oc fleener, huor <aff> sognet oc siønes nogenlunde at kand hafft sit naffn i gamel tid oc iche aff nogen flynder fischerij, som der i sognet er aldels ingen. Den østerst part i sognet kaldis Krog, fordi den ind-

sluttes mesten dell mellom aær oc strømme. Gaarde oc boeliger ligge alle enlige, som oc mesten i Bøuling sogn. Wdj samme tuende sogner ellers intet synderligt denckwerdigt enten med monumenter, naffnkundige høye etc.

NEES

[167r] III. Neess.

Neess sogn er nest synden oc sudost op til Bøuling sogn oc schilles derfra med Indfiorden, som for er rørt. Paa vestersiden er fiorden oc clittelandet. Paa den syndre side en større fiord, huor fra <synder offuer> paa den anden side er Synder Nesþon, Stabye etc. udi Wuldborgherret. Kirchen ligger nordest i sognet nest sudost indtil Indfiorden, haffuer en herregaard 2 aggere langt nordost fra sig, kaldis Ulsund, dog et vand mellom den och kirchen kaldis Kirche Sund. Ingen byer er i same sogn uden nogle gaarde oc boelige langs ud med Synderfiorden, kaldis tilsamen Schalstrup. Ellerþ kaldis den vesterst part i sognet Wester Nees oc ligger en gaard der hoß mod fiorden, kaldis Nør Agger. Sognet ligger mellom for:ne tuende fiorde som en nesþ oc odde, huor aff det oc haffuer sit naffn.

MØBORG

[167v] IV. Møberg eller Møborgh.

Møborg sogn. Hoffuet sognet ligger østen for annexen Neeß oc skilleß ved en aae, kaldis Møborg aae, fra Weem etc. udi Hierom herret. Østen Møborg ere nogle gaarde aff Guddum sogn, norden er Faberg, nordvest er Flynder sogn. Møborg kirche ligger noget sydlig i sognet paa et høyt berg, kand fordi sees wiit, end oc langt udi Wester søen. Wdi samme sogn til nør er en herregaard, kaldis Holmgaard. Ingen byer i samme sogn uden en liden norden kirchen, kaldis Østerbye. Ellers ligge gaardene mest enlige, blant huilche de fornemste ere diße: nest norden under Kirckeberget er prestegaarden, Amstrup vesten, Schredergr. synden, Hyltdall østen.

LOMBORG

[168r] V. Lumborg vel Longberg aff et berg norden kirken i øster oc vester.

Lumborg sogn ligger vesten til Romme, østen for Ramme oc synden for Hoffue i Wandfuld herret, norden indtil Bøuling oc Flynder. Ingen byer uden en norden kirchen (ud med en lang berg), kaldis Lundsbye, huor strax norden for findes en stor kier, kaldis Huæbkierd, huor aff flyder en liden strøm, som falder øster oc synder oc saa sudvest ned til Forre mølle oc siden ned mellom Bøuling oc Flynder sogner, som *forskreffuet* staar. Kirchen er nesten mit i sognet. De fornemste eniste gaarde i sognet: Synden kirchen prestegaarden, Møltorp, vesten Kielder, Wraeagr., norden Nordenkier, Lumborg berg. Natalis locus domini magistri *Christiani* Longomontani.¹ Nordvest fra kirchen findes nogle høye, kaldis Marhøye, Weirhøye, Høffsche høye. Synden oc til sudost i sognet er en stor hiede, kaldis Lumborg hiede.

ROM

[168v] VI. Romme.

Romme sogn ligger <strax> østen til Lumborg oc ½ <liden> miil omtrent ret synder fra Lemvig. Romme kirche er fierdings kirche i herrettet, oc tinget ligger der hoß. En liden herregaard er <synderst> i samme sogn kaldis Ørß. Thoe smaa byer findes i samme sogn norden kirchen, nemlig Rommeby oc Offuerbye. De fornemste eniste gaarde. Norden Sodborg, Bieregaard, østen Roersgaard, vesten prestegaarden oc Quistgaard oc en liden strømgang der mellom. Synden kirchen er en stor rum hiede, (huor aff maaschee sognet haffuer sit naffn) oc kaldis Romme hiede. Norden kirchen mellom Romme oc Leem findes en dyb dall, kaldis Rom dubbe, huor fra flyder en liden strøm gienom Lemvigs siø nord udi Limfiord.

1. O: Hr. magister Christen Longomontanus' (Lomborgs) fødested.

C. L. (1562-1647) var astronom og matematiker, professor ved Københavns Universitet.

TØRRING

[169r] VII. Thørring.

En rictig fortegnelſe offuer Thørring oc Heldom sogner.

Wdi Thørring, som er hoffuedsogn, ligger Thørring kiercke mitt i sognet paa en høy sted, huor mand kand staa paa kierckegaarden och see langt ud i Vesterhaffuet, oc norden fra kiercken see offuer Lymfiord til Tye. Nordvest fra kiercken ligger en herregaard, som kaldiß Vaskiergaard oc haffuer sit naffn aff en kiær, som ligger lidet vesten fra gaarden, som heder Vaskiær. Allevegne fra samme herregaard ligger nogle høye, iblant huilcke en kaldiß Tranhøy, den anden Baunhøy, de andre høye ved mand icke naffne paa. Sudost fra kiercken ligger prestegaarden, som kaldiß Hestedal, fordi den baade ligger i en dyb dall, saa och att *der* er god greß til hestene om sommeren. Nordost fra prestegaarden ligger en megitt stor biere, som kaldiß Huereldzbiere, och paa samme biere findiß en høy, som kaldiß Storckhøy. [169v] Sudvest fra samme gaard ligger en høy, som kaldis Mølhøy. Nordost fra kiercken ligger en stor enlig gaard, som kaldiß Siøgaard oc haffuer sitt naffn aff en siø, ligger synden fra gaarden, heder Hornsiø, aff huilcken siø løber en smuck liden aae synder igiennem en kiær, som kaldiß Sortkiær, item en megitt stor biere ligger strax synden gaarden, som kaldiß Saxbiere. Nordost fra kiercken ligger to enlige gaarde, den ene kaldiß Dalgaard, den anden Halgaard. Norden fra kiercken ligger fem enlige gaarde, som er Auer, och norden fra denne gaard ligger en høy, kaldis Gielßhøy, Sudergaard, Lyckißgaard, Grandzgaard, Magaard. Item en stor biere norden fra diße gaarde ligger, som kaldiß Thørringbiere, lidet nør fra denne biere ligger en liden siø, som kaldiß Østersiø, udi en udmarck, som kaldiß Giellø.² [170r] Nordvest fra kiercken ligger to enlige gaarde, som kaldis Lumfarbeck oc haffuer dieris naffne aff en beck, som løber frem omkring gaardene. Norden derfra ligger en enlig gaard, som kaldiß Dußgaard. Vesten fra kiercken ligger fire enlige gaarde, den ene kaldiß Eskibeck, den anden Sodborre, den tredie Seibiere, den fierde kaldiß en gaard Ved Kiær. Vesten fra diße fire gaarde indtil Hygom och Hou sogn er liggendiß en megitt stor kiær. Sudvest fra kiercken ligger en stor

2. Se herom side 83.

enlig gaard, som kaldt Kockholm, sudost fra samme gaard ligger to høye, som kaldt Tuillinghøye. Østen fra samme gaard ligger en høy, som kaldt Skielerhøy. Herforuden paa Kockholm marck er der fire høye, som kaldt Kockholm høye, itim to andre høye, som kaldt Gildhøye. Sudvest fra kiercken ligger en by, som [170v] kaldt Balleby. Synden fra kiercken ligger en by, som kaldt Callitzø, synden fra denne by ligger en høy, som kaldt Dyrhøy. All lengst synder op i sognet fra kiercken ligger fire enlige gaarde, som er Kiersgaard, Begsgaard, Loumandzgaard och Hummersgaard.

HELDUM

IIX. Heldom.

I Heldom sogn, som er annex, er en liden kolle kiercke, som kaldt Heldom kiercke, och ligger den mit i sognet paa en høy sted. Nordvest fra kiercken ligger annex prestegaard, som kaldt Kirckegaard, och synden fra samme gaard ligger en liden muoß, huor mand graffuer skortorre eller klyne, och menis der i gamle dage att haffue standen en liden kratt eller skou, [171r] thi mand tit och ofte haffuer opgraffuen aff jorden sammesteds baade stycker roden træer saa oc nødskaller. Norden fra Heldom kiercke ligger to enlige gaarde, den ene kaldt Nør Vinckel, den anden Sønder Vinckel, oc findt sammesteds paa marcken sex smaa høye, som icke haffuer nogen naffn. Sudvest fra Synder Vinckel ligger en liden kielde paa marcken, som heder Hoberstofft, omlagt med stiene. Østen kiercken ligger to enlige gaarde, den ene kaldt Ballegaard oc den anden Østergaard. Gamle monumenter med rune bogstaffuer itim skoffue findt huercken i hoffuetsogn eller annex.

Skreffuitt i Thørring prestegaard, den 30. octob. anno 1638.

Olluf Christenßøn, T. p.,³ egen haandt.

LEMVIG

[171v] IX. Lemvig.

Lemvig er en liden kiøbsted liggendiß udi Schodborg herret ved Limfjorden oc haffuer sit naffn aff annexen Leem (som ligger ret

3. Muligvis forkortelse for Tørringensis pastor.

østen offuen byen) oc en wiig, som er strax norden indtil byen aff Limfiorden. Samme bye er paa øster, synder oc wester side med store berge oc backer aff naturen omgiffuet. Wdi byen er ickun en kircke, som fordum er kaldet Sanct Nicolai kirche. <Strax> synden byen ligger en liden fersch søe, kaldis Schalle søe. Strax vesten byen er Heldom, nordvest er Thørring, synden er Romme.

NØRLEM

[172r] X. Leem.

Leem sogn oc kirche ligger strax østen indtil Lemvig oc er dertil annexeret. Norden i sognet er en herregaard, kaldis Kabbell. Gaardene (som ellers fast offuer herretet) ligge ocsaa miest enlige. Nør i samme sogn findes en saare stor høy hieder Skellerhøy.

NØRRE NISSUM

[173r] XI. Nessom eller Nør Nesbom.

Nest østen til Leem sogn findeß Nesbom, som kaldiß Nør Nesbom, fordi et andet sogn ligger i Vuldborg herret (synden offuer fiorden fra Nees sogn) kaldis Synder Nesbom. Samme sogn ligger langs ud med Limfiorden. Kirchen ligger meget høyt paa en backe, saa den fordi viit kand sees iche allene udi Harsybel, Thye oc Morß, mens oc [*overstreg*et langt] i Vesterhaffuet. Strax østen kirchen er en herregaard, kaldis Kongensgaard, der synden fra er et berg, kaldiß Æßberg. Gaardene i sognet ligge alle mest enlige. Østen er Synder oc Nør Byschou. Aff en backe der norden for rinder en beck ned i Limfiord, kaldis Høffbeck. Synden der fra er it berg, kaldis Skrinckberg, sudvest der fra Mungelhøye. Østen der fra en høy (paa huilchen mand kand see den gantze march), kaldis Wiißhøy.

FABJERG

[173v] XII. Faberg.

Faberg sogn ligger norden till Møborg, haffuer Romme paa vester side, Guddum (huor til den er annexeret) østen oc Nißom paa den

nør side. Kirchen siges aff gamle folch at schulle vere bygget aff en jomfrue aff de friisers stamme. Ingen byer i same sogn uden 1 liden østen kirchen, kaldis Borring, derhoß findes nogle høye, kaldis Deggerhøye, oc en dal, kaldis Bydall. Noch en anden liden bye nordvest fra kirchen, kaldis Lundzbye, derhoß er Lundhøy oc Kaanhøy. Eller eniste gaarde. Synden kirchen er Faberg dall, der paa marchen er Friiðhøy, Dunnetzøy. Westen kirchen, Westegr. der hoß ett berg, kaldis Kioldberg med en kilde udi. Nordwest Blochsgd., norden <for> Engellund til forne en herregaard, mens nu besiddeß aff bønder. Wed Hyldgaard er en kilde, kaldiß Bagges kilde. Synden oc østen i sognet findes en stor hiede, derudi er Jyltz-høy oc Kielderhøy, item Ellerbeck, Hestbeck, Lildbeck. <Øster i sognet findeß Schoedals høye, Skiormdall, Limsdall>.

GUDUM

[174r] XIII. Guddum.

Nest østen Faberg er hoffuet sognet, som kaldis Guddum sogn, mestenpart et birck, hoß kirchen er Guddum closter. Paa detz march er Kløwenhøye, Harehøy, Kirckhøy. Neden closteret mellem tuende store backer er en dal oc aae, som gaar nesten tuet gennem sognet. Wdi samme dal siges at haffue staaet en capell, derhoß haffuer veret en kilde (som aff aeen er bortschaaren eller effterløbbet), kaldtis Vor Frue kilde. Synden i sognet er en stor hiede en miil lang oc breed, huorudi findes diße høye: Huistenhøy, saa kaldet aff en sande der hoß liggendiß, item Riibhøy, Sluntzhøy. Noch tuende <høye>, kaldis Klockstuffuehøye, huoraff den ene er udkast oc derudi funden en steen stuffue. <Amletz høy>. Endnu en høy i samme hiede, som kaldeß nu Angelands eller Amletz høy oc holdis aff gamle folch for kong Amletz begraffuelße eller nedlagh etc.⁴ Derhoß er en stor moeße, kaldis <end> nu Angelands eller Amletz moeße, [174v] der findeß oc nogle dale, kaldis Langdall, Stoudall, Fruerhoele. 1 liden bye synder i sognet er, kaldis Fischbeck, der hoß er dale, Styffuerdall, Drymdall, strax derhoß Wlffue-

⁴ Jvf. Oluf Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vand-fuld herreder, 1894, s. 83–84.

høy. Ved en gaard, kaldis Krog, Lyckhøy oc Leerhøy, oc en dal kaldis Tienerdall. I liden bye findes østen i sognet, kaldis Schodborg (huor af mueligt herretet haffuer sit naffn), derhoß ere adschillige høye oc dale som effterfølger: Biorberre, Kløwenhøye, Soelhøy, Ladehøy, Kieldberg, Duerrehøy, Gießhøye, Giøghøye. Dale: Troidal, Skibsdal, Kramshoeledall, Nerkendedall. Hoß en gaard, kaldis Østergaard, findes adschillige høye, nemlig Løyenhøy, Kiøbenhaffns høy, Klockhøy, Haarensberg, Kirckberg, Laußgytzberg. Oc en kilde paa samme march kaldis Raffnskilde. [175 r] Westen kircken ere trey gaarde, kaldis Tang, derhoß en høy, kaldis Grønhøy, oc en kilde, kaldis Ouskilde. <Trælborg>. Noch thoe gaarde, kaldis Lind, derhoß findes (som det sionis) en gamel skantz eller vold, kaldet Trælborgh. Ved en ensted gaard, kaldis Wiim, er en kilde, kaldis Plumkilde, oc nogle høye kaldis Byehøye, Liungberg. Norden kirchen er prestegaarden derhoß en meget stor høy, kaldis Raaberg, oc en kaldis Flintberg, <Timeling>, item Dybdale. Item Traberregaard oc bye, derhoß findes Langberg, Kiølleberg, Foelaae oc en kilde, kaldis Skoukilde. Hoß Bierum findes Quædeberg, Smiddeberg, Riibberg, Skaarberg, Skakildbergh. Wed en gaard, kaldis Suurkier er Bleßberg. Nordøst [*rettet fra Nordvest*] i sognet ligger Tangsgaard, der vesten for en liden lund, kaldis Tangshoffued, med en liden <aae> gienom detz enge, komer ned fra Reesen.

RESEN

[175 v] XIV. Reesen.

Reesen sogn er [*overstreget ret*] nest østen fra Guddum. Wed kirchen ligger en liden bye, kaldis Reesen bye. Nest synden til Reesen er Ølbye sogn i Hierom herret oc affschilles med en liden strøm, komer ned fra [*overstreget Ølby*] Fousing udi vand, hieder Kiil, oc saa ud i Limfiorden. Gaardene i Reesen sogn ligge mest enlige. Norden Stor Hiegaard, Totum. Nordvest er prestegaarden. <Natalis locus domini doctoris Johannis Resenii>.⁵ Item Dalgr., Piilgaard saa oc Kockholm, som tilforn haffuer veret en herregaard, mens nu besiddeß aff en bonde. Synden kirchen er en

5. O: Hr. doktor Hans Resens fødested.

Hans Povlsen Resen (1561–1638) var Sjællands biskop.

gaard, kaldt Ørgr. Sudwest fra kirchen er nogle høye, som kaldt Bramelhøye, Kobbelhøye. Nordost fra kirchen er nogle bierge, som kaldt Kielberge.

HUMLUM

[176r] XV. Homelom.

Homelom sogn er annex til Reesen oc ligger norden oc østen ud til for:ne Reesen. Paa den nør oc øster side gaar Limfiord om for:ne Homelom sogn. Kirchen ligger paa en høy platz oc kand fordi viit seeß synderlig offuer i nør. <Ottesund>. Norden for samme kirche er Ottesund, huor der er et trajectus mellom Thye oc Harsysßel, <der igienom seyles fra Lemvig etc. ned ad fiorden til Aalborg oc andenstedz>. Udi samme sogn er tuende herregarde, den ene ved [*overstreg*et mellom] Ottesund norden kirchen, kaldt Weyberg, den anden kaldt Strandberggaard, sudost fra kirchen mod Struer. Gaardene i dette sogn ligge mest enlige, som ere Pallisgaard, Breenholt, Stochendal, Bramstrup etc.

VENØ

XVI. Wennøe.

Wennøe er en liden insul oc sogn liggendis østen indtil Homelom oc er annexeret till Hierom oc Giemsing i Hierom herret, dog søge de deriß ret til Schodborg herritz thing.

HARBOØRE

[176v] XVII. Harbo Øer.

Harbo Øer sogn oc birck, endog det ligger mesten gantze vesten for Wandfuld herret oc er annexeret til Engberg i samme herret, døg haffuer det aff arrildz thid weret regnet thil Schodborg herret. Detz chorographische description findes aff bemelte aarsage hoß Wandfuld herretz beschriffuelße.

Wdi for:ne Schodborg herret kand aldielis ingen wißenschafft

bekomes om Danerliung eller andre monumenter eller antiqviteter end som for er rørt.

Bøuling prestegaard in oct. 38.

Christen Christensøn Giødstrup. E. h.

TØRRING

[177r] Saadan sølffmynt ehr fundenn paa en ode, heder Gelløe i *salig* Predbjørnn Gyldenstierns tid,⁶ som daa haffde Bøulings leen, ligendis same ode en fierding veigs norden for Lemvigh, som sigis att schulde haffue sitt naffn vdaff en slachtning imellem kong Ameleck och kongen aff Engeland, som endnu findis noget aff schantzerne kiennde paa denne dagh.⁷

6. Predbjørn Gyldenstjerne døde 1616.

7. Sølvmonten og henlæggelsen af sagnet om kong Amled til Tørring sogn er behandlet af Oluf Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder, 1894, s. 338-339.

Vandfuld Herred

Beretninger fra samtlige præster i herredet foreligger. Ligeledes findes en usigneret redegørelse for herredets størrelse og sognenavnenes betydning, der her aftrykkes som indledning. Denne oversigt synes efter håndskriften at dømme at være forfattet af præsten i Vandborg sogn, Gregers Jensen Lemvig, der var provst i herredet.

[140r] Wandfuld herrit.

1 ½ miil lang oc ½ miil bred vd met haffsiden, det nordiste oc vesterste i Harsybel. Haffuer 9 sogne.

Hyom, quasi¹ Høyom, a collibus.² Hove, a forma,³ er skicket som en fiskerhou. Engbjerg, aff de grønne engebierge. Vandborg, aff de vandige bierge. Ferring, quasi fære enge. Trans, quasi trans, scilicet⁴ Dybaa eller Buebjerg. Fieltring, aff viel o: mange enge, der haffuer verit vd met haffsiden i fordum tiid. Dybe, aff dy o: dynd oc putzer. Ramme, den rammer emellem sig oc haffuet baade Fieltring, Trans, Ferring, Dybe, Vandborg oc slutter Hove met sønden til.

ENGBJERG OG HARBOØR

[145r] I Engbjerg sogn findes fem bierge eller høye. Den første kaldis Firehøy, menendis der fire effter hin anden att vere begraffuett, som siunis troligt att vere. Den anden kaldis Dronningshøy, och imellom diße begge heder dett Kongens led. Den tridie kaldis Biørnshøy, paa huilcke ere nogle andre smaa høye. Den fierde Troldborg høy. Den femte Tudsdall høy. Tu enested gaarde Lund och Smedshaffue, och derforuden findes her gaarde och boelle, som ere Neirup, en liden by medt 4 mend, 1 boell derhoß

1. O: lig med.
2. O: af højene.
3. O: på grund af formen.
4. O: lig med igennem, nemlig.

kaldis Skou, item 1 gaard Skidenvoy och Liden Skidenvoy och en boell Kringell, item Engbjerg by med 5 mend vdi sampt en gaard, kaldis Roßdall, och Troldborg, item en boell Aaelsgaard och Huole.

[145 v] Harboøere,⁵ en flack land, er en fiskeleide begaffuett medt en herlig fiskeri, om vinteren medt sildfiskenden, om sommeren medt krogfiskenden. Dette land er paa dett neste omfløtt, paa den vester side haffuer den den vilde haff, paa den øster side Limfiorden, och vndertiden kommer haffuett och fiorden tilsammen, huilcke fiord opkommer medt nogle aamunder, som kaldis Noor och Prestegroben, som siden vyder sig i nogle fiorder, en kaldis Meilsøe och nogle andre der hoß. Siden dragis de sammen igien ad en sneffuer munde, kaldis Looegrob, vyder sig saa igien i en temmelig søe [146 r], strax sammendragis i ett, kaldis Veile, och strax der effter vyder sig i en stor fiord, kaldis Synderfiord, som gaar nest ind till Boubierg begyndis, igiennom huilcken kaaß der sigis aff i fordom tid, att kongelig flode haffuer hafft sin seylatz vd ad Vestersøen, som Saxo *Grammaticus* henseer *pagina* mihi⁶ 249, vdi Sant Knuds tid.

Skreffuitt Engbjerg 15. octob. anno 1638.

Jørgen Anderbøn, prest *ibid.*, m. ppa.

Item er her optagen aff kierckens altare for nu 5 aars tid siden en steen medt nogle bogstaffuer paa, som kierckeuergerne daa till sig anammede och er hoß dennom.

HYGUM

[142 r] Hyomb sogn.

Nest norden till Hov sogn, haffuer sin naffn aff de mange høye och bierge, som den omringet med er. Høyene ere disse: Tischhøy, Ellermoußhøy, Grønhøy, Smidiehøy, Tophøy, Ullffhøy, Reffhøy, Aggerskouhøy, Tussdallhøy, Sparrishøy, Gildhøy, Biansberrghøy,

5. Om Harboør sogn se tillige under Skodborg herred side 82.

6. O: side i min udgave.

Henviser til Vedels Saxooversættelse fra 1575, hvor begivenheden omtales.

Hollantzhøy. Runebogstaffver – 0 0.⁷ Kircken kalledis forðum S. Thøgers kircke, saa at S. Thøgers brønde endnu kand sees ved en liden beck ved naffn Kaarßbeck. Dale ere disse: Dubbe, Byskou-holl. Byer: Synderby, Byskou, Nørbye. Eenisthe gaarde ere disse: Paßgaard, Kammerssaardt, Paakier, Ellermouß, Aggerskou, Weye, Westergaard, Dalgaard, Broxgaard, Nygaard, Smedtzgaard, Klostergaard, Grummißgaardt, Agger, Grabeck. Her endis Limfiorden.

Jens Madtzen P. H.⁸ E. haandt.

HOVE

[141 r] Hou sogen.

Nest sønden till Hyom sogen. Kircken kalledis forðum S. Peders kircke. Norden for:ne kirche leger en liden kiell, som kalldes S. Peders kiell. Vesten for:ne kirke leger Hou aa, som løber nær paa, vesten for:ne aa leger Kirckiby, 4 mendt. Norden for:ne kircke leger eniste gordt Vester Venckell, Øster Venckell, Mell Venckell, Reffhall och Stigordt. Østen for:ne kircke leger 4 smaa buoll, som kalldes Hyffeland. Sønden for:ne kircke leger eneste gordt Vester Houmai, Øster Houmai, Mell Houmai, Stinhuoll, Lysborig, Hou-lind, Maribuoll, Houstuor, Knorborig, Houdam. Vesten for:ne kircke leger Housnabe, 4 mend. Eneste gordt, Løgbierig, Hulbirig, Nødschu, Vester Klinckiby, Øster Klinckiby och Reffschu. Sønden Venckell leger enn liden høy, som kalldes Venckell høy. Norden Housnabe leger en liden bech, Terckelbeck. Runebogstaff, – 0.⁹

VANDBORG

[143 r] Vandborg sogn ligger mit i herridit, oc der er fierdings kircke emellem Engbjerg, Houe, Ferring oc haffuit <eller fiorden>. Runeboegstaffuer findis ingen. Høye, en ene, kaldis Raabierg høy, legger sudoost for sognen. Dale, en, kaldis Vandborg dal, begynder lit

7. Dvs. nul. Samme skrivemåde er anvendt i beretningen fra Hove sogn, der sandsynligvis er nedskrevet af sognepræsten dér, Jacob Pedersøn.

8. Formodentlig forkortelse for Pastor Hyomensis.

9. Se note 7.

norden kircken, oc løbber vester i fiorden. Mit i dalen kommer nogen smaa vandspring, men nederst i dalen er en stor kildespring vel 8 eller 10 allen bred, kaldis Bundløos pytt, fordi den meenis bundløs. Byer ingen, men eniste gaarde oc boele emellem hin anden: Strande, Agger, Dalgd., Muncksgd., Nørgrd., Skredgd., Blaabierg, Mægbeck, Brendgd., Katkiær, Gammelgd., Østergd., Houdam, Galtmuose, Nygd., Musholm, Fogelsang, Raabierg, Skidengd., Quistgd., Magd., Kirckensgd., Damgd., Kubstrup, Flivesgd., Brunsgd., Skoumuose, Holgd., Gaaskier, Vestergd., Mølgd., Bierg, Grydsbeck, Prestgaard.

*Gregers Jenssøn, mea manu.*¹⁰

FERRING

[148r] Ferring sogen vdj Vandfuldherrit liggendis nest ind til Vester haffuet, som er den ringiste sogen vdj for:ne herritt. En part vd aff prestegaardens eyendom oc saa ander deris her omkring liggendis erre aff haffuitt, saand och vand forderffuitt som paa-kienden och verre dett er och bliffuer aar effter anden. Vdj norduest fra kiercken er liggendis en liden fiord, som strecker sig heden vdj norden til Haarboør <land> vedtager. Sonden fra fiorden en liden saande, som kaldis Ferring saand. Sonden fra saanden er en stuor bierge, som kaldis Boubierge, strecker sig derfra en fierding veys sønder paa. Østen fra biergen 2 stuor høy, den enne kaldis Hestebierge, den anden Knustehøy. Vesten fra kiercken er preste- gaarden liggendis. Østen fra *kiercken* en liden ringe hergaard, kal dis Damsgaard, siden erre de ander gaarde, halffgaarde, boele och gaadehuße, som er ickon ringe och fra vesten, norden och østen omkring *kiercken* liggendis, som er icke en snes tilhaabe allesam- men, som haffuer heste och vogen. Viider om denne lidell ringe sogns leilighed er icke beuent atth schriffue om. Actum Ferring,¹¹ 11. nouemb. anno 1638.

Jens Nielsen, prest vdj for:ne sogen. m. pp.

10. O: Med min hånd.

11. O: Udfærdiget i Ferring.

DYBE

[147r] Dene Dybbe sogn kaldis i gamle dage Dybbeck, thi saaledis star der schreffuet paa huellingen i kircken: Anno 1517 lod her Matz Krabbe præst i Dybbech dene huelling mure. Dene sogn er i lengen en half milvegs lang af norden i synden oc en lille fierding milvegs i bredelse aff vester i øster.

Sognekortets¹² navne og øvrige angivelser:

Her grentzer Dybbe indtil Ferring sogn. Her grentzer Dybbe indtil Vandborg sogn. Her grentzer Dybbe til Houe sogn. Her ligger trej gaarde kallendis Kastbjerg. Knudsgaard. Bieregdt. Dalgdt. 1 boel. Lille [og] Store Flantzmuße. Her ligger 3 gaarde kallis Nar Dybbe. Hellekilde. Roed. Liibbjerg. Bromsgaardt. Huolkjar. Vlfbjerg. Møgelgaardt. Dybbe kircke ligger fast mit i sognen. Ertbjerg. Veilings gaardt. Kirckgaardt. Syndergaardt. Engedal. Vadbjerg, en agertoft. Vesterslette en boel. Øster Slette en boel. Øerveile. Dybbe præstgaardt. Store Pugholm, en gaardt. Lille [ø: *Pugholm*], en boel. Grobsgdt. Vester Herup. Øster Herup, 2 halfgaardt. Her ligger nogle smaa høje alle vegne, ingen dog naffnkundige.

Her ligger en lang enge daal, <som kallis Jelling>, huor vdi løber en beck eller aae och komer af norden. Her komer en strømgang <af> østen oc løber vester i den anden. Her komer en beck af østen fra Øerveile oc løbber i den vesten, som kallis Jelling. Oc løbber dene beck til Kibbing i Fieltring oc løber der i haffuit. Her komer oc en beck af norden oc løber i den store beck eller aae, som kallis Jelling.

Paa dene side grentzer Dybbe indtil Rammet sogn allevegne. Her grentzer Dybe indtil Trans sogn. Paa dene side grentzer Dybbe indtil Filting sogn.

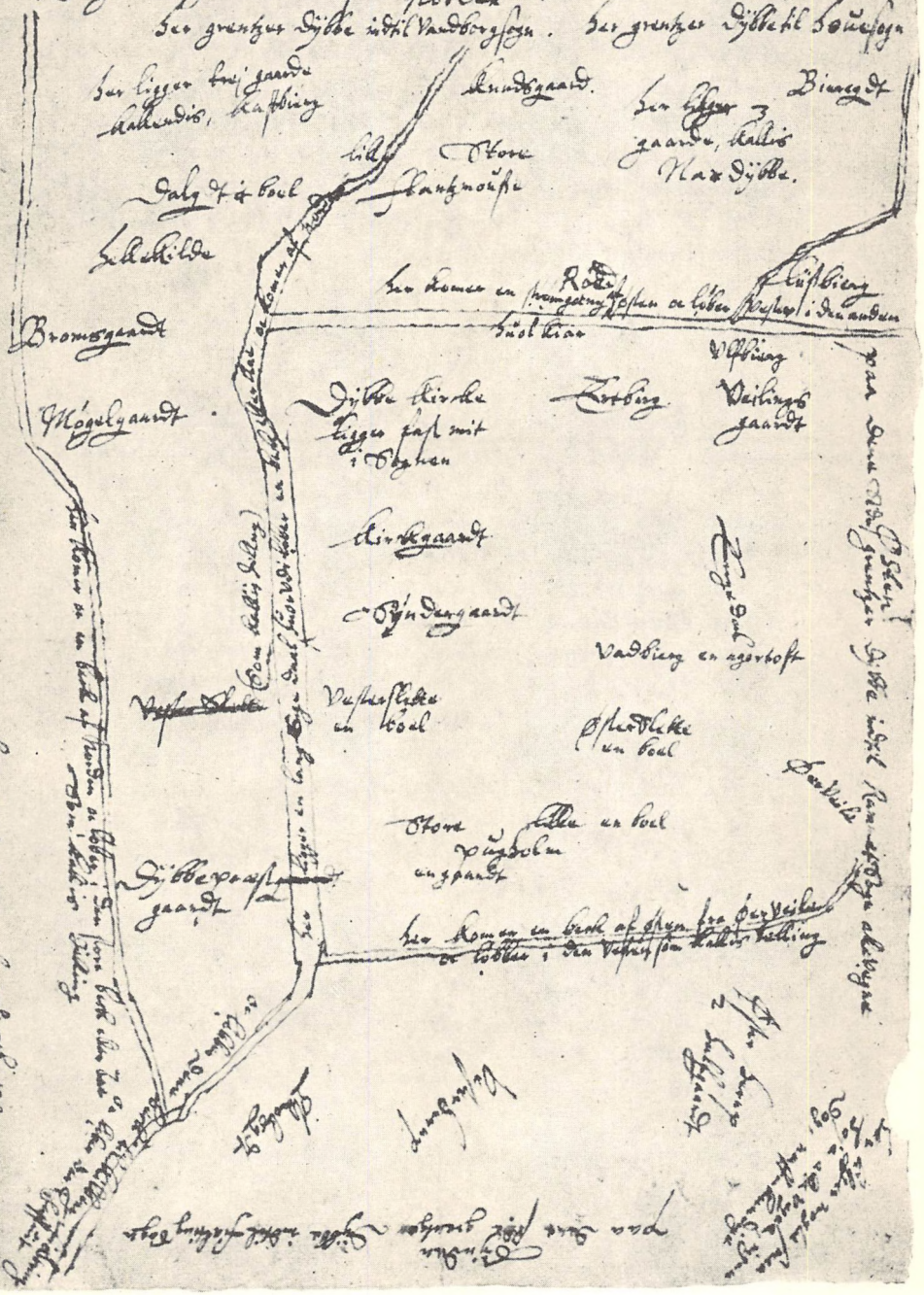
RAMME

[149r] Ramme sogn vdi Vandfuld herrit. En liden oc ringe sogn med faa oc smaa gaarde vdi oc mesten part til slet march. Dog herforuden er en hergaard i sognit ved naffn Rammegaard liggendis

12. Gengivelsen af sognekortet er noget formindsket (ca. 11/16).

Dene Dybbe sogn (kallis i gamle Dage Dybbel). Ii fastedie fra den
 begraafuit paa Gaardene i Kirken. No 15 17 lod den Nylig konge
 praf i Dybbe. Dene Gaardling maa. Dene Dage er i lenger
 en half milwegs lase af Norden i Dynden, en en lille paa
 Ding milwegs i Sueden, af Vester i Oer.

Den gamle Dybbe indtil Vesterdybbe

Kort over Dybe sogn.

vesten fra kirchen oc præstegaarden. Her hoß findis ocsaa en bech eller strømgang igiennem sognit, som kommer aff norden oc løber vester paa ad haffuit, paa huilche strømgang er trinde møller, den første kaldis Offuer møll liggendis vden for Rammegaards port, den anden kaldis Meld møll, den tridie Vester møll, huilche alle trinde ere vdi samme sogn. Item en <liden> dall liggendis myt vdi sognit, kaldis Biørnedall. Oc en anden <liden> dall liggendis norden præstegaarden, kaldis Sundsdall. Oc ellers gaardene liggendis fra hin anden foruden byer. Oc intet andit her findis bevent er at optegne. Actum Ramme præstegaard, ipso die *Sancti* Michaelis anno 1638.¹³

Michel Krabbe Riber. Egen haandt.

FJALTRING OG TRANS

[144r] Optegnelse offuer de høje, dalle oc aaer, som findes udi Fieltring oc Trans sogner efter strenge her canzelers skriffuelse.

Udi Fieltring sogn en liden hiøg udi vester fraa toe gaarde, kalt af samme hiøg Skalchiøg, noc en liden hiøg kalt Govelshiøg. Østen fra Gadgaard, af huilcken for:ne hiøg en boel kaldis Govelshiøg. En liden hiøg fra Musholm ret udi synder ligendes, som kaldis Møgelhiøg. Her foruden findis en dal, heder Othdal, udi nør fraa en gaard, kaldis Loffuelsgaard. En stor dal kaldis Fermeldal udi synder fraa en liden aa, kalt Nøraa, som kommer ned fra Dybe sogn oc løber udi haffuet, noc en liden aa kalt Morup aa, som kommer østen fra Ramme sogn oc tager sin henfart udi haffuit. <En liden kilde kalt Elkielde findis østen Fieltring prestegaard>.

Udi Trans sogn disse efterskreffne. En liden hiøg kalt Agishiøg udi norvest fraa Herpinggaard. Synden fra Store Emker liger 3 smaa høje, kaldis Emker høje. Udi nør fra Store Bobierge liger en liden hiøg ved naffn Liunghiøg, her af en liden gaard der huos, kaldis Liunghiøg. [144v] Synden fra Liunghiøg 6 smaa høje, kaldis Dverrehoje. Udi synder fraa Mollerupgaard liger fem <smaa> høje, kaldis Mange høje. Sudvest der fraa en hiøg kalt Tueshiøg. Udi nør fra Grebdal en liden hiøg, kaldis Grebdalhiøg. Udi nør fraa Neerby en liden hiøg kalt Neerbyhiøg. Udi øster der fra en hiøg

13. O: Udfærdiget i Ramme præstegård selve Sankt Mikkelsdag [29. sept.] år 1638.

ved naffn Raffnhøg. Noc udi synder derfraa 2 smaa høje, kaldis Kathøje. Udi synder fraa Biergegaard en stor hiøg, kaldis Thammes Knu høje. Udi nør fra Rechby en hiøg, kaldis Ulfuehiøg. Udi øster fra Fegelkier en liden hiøg ved naffn Erthøy. Udi øster fra Trans kircke en liden hiøg, kaldis Rønhiøg. Suduest fraa Mollerup en dal ved naffn Runddal. Nør fraa Liunghiøg en stor dal, kaldis Tamdal. Udi disse 2 sogner, nemligen Fieltring oc Trans, findis ingen meere dalle, høje eller aaer, det ieg kand vide af at sige.

Claus Ollufsen B.¹⁴

14. Ifølge en indskrift på prædikestolen i Fjaltring kirke var præstens navn Claus Ollufsen Borch jvf. Oluf Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder, 1894, s. 529.

Hjerm herred

Bortset fra Asp sogn, der indtil 1687 var eget pastorat, foreligger der beretninger fra samtlige sognepræster i herredet. Efter at præsterne havde indsendt beretningerne til bispem, blev de afkrævet en særlig erklæring om Dannerlyng. Noget missive eller en eventuel skrivelse fra bispem i Ribe til herredsprovsten om Dannerlyng kendes imidlertid ikke. Præsternes erklæring om Dannerlyng, der er dateret den 17. april 1639, gengives her indledningsvis.

Indberetningen fra købstaden Holstebro og Måbjerg sogn skal søges under Ulfborg herred, idet de i 1638 henregnedes hertil. Ryde sogn i Ginding herred er medtaget her, da det var annex til Borbjerg sogn, hvis sognepræst afgav samlet beretning fra begge sogne.

[162v] Hierrum herret om Danerliung.

[162r] Kienndis vy vnderskreffne præster vdj Hiærrum herrit i Harsybell, att efftersom vy haffuer bekommet voris høye øffrigheds breffue och mandat tilforne, om huis hyøe, reuerer, dale, roffnebogstaffue och fornemme gaarde saa vell som om Dannerliung etc., att giffue tilkiende, huilcke vy ochsaa haffuer skrevet voris kiere biscop der effter, och nu effter bekommet igienn skriffuelse besynderlig om Dannerliung, saa haffuer vy nu igien med flyd besport och forhørt hoes voris sogne folck, och icke dj eller vy vide, att der findis noget stedt i voris herredt och sogner, som kallis Dannerliung.

Hierrum herredt, den 17. aprilis 1639.

Mogens Seuerinsøn B.¹ Egen haandt. Peder Larsøn Liim. Egen haand. Anders Pederβøn, m. ppr. Søffren Christensøn, m. ppa. Christen Pederβen, m. pp. Severin S. Giøring.² Min haand. Morten Jensøn Haandberig, m. pp. Christen Nielsen i Nauer. E. h. Christen Christensøn Ferring. Prest i Meirup. E. h., then 21. aprilis.

1. Ifølge Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie var præstens navn Mogens Sørensen Buch.
2. I præsteskattemandtallet fra 1638 benævnes præsten i Olby og Fovsing Søren Sørenβøn.

MEJRUP

|153r| Meirup sogn.

Meirup kircke oc sogn ligger vdi Herm herrit, en halff mil øster fra Holstebro. Høye: De fornemmiste høye, som findis vdi Meirup sogn ere to høye, som ligger paa Meirup kirckegaard, den enne, som er en meget stor och bred høy, ligger paa den øster ende paa kirckegaarden, den anden, en liden høy, ved den vester ende imod nordvest. Øster och vester fra Meirup kirckegaard i Meirup sogn ligger mange och vtallige smaa høye langs vd med den store alfare vey, som løbber fra Holstebro oc till Wiborg, bode norden och sønden ved veyen. Skowe: Blesberg skow, som laa hoß den gaard Blesbjerg i Meirup sogn, bleff aldeelis |153v og 154r| op-hugget oc ødelagt vdi fiendernis tiid. Riverer³: Sønder fra Meirup kircke ligger Gudden aae, en stor riveer, som skiller Meirup sogn fra Twiiß kloster och Twiiß sogn, huilcken haffuer sin første oprindelse vdi Hammerom herrit och løbber fra Meirup sogn hen i vester, imellom Twiiß kloster och Meirup præstegaard och siden løbber hen i vester igiennem Holstebro och omsider hen wdi Vesterhaff.

Gaarde och boele. Gaarde: 1) Elkier, 2) Kiergaard, 3) Hornshøy, 4) Brusen, 5) Hindkier, 6) Bleßbjerg, 7) Barslund, 8) Muncktofft, 9) Skowgaard, 10) Blaborg, 11) Bircke, 12) Maygord, 13) Koind, 14) Gammelgaard, 15) Hartons, 16) Tostrup, 17) Øster Skowgord, 18) Sibigaard, 19) Hißell, 20) Bierregord, 21) Mosby. Boele: 1) Arrelund, 2) Lille Mosby, 3) Koxboel, 4) Steensboel, 5) Lille Muncktofft, 6) Lille Koberup, 7) Store Koberup, 8) Agerbeck, 9) Skowbeck, 10) Gleborg, 11) Nous, 12) Østertostrup.

Præstegaarden ligger strax sønder fra kircken. Actum⁴ Meirup præstegaard, then 28. septembris aar 1638.

Christen Christenßøn, sognepræst i Meirup. E. h.

BORBJERG OG RYDE

|159r| Borberg sogn.

Kiercken. Borberg kierck i Hierom herrit ligger en mill vegs fra Holstebro kiøbstadt i norost oc ligger paa itt berg. Huad den øster

3. floder.

4. O: udfærdiget i.

oc synder side belanger er der en dyb oc dall der neden for, strax der huos er en liden søe norost fra. Borberg sogn ligger bode i Hierom herrit och Ginding herrit, den øster part halffdielen er vdj Ginding herritt.

Byer. Der vdj er 4 sma oc liden byer. 1) Høgager, 2) Skaffue, 3) Tinckerdall, 4) Traberg, oc er vid 3 gaarde i huer bye. Den anden halffpart oc vester diell ligger i Hierom herritt oc er 2 liden byer vdj. Den første, Borberg bye, er 3 gaarde vdj medt nogen ringe bole oc verstedt. Den anden bye heder Huam, er vngefyer 6 liden gaarde vdj.

Fornemiste gaarde. Di fornemeste gaarde i denne sogn oc byer er først Æbelholt, huor *salig* Jacob Rostrup nogen tiidt haffuer holt huß, den 2 er Stuurhesell, som *salig* Niels Kaas oc fru Doritte Munck haffuer nogen tiidt boitt. Siden Risom, Huamgrd., Bisgaard, Borberggaard, Hiegaard, Holmgrd., huor der ligger ocsa en liden søe vidt, Damgaard, [159v] Bisgaard, Muncksgaard, Keils-marck, Bucdall. Diße er di fornemster foruden nogle ringere oc bole.

Dale: Dale mitt i sognen er 2, Torskdal vesten kierck, huor vdi løber en beeck neder i Lemfyffuer, den anden Brantberg dall. Till vdsiden øster i sognen i heden er 2 dale, kallis Somerdall oc Kuordall.

Høye er mange smaa, bode mitt i sognen savell som til vdsiden i heden, dog ingen synderlig naffnkundigh eller nogitt antiquitet huos att tegne vden nogle iblant er opgraffuit oc omplouitt, oc er funden i nogle leergryder medt been oc aske vdj, som sigis att vere meniske been oc aske, som di i gamel och fordom tiidt lod brinde di dødes legomer oc satte dett siden i diße høye, førind di fick kiercker oc kierckegaarder att begraffue vdj.

Roenbogstaffue: Rouenbogstaffue findis ingen anten i kiercken eller andenstedz vden till att schriffue om.

Rydsogn, anex til Borberg.

[160r] Rye sogn er en liden sogn, anex til Borberg, ligger vdj Gindingherrit, huor vdj er en hergaard noruest fra kiercken, heder Ryeauffue, huor velbiurdige fru Anne Lycke holder huß, <skouer> oc ligger i en liden skoff trint omkring gaarden. Westen for en miil vegs ligger Wolstrup <i Hierom sogn>, som velbiurdige Axel Jull

haffuer sin residens. Norden till en miill fra ligger den hoffgrd. Langtind vid Lemfyffuer <i Eising sogn>. Øster fra en miil ligger den hergaardt Stubbergd. <i Søuel sogn>. Oc er der nogitt ringe skoff strax østen Ryehaffue, hører till Langtind i Eising sogn liggendis.

Rouenbogstaffue: Findis ingen rouenbogstaffue i kiercken eller i sognen.

Gaarde: Fornemiste gaarde der vdj er Wexgaard, Jedskoff, Rolund, Synderskoff, Kierckbygaard, Østerskoff, Huolbeck, Neder oc Offuer Bøg.

Byer: Byer er 2, Stendis, som er 2 gaarde i oc nogle smaa boler, den anden, Feld, er 3 liden gaarde vdj.

Daler: I sognen er 2 daler, en ligger synden Ryehaffue, den anden kallis Huolbeck dall, ligger vid Huolebeck.

Høye: Til vdsiden øster i sognen i heden ligger nogle høye i heden kallis Stendis høye, er icke naffnkundig eller nogitt synderligt at betegne huos.

HANDBJERG

|156r| Handbierrig sognen.

Fortegnelse paa de dale, byer, enstegaarde, som findis her i sognen. Er her en by, som heder Handbergby, som er norden fra kierchen imod Lemfyffuer er 4 gaarde. En anden by, som heder Synderby, som er synden fra kiercken, er 4 gaarde vdj. Enstegaarde, deris naffne. Handberghoffgaardt, Tindskou, Gammelby, Synderbygaardt, Lindbierrig, Hiedgaard, Gyßbech. Di dale, som er her i sognen. En dall, som kaldis Tindschoudall, och løber der en strøm igienem samme dall. En anden dall, Synderby dall, ochsaa med en strøm igiennem. Præstgaardt her forvden.

HJERM, GIMSING OG VENØ

|157r| Fortegnelse paa dj fornembste byer oc gaarde, som findis i Hierrom sogn, huilcket sogn er en frj bierck. Hierrom kiercke ligger trj fierding vey (vngeferdt) nær fra Holstebrou, er en skøn kaarskiercke, i huilcke findis adtskillige fornemme adelige begraffuelser, der iblant her Mogens Munckes, gammell Olluff Munckis till Wol-

strup, begge Danmarckis rigis raadts etc. Strax norden kierckegaardtzdiget ligger Bierregdt. Halffanden fierding veigs nør fra kiercken, tet synden hoss dend store viig aff Limbfiorde, som er mellom Salling oc Harsyssell, ligger Wolstrup hoffuitgdt. paa en smuck pladtz oc woldsted, en megit gammell herresæde, till huilcke bierckerettigen er, huis gaardtz marck oc skow ligger baade østen, synden oc westen gaarden, huor oc en lidell aae løbber forbi en bye, kaldis Wolstrup bye, som ligger synden for herregaardens for:ne skow, oc igiennem gaardsens graffuer oc mølleslusser søger fiorde. Sudøsten fra samme bye ligger en anden, kaldis Skietterup, østen for ligger Telling bye, Østerbye, [157v] Kragelund oc østen till norden Nedertelling oc Snødde. Ret øster fra kiercken ligger en bye, kaldis Qvimb, oc imellom kiercken oc denne bye en gaard, kaldis Hiermgdt. Paa dess marck en dal, kaldes Blegedael, huor kalckgrunden er, oc sigis at det kalck kiercken er bygget med skal i fordomb thiid være tagen. Sønden fra kiercken ligger en bye, kaldis Auffsom, i huilcken præstegaarden er. Østen fra samme bye ligger en gaard, som haffuer naffn aff en stoer mosse strax østen derop till liggendis, kaldis Hummelmosse, i huilcken, naar endnu graffuis effter skortørfue tit hender, at stuore buell med røddeerne aff grantræer optagis, saa der aff forfaris at huor nu gantze ingen træer staa, maa i gamble dage haffue været stuore granskowe, som oc aff tuende gaardes norden forskr:ne Hummelmoessegdt. liggendis dieris naffne kand eractis, som hedder den ene Thurskow, maa skie aff dend gamble hedenske affgud Thor, den anden Kongskow. Synden for Aussom ligger nogle heele oc halffuegaarde, nemlich Starbye, Eegebierg, Klemb. Sudvest fra kiercken ligger [158r] Westeraussumb bye, men lige vester for kiercken grentzer Weirum sogn oc marcke. Ellers findis i sognit ingen monumenter eller detzlige.

Fortegnelse paa dj byer oc gaarde, som findis i Giemzing sogn, anex til Hierm.

Giemzing kiercke ligger $\frac{1}{2}$ miill norvest fra Hierom. Sønden for kiercken ligger en herregdt, kaldis Qvistrup, paa en smuck sted. Samme gaardtz marck, skow oc eydomb ligger norden, østen oc sønden gaarden, oc sønden denne gaardtz marck ligger tho gaarde, kaldis Dalbye, oc en enlig gaardt, kaldis Hillisborre. Vesten kier-

cken ligger nogle gaarde, kaldis Giemsihuo, oc nogle stuore høye kaldis Giemsihøye. Norden fra kiercken er en viig ind aff Limfiord, kaldis Struer, med en bye der hoss aff samme naffn, huor indskibis oc føris bygnings tømmer oc andre fornøden vaare oc gode. Østen kiercke ligger en bye, kaldis Østerbye oc en gaard der sønder fra kaldis <nu> Moustgdt, tillforne i gamble dage var en herregdt eller sæde.

[158v] Fortegnelse paa en lidell land, kaldis Venøe, som er en capel vnder Giemsiing, liggendis vdj Limfiordt nør fra Giemsiing.

Landen er en miill lang men gantze small, sommestedtz 3 musket skud offuer oc somme stedtz 6 eller 8 skud etc. Paa for:ne land findis tho enlig gaarde, dend ene paa dend nør ende kaldis Nørskou, dend anden paa sønder enden kaldis Sønderskou. Mit paa landet ved dend vestre siide ligger en lidell kiercke tagt med langhalm, oc en lidell bye vesten fra kiercken med siu buole vdj, oc mienis at for:ne land skall haffue sit naffn her vdaff, at i gamble dage skall omliggendis folck haffue der ladet affvenne dieris lamb oc qvæg. Ellers findis ingen antiquiteter med rounbostaffuer eller desslige.

Datum Hierom præstgdt. dend 12. 8bris *anno* 1638.

Anders Pederßøn, m. ppra.

VEJRUM

[155r] Veirum.

Verum sogn i Hierrum herrit ligger try fierding mile vegs østen for Ølby och lige saa langt vester fra Hierrumb. Strax fremb for kiercken och præstegaarden løber almindlig landævey fra Skodborg och Vandfuld herreder ad Viborg til, och om for:ne præstegrdt. fra Veirum och Struer synder paa ad Holstebro. I for:ne sogn findis en by ved naffn Lundby, som er fire gaarde vdi, och ligger vester fra kierchen. Gaarde der foruden ere diße: Außumgrdt., Proustgrdt., Qvistgaardt, Damgaard, Aggergaard, Thindgaard, Vildemoße, Bierre, Brendgaardt, Norderst i for:ne sogn er en gord ved naffn Rounborg medt graue och dubbelt vold ombkring, huor refereris en ridder ved naffn herr Erland Kall at schulle haffue

resedered. Steene store eller smaa medt ronebogstaffuer paa findis ingen aff. Herforuden strax øster fra kierchen ligger en gord ved naffn Lørup, och endda liddet øster derfor en gaard ved naffn Tibsmarck. |155v| Noch en anden by synderst i sogen ved naffn Sollerby medt try gaarde vdj, och sudvest derfra er en søe, som velbiurdigh och nu *salig* Iffuer Juul lod opdemme och kaldis Soller søe. Nest norden for kierchen ligger en høy ved naffn Brochhøy.

ØLBY OG FOVSING

|151r| Designation oc fortegnelse paa Ølby oc Fousing kircker oc sogne.

Ølby kircke i Hierum herrid, consecreret *Sancto Nicolao*,⁵ er en liden koldet kircke østen fra Weirum, liggendiß synden i sognen. Nordvest fra kircken ligger en by med 4 gaarde <foruden præstegaarden> oc trey boele vdi, kaldet Vesterølby, oc ligger præstegaarden vesterst i samme by. Strax ved kircken ligger en kilde kaldet *Sankt* Nilaus kilde, huor aff kircken haffuer sit naffn, oc løber aff samme kilde en beck synden om kircken gennem en dal, kaldiß Synderdal, oc gaar igennem Vesterølby oc ydiß i en mølle aae, kaldet Kiærdgaarß mølle. Vesten fra kircken ligger en <enstig> gaard kaldet Mølberig, oc der strax neden for for:ne Kiærdgaarß mølle, som haffuer sin meste tillob aff en beck, kommer aff synden fra en mose kaldet Amleths mose i Fousing. Nordvest om Ølby ligger en hale aff fioren kaldet Kiil. Norden fra præstegaarden løber en beck kaldeß Suanbeck, kommer aff en kiærd strax ved præstegaarden, kaldeß Elkiærd aff nogle elletrær, som der voxer, oc løber samme beck i for:ne Kiil eller fiorenß hale. Norden fra kircken oc østen fra for:ne Kiil ligger en by med sex gaarde oc trey boele vdi, oc ligger samme Kiil baade vesten oc norden om byen oc endeß ved en vadsted, kaldeß Struer, oc der strax offuenfor ligger en gaard til Ølby, kaldet Struergaard. Høye vdi Ølby ere ingen naffnkundige vden en, kaldet Borrehøy, oc ligger paa kirkevejen mellem begge sogne. Rognebogstaffuer eller andre antiqviteter ere her ingen.

5. O: indviet til Skt. Nicolai.

Fousing kircke, consecreret *Beatæ Catharinæ*,⁶ er en liden taarnkircke sudvest fra Ølby oc nord fra Aspe, oc ligger byen runden om kircken, (oc er i samme by gaarde 4 foruden en liden anex præstegaard, halffgaarde 2, boele 4), oc løber igennem byen en liden beck, kommer aff en dal, kaldt Fousingdal, oc gaar norden om kircken, oc endeß i en anden beck kommer aff synden fra Amleths mose, *cujus mentio superius facta est.*⁷ Amleths mose haffuer sit naffn aff kong Amleth, *cujus meminit Saxo lib. 4 fol. 69 et alibi.*⁸ Vdi samme mose sudvest fra Fousing ligger en høy, kaldet Amleths høi, huor samme konge meniß at vere begraffuet. Synden fra kircken ligger trey gaarde, grendtzer til Aspe sogn, 1 kaldet Seyberig, 2 Stadßberig, 3 Vesterkiærd. Norden fra kircken ligger en gaard, kaldt Æghole.

Severin S. Giøring.⁹ Ø. P.¹⁰ min haand.

NAVR OG SIR

[150r] Fortegnelse paa Naur sognen.

Boyer: 1) En bøy neffnes Falsø. 2) En bøy kaldis Offuerlund, som leger øster fra Falsø och kierchen ligen ligendis der østen for paa en høy bere. 3) Nederlund, prestegaarden, ligendis der synen fra kierchen i en daell. 4) En bøy kalldis Naur bøy, der faare huos huillche samme schreffne 4 bøyer findis en felles foortt och stoer maarads, som kaldis Giedmuose. 5) En bøy kaldis Alstrop nuorost fra kierken. 6) En bøy kalldis Vogenstrop. 7) En bøy kaldis Krunderup, som liger huos nogen store berge och hoye, som kalldis Kruderup berge.

Gaarde i for:ne Naur sognen: 1) Først en kalldis Kiergaard, 2) kalldis Offuergaard, liger huos samme store bierg, 3) kalldis Staffildall, som liger noren till samme Kruderrup berge.

6. O: indviet til den hellige Catharina.

7. O: der er omtalt ovenfor.

8. O: om hvem Saxo taler i 4. bog side 69 og andetsteds. Sidehenvisningen er til Vedels Saxooversættelse fra 1575.

9. Se note 2. Side 92.

10. Sandsynligvis forkortelse for Ølby præst.

Sir [*rettet med anden håndskrift fra Siere*] sogen fortignelse.

Først Bieregaard ligendis noren ind till Kruderup bierge, huor aff den ochsaa haffer sin naffn, den kalldis Bieregaard. 2) Kalldis Sieregaardt. 3) Kalldis Ballegaardt. 4) Kalldis Østergaard. Och findes der møtt jblantt en liden kierche med jngen thoren paa, kalldis Siere kierche och jngen prestegaard der huos.

Schreffuedtt i Naur prestegaard, den 12. octob. aar 1638.

Christen Niellsøn, prest i Naur, egen handt.¹¹

GØRDING, VEMB OG BUR

[152r] Hvis her udj Giørring, Vemb och Bure sogne, ßom effter voris gunstige øffrigheds befaling optegnis kand, monne findes. Først ere disse mine 3 for:ne smaa sogne lige vester ud fra Holdstebrou liggendis, Bure kiercke 2 smaa mjle der vesten fore, Vemb kiercke en halff stor mj l vesten for Bure kiercke, och Giørring kiercke moxen en liden halff miil vesten for Vemb kiercke. Lige langvegs ud mett disse samme 3 sogne løbber 2 aær aff østen mod vesten, den ene norden, den anden synden ved for:ne sogne. Den ene, som er men liden paa nørre siden, kaldis Miøborg aæ, hvilcken haffuer sin vdsprung aff en kiær i Aspe sogn ved naffn Tagkiær, løbber vester paa i en mølle søe, kaldis Giørring mølle siø, liggendis strax norden for Giørring kiercke, och flyder fremdelis derfra igien vester paa (hvor den kaldis Slycke aæ) udj fiuffren till Vesterhaffuett. Den anden paa sønder siden (er en stor aæ) kaldis Gujen aæ, løbber øster fra igiennem Holdstebrou lige vester ud i fiuffren och i Vester haffuett.

I Giørring sogn findes 2 byer. En synden kiercken ved naffn Sønder Giørring. Den anden norvest fra kiercken, nemlig Slycke. 5 enstegearde. Prestgaarden strax synden kiercken. Tu østen kiercken, 1) Meldgrd., 2) Skalmandsgrd. Tu norvest fra kiercken,

11. Allerede i præsteskattedtallet 1634 står Esge Eliesøn opført som sognepræst i Navr og Sir, men først ved missive af 19. januar 1639 fik bispnen ordre om at beskikke ham til sognepræst, såfremt han ellers fandt ham egnet, som efterfølger for Christen Nielsøn Kjær. Esge Eliesøn Nebsager, der immatrikuleredes ved Universitetet i 1633, og som ifølge Wiberg var Christen Nielsøns svigersøn, må formodentlig have fungeret i de mellemliggende år som Christen Nielsøns medhjælper.

1) Bundgaard, 2) Klaustrup. 3 høye. En strax synden kiercken kaldis Træhøy. Tu sudvest fra kiercken, 1) Stor Roshøy, 2) Lille Roshøy.

I Vemb sogn findes 2 becke. Den ene vdspringer aff en moese norvest fra kiercken, heder Ønde moese, och løbber synder paa jmellem Giørring och Vemb sogne ned i Gujen aa, den samme kaldis Skallebeck. Den anden kaldis Foele beck, som vdflyder aff en kiær [152v] norden kiercken liggendis, nemlig Narkjær, heden imod vesten udj Giørring mølle søe. 2 byer. Den ene vesten for kiercken heder Vester Vemb, den anden østen kiercken kaldet Øster Vemb. 3 enstegaarde. En strax norden kiercken, nemlig Vemb Kierckegrđ. En der norden fra igjen heder Øffuerhiegrđ. Och den tredie norvest fra kiercken neffnis Nederhiegrđ. 7 høye. En østen for kiercken neffnis Baggis høy. Tu norden kiercken kaldis Bischops-høye. Tu der norden fore igjen 1) Hvashøy, 2) Jeyhøy. Vesten disse tu, en kaldis Fladehøye. Och en liden norvest fra kiercken heder Grønhøy. Imellem [*overstreget* Giørr] Vemb och Bure sogne vdflyder en beck aff <en> liden kiær oc løbber synder ned giennem en liden dal, kaldet Kielling sig, vdj Gujen aae.

I Bure sogn findes en beck, som udflyder aff en mølledam liggendis norden kiercken och løbber synder paa ned igiennem en dall østen ved kiercken i Gujen aae. 1 bye liggendis moxen $\frac{1}{4}$ mielvegs vester fra kiercken, kaldis Vester Bure. 6 enstegaarde. En strax synden kiercken heder Burgrđ. En norvest fra kiercken kaldet Rasmusesgrđ. En østen for denne neffnet Pøttgaard. En norden kiercken heder Lassesgaard. En norden for denne nemlig Frøstisgrđ., och endnu norden denne igjen en kaldis Tangsgrđ., (disse 3 sidste gaarde kalder mand gemienligen Øster Bure). 7 høye. Tu strax vesten for kiercken, 1) Arehøy, 2) Grydehøy. En norvest fra kiercken heder Store høy. Tu norden for denne kaldis Tuehøy. [161r] Tu norden for disse igjen neffnis Reffuegraffhøye.

Datum Giørring prestgrđ. den 5. 8bris anno 1638.

Christen Pederson. Guds ords wværdig tiener *ibidem*. Egen haand.

Ginding herred

Der foreligger beretninger om samtlige sogne i herredet. Som indledning bringes en senere indsendt erklæring om Dannerlyng forfattet af herredsprovsten Jens Christensen og underskrevet af en del af herredets præster. Bording er medtaget her, da sognet indtil 1687 henregnedes til Ginding herred, hvorefter en del overførtes til Hammerum herred (jvf. iøvrigt Trap 5. udg. IX, 1, s. 293). Ryde sogn skal søges under Hjerm herred, idet sognet var annex til Borbjerg sogn, hvorfra der indkom en samlet beretning for begge sogne. Hodsager sogn skal søges under Hammerum herred som annex til Ørre. Provsten har gennemset indberetningerne og gjort tilføjelser til enkelte af dem.

[138r] At Dannerliung icke findis vdi Ginding herret, det wi entten kand høre eller spørge hoß mand eller quinde, bekiende wi wnder schreffne met egen haand huer wnder schreffne. Datum Estwaad kircke 22. aprilis aar 1639.

Jenns Christenßen. Prest i Hadderup. Egen haandt. Christen Nielßøn Brud. Præst i Æstvad. Egen haand. Christenn Pederßenn Nørkierdt. Præst i Saaell. M. ppria. Severin Jenßøn. Prest i Eising. Eggen haandt. Jürgen Lauritsen. Prest i Søffuel. Eggen haand.

ESTVAD OG RØNBJERG

[134r] Fortegnelße paa høye, dale oc skouffe saa vel byer oc eniste gaarde, som vdi Æstvad sogn findis.

Æstvad kircke. Østen norden fra kircken liger Æstvadgrdt. Østen fra Æstvadgrdt. vdi Æstvadgaards engi liger en bierge, kallis Bilßbiere. Vdi Æstvadsgaards <marck> liger tho høye, kallis Raffshøye, norden fra Raffshøye liger 3 høye, kallis Qwnderhøye.¹ En biere kallis Ryggelßbiere, østen fra biergit liger nogle backer oc dale, som icke haffue naffn. Norden fra Æstvadgrdt. oc Æstvadgaards marck ligger 3 gaarde, kallis Hisselbiere. Norden fra His-

1. Rimeligvis en forskrivning for Quindhøy. Ifølge matriklen af 1688, markbog nr. 932 (Estvad sogn) s. 5 v findes der på Estvadsgårds mark en høj af dette navn.

selbiere liger en liden skoffw, kallis Hisselbiere skoffu. Norwest fra Hisselbiere liger en gaard, kallis Lundhiede. Norden fra gaarden ligger en liden aae, kallis Lund aae, oc en vaadsted der offuer kallis Lundvaad. Sudost fra Lundhiede ligger en høye, kallis Hundhøye. Sudwest fra Lundhiede liger en gaard, kallis Øster Lygrdt. Norden gaarden liger en kiær, oc vdi kieren ligger en holm, kallis Reffveholm. Norvest fra Æstudad kircke liger en stor bye, kallis Kisom, oc paa samme bye marck findis høye oc dale diße efter:ne: Sædhøye, Minnilbhøye. Norden fra Kisom en duß, kallis Duereduß, oc der paa liger 3 høye. En dall kallis Abelgaards dale, en stor |134v| bagh oc dall. Norvest fra Kisom liger en holm, kallis Aaßholm, der paa liger 3 smaa høye. Sudwest fra Kisom liger en høye, kallis Deggerhøye, paa Kisom heede vesten fra byen liger 2 smaa høye. Sudvest fra Kisom mod Fløndersøe liger en dall, kallis Cannißdall.

Æstudad bye. Norden fra kircken oc byen liger en <stor> høye, kallis Æstudadt høye. Æstudad vaad liger strax sønden til byen. Vesten fra byen liger en høye, kallis Stienhøye. Østen fra Æstudad bye liger 2 biere, den enne kallis Oxelbiere, den anden Meelbiere. Sudost fra byen en dall, kallis Pugdall. Sønden fra Æstudadbye paa marcken liger 2 høye, kallis Wilhyøe, den anden Capimoße høye. Sønden fra Æstudad kircke liger en mølle, kallis Fløndersøe mølle. Vesten fra møllen liger en stor søe, kommer aff sønden oc vesten. Vandit aff denne søe haffver møllen sin gang, løben øster paa vdi en liden søe, kallis Fløe søe, oc samme liden søe løber i en stor aae, kommer langt fra aff sønden, løber østen om Æstudadgrdt. oc nørpaa, østen om Skyw slott oc vdi fyffueren. En gaard sønden fra møllen kallis Smolerup, sønden fra gaarden paa marcken liger 2 smaa, kallis Smolerup høye. Østen sønden fra Smolerup liger en gaard, kallis Nihilbore. Østen fra gaarden liger en biere, kallis Brunbiere. Norden fra gaarden liger en søe, kallis Nihilbore søe. Sønden fra Nihilbore liger en bye, kallis Berßbye. Norden fra byen liger en høye, kallis Laabiere høye. Østen fra byen en vaadt |135r| kallis Berßvaad, kommer aff sønden en liden strøm, løber nør oc øster paa vdi den store aae, som til forn er antegnet. Sudost fra Berß liger en gaard, kallis Berßholm, norden oc østen fra gaarden liger 3 høye, kallis Bugisæds høye. Østen fra Berßholm liger 3 høye, kallis Vormhøye. Westen fra Berßholm liger en gaard, kallis Damgrdt. Paa samme gaards marck liger 2 høye, kallis Damgaards

høye. Norvest fra Damgrdt. liger en buoll, kallis Totum. Vesten sønden fra Totum liger en høye, kallis Raarygelshøye. Norost fra Totum liger <en> biere, kallis Aebiere. Norden fra Totum liger Fløndersøe, som tilfornn er antegnet, nogle backer oc dale vdmot søen, som icke haffuer naffn.

Fortegnelße paa høye, dale, søer, byer oc eniste gaarde vdi Rønbriere sogn findis.

Rønbriere kircke. Norost fra Rønbriere kircke liger en buoll, kallis Rijßgaardsted. Westen fra ligger 2 gaarde, kallis Sønderbye. Sønden fra for:ne buoll oc gaarde liger Fløndersøe, som i Æstuaad sogn er antegnet. Sønden fra Rønbriere kirke liger en gaard, kallis Primdall. Sønden fra Primdall ligger en stor indkast heede, liger til Æstuaad grdt. Sønder vdi for:ne heede liger en <liden> søe, kallis Mørck søe, oc en tyck kratt runden om søen. Sønden fra denne heede liger en liden holm (er omfløtt), kallis Gaardholm. Norvest fra denne indkast heede liger en weilsted, kallis Saandveill. [135 v] Westen fra Rønbriere <kircke> liger en bye, kallis Rønbrierebye. Vesten fra byen liger en stor moratz oc møße, begyndis ved Sandweill oc strecker sig nør paa. Vesten fra denne <moratz> vdi heeden lige 3 smaa søer, kallis Staffnsøe, Meelbøe oc Skiørbøe. Østen fra Rønbriere liger en dall, kallis Støffndall, oc en høye, kallis Støffndals høye. Norvest fra Rønbriere ligger en gaard, kallis Nørkiar. Norvest fra gaarden ligger en søe, kallis Narsøe. Westen fra Nørkiar liger en back, kallis Oxelbriere back. Westen fra Rønbriere kircke liger en dall, kallis Dybdall. Noch høye kallis Arhøye, Kløffuenhøye oc Broerhøye. Norden fra Rønbriere kircke liger 2 høye, kallis Engsager høye oc Leergraffs høye. Norost fra Rønbriere kircke liger en gaard oc 2 buoll, kallis Veilgrdt. Vesten fra Weilgrdt. liger en biere, kallis Trudbriere. Norden fra Veilgrdt. liger en buoll, kallis Hueinhuoll. Vesten fra buollen liger en back, kallis Brendtback. Norvest fra Hueinhuoll liger en veilstedt, kallis Rønbriere veil. Norost fra Veilgrdt. liger en gaard, kallis Vesterlygrdt. Norden fra Westerlygrdt., som oc <norden> for all Rønbriere sogn, oc [overstreget en part] norden Æstuaadt sogn liger en kiær oc moratz, som giør skilsmiß imellom Riber styfft oc Viborg styfft. Østen fra Rønbriere kircke liger 2 høye, kallis Stienhøye oc Taalshøye.

Dette for:ne er dette, som findis kand vdi Æstvad oc Rønbiere sogner, oc icke ved ieg meere, icke heller kunde vdsperge meere aff sognemendene, som kunde optegnis.

Christen Nielß[øn] Bru[d].

SAHL

[131 r] Saaell sognen vdi Ginding-herritt.

[*Tilføjeelse med provst Jens Christensens hånd:*] <Saell kircke er hoffuett kircke vdi Ginding herret oc kaldis fierdings kircke>.

Saaell kiercke haffver en høy spitz taarnn och ellers er kierckenn i sig sielff en megitt fast mur aff iddell hugne steenne. Gamle monumenter findis her y kierckenn ingenn, huerckenn med ruen bogstaffver eller i andre maader, udenn allenniste alter thafflenn, som ehr altsammitt aff meßing saaett paa træ och forgylditt, fattendis adskiellige trycktte bil[le]der samptt med mange christall steenne ziritt och bepryditt, saamme saatt paa røtt, hu[itt], blott och grøntt farve. Bemelte billeder ehre de Trinitate, de Deo, de Christo, de Spiritu [Sancto], de conceptione Christi, de nativitate, de crucifixione, de morte etc., imo de apostolis et alijs sanctis.²

Søer vdi Saaell sognen: Skallesøe, Skaannesøe och Eggersøe.

Saaellbye: Høye paa Saaellmarck: Raaehøy, Hømmelhøy, Skallehøy, Thorhøy, Pindhøy med andre smaahøye, som icke haffver naffne. Bierge: Giellberge, Eßingbierge (vdi denne bierg sigis aff nogle gamle folck att skall være hørtt nogenn klinckende liud och klang undertidenn), Sandsback, Tranback, Aggiesbierge, diße 3 findis vdi Vonig heede liggendis norden for sognenn. Enn dall kaldis Dronningsdall. [131 v] En beck løbber her igiennem byenn, begynder aff øster aff en lidenn eeng, kaldis Raaeng, och løbber i vester vdi Limfiurdenn.

2. Aall, en bye. Høye: Blaxhøy, Thuehøy. Becke: Aallbeck.

3. Aggerbeck, en bye. Høye: Marckskiellhøy. Becke: Aggerbeck.

4. Svenstrup, en bye. Østen Svenstrup howgaardt findis en stor trind høy, kaldis Howgaardt wold. Bierge: Komback, Ennebærback. Becke: Svenstrupbeck, Howgaardbeck.

2. O: om treenheden, Gud, Kristus, Helligånden, Kristi undfangelse, fødselen, korsfæstelsen, døden, apostlene og andre helgener.

5. Haßelholtt, en bye. Bierge: Møllbierge.
6. Nørbiertte, en by. Becke: Synderskovbeck.
7. Synderbiertte, en bye. Her findis inted synderligt.

[132r| Ennistegaarde: 1) Winderup. Westenn for Winderup ligger en gammell wold. Aaer: Winderup aae. 2) Windeløff. Her findis inted synderligt. 3) Wester Skowlending. Her findis inted synderligt. 4) Øster Skowlending. Her findis inted synderligt. 5) Nold. Becke: Daußensbeck, Stampgrob. 6) Buskow. Becke: Graabeck. 7) Wbitzøe. Bierge: Thyckildsbierge. Becke: Raaehaubeck. 8) Søffvelsted. Her findis inted synderligt.

Christenn Pederßenn Nørckierdt. Sogenn præst ved Saaell sogen. Manu ppria.

EJSING

[*Udskrift på indberetningen.*] [130r| Hæderlig och vellærd mand, her Jens Christensøn, sogne præst thill Hadderup kircke och heridtz proust vdj Ginding herrett, sin synderlig thilforladende goede ven thilhende.

[132r| Fortegnelse paa Eising sogn.

[*Tilføjeelse med provsten Jens Christensens hånd.*] <Denne kircke haffuer fem huellinger paa nørsiden oc en paa synder side eller kaarßkiercken, som det kaldis almindelig, oc er met torn>.

1. Mitt vdj sognet ligger kircken. 2. Paa dend syndre [side] paa kircken findis en fire hiørnede steen indsatt i muren med nogle <latins> bogstaffue paa, som mesteparten ere wkiendelige.³ 3. Er vdj same Eising sogn fire byer, som kaldis: 1) Eising, 2) Jegebierig, 3) Gieddild, 4) Raaste. 4. Dernest nie enisted gaarde, som ere: Møggeltueed, Thyndeeg, Hellegaarde, Remme, Wlfftunge, Lundgaard, Elbrønde, Raffnholt, Kiellerup. 5. Findis ochsaa i same sogn er herregaard, kaldis Langtind, moxen synderst i sognet beliggendis. 6. Till same gaard nordost fra ligger en liden schoff eller lund, kaldis Haffuelund. 7. Ligger ochsaa i same sogn 26 høye. Paa Eising march er siuff høye, kaldis Hillershøy, Toxhøy, Marhøy,

3. Den indmurede romanske ligsten er beskrevet og indskriften gengivet i Trap 5. udg. IX, 1 s. 309.

noch thuende høye kaldis Wolshøye, Arnehøye och Sandilshøye. Paa Jegebierig march sex høye: Skaarhøye, Smørhøye, Temhøye, Gratzenhøye, Dyrehøye och Raffnshøye. Paa Gieddild marck toe høye: Kløffuenhøye och Gammelbiergehøye. Paa Raaste march toe høye: Brunhøye och Ellemthøye. Paa Raffnholt march en høye, kaldis Hestehøye. Paa Møggeltueed march toe høye: Storhøye och Tuillingshøye. Paa Tyndeeg march en høye, kaldis Tyndeegshøye. Paa Kiellerup march toe høye: Kløffuenhøye och Damhøye. 8. Noch vdj Eisingheede findis tre høye: Jegerhøye, Tranehøye och Muosehøye. 9. Er her foruden tuende stoere backer mod fiorden vester i sognet, kaldis Lundklanch och Torrendalsback. |133v| 10. Synderside paa same sogn løbber en aae, kaldis Hellegaards aae, och vid Langtind løbber och en liden aae vd i fiorden, kaldis Langtind aae. 11. Paa westerside sognet ligger Limfiord. 12. Paa den nørside ligger et vand, som kaldis Viggan och løbber i fiorden, schiller Harsøbell och Salling ad och gaar hart ad saa langt i øster, som sognet er stort och langt østerpaa. 13. Paa dend østerside sognet ligger heeden, kaldis [*overstreget* Langt] Eisingheede.

Severin Jensen. Eggen haand.

SEVEL

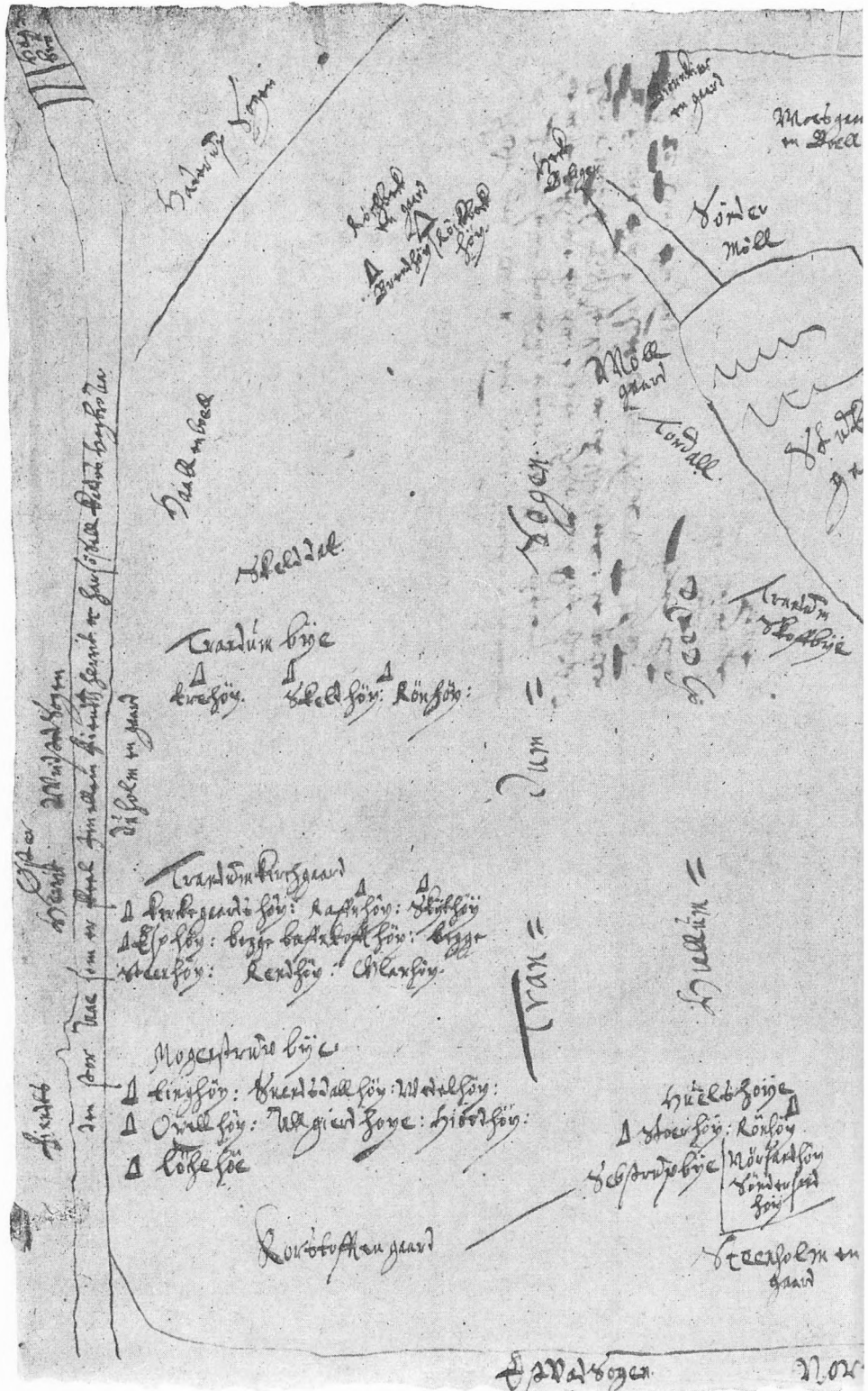
Sognekortets navne og øvrige angivelser:⁴

Området øst for Stubbergårds sø, der på kortet benævnes Trandum sogn:

|136r| Røchbeck, en gaard. Brendhøye. Røchbeck høye. Heck bo-liger. Haall, en boell. Møllgaard. Tordall. Skelddal. Trandum bye. Trehøye. Skeldhøye. Rønhøye. Trandum Skoffbye. Duholm, en gaard. Trandum kirchgaard. Kirckegaardshøye. Raffnhøye. Skythøye. Esp-høye. Begge Baffntoffthøye. Begge Steenhøye. Rendhøye. Glarhøye. Hiellum heed. Mogenstrup bye. Tinghøye. Suendsdallhøye. Wedel-høye. Oxellhøye. Allgierdhøye. Hiordhøye. Løchehøye. Huelshøye. Stoerhøye. Rønhøye. Sebstrupbye. Nørsandhøye. Søndersandhøye. Steenholm, en gaard. Korstofft, en gaard. Heedehus. Stor Dybdall.

Den stor aae, som er skeel imellem Fiendts herrit oc Harsøbell, kaldes Hagbro aa. Hagbro.

4. Gengivelsen af kortet, på hvilket nord er forneden, er lidt formindsket. De tilgrænsende sognes navne er ikke medtaget.

Kort over Sevel sogn.

Området vest for søerne, der på kortet benævnes Søffuell sogen:

Biørnkiær, en gaard. Moesgaar, en boell. Søndermøll. Herup, en gaard. Mundberg, to gaar. Kockborg boliger. Sommerdaal. Gunderup, en gaard. Sønderlyck, Tre, Helledals, Riði, Reffs, Brend, Salls, Bred, Jedoß høye oc Helledals back. Blaxkier, to gaard, Kirckehøy oc Sorthøye. Nautrup beck. Nautrup, en by. Worumdalls høy. Diellby. Junckers oc Goedwilligshøy. Heegaard, en by. Bederholm oc Leerpøthoy. Rettdalls. Sundshoy. Aandhoy. Hylddall. Skobye. Hiertershøy. Reffshoy. Suendshøye. Brandshøy. Sonderkoff. Holum Kierregaard. Stubbergard. Gieffen skoff. Søffelby. Kircken. Kiergaards høy. Linholt, en gaard. Mølgelkier, en liden skoff. Roe, en gaard. Oxholt, en bolig. Leerpøthøy. Grønddall. Maskellhøy. Hiellummøll. Søgaard. Jartrup, en by.

[*Søer:*] Stubbergaards søe. Pallum søe. Bold søe. Flønder søe. Ladgaards søe. Helle søe. Skalle søe.

[*Tilføjeelse med provst Jens Christensens hånd:*] |136v| Sowel sogn wdi Ginding herret er en bierck oc suarer altsammen till Stubbergaard, tho gaarde oc tho boele wnderthagen. Stubbergaard i gammell thid waar it jomfru closter oc daa waar det kaldet Stubbercloster. Siden haffuer salig Jffuer Juel forhuerffuet hoß kong. maitz. att Trandum kircke maatte nedbrydis oc sognefolckene at søge Sowell kircke, som oc skeet er.

[*Udskrift på beretningen med sognepræsten Jørgen Lauritsons hånd:*] Sender jeg venerando viro præposito delineation⁵ oc fortegnelse paa bircket saa vit jeg kunde erfare effter kongelig majestæts befaling met megen tacksigelse for beuiist gode. Helser eders kere hustru, børn oc ganttske huß venligen paa alle vor vegne. Da pacem Dei ecclesie tuæ.⁶ Valet et vere vivite in Christo Iesu. Dominica 22. Trin. Anno 1638.⁷

Jørgen Lauritson.

Iesu servus. Dum spiritus ossa movet.⁸

5. O. den højærværdige mand provsten en aftegning.

6. O: Giv Guds fred i din kirke.

7. O: Lev vel i sandhed i Jesus Kristus, den 22. søndag efter Trinitatis (21. oktober) år 1638.

8. O: Jørgen Lauritson, Jesu tjener, sålænge ånden bevæger mine ben.

HADERUP

[137r] Hadderup sogn wdi Ginding herret.

Hadderup kircke er en tornkircke, leger westen oc nordiste wdi sognet, wdi huilcken ingen antiqviteter findis. Lidet norden fra kircken leger en brouff, som kaldis Hagbrouff, offuer aen, som løber nør frem for Skyffue oc endis i fiuret. Strax ved broen leger en gaard, heder Løgwiig, som er en giestegaard møtt mellom Wiborg oc Holstebrouff. Østen faar en mølle, kaldis Hagbrouff mølle oc en boell hoß. Wed kircken leger en liden bye, oc østen fra kircken en gaard Hadderijß wed en aae, som kaldis Hadderijß aae. Norden fra, østen Hagbrouffmølle wed den store aae, som skiller Fiandtsherret oc Gindingherret ad, leger en gaard, heder Ormstrup. Østen faar en liden beck, kallis Høßbeck, kommer neder fra en bye, kalliß Høstrup. Indnu østen faar leger en gaardt, heder Faarbeck, oc mellom diße thuinne er en waadsted offuer aen, kaldiß Resenfele. Wed Faarbeck løber en liden beck, heder Faarbeck waad. Nest østen till Faarbeck leger en gaard, heder Huolbeck, alt met øen, oc en mølle hoß paa en liden <beck>, som kommer synder ned fra tho gaarde, heder Jeggelundt. Synder oc øster fra leger tho gaarde, heder Heßellund. Synder oc øster fra er en waadsted offuer øen, som i gammell dage waar en brouff, som kalledis Karupbrouff. Oc er nu wndertiden wanskelig oc besuerlig der offuer at komme. Øster lenger wed aen offuer en liden beck, heder Beckhoe, leger en gaard, heder Kiølwraa, oc er det tho mielle østen fra kircken. Indnu øster lenger leger en gaard, heder Nederwre, derfra øster bedre en boell, heder Offuerwre, oc er det 2 ½ mill fra kircken. Synder oc wester her fra leger en stor hede, heder Kragsoehede. Søen i sig siell er trind, icke møget stor, fisk der wdi ere huide, de største som helt, de andre mindre som sield, er en seer slagß fisk, smager ligesom smelt, 1 ½ mill fra kircken. Westen herfra leger en <gaard> en halff miell vegs, Groffue, wed en beck, kaldiß Groffuebeck, en stor miell synden oc østen fra kircken. Synder fra leger øster enden aff Simellkier, som løber i vester, er met riß oc krat, huor wdi gammell dage thogis malm at welde jern aff. Wed denne øster ende leger tho store berge, kalliß Skindißberge, oc synden oc østen fra en liden søe, kaldis Bylskouffsøe.

Westen fra Groffue leger en gaard wed en beck, heder Grosaand. Nordenfra wed samme beck leger en gaard Bastlundt. Wester fra er en boell, heder Gindeskouff, wed en beck, oc en liden jeggikrat derhoß. Oc mienis Gindingherret her aff at haffue sin naffn, oc kalliß becken Gindeskouffbeck. [137v] Synderfra op met for:ne beck, som daa kaldis Westorpbeck, leger thø gaarde wed becken, heder Westorp. Oc synden fra leger Simmelkier oc en wadsted offuer heder Dragskouffwaad. Wester fra leger tho gaarde, heder Offuerfeldborg wed en beck, heder Feldborgbeck, synderfra er en waadsted offuer Simmelkier, kalldiß Hemmingßfele. Oc er for:ne kier wdi sig sielff en mill lang oc er skielßmiß mellom Hadderup sogn oc Hammerumherret, oc er den alt met eng, rijß oc moratz. Norden fra Offuerfeldborg leger Nederfeldborg, en liden bye met nogen boele oc ned met becken. Østen fore leger Staulund, en gaard wed en aae, kalldis Staulund aae. Westen fra kircken leger en kier, kaldis Biørnkier kier, som er skiell mellom Hadderup sogn oc Sowell sogn, oc haffuer <samme> kier sin begyndelße wed en liden søø, heder Breckagger søø. Norden fra wed kier enden en liden waadsted, kalldiß Raffuenßwaad. Norden fra en liden boell ved becken, som kalldiß Wøutrup beck, boelen heder Wøutrup. Norden fra en wadsted, heder Rønwaad. Siden løber denne beck neder i Stor aeen, som kommer fra Hagbroe.

Høye wdi for:ne sogn oc dale:

Hadderup marck: Hagbro høy, Jaffnhøy, Søehøye, Queldall, Stendall.

Hadderup marck: Baffuenhøy, Puggedall oc Puggedals høye.

Høstrup marck: Høgßhøy, Rijßhøy.

Faarebeck marck: Tranrøggell, Tornhøy.

Jeggelund marck: wdi Jeggelund marck leger en liden søe, heder Dunsøø.

Heßellund marck:

Kiølwraa marck: Troldall oc Trolddall høye. Gindeskouffhøye, som leger inden i kratten wed Gindeskouff.

Paa Feldborg marck: Puckhøy, Mølhøy.

Staulund marck: Wihøy.

Intted widere findis wdi Hadderup sogn ieg kunde wdsperge eller paafinde, som siunttis verd at schriffue.

Jenns Christennßenn. Egenn haanndt.

Findis her indnu thuinne sogner vdi Ginding herret, som skall beschriffues, den enne, som er annex till Bordberg, aff her Mogens der sammestedtzt vdi Hierum herret. Den anden, som er annex till Ørre, som her Mathz i Aulum skall giøre beskieden paa met Hammerum herret, som heder Hotzagger sogn, den anden heder Rye sogn.

BORDING

[139r] Efftersom øffverighed begierer att vyde, hvor den daell Danne lind monne ligge, saa findis hun iche her vdi Borring sogn, iche heller er her nogen anden naffnkundig dale her vdi sognen. Her findis vell mange smaa høe, men dog ingen ved, hvad di kaldis. Hvad søer och aær sig belanger, daa er her ingen aff dennem. Paa skove haffuer vi en, som heder Guldfarhovedskov. Andre antiquiteter findis her ingen aff, som er værd att skriffue om, testor manu mea subscripta ex Borring, die 30. oct. aær 1638.⁹

Niels Søffrenbøn Schadde, præst i Borring sogn, egen handt.

9. O: derom vidner jeg med min underskrift i Borring den 30. dag i oktober år 1638.

Hammerum herred

Der foreligger indberetninger om samtlige sogne i herredet. Herredsprovsten, Mads Christensen Gjødstrup, har tillige udarbejdet en oversigt over herredet og suppleret denne med et kort over Hammerum herred og tilgrænsende lokaliteter. Under Hammerum herred findes desuden en beretning om Hodsager sogn i Ginding herred, idet sognet indtil 1923 var annex til Ørre sogn og herfra indkom en fælles indberetning. Bording sogn skal søges under Ginding herred, idet hele sognet først i det 19. århundrede henlagdes under Hammerum herred (jvf. Trap 5. udg. IX, 1 s. 333).

De enkelte sider har oprindeligt været paginerede men ved indbindingen af alle beretningerne fra Ribe stift er denne rækkefølge ændret, endog er begyndelse og afslutning på to af beretningerne adskilt. Provsten har gjort korte notater på latin på enkelte beretninger.

{114r} Hammerum herridtt i Hardsøssell haffuer 18 sogner. 1. Aullum. 2. Ørridt, hueß annexe er Hodzagger i Ginding herredt. 3. Sunds. 4. Ikast. 5. Giellerup. 6. Rind. 7. Herning. 8. Skarrild. 9. Amborre. 10. Fellding. 11. Wiim, annexe till Vordguod i Bølling herridt. 12. Assing, annexe till Fellding. 13. Sneberg. 14. Tiørring. 15. Sinding. 16. Neulling. 17. Tujis, it birck. 18. Vilberg, hueß annexe er Timring i Uldborg herret.

Omkring nest er østen Vradz herridt, vesten Uldborg herridt, nordvest Hierrum herridt, norden Ginding herredt, sudvæst Bølling herridt, synden Nørherridtt.

Matz Christenßøn Gjødstrup, uværdig præst till Aullum kircke, provist i for:ne herredt, min haandt.

Situm provincie versæ plagula habet qvoddammodo.¹

{114v} Her udi herridtet kand jeg intet opspørge huøß præster heller paa tinget, som nogenlunde kunde neffniß ved det ord Danernerliung. Meeniß at der i Alborg stigt i Fiands herredt snarist at skulle være ved det grumme bierg Dauberg doeß heller Dauberg

1. O: Næste side giver en forestilling om provinsens beliggenhed.

høj heller hiede oc kunde anderledis være syllabicerit,² men der skulle suare monumentosa et momentosa³ findeß endnu denne dag, dette haffuer jeg hørt aff mange di mieste beuandrede.

*Matz Christenßon Giødstrup, mea manu.*⁴

*Kortets navne og angivelser: De tilgrænsende herreders navne er ikke medtaget.*⁵

[116v og 117r] Nauffuer i Hierom herridt. Holstbroe. Thuißcloster. Ylibierg. Høgild. Hodzager. Rotervig. Grønkie. Hallindbæk. Simelkiær. Grønhøj. Lystlund. Skaffterup høje. Lundby. Smøret. Aullum. Liergraff. Tuæd. Kiergrd. Skierck. Brevig. Nygaard. Tarlund. Oustrup. Ørret by. Sneptrup. Rojen. Remme. Nygaard. Ildzhuod. Trolldoft. Vind. Vinding. Søerved. Holle. Vraa. Jerbild. Solgaard. Trolstrup. Flæsbiærg. Romjeg. Haffesnap. Ørret. Lunibiærg. Kragssnap. Nyby. Sunds præstegr. Sundz by. [*Sundz*] siø. Torup. Linnibiærg. Rodinglund. Roding. Vilberg. Merrild. Neuling. Sinding. Ørnhuod. Tiøring by. Trøllund. Vraa. Gellerup. Birck. Biorstrup. Tulstrup. Ikast. Højriß. Vodde. Isendige. Timmerog. Møltrup. Skibild. Giødstrup. [*Giødstrup*] siø. Sneberg. Herning. Vig. Knudmuoß. Nørlund. Askhuod. Nør Omme. Haunstrup. Tanderup. Amptrup. Bredning. Vordguod. Abildtrup. Volßgaard. Hiortzballe høje. Suenlund. Rind. Lind. Rind Sande. Jeggeriß. Skierbeck. Skaffuißgrd. Kierkgrd. Biørsløff. Viim. Viimkrog. Kibeck. Assing. Fellding. Fruergaard. Felldingmuoße. Deuling. Skarrild, præstgaarden oc byen. Arnborre. Greene. Karstofft. Taarnvig.

[*Ved Vorgod å er tilføjet.*] Siden ad Borriss, Lundenes oc Lønborg.

TVIS

[122r] Fortegnelße paa Thvijs sogn.

Er Thvijskloster liggendis <i en dall> mellom thvinde aaer, den ene Stoor aa løber til Holdstebrou, den anden kaldis Mølle aa.

2. stavet.

3. O: mærkværdige og betydningsfulde ting.

4. O: med min hånd.

5. Gengivelsen af kortet er noget formindsket.

Enlige gaarde, østen derfra ligger Grydholdt, Breinholt, Lindholt, Thvisholdt. Noch Storgiedboe, Smidegaard, Morre, Vognlund. En liden kratt med faa smaa træer vdi ved naffn Thvijslund, ander høje skoffue. er her icke. En aa mellem Thvijs oc Felding kaldis Munckebrou aa. [122v] Runebogstaffuor eller andre antiqviteter findis her intedt.

AULUM

[115r] Aullum sogn, nordvæst i herridet.

Kircken viiet till Vor Frue nest midt i sognet. Præstegaarden op til kircken vesten. Norden noget lidet, Liergraff, it herregaard. Østen kircken er Tuæd, 2 gaarde. Norden fra dem er Skiærck, it by, 4½ gaarde. Nordost derfra er Skiærbeck, it lidet mølle med it lidet værsted huoß. Norden derfra er Stoffbeck, 1½ gaard. Derfra nord oc lidet i vester en gaard, Rottervig. Derfra vester oc lidet ad sudvest en gaard, Høggild. Derfra sudost it lidet halffgaard, Grønkiær. Mellom det oc Liergraff Varnheede, it lidet by. Vesten derfra it lidet bolig, Varn. Synden derfra stod it by, som sognet er kaldet aff, ved naffn Gammel Aullum, lagt øde under Liergraff. Vesten fra præstegaarden oc kircken it gaard, Lundgaard. Derfra væster noget i nør, Lundby, 2½ gaarde, oc vesten for it lidet gaard, Dallgaard. [115v] Sønden Lundby en ½ gaard, Longboe. Derfra østen men synden kircken, Jerbild, 2 gaarde. Derfra øster for Liøring, 2 gaarde, udi samme ornum øster er Soelgaard. Østen derfra noget lidet er Aaby, 1 gaard. Norden derfra er Kiærgrd. mit imellom Tuæd og Aaby. Synden fra Jerbilld er Vraa. Østen derfra Sandgaard i samme ornum. Øster bedre Troulstrup, 2 gaarde. Synder oc noget i øster Askbeckheede, ½ gaard. Derfra vester it lidet halffgaard, Gabß. Westen derfra ocsaa it halffgaard, Spegbierg, med it lidet huuß, Nib. Norden derfra Offuerkiellde, it lidet halffgaard. Strax huoß norden 1 gaard, Næderkiællde. Vesten derfra it lidet halffgaard, Holldte. Oc vaare alld sognet i ufrædzijden regnet aff plundring omsiider ickon for 10 gaarde. [116r] Haffuer nest østen Ørret, synden Wilberg sogn. Vesten: Winding sogn. Sudost: Sinding sogn. Norden er Hodzagger, nordvæst er Thuiß sogn. Oc liger væsten ud med det Store aae, som løbber igiemen Thuiß, Holstbrou oc saa vester till hauffuet, hueß største første begyndelße er i

Giellerup sogn, <saa> igienem Herning sogn, Giødstrup siø, Tiøring sogn, Sinding sogn, Ørret sogn, oc siden herfrem etc. Skoffue er her nu slet intet, ej heller runebogstaffue heller antiqviteter uden it, Grønthøj, østen for Lundgaard udi it <lidet> trind dall, udi samme sted, saavell som paa it speege udyrcket marck, <kaldis Smøret>, siigeß tuende høffdinge for mange aar at haffue boed oc bygget, den eeniß naffn skulle været Thord Iffuerßøn, dog saa langt at ingen, som nu leffuer veed deraff at siige, uden at den enne skulle haffue myrdet den anden, oc skulle være giort it viiße om etc.⁶ Menß vesten for Aaby oc norden Suolgaard vester paa findeß diße effte:ne høje: 1) Storhøj, 2) Mummhøj, 3) Kirckhøj, 4) Jenßhøj, 5) Kophøj, 6) Vormehøj, 7) Harehøj, 8) Steehøj. Men fra Skierck øster paa mod Ørret ere: 1) Ørrethøj, 2) Tuhøje, 3) Wibeckmuoßhøj, 4) Korißhøj, 5) Trindmuoßhøj, 6) Qvolmuoß bierg oc høj, 7-8) sudvæst fra Liergraff nogle høje kaldiß Baunhøje. Synden Liøring it bierg, kaldiß Flosbierg. Østen Troustrup it stor høj uden naffn. Østen Grønkiær it bierg, Hingibiery, derhuoß it dall, Hingibiery sloge.

|117v| Aullums sogns situatio.⁷

*Sognekortets navne:*⁸

Tuiß. Høgilld. Rottervig. Dalgrd. Lundby. Vare. Gamel Aulum. Baunhøje. Varnheede. Liergraff. Grønkiær. Skierck. Hingibiery. Stoffbeck. Skierbeck. Smøret. Lundgaard. Prestgrd. Tuæd. Kiergrd. Hollt. Kiellde. Jerßilld. Liøring. Solgaard. Aaby. Vraa. Sandgaard. Troulstrup. Flosbiery. Spegberg. Nib. Gabs. Askbeckheede. Romjeg.

VILDBJERG

|129r| Wilbiery sogen, aff huilken en part er udi [Hammerum] herritt och en part udi Vlborg herritt. Først udi Hammerum herritt. En gaard Merild, huor der findis hye 3, som kaldis Vesterhee hye, 2 som kaldis Langagger hye, och nogett som kaldis Skauvell-

6. Hentyder til folkevisen Åge fælder Thord Iversen (jvf. Danmarks gamle Folkeviser X, s. 777).

7. O: beliggenhed.

8. Kortet er gengivet i naturlig størrelse.

kier vold med sine graffue, ochsaa inttett mere entten rivier, dale eller vandspryng. Noch Essingkier, huor der er icke entten hye, dale, rivier eller vandspring. Noch Helleskov och Pudall, som der icke heller findis nogett aff sligt. Noch Burgaard, en hye, som kaldis Thruts hye, och saa inttett andett. Noch Aagaard, som legger ved en stoer aa, och findi[s] en hye, som kaldis Ving hye, och saa intett andett. Noch Præstgaard, som kaldis Kroxgaard, thi den legg[er] udi en krog ved en aa och en beckt. Noch Liußgaard, huor der findis intett uden tho becke, den ene kaldis Lille beck och den an[den] Vombeck. Noch den part, som er udi Vlborg herrett. Een gaard, Rodinglund, huor vesten och norden fra findis 10 hye, som kaldis ochsaa Thi hye, ochs[aa] inthett mere. |129v| Noch Nordenbiere, huor der findis en hye, som kaldis Hanßis hye, och der norden fra nogle rivier och morrasser, och saa icke andett. Noch Aalsbiere, huor der findis en liden vandspring, och inthett mere. Noch Thusing, huor der er en liden beck, och inthett andett. Noch Roding, huor der findis en hye, som kaldis Marquor hye, och en som kaldis Buskhye, en beck kaldis Thraenkier beck och en aa, som kaldis Skiølarst. Kiercken aff de gamle er kaldett sancti Gaig hoffuett, och saa er der mig inthett mere vitterligt.⁹

Anno 1638. Jens Thomsen Vilbiere. Egen haand.

ØRRE OG HODSAGER

|112r| Øre sogn ligger nest norden Synding sogn oc vdi Hammerum herid. Kircken er en liden kircke oc ingen torn der ved, oc kaldis Øritt kircke, ligger saa gott som synderst i sognen. Rumiege er en stor gaard sudvest i sognen en halff mill fra kircken. Nordost derfra ligger der en gaard, Foldagger. Norden fra den hen ved 6 agger langt ligger Vndestrup, en gaard, hoss den en stoer biere, som ingen veed hendis naffn. Rett synden Øre kirck ligger Øregaard. Østen kircken en mølle, kaldis Gamble mølle, der hoss en stoer aae, som kommer aff Giødstrup søe oc løber igennem Øre sogn oc neder igennem Holstbroff. Norden fra kircken en 2 agger langt løber en aae, som kaldis Løwen aae, der norden den aae

9. Thomas Bang har fremsat den formodning, at kirken skulle have været indviet til Sankt Gagijs, se: Danske Studier 1909, s. 197.

ligger Øre *prestegaard*. Hos prestegaarden en bye, Øreby. Nør paa en beck, Liden Skadsbeck kalditt. Lidit fra Øreby |112v| itt lid[et] endnu norden for en beck, kaldis Stoer Skadsbeck. Østen den Store aae en by kaldis Ostrup. En aae ved samme by kommer aff Sunds søe. Nu ret nør fra en gaard Tarlund en aae der hoss, kaldis Tarlund aae. Norden for en fierding mill vei en gaar kaldis Brawig, vester oc synder $\frac{1}{2}$ fierding veis en gaar Nygaard. Nordost allerlængst i Øre sogn en liden bye kaldis *Offuer Simelkier*, oc vester derfra en gaar kaldis *Neder Simelkier*, oc hos samme gaarde findis en megitt stoer kier oc morads. En fierding veis synder derfra en gaar kaldis *Sneptrup*.

|113r| Norden denne forskreffne Øre sogn ligger annetzen der till, kaldis *Hodsagger sogn*.

Begyndis ved en gaar allersynderst i sognen, kaldis *Hallindbeck*. Øster der fra en liden gaar *Omisgaard*, fra samme liden gaar offuer meget moose oc heede hart ved en mill norvest paa ligger en liden kircke vden torn oc kaldis *Hodsagger kircke*, oc *prestegaarden* der hoss. Nu nør paa 2 bymarcke langt *Gammell Hodsagger*, der hoss en aae. Norden samme aae rett hos en gaard, kaldes *Brogr*. Lidet derfra vester paa *Dalgaard*. Vester endnu en fierding veis ligger nogle huse, kaldis *Yllibierg* af en megitt stoer bierg, som ligger der hos, *Yllibierg*.

Laurtz Christensen. Egen haand.

NØVLING OG SINDING

|124r| Antegnelße paa *Neuling* och *Synding* sogner ligendis i *Hammerum herrit* i *Lundeniß leen* i *Riberstiftt*.

Nøuling sogn haffuer effterschreffne gaarde, halffue gaarde, boele oc huße: *Nyboe*, *Brekier*, *Schibild*, *Tuivod*, *Østerhuod*, *Neulingschow*, *Egbech*, *Korbhøy*, *Boelsgr.*, *Huolfod*, *Bechgr.* oc *Neuling prestgr*. Denne kirche ligger en halff fierding vegs synden for *Synding kirche*. Sognet strecher sig fra kirchen sudvest paa en halff fierding vegs mod *Timmering sogn*, oc ligesaa langt synden och sudoust mod *Snejbiery sogn*, øster paa trej slyngeslag til en løbendis aa, kaldis *Quindvod*, som gjør adschil imellem *Synding* och

Neuling paa den side. Nordvest paa imod Vilbierig sogn oc norden imod Synding sogn lig saa langt. [124v] I Noulung sogn ligger effterschreffne bierg, høy oc vandspring. Vdi Residentzens marck ligger en bierg, kaldis Bøsbierg, oc en anden kaldis Tuøerßbierg. Imellem diße tuende bierge i en stych eng ligger i Residentzens marck oc kallis Hylled, er en vandspring, som rinder stedtze i frøst oc tyrcke saa vell som anden mild vejrlig, oc ligger der neden for samme veldstrøm en demning, ligesom der aff gamell tid kunde verit en mølle. Synden i for:ne Bøsbierg er en trind dam, som dog miesten med grøde er efftergroed. Vesten i Residentzens marck er en bierg, kaldis Foeldbierg. Imellem Nyboe och Huolfloed ligger en bierg, kaldis Nøuling bierg. Imellem Tuivodt oc Østerhuodt ligger en spitz høy, kaldis Tinghøy, om huilchen der stoer nogle store steene. I Neulingschows marck vid siden paa en liden høy ligger en stoer steen, som strecher [125r] sig en halff agger brat vd i en aggerende. I Egbech marck ligger en suar spitz bierg, kaldis Huashøy. Imellem Boelsgr. i Neuling sogn oc Merrild i Vilbierg sogn i en stych eng, kaldis Skaulkier, er en platz, paa huilchen sigis at schulle verit en befestning oc er kiend endnu giørlig baade dubbelt graffuer oc volde, om huilchen jeg tencker findis i den designation offuer Vilbierg sogn. Vesten Huolfloed ligger en lang bache, kaldis Vesterhede, som strecher aff syd sudoust i nuor-nordvest offuer huilchen ligger adelveyen imellem Kolding, Veill oc Holstebro, oc paa samme banche ligger 14 høye, blant huilche en kaldis Raffnshøy oc en anden Baunhøy. Østen vd wnder samme banche er mange vandspring. I Bechgr. marck en bierg, kaldis Schoeldbierg, oc en stoer steen i en veldkilde. Synden østen vid samme bierg, en anden kaldis [125v] Meldbierg, oc den tredie kaldis Jeffnbierg. Nøuling kirche ligger paa en temmelig bierg. Ind paa kirchegaarden er en høy, som klochhuset stoer paa, oc trej høye norden oc østen kirchegaarden paa samme bierg. Norden en crone boel Tuivodt ligger en bierg, kaldis Stapelbierg, oc der paa fem høye. Vid Østerhuod ligger en høy, aff huilchen manden der boer aag hiem i treckening, oc da fantis en jeffn steenbroe lagt wnder høyen lige vid det andet aggerjord. Synden aff adelveyen, som løbber igiennem sognet i vester oc øster, fra Voßborig, Tiimgr. oc Pallisbierg oc Bredninggr. til Aarhuß eller Horsens, ligger tuende smaa høye.

|126r| Synding sogn.

Kirchen ligger en halff fierding vegs norden for Nøuling kirche oc ligesaa langt synden for Ørred kirche. Sognen strecher sig fra kirchen øster paa med Sundtz sogn en fierding vegs synden oc østen mod Tøring sogn lige saa langt, nør oc vester mod Vilbjerg oc <sidelangs med> Ørredt sogner lige saa langt. I Synding er effterschreffne gaarde, halffuegaarde, boele oc huße beliggendis: Syndinggaard, som welb. fru Birgitte Bille holder huß, møllen for Sinddinggr., Aschbiere, Lild Aschbiere, Quindvod, Hiegr., en klyng huße kaldis Nyby, Rimme, Vod, Schrä, Pungvig, Elkier, Lunibiere, Kragssnap, Søndall, Aavad, Synderlund, Karlßmoes, Vischier, Eggersgr., tuende huße vid Raggessbiere oc Haurssnap, <ø:> cronens anexkirchegr. I en bred steen, som ligger paa Synding altar, er en firekant hull, i huilchen der ligger en liden firekant steen, wnder huilchen *salig* welb. Jens Mognsen fant en pergementzbreff, huor den bleff, vid jeg iche.¹⁰ |126v| I Aschbiere march ligger tuende bierge, blant huilche den enne kaldis Meßingbiere, paa samme bierge ligger 14 høye. Norden Lild Aschbiere en høy, kaldis Baunhøy. Norden oc østen Nyby en, kaldis Rosmoeshøy, oc en stor steen der hoß, kaldis Rosmoessteen. Imellem Søndall oc Haurssnap ligger en stoer biere aff huilchen er tuende vandspring, en østen oc en anden norden. Imellem Aavad oc Synderlund ligger en stoer biere, kaldis Raggessbiere. Imellem Rimme, Kragssnap oc Lunibiere trej temmelig bierge oc fem høye. Østen Quindvod en biere, kaldis Quindvodbiere, oc en anden, kaldis Geilbiere. Østen Hiegr. tuende høye, kaldis Tinghøy. Norden oc østen om Synding sogn løbber en aa, kaldis her Neder Strifell, men op bedre imellem Tøring oc Sundtz har den en anden naffn, den løbber i den anden aa, som |127r| kommer aff synden østen oc løbber imellem Synding oc Neuling vid de tuende smaa huße, som kaldis Pungvig oc Elkier.

SUNDS

|111r| Sunds sogn norost i Hammerum herredtt.

Kirken ved en paß mit i sognet oc præstgaarden synden derop till. Der østen forre en stor siø, Sundzsiø. En gaard nest synden for, 10. Jens Mognsen var ejer af Sindinggård, død 1635.

Kiærgaard. Nock en anden gaard synden, Stoere Hollingholldt. Derfra nordvæst it lidet boleg, Møllsted, oc en anden boleg nordvest derfra, Køllbeck. Nock en by der norden for, Linde, $\frac{1}{2}$ mill vesten fra kircken, 5 gaarde. Norden derfra ved en $\frac{1}{2}$ mill Rojen, 2 gaarde. Imellom Rojen oc kircken it by, Synder Vaæß, derhuoß it buoll Siøgaard. Østen for kircken en by, Sundzby, $7\frac{1}{2}$ gaarde oc it lidet mølle derudi. |111v| Nock 1 gaard nordost derfra nylic opbygget paa hieden, Nygaard. Østen derfra it gaard, Ildzhuod, derfra synden it bolig, kaldis Tuærmuoß. Vesten derfra en by, kaldis Torup, 5 gaarde, som vaar forðum 2 gaarde. Nock derhuoß it gaard, Qvalsholm, der synden forre it lidet bolig, Skinderholldt, for kort tijd siden opbyggt paa en hiede. Rounebogstaffue heller sligt findeß her intet. Ej heller aær uden it lidet aff søen vesterpaa, Lille Ørret aæ, norden sognet Rojen aa, ligesaa i vester, begynder der strax huoß i Rojenkiær. Derhuoß nogle smaabierge, kaldis Rønbierge. Vesten for Synder Vaæß nogle smaabierge, Brunbierge. Synden Sundz sogn er Giellerup sogn oc Tjoring sogn. Vesten for er Ørret sogn, norden er Ginding herredt saa oc østen. |118r| Østen er Ikast sogn. Oc ydermeere aff saadant veed ieg icke.

Anders Christenssøn. Egen haand.

GJELLERUP

|107r| Giellerup kircke er indviet til S. Lauritz. Offuer den sønder kiercke dør findes denne latinsche offuerschrift indhugen i den store haarde steen: Anno CICCXL incarnationis Dni est hic fundata sub honore Dei domus ista.¹¹ Offuer den nørre kircke dør findes denne latinsche offuerschrift i den store steen indgraffuitt: Ingrediens aulam culpa subicit reus istam, Et quod juste petit donande Deus pius audit.¹²

11. O: I Herrens kødblivesår 1140 er dette hus grundlagt til Guds ære.

Præsten har ikke kunnet læse årstallet MCXL i tympanonfeltet. Både syd-dørens tympanon og norddørens overligger er afbildet i M. Mackeprang: Jyske Granitportaler s. 136–137, syddøren er tillige afbildet i Trap 5. udg. IX, 1, s. 359.

12. Korrekt læst lyder indskriften over den nordre dør: Ingrediens aulam culpam abicit reus istam, et quod juste petit donando deus pius audit. O: Den som brødefuld træder ind i dette hus, afkaster denne brøde, og hvad den fromme rettelig beder om, hører Gud ved at give det.

Sønden fra kiercken ligger en liden bye, kallis Hammerum, aff huilcken by herredet haffuer sit naffn Hammerum herret. Mellum samme by och kiercken gaar en liden beck, kallis Hammerum beck, som strax [107 v] lidett østen fra byen haffuer sin vdspring. Synden fra samme by ligger en anden liden by, Nørre Fastrup oc Sønder Fastrup. Sudvest fra kiercken ligger dett store berg Raffuensberg. Sønden fra samme berg ligger <en> [*overstreget birke*] skoff, och byen sønden for skoffuen kallis Birck.

Vesten fra kiercken ligger Langeberg och den store høy, Møllehøy, paa huilcken mand kand see gandsche mange kiercker vdi andre fremmede herreder. Vesten samme høy ligger en by kallis Lundeby, och vesten samme by ligger en schionne moeß eller fæg-gang kallis Huidmoeß och strecker sig vesterst hen i sognit ind till Raakier aae vedtager, som er schielsmiße imellum Giellerup sogn och Herning sogn. [108 r] Och samme Raakier aae haffuer sin vdspring synden for den by tilforn bleff neffnit, nemblig Birck.

Norvest fra kiercken ligger och nogle adschillige høye och berge, en kallis Lundhøy, en kallis Madhøy, paa huilcken mand kand vndertiden høre adschelige slag och fald. En kallis Ullgraffberg. Vesten for samme høye och berge ligger en gaard vesterst i sognit, kallis Vraae.

Norden fra kiercken ligger en stor bye, kallis Gammel Giellerup. Norden for samme by ligger en stor kier, kallis Hylledskier. Nock ved samme kier ligger en liden beck, kallis Aßbeck och haffuer sin vdspring østen for aff en liden vaad, som kallis Suinvaad. [108 v] Norost for samme Suinvaad ligger en liden by, kallis Frølund. Nock østen fra den by ligger en liden gaard, kallis Ringstrup. Norden for samme gaard ligger en liden aae, kallis Guddenkier aae, huilcken haffuer sin vdspring aff en kier tho mile østen for Voer sogn, kallis Kiershoffuit kier.

Østen for kiercken ligger nogle smaa byer, kallis Skoffby, Biørstrup, Bitzhoued, och ved samme gaard ligger och en liden beck, kallis Bitzhouedbeck, som haffuer sin vdspring strax østen ved samme gaard. Videre om becke, aae, berge och høyer, byer och gaarde, vandspring och andett er her intet synderligt i Giellerup sogn mere at tegne om.

[119 r] Østen for Giellerup sogn ligger Ikast sogn 1 mil vegs. Sønden for Giellerup sogn ligger Rind sogn 1 mill vegs. Vesten fra

Giellerup sogn ligger Herning sogn $\frac{1}{2}$ mill. Norden fra Giellerup sogn ligger Sundz sogn 1 liden mil vegs. Dette schreffuen i Giellerup prestegrd. den 3 januarij anno 1639.

Niels Jennbønn Giellerup, evangelij vuerdig thiener der samme stedz. M. pp.

IKAST

[109r] Ikast kiercke.

Norden fra kiercken ligger en liden bye, kallis Suderbech. Nock norden for samme by ligger en anden by, kallis Thulstrup. Och imellum diße tho byer ligger en liden aae, huilcke haffuer sin vdspring en mil østen for i Wratz herret aff en kier, kallis Kiershoffuid kier. Endnu norden fra ligger en enste boel, kallis Lineberg, ved en gansche stor berg, kallis Linneberg. Østen fra kiercken ligger en by, kallis Grydde. Nock endnu østerst i sognit, som och er østerst i Hammerum herret, ligger en anden [109v] by, kallis Ißen, och en skoff østen och norden op til samme by kallis Ißen skoff. Norost fra kiercken ligger tho eniste gaarde, en kallis Hyffriiß, med en liden lund ved. En anden kallis Rimme norden ved en stor backe. Nock østen for denne gaard ligger en anden gaard paa en stor berg, kallis Hold. Sønden fra kiercken ligger en eniste gaard, kallis Vodde, och en skoff norden for samme gaard. Sudost fra samme gaard ligger en anden enste gaard, kallis Thofftlund, ved en stor berg, kallis Møllehøy. Endnu sudost fra denne berg ligger en anden enste gaard, kallis Nørlund. [110r] Endnu lige sønden fra kiercken ligger diße enste gaarde, en gaard kallis Urhaffue med en skoff ved, nock en anden gaard kallis Lexgaard med en skoff ved. Nock en liden by kallis Heßelberg med en liden skoff ved. Nock lidett sønden for en enste gaard och en boel kallis Fonetzbeck, och sønden for samme gaard ligger en liden beck, kallis Nørlundbech, som strax østen for haffuer sin vdspring. Sudvest fra kiercken ligger en boel, kallis Bøgild. Norvest fra kiercken ligger tho enste gaarde, kallis Raffuensvaad. Nock lidet østen fra ligger en enste gaard, kallis Hagelskier.

[110v] Widere om byer och gaarde, berge och høye, vandspring och andet er her intit synderligt i Ikast sogn att antegne. Østen fra Ikast sogn ligger en sogn, kallis Vratz sogn, $1\frac{1}{2}$ mil, af huilcke herredet haffuer sit naffn oc kallis Vratz herret. Sønden fra Ikast

sogn ligger Eystrup sogn 2 smaa mil vegs, liggendis och i Vratz herret. Vesten fra Ikast sogn ligger Giellerup sogn 1 mil. Norden fra Ikast sogn ligger Borring sogn 1 mil vegs, som er i Ginding herrett.

Sckreffuit i Ikast *prestegaardt* 4 januarij 1639.

Jenns Clemendsen Ikast, *pastor*, m. pp.

RIND OG HERNING

[120r] Designation eller fortegnelße offuer Rind och Herning sogner liggendis i Hamrum herrit.

Vdi Rind sognen.

1. Rind kiercke.

Løbber forbi kiercken en stoer aae, kaldiß Rindsaae. Jngen søer der j sognet vden en, kaldiß Siøbysøe. Høie der er nogit naffuenkundige, Hiortßballoe høie. Enniste gaarde, Rindpræstegaardt, Suendlund, Beßlunde, Syndervein, Nørvein, Mørrup, Vester Hyggilde, Øster Hyggilde, Holt, Slumstrup. Ligger ved præstegaarden en stoer sande: Rindsaande. Findiß ellers ingen antiqviteter.

Herning sognen.

1. Herning kiercke.

Ligger j sognet en hergaard, som erlig och welb. mand Christian Randtzou thill Breidenborrig tillhører, kaldiß Herningßholm. Enniste gaarde: Brendgaardt, Salholt, Baggißkier. En liden skow kaldiß Birck skow. En stoer muoße, som er naffuenkundig, kaldiß Knudsmuoße. Der j sognet ellers ingen antiqviteter eller monumenter att findis. [*Med anden hånd:*] Mihi oblata 16 decembr. a concione.¹³ *Matz Christenßon Giødstrup.*

SNEJBJERG OG TJØRRING

[121r] Fortegnelße paa hoye, bierge och dale, søer, aarer, gaarde och buolle, som er i Sneibiere och Tjørring sogner.

Findis i Sneibiere sognen 15½ gaarde, boelle 22. 1 aae kaldis Amptrup aae, kommindis aff sudoust och løbindis vdj noroust, och 1 stor hye ligindis j mellom Amptrup och Sneibiere, kaldis Thijß-13. O: Overladt til mig efter prædiken den 16. december.

hye, och [en] hy paa Amtrup marck kaldis Skoldbiere. Paa Krogstrup marck en hye, kaldis Grønbiere hye. Emellom Albeck, Haffuenstrup och Foenvad marck ligendis en stor bierge kaldis Soelskoff bierge och 2 hye kaldis Hellekielde hye, och paa Sneibierte *marck* 2 hye, kaldis Kaarshye, och 1 stor dall vesten for, kaldis Snerlund dall, paa Ørskouff *marck* 2 hye, kaldis Siøklit hyffue, och 2 kaldis Raaehyff. Paa Helstrup *marck* en hye, kaldis Allisberhye. Noch 1 gaard kaldis Giødstrup i for:ne sogen, som presten vdj boer, oc 1 søø kaldis Giødstrup søe østen for.

Noch i Thiøring sogen 2 gaarde nordiste i sognen, kaldis Thørlund. [121v] Thiøringby findis der 5 gaard vdj och 2 boelle, och <synden> for:ne by kommer en aae aff østen och løber vesten paa jgiennem Giødstrup søø. Och findis paa for:ne Thiøring marck 2 hye, 1 heder Stor Kolter hye och en kaldis Lille Koltter hyff. Noch en hye kaldis Egom hyff. Noch 1 stor bierge kaldis Gryderis. Noch en hye kaldis Kongelyckhyff. 1 hye kaldis Karup høy, och 1 kaldis Baunehyff. Och vester i for:ne sogen liger 1 herregd., kaldis Ørn-hod, och 2 buolle norden for [*overstreged*: 2 buolle] kaldis Bialderbeck, och en boell østen for, kaldis Korttebore. Och 2 gaard synderst och vesterst i sognen, kaldis Sybibeck, liggendis nore for en aae, kommer aff Giødstrup siø.

Niels Christensøn Giødstrup.

SØNDER FELDING OG ASSING

[104r] Felling.

Om Felling kircke løber denn store Skiern oe, kircken till stor fare. Er her i sogn ingen fremmede bogstaur att finde, ey heller bierge, høye, heeder, som nogen documentum antiqvitatum¹⁴ vdiußer. I Felling by er 2 gaarde, 7 buell, gandske arme. Ensted gaarde: Fruergrdt., en adelsgrdt., Drongstrup, Muosgrdt., Biere, Tarp, 2 gaarde. Ensted buell: Nødvig, Høgsvig, Gaasvig.

[104v] Assing.

I Aßing sogn løber en møllebeck. Er der oc ingen fremmedt bogstaur, ey heller høye, bierge, heder, som nogen antiqviteter
14. O: Oidtidsminder.

vduißer. Ved Assing kircke 2 *gaarde*, Porup 3 ringe *gaarde*, Buckier 3 liden *gaarde*, Oelendig 2 *gaarde*. Enstedt *gaarde*: Kibeck, Wilhußstedt, Harreschou, Huedoe. Enstedt buell: Veilstedt, Mosgrdt. Peder Pederßøn Sommer. Egen haandt.

SKARRILD OG ARNBORG

[105r] Scharrild kiercke, løbber Skiernaa rett sønden om. Huem for:ne kiercke er viit till i gammell dage er mig vwitterligt, icke heller dit findis i kierckens bog, ey heller nogle aff di gamle ved der aff at sige. I for:ne kiercke eller sogn findis huercken runnebogstaffuer, skoffue, billeder, kielder eller vandspringe, som nogen antiquitet haffuer, dett nogen ved aff att sige. Men paa Skarrildt marck findis diße effterskrefne høye. Vesten fra kiercken er en liden <høy>, som kaldis Baffuenshøye, som baffnen pleyer paa att settis. En stienskast eller to vesten for findis 3 høye huos huer andre, som kaldis Trehøye. En stienskast sønden fra legger en høye, som kaldis Smedtzstrup høye. En stienskast norden fra igien legger 4 høye, som kaldis Kiempe høye, men ingen kiempehøye <graffue> eller andit findis der huos. Ellers findis der mange smaa høye, som mand ey ved naffne paa. Paa Lustrup agger legger 7 høye, som kaldis Mannehøye.

Byer och *gaarde* er der i for:ne sogn som effterfølger. Skarrild by 2 *gaarde*. Lustrup 4 *gaarde*. Noch 1 boell heder Begsgaardt, her foruden 2 boell [105v] Klinck och Krog. En gaard hedder Søndergaardt. Øvig, en gaardt. Heßelvig, en gaardt. Ronnom, en gaardt, der paa marcken legger <en> høye, heder Fistelhøye. Sønder Karsstofft 1 gaardt. Nørkarstofft *velbyrdig* Jacob Vldfeld paaboer, en berg heder Brunbjerg. Deuling, en gaardt och 1 boell, en berg heder Deuling berg. Skaffue, en gaardt. Lilbro, en gaardt. Grene, en gaardt. Silstrup 3 boell och ½ gaardt. Pinvig, 1 gaardt, 1 boell.

[106r] Arnborg kiercke.

Løber en lidden aa rett om kierckegaardtzdiggen, som kaldis Arnborg aa, och løber i Skiern aae to stienskast fra kiercken ved en gaard, heder Aarnborg Grene. Huem for:ne kiercke er viit till i gammel dage er mig och vwitterligt, icke heller dett findis i kier-

ckens bog, eller di gamle ved der aff at sige. I for:ne kiercke eller sogn findis icke heller huercken runebogstaffuer, skoffue, billeder, kielder, [*overstreg*et eller] vandsprynge eller bierge, som nogen antiquitet haffuer, vden paa Gammel Arnborg marck legger en bierg, heder Arnborg bierg, som baffnen paasettis. Gaarde findis der i for:ne sogn som effterfølger: Hiøllind 2 gaarde. Thoudall 1 gaardt. Annexprestegaarden legger ved kiercken. Gammel Arnborg, som for:ne Lille aa løber om ved, 2 gaarde. Birckebeck 1 gaardt. Toxvig 1 gaardt. Søby en gaardt. Fasterholt 2 gaarde. Bierg 1 boell. [106v] Skibbild 1 gaard. Tornvig 1 gaard, ved denne er en broe offuer Skiern aae ved naffn Tornvig broe. Holtom 1 gaardt. Grenne 1 gaardt.

Chirographum pastoris ibidem.¹⁵

NØRRE VIUM¹⁶

[123r] Wiim sogn i Hammerum herredt liggendis sudvæst, er annexet till Vordguod i Bølling herredt, atskilließ derfra med det store aae imellom di 2 sogner oc begge herrider. Menß østen aeen ligger først Wiim kircke. Norden der op till ligger Viim kirckegaard, annexe præstegaarden med iij mend udi, till Vordguod. Norden derfra er Skæffuißgaard, 1 gaard. Øster oc synder fra kircken er Viimkrog ved det store aae, som kommer fra Felding oc omsider ad Skierne aae etc. till hauffuet. Norden Viim by ligger Skiærbeck nogenstund med 3 mend udi. Siden nør oc øster men synden Fielstervong er Biørßløff etc. Det andet vesten aeen er i Bølling herridtt ere: Jeggeriiß, Synderup, Fiskbeck.

15. O: Underskrift af stedets præst.

16. Under Bølling herred findes også en beskrivelse af Nørre Vium (s. 155 ff.).

Ulfborg herred

Der mangler beretninger fra Madum, der var annex til Tim i Hind herred og fra Nørre Felding, der var annex til Tvis i Hammerum herred. Beretningen fra Holstebro og Måbjerg sogne er medtaget her, da de på dette tidspunkt henregnedes til Ulfborg herred i gejstlig henseende.

HUSBY OG SØNDER NISSUM

[182v] Designation paa Husby och Nißom sogners leilighed.

[182r] Huad runebogstaffuer anlanger findis *her* inthet aff i Hußby och Nißom sogner.

I Hußby sogn ligger 2 hyffue norden i sognen och ingen skoffue. Och er Hußby kircke den allerueterst *her* vid haffsiden, och er der en spiir paa tornett, huoraff de der seiler haffuer stor kundskab i søen.

I Nißom sogn er inthet synderligtt att skriffue om. En herregaard ved naffn Vdstrup liger nordost i sognen ved fyffuersiden. Och liger Torskminde norduest i for:ne sogn, huor de liger thil fiskende om someren. Videre veed ieg icke att skriffue.

Skreffuitt y Husby sogn 14. novemb. 1638.

Jacob Nielßøn Staby. Gudz *ords* tiener *her* sammestedz med egen haandt.

STABY

[183r] Vldborg herritt aff Stabye sogn. Relation effter hæderlige oc høylærde mand, docter Johan Borchardtøn, superintendent offver Riber stict, hans anfordring paa høye øffrigheds vegne monumenter oc antiqviteter anlangende.

1. Effter gamle folckis beretning skal Stabye sognkircke haffve været dend skønniste landsbye kircke en stund i forstum tid, som i denne egn kund være at finde, for dend herlige oc anseenlige byg-

ning <da> paa hende vaar, dog den nu er gandsche meget brøstfeldig oc forfalden, efftersom der paa hendis bygning intet er bleffven anvend i mange aar. Oc er der it lidet capell (som bønderne kalder en sangers) sat thil samme kircke, som sigis at være giffven dertil aff en kongesøn i Engeland, som schal hafve lid skibbrud i Vestersøen oc skal være ankommen i land for Nißum, hvor hannem bleff megen fortræd bevist oc derfor forføyet sig thil næste sogn Stabye, hvor hannem bevistes ald ære oc got, oc til tacknemmelighed derfor schal haffve giffvet for:ne capel thil deris sognkircke, som iche vden stor bekostning er bleffven opsat, som det endnu er at eracte aff de merckelige oc konstige huggen steen dervdi er, oc som er vinduer vdi. En deel her i for:ne sogn siger, at en fattig dreng, som <vaar fød oc> gick omkring her i sogn oc bad om sit brød i Guds naffn, skal omsider være kommen thil Engeland oc kommen thil saadan stor formue oc rigdom, at hand schal haffue skichet diße konstige vdhuggen steen her til landet, oc ladet denne capell paa sin egen bekostning |183 v| opsette thil sin sognkircke, oc thil en amindelse om sin førige armod oc bethleri haffuer ladet noget vdhugge i en part aff steenene, som er vdi stycker, brøds oc fiskis lignelser, som hannem vdi sin barndom meddeeltis, der hand gick oc bad om sin føde hos gotfolck. Hvilchen aff diße 2 beretninger skal staa fast er wbevist. Hvad sig anbelanger det spøgelße, som her sigis aff vdi for:ne Stabye kircke att schal haffve brugt adskillig aberij i min *salig* formands faders thid, siunis vel wnødigt viidtløfftig om at melde.

2. Herregaarde i Stabye sogn er Pallisbierg, welb. frue Anne Munckis gaard.

3. Eenbygget gaarde ere 3, nemlig 1) Svensholm, 2) Brunbierg, oc 3) Stabye Kiærgaard.

4. Byer er 2, som ere Nør Stabye oc Sønderbye.

Intet andet er mig bevist at kunde schriffve om effter magnifici *domini* cancellarii¹ brefs liudelse oc min kiære her biscops begiering end det, som forskreffvit staa.

Datum Stabye prestegaard den 14. novemb. 38.

Madtz Anderbøn Ebberup. E. haand.

1. O: høje hr. kanslers.

ULFBORG OG RÅSTED

[181r] Antegnelse paa hviß høje, som naffnkundige ere, item aær saavelsom kircker, byer oc eniste gaarde, som findis i Vldborg oc Rosted sogner. I diße sogne findis ingen runeboogstaffuer.

Vdi Wldborg sognn ere 2 herregaarde, haffuer begge it naffnn Voßborg, som fiorden grentzer vesten ind paa. Ved fiorsiden en istegaard, heder Vestertang, derhoß ligger strax en bye, heder Kytterup. Item en liden bye, heder Kirckeby, som kircken ligger strax østen indtil. Synden kircken en bye, heder Sønderkier. Der mellom 2 enistegaarde, heder Holm oc Veilstrup. Østen kircken ligger prestgaarden, er strax hoß en gaard, heder Buybierg. Strax østen for en liden bye, heder Dystrup, oc allerøsterste en liden bye, heder Lystlund. Norden derfra en liden bye, heder Viom oc Lilelund, der mellom en enistegaard, heder Nørtangh. Lidet der nørfra løber en stor aae ind aff fiorden giennem sognen, giennem Rosted oc Idom sogner saavel som giennem Holstebrov, en stor brov ligger offuer, heder Skerumbroffv.

Vdi Rosted sognn en liden herregaard, heder Stennumgaard. En liden bye hoß heder Lildstenum oc Knudsig. En enisted gaard hede[r] Øgelstrup. Item Gammelstenum, Holdal. Strax ved kircken en gaard, heder Moßgaard, der sønden omkring løber en aae, kommer aff østen oc løber i vesten, heder Rosted aae. Østen for enistegaarde Bleßbierg, Gammel Rosted. Huad høje belanger i denne sogn findis vel smaa høje, dog ingen som haffuer synderlige naffn vden en heder Femhøj oc en heder Helhøj liggendis vdi heden. Intett naffnkyndigt findis i diße sogne at skriffue om mig vitterligt.

Kield Nielßøn. Prest til Wldborg oc Rosted sogner. Min haand.

IDUM

Sognekortets navne og øvrige angivelser:²

[184r] Burlund. Kieldall. Estrup. Strostrup. Nørgrdt. Østerlund. Idomlundt. Nibsborg. Hiede. Synderbeck. Kierckebye. Nagstrup.

2. Gengivelsen af kortet er lidt formindsket.

Iffue. Idom præstgrdt. Ved Leed. Idom kiercke. Degenboell. Ormstrup. Høgsberg. Hestberg. Simenstrup. Mølback. Tamstrup. Storhøye. Raunhøy. Baunhøye. Soelkiarmose. Kierckebeck. Kiercke aae. Gryd aae. Den store aae, som løbber igiennem Holstebro vdi Vesterhaff.

NB. Huad gamle monumenter och skriffter, rune bogstaffuer eller den hiede, som skall kaldis Danerliung sig belanger, findis intet der aff vdi Idom sognen.

VINDING OG VIND

[179r] Vinding och Vind sogners beskriffuelse.

Vinding sognen er then østerste sognen i Ulfborg herritt med bierge trint omkring och grendtzer indtill Avlum sognen i Hammerum herritt paa then øster side, till Omme sognen i Hind herritt paa then sønder side, till Vind sognen paa then vester side, till Felding och Tuijss sogne paa then nordest side. Och er Vinding chirche en taarn chircke liggendis vngefærdt møtt i sognen, och er der en liden aae østen for chirchen, som haffuer sin vdspryng aff tuende smaa beche, then ene som kommer aff sudvest och kaldis Lundbech, fordi hun haffuer sin vdspryng aff en vildkilde strax sønden for en enstedgaard, kaldis Lund. Then anden kommer aff sudost och kaldis Vogenstrup bech, fordi hun haffuer sin vdspryng aff en vildkilde strax østen thill en bye, som kaldis Vogenstrup, huilcke tuende beche der ganger i hin anden nogett sønden for Vinding chirche och flyder siden nær paa thill Holstebrov. Øster i sognen ligger der en stor bierg, som kaldis Møgelbjerg. Sønder i sognen ligger der en høy, som kaldis Præstbierghøy, och en stor stiendynge huos, som kaldis Stiendøß, och strax sønden for samme høy ligger en liden bech, som kaldis Præstbierig vaaed, som flyder vesterpaa och skiller Vinding och Omme sogne fra huer andre. Vester i sognen ligger der 3 høye, som kaldis Vinding høye, och strax østen for en stor daell, som kaldis Skovdale. Byer findis der icke vden 2 smaa [179v], then ene, som <kaldis> Suenstrup och ligger norden for Vinding chirche, then anden kaldis Vogenstrup och ligger sønden for Vinding chirche.

Enstedgaarde, som findes østen for Vinding chirche: En som

kaldis: Tuusholt, Horslund, Haell, Vejvod, Hiegaard, Paagagger.

Sønden ved chirchen: Hundkier, Reffuing, Klejnstrup, Lund, Tyrgaard.

Vesten en, som kaldis Ramskov.

|180r| Vind.

Vind sogen grendtzer ind till Vldborg sogen paa then vester side, till Torsted sogen paa then sønder side, till Idom sogen paa then nær side, och till Vinding sogen paa then øster side, och er en gandske ringe sogen med en liden koldet chircke, och findis der iche vden tuende smaa byer. Then ene kaldis Vind bye och ligger noget østen for Vind chirche. Then anden kaldis Rojkier och ligger norden fra Vind chircke. Sønden Vind chircke løbber en liden aae i vester, som kaldis Fogelkier aae, och norden ved samme aae ligger en liden kratt, som *salig* velb. Peder Gyldenstiern thill Thim lod indkaste och kaldis Hardtlund. Och nogett vester derfra, sønden aae, ligger en liden kratt, som kaldis Alfarrijs, och der vesten for ligger der tuende ensted gaarde (imellom nogen sandbacher och klitter). Then ene kaldis Troltofft, then anden kaldis Stroßøe, fordi der ligger en liden søe ved then. Der norden for *ved* for:ne aae ligger der en gaard, som kaldis Sandfærd for den suare sandlob, der er thill af for:ne klitter. Der vesten for ligger en gaard, kaldis Blaabierg. |180v| Allernordeste i sognen findis der 2 gaarde tilhobe, som kaldis Vindgab. Sønden till Vind chirche ligger der en gaard. Østen till chirchen ligger der en gaard, kaldis Skovgaard, och en gaard, som kaldis Gammelvind.

Christen Pederbøn Stadell. Præst till Vinding och Vind. Egen haand.

TIMRING

|128r| Themmering sogen, som leger udi Vlborg herrit.

Først en gaard Thipheede, huor der findis først en aa, som kaldis Abilaa, en beck, som kaldis Therckels beck, en bierg, som kaldis Kragbierg, en anden Langmoßbierg, Thredingbierg, Skiøderijsbierg och dall, Stackemoßbierg, Skyehye, Threhye, Sk.dall, Skiøderijshye. En lund kaldis Binnisspild lund, och saa icke andett

uden en dall, kaldis Byrgedall. Noch Birckmoße, huor der findis først bierge, en kaldis Steenmoße bierge, en kaldis Skusbierg, Røenmoßbierg, Hiømoßbierg, Brabierg, som mand hører, att der banckis udi, Threhye och Steenmoßbeck och saa ike ande[t]. Noch Najbierg, huor der findis først Pughye, Ki. . . hye, Kanhye, Ungkarlbierg, och saa icke meere. Noch Felbierg, huor der findis tho becke, en kaldis Synderbeck, och den anden Felbierg beck, och saa inth[ett] meere. Noch Biergegaard, huor der findis en bierge, so[m] kaldis Thudbierg, och saa inthett andett. Noch Kirckgaard, Moßgaard och Riß, huor der fin[dis] inthett uden en beck, som kaldis Bølsvad. |128v| Noch Grimstrup, huor der findis en bierge, som kaldis Gilbierg, Gilbierg dal, Gilbierg beck och en rivier, huor der er en mølle, och saa intet andett. Noch Thrøstrup, huor der findis en bierg, som kaldis Stojbierg och Stojbierglund, Huaßhye, Troelßis vold, Røffuerstolle, huor der er en vandspring. Noch Rijßhye, noch ochsaa en anden vandspring, noch Trolhye, Thorashye, och saa en liden beck, som kaldis Rørbeck, och saa inthett mere. Noch Møltrup, som <er> en adelsgaard, huor der findis norden for en moße med adskellig rivier och vandspring, och saa icke andett. Kiercken aff de gamle er kaldett Sanct Trab,³ och findis der paa kierckegaard en stoer hye, som er omsaatt med nogle store steen. Mere er mig icke vitterligt. Anno 1638.

Jens Thomsen Wilbierg. Egen haand.

HOLSTEBRO OG MÅBJERG

|178r| En rictig fortegnelse paa de høje, som naffnkundige ere, item aær saa vell som kircker, byer och eniste gaarde, som udi Holstebrow och Moberg sogner findeß.

I Holstebrow och Moberg findeß ingen rune bogstaffuer. Igenem Holstebrow bye løbber en stor aae, som deler byen i tuende parter, offuer huilcken er ocsaa en stor brow. Till samme aae løbber en liden aae fra synden, kaldeß Veggen aae, och norden till løbber en beck, kaldeß Leegaard beck.

3. Se: Ellen Jørgensen: Helgendyrkelsen i Danmark, 1909, s. 46.

Moberg sogn.

Huad Moberg sogn vedkommer; udi den findeß dette efter-skreffne. En eniste gaard ved naffn Leegard, omkring den løbber <østen i sognen> en liden beck, kaldeß Leegaard beck. En liden bye ved naffn Sønderlund. En liden gaard kaldeß Nørlund. Moberg bye. Moberg kircke. En gaard ved naffn Seerkier. En anden gaard ret hoß kaldeß Gardhøje (enten gaarden haffuer sitt naffn af nogle høje, der ligger ved gaarden, eller gaarden haffuer sin naffn aff højene, ved jeg icke. En liden bye ved naffn Dellerup. En stor gaard kaldeß Døse. Noch en gaard ved naffn Frøick, omkring den løbber (sønden till) den store aae, som løbber igennem Holstebrow. |178v| Huad høje anlanger i Moberg sogn, daa ere der vell adskillige, smaa och store, dog ingen som haffuer synderlig naffn uden en høj, som ligger paa Moberg marck, kaldeß Guldhøi. Andet er her intet naffnkundig at skriffue om, saa meget mig vitterligt er.

Jens Andersøn W. Pastor Holstepontanus.⁴

4. O: Præst i Holstebro.

Hind herred

Der foreligger indberetninger om alle sogne i herredet på nær Tim og annexet Madum i Ulfborg herred. Provsten, Johannes Paludan, sognepræst til Ringkøbing og Rindum, har forfattet en oversigt over herredet, der bringes indledningsvis. Sognene er nummereret fra 1 til 12, formentlig af provsten, også det manglende Tim sogn har fået nummerbetegnelse (6) og følgende anmærkning: »Thim sogn caret«. Bispem har udbedt sig yderligere oplysninger om Kongenshøj i Ringkøbing, utvivlsomt for at få klarhed over om man her stod overfor det efterlyste hyldningssted Dannerlyng. Provstens svar følger umiddelbart efter beskrivelsen af Ringkøbing og Rindum. Bregning, der var annex til Nørre Omme, skal søges under Bølling herred, idet præsten har indgivet to helt selvstændige beretninger.

[185r] Hind herred i Haarsøssell. Feiler for Tim och Madom sogner.

[186r] Hind herred. Nomarchia Cervina.¹

Hind herrett er det fjerde oc yderste herredt til sudvest i Bøuling len oc ligger imellom Vldborg herret norden fraa oc Bølling herret i Lundenes len sudost fraa. Sluttis paa den søndre oc vester siide med Vesterhaffvet. I samme herret findis 12 sognekirker. Ringkiøbing med siin annex Rindom. Gammelsogn oc Nysogn paa Sønderholm. Hie, som er fierdingkirken oc ligger som in centro eller midt i herredet oc haffuer ved siiden Hind herreds ting. Stadel udi huilket sogn Stadeløe ligger. Veirsø. Thiim, cuius delineatio desideratur. Frustra *nempe* ejus antistes aliquoties compellatus est.² Torsted. Omme. Hour. Velling. Det fornemste, som kand vere om it huert sogn att siige, findis ordentlig i deris beskriiffvelse.

RINGKØBING OG RINDUM

[186v] Ringkiøbing ligger til sudvest i herredet oc haffuer paa den syndre siide den store fior, som igiennem Nyminde kommer ind aff Vesterhaffvet, paa den vestre siide Holmsland, fra huilket den

1. O: Hind herred.

2. O: Tim, hvis beskrivelse savnes. Forgæves er dets forstander adskillige gange blevet påmindet.

skillies med en stor aae, som kaldis Vonaae. Udi byen er en eniste liiden kirke med en skole, som nylig er opbygte <Nb. mens var dog itt skolehuß tilforn, mens forfalden>. Kand vere ungefærd itt hundrede borgere i byen, mesten aff saare ringe formue. Antiqviteter ere ike for haanden uden en høi, som ligger ved en pas 2 stadia³ udi sudost fra byen oc kaldis Kongenshøi, synis att vere giort med handom oc er kugelrund. Liidet derfraa ligger en veirmølle. En enstedgaard ligger til Ringkiøbings kirke en fierdings veis fraa byen, kaldis Hiegaard.

Rindom sogn.

Er annexet til Ringkiøbing oc ligger strax derfraa udi nordost, haffver ungefærd 30 halffve oc heele gaarde, som ligger udi en ring omkring kirken, som ligger paa det høieste sted paa marken *qua centrum*.⁴ Paa kirkegaarden ligger en smuk liiden høi, som oc synis med handen att vere opkast oc med allehaande urter bevoxen, saare lystig oc smuk. Oc haffver en aff de for:ne 30 gaarde i forðum tiid veret en herregaard, kaldet Rindomgaard.

Johannes Paludanus. Pastor, m. p.

|198r| *Salutem in Christo Jesu cum declaratione officii debita. Reverente et clarissime domine doctor.*⁵ Eders missive daterit Meirup 4. augusti er mig først tilhende kommen 9. ejusdem, huor-paa jeg strax haffver forfaret den høyes beskaffenhed, som ligger her fast ved byen oc kaldis Kongenshøy, huis perimeter er 88 passuum, altitudo 26 cubitorum,⁶ er grøn oc med græs bevoxen, oc støder agrene ind der paa, paa alle siider, haffver endnu den samme figuram, som den haffver hafft aff arrilds tiid, oc ingen lyng som findis nær der hos, allene haffver der tilforn veret en dict oc vel disponerit maceries⁷ omkring, som nu mestendeel tiid effter anden er oppløiet oc bortført. Jeg kand mig ingenlunde imaginere noget synderligt der att vere forfalden, med de gamle danske kongers

3. En stadion (græsk længdeenhed) er ca. 192 meter.

4. O: som centrum.

5. O: Hilsen i Jesu Christus samt den efterspurgte embedsforklaring. Ærværdige og berømmelige hr. doktor.

6. O: hvis omkreds er 88 skridt, højde 26 alen.

7. Dige eller hegn.

kroning, huor om her cantzellers breff lyder. Men ellers kand vel vere mueligt att en fornemme herre der kand vere begraffven i forstum, huor om dog ingen her noget grundeligt veed att berette. Jeg sender her hos en missive fra eders svaager *magister* Lauritz i Kiøbenhaffn, som en studiosus her i byen haffver med sig ført, oc samme studiosus sig endnu her opholder, om det vaar noget i breffvit, som hannom kunde angielde. Vale vir *clarissime* cum uxore liberis *adeoque* domo universa *divinæ* tutelæ *fideliter* commendatur.⁸ De*properabam* Ringopoli 9. aug. *anno* 1639.⁹

Totus tuus, Johannes Paludanus, *manu sua*.¹⁰

VELLING

[200r] Velling. 12.

Wdi Welling sogen ligger 2 herregaarde, som er Wennergrdt. oc Ryberge, oc for it <aar> siden dend 3 [*overstreget* her 2] som heder Tranmoes. Østen fra Wennergrdt. ligger it grønning, som kaldis Vkiar, oc vdj for:ne kiar it bierge kaldis Wlsbierge. Østen fra Tranmoes oc Vestarp ligger it stort høy, kaldis Hulshøy. Noch norden fra samme for:ne høy ligger it høy i hæden, kaldis Gritterhøy, oc vesten fra dend it høy, kaldis Klahhøy, oc emellom diße tuinde høye sionis at verre kast nogle skandtzer aff gamel tid. [200v] Noch i for:ne hæde it andet høy østen fra Gritterhøy, som kaldis Huaßhøy. Item paa aggermarcke vdj Vel[ling] sogen findis 2 dale, som kaldis Ryberge dal oc Qoker dal. Paa dend sønderside vdj muren paa Welling kyrcke findis en kyrckedør efftermuret, oc paa begge sider ved samme dør 4 huggen steen oc paa huer aff dem en stor diur vdhuggen, som er effter min tycke løuer, lindorm, dragier oc offer diße diur 2 store fugle. Noch offuer samme efftermuret dør en lang steen med tuende dragier imod huerandre.

8. O: Lev vel berømmeligste mand med (din) hustru, børn og hele hus, der overgives I trofast til det guddommelige forsyn.

9. O: I hast udfærdiget i Ringkøbing den 9. aug. år 1639.

10. O: Din hengivne J. P., med egen hånd.

Præsten benævnes i præsteskattemandtallet 1638 Hans Kierd.

HEE

|188r| Anno 1638. Hie sogns beschriffuelße. 5.

1. Ahnlangende Hie kirche, da ehr den ehn meget schiøn kirche opbygt aff graa huggen stien inden och vden, offuen i tornet ehr tuende kammere, ehn paa den sønder och ehn paa den nøhr siide med schydegabber vdaff, huor paa der sigis ehn frue aff Wolberg ved naffn ild frue Elle schall vndertiden haffue holdet huß, naar hun med sin hoßbond ej kunde foreenis.¹¹

2. Der ehr ehn sogn annexeret till Hie sogn, som kaldis Nue sogn, huis kirche ehr for mange aar siden nedbrutt och vdi tuende capeller opbygt till den sønder siide paa Hie kirche, huor for:ne Nue sognefolch indnu haffuer deris stoelstaede, och kaldis Nue kirche.¹² Stæden med ehn deel grave, huor for:ne kirche haffuer standen findis indnu och kaldis Nue kirchigd.

3. Her i for:ne Hie sogn findis ehn gamel hærgd. ved naffn Wolberg, som sigis att haffue |188v| sin naffn aff ehn høy liggendis i Wolberg march, kaldis Wollerhøye, huor der meenis ehn konge eller kiempe schall være begraffuen.

4. Er ehndnu ehn gamel hærgd. her i sognen lige vesten fra Hie kierche, kaldis Aggerschbech.

5. Ahnlangende vand eller vandstrømme daa ligger ehn fiur vesten op till Hie sogn, kaldis Hie fiur. Dernest kommer ehn bech fra østen och løbber nohrden om Hie sogn till fiuren, kaldis Ejstrup bech, den schiller Hie sogn fra Timb sogn och fra Torsted sogn. Noch kommer ehn stor aae aff østen fra Hour sogn och løbber saa gaatt som mit igienem Hie sogn vd till for:ne fiur. Itim løbber ehn bech ochsaa aff østen sønden om Hie och norden om Nue, som schiller di to sogner fra huor[!] andre.

6. Belangende siøer ehre her to liggendis vdj hieden østen i for:ne Hie sogn, den ehne kaldis Brixsiø, den anden |189r| Wlffsiø.

7. Byer och gaarde, ehr nøhrdost fra kirchen ehn bye, kaldis Huingel, ehn bye sydost fra kirchen kaldis Synderbye, ehn bye no<r>dvest fra kirchen kaldis Holbye, ehn bye i Nue kaldis Nue bye.

11. Gamle fru Ellen nævnes 1474 som tidligere ejer til Voldbjerg, jvf. Trap 5. udg. IX, 1 s. 453 og 455.

12. No kirke synes nedlagt kort efter reformationen, nævnes i 1525.

Noch ehn bye sønden fra kirchen kaldis Hieagger, sønden vdmed Hie aae ligger nogle gaarde kaldis Lydbeck. Nordest i for:ne Hie sogn findis 3 gaarde, kaldis Ejstrup. Ellers findis vdj for:ne tuende sogne nogle smaa gaarde, halffgaarde, boele och gadhuß, som vilde vorde for kiedsommelig for den gode læbere att læße. Hie præstgd. ligger nordvest huoß for:ne kirche.

8. Vdj for:ne sogn findis adschillige mange høye, som intet schriffværdigt findis huos att ahntegne.

Actum¹³ Hie præstgd., den 3 nov. 1638.

Jens Christenßøn Giødstrup, præst i Hie med egen haandt.

TORSTED

[195r] Thorsted sogn. 9.

I Thorsted sogn findis icke gamble monumenter eller schrifter med runebogstaffuer, schowe, naffnkundige dale eller høye findis icke heller vden alenist i en saande norden kircken en høye wed naffn Kongenshøy, nu nesten henblest. Byer findis icke anderledis end paa tho gaard och en boell boer tilsammen otte fattige mend. Enlige gaarde findis icke wden tho wed naffn Gammelby och Naresby.

Jens Seuerinsen. Gudtz ordtz thiener *ibidem*.

Egen haand.

HOVER

[199r] Hoffuer sogn. 11.

Sognekortets navne og øvrige betegnelser:

Hiøind høye. Hoffuer sande. Hoffuerdall. Ribhøye. Raffnshøye. Quindhøye. Hielm. Vesterbye. En stor omslag med idel heede. Landfoldhøye. Heede. Beckdall. Hoffuer kierckegaard. Hoffuer kierck. Hoffuer præstgaard. Hoffuer aae. Vastrup. Tostrup. Hestbeck. Gudsig bierre. Nør Mulberg. Sønder Mulbierre. Mulhøye.

13. O: Udfærdiget i.

Risbierre. Engeoeck. Albeck. Albeck høy. Hoffuergaard. Skaridall. Stienshøye. Askdall. Odderbeck.

I lengden skall denne sogn noget nær vere en halff milvegs och i bredden en fierding mijllvegs.

NØRRE OMME

[196r og 196v] Paroeciæ Ommensis delineatio brevis et descriptio¹⁴. 10.

Hos rivos amnis hic Torsted hac dictus excipit, qvi tandem aliis rivulorum aquis adauctus per paroeciam Tim recta in occidentem decurrit et se in sinum Stadelinum exonerat.¹⁵

Hour sande. Low mose. Den store Low mose steen, saxum 24 pedum circum radices latum in altum *vero* tres cubitos exurgit supra terram, nulla in eo sunt literarum vestigia.¹⁶

Hesthøye. Om Kiergaar. Kiergaardbech. En stor mose. En stor hede. Skrubstrup. Montes continui.¹⁷ Lille Spaabeck. Klink. Holmgd. Omgaard. Om kierke. Nørgaard. Prestgaarden. Kedal. Klidzberg. Mons. Degnbolet. Montes ad stuporem magni.¹⁸ Bredning høye dicti, dividunt nomarchiam Bøllingensem a Cervina.¹⁹ En hede. Halkier. En stor mose. Montes. Askhou. Store Spaabeck. En stor mose, Askemose kaldet. Pøllbeck. Pøll. Mons excelsus.²⁰ Grønbiereg. Kodall. Prag. Sinkier. [Pre]stbierre vad. Mons. Amnis distinguens nomarchiam Uldborgensem a Cervina.²¹

Via regia Holstepontis Ripas.²² Tradzborg. En stor platz med

14. O: Kort aftegning og beskrivelse af Omme sogn.

Gengivelsen af kortet er lidt formindsket (83%).

15. O: Den å, som her kaldes Torsted (d.v.s. Torsted å) optager disse vandløb, og forøget med vandene fra andre bække løber den gennem Tim sogn stik mod vest og falder ud i Stadil bugt.

16. O: en klippe, der er 24 fod bred ved foden og i højden hæver sig tre alen over jorden; der er ingen spor af bogstaver på den.

17. O: Sammenhængende bjerge.

18. O: Bjerge, som er forbløffende store.

19. O: De kaldes Brejning høje og skiller Bølling herred fra Hind herred.

20. O: Et højt bjerg.

21. O: En å, der skiller Ulfborg herred fra Hind herred.

22. O: Kongevej fra Holstebro til Ribe.

pudzer och moratzer, kaldis Fialden, huoraf aarligen kand biergis it stort stycke høe til omliggende byer, Omme, Bredning, Timmering och Wordgod sogner. Rivus nomarchiam Hammerummensem a Cervina dividens.²³

Delineatio parochiæ Bredningensis huic alias per ductas lineolas applicatur.²⁴

Longitudo hujus parochiæ cum latitudine *est eadem patet nempe utrobique* miliare Danicum unum. Ad *aquilonem* templum habet Vindense. Ad ortum æstivum Vilbergense. Ad ortum Timmering *et* Wordgod ei sunt contiguæ. Ad meridiem spectat annexus Bredning. Ad aphricum parochiam Ølstrup. Ad occasum Hour. Totidem cum Rincopia graduum puto esse altitudinem polarem, qvippe quam nos ad aphricum respicimus, sed non sutor ultra crepidas.

Nihil nos habemus, qvod scriptorum admirationem mereri *potest* cum hæc paroecia nullis præclarorum cineribus, nullis statuis, nullis imaginibus, nullis sylvis, stagnis nullis sit superba sed propter montes et paludes magis obscura quam conspicua. Et prout Danice *dicitur* Omme, ita etiam in ea crebræ viarum occurrunt ambages, qvæ circumquaque ad tædium viatores excipiunt et ludunt; idque non solum ob perpetuos rivulos per paludes multas decurrentes ad quorum plerumque latera ob altissimum limum vix firmum solidumque solum reperitur, sed etiam ob montium asperitatem hic multam convalliumque hiatus magnos transitum euntibus pariter *et* auriganibus negantes. Montes *nempe* plusculi *sunt* hic admirandæ magnitudinis, qvibus undique sumus naturæ beneficio circumsepti *et* vallati. Circum montes conspiciuntur paludes inaccessæ, sed locis qvibus acceduntur graminosæ, unde fit, qvod boum, ovium hædorumque proventu gaudeamus. Maxima pars terræ hujus horrida *est et* inculta atque serendi usum non proscissa, sed quæ culturæ apta in jugera frugifera *et* amoenos fundos *est* redacta, qvæ incolis pro ratione aeris *et* anni diversimode frumenta partitur. Non hic memorabo imagines et statuas, non sylvas *et* flumina, cum nulla hic sint, qvæ ad magnificentiam *et* decus loci reponi possunt.

23. O: Et vandløb, der skiller Hammerum herred fra Hind herred.

24. O: Tegningen af Brejning sogn føjes til denne på andet sted ved de trukne små streger.

Descripti in prædio pastorali Ommensi ex mandato magistratus
10. cal. 8bris anni currentis 1638.

Janus Laurentii Handbergius, Bredningensis *et* Ommensis pa-
storatus.²⁵

STADIL

[191 r] Vdi Hind herrit. Stadell sogn. 7.

Samme sogn indholder velbiurdige Otte Tottis gaard Syndervang liggendiß vest sydvest fra kircken. Præstegaarden lige østen strax ved kirchen. Synden i sognen ligger en bye, hidder Alrum, imellem hvilchen och den anden part aff sognen løber en aae, om hvilchen siden schall mældiß.

25. O: Længden af dette sogn er den samme som bredden, det strækker sig nemlig en dansk mil i begge retninger. Mod nord har det Vind kirke, mod (nord)-nordøst Vildbjerg. Mod øst grænser Timring og Vorgod op dertil. Mod syd vender det mod annexet Brejning. Mod syd(vest) er Ølstrup sogn. Mod vest Hover. Jeg mener, at det ligger på ligeså mange graders polhøjde som Ringkøbing, idet vi ser den mod sydvest; men skomageren skal blive ved sin læst.

Vi har intet, som kan fortjene skribenternes beundring, da dette sogn ikke udmærker sig ved støvet af nogen berømt heder eller ved nogen statuer, billedfremstillinger, skove eller indsoer, men på grund af bjerge og sumpe er mere uanseligt end iøjnefaldende. Og ligesom det jo også på dansk kaldes Omme, således træffer man også deri hyppige vejslyngninger, som indfanger de vejfarende indtil kedsomhed og narrer dem i alle retninger, og det ikke blot på grund af de stadige småbække, der løber gennem mange moser, ved hvis sider der ofte, på grund af det meget dybe dynd næppe findes fast og solid bund, men også på grund af bjergenes herværende hyppige ufremkommelighed og dalenes betydelige slugter, som i lige grad nægter gående og kørende overgang. Thi her er nemlig temmelig mange bjerge af forbavsende højde, ved hvilke vi på alle sider ved naturens hjælp er indhegnede og forskansede. Omkring bjergene ses utilgængelige moser, men på steder, hvor de er tilgængelige, er de græsklædte, hvilket er skyld i, at vi glæder os ved en stor mængde okser, får og geder (egl. kid). Storstedelen af denne jord er vild og udyrket og ikke tilberedt til brug for såning, men hvad der egner sig til dyrkning er gjort til frodige agerstrækninger og skønne ejendomme, som på forskellig vis skaffer indbyggerne korn, efter som vejret og året er. Jeg vil ikke her omtale billeder og statuer, ikke skove og floder, da der ikke her er nogen ting, som kan regnes til stedets storslåethed og pryde.

Dette har jeg skrevet i Omme præstegård efter myndighedens pålæg den 22. september i året 1638.

Jens Lauritsen Handberg til Brejning og Omme pastorat.

Vesten findið en liden bye ved naffn Kaalbye, en anden kaldið Høystadell, endnu en allervesterste, som neffnið Fogelbiereg. Vdi sydvest ligger den lille Stadeløe. Nordvest vdi sognen rammer mand en [191v] bye, som kaldið Halkier. Nordiste part aff sognen indholder tvende bye, den ene Medelbye, den anden Obstorp. End ere udi samme sogn tvende enistegaarde, den ene liggendis nordvest fra kirchen ved naffn Kamp, den anden strecker sig imod nordost, i fordum tider kaldit Jenð Aads gaard, men nu Groffuerðis gaard.

Samme Stadell sogn haffuer intet notabile eller singulare, uden dette schall regnis derfor att <der> kommer en aae lige aff øster ned fra Timgaard med en strøm, med en anden løber ned aff nordost och gaar saa udi fioren. I lige maade findið udi altertabeln indsatt it firekantit styche med atschillige figurer [192r] offuerdragit med messing eller kaaber, siden forgyllit, och haffuer samme billeder runden om sig nogle latinske vers med muncke bogstaffuer schreffne. Øffuerst paa samme indlagde stycke læsis dette hexameter: Qvam cernis fulvo tabulam splendore nitentem etc.²⁶ De andre kand icke udkyndigis med mindre end listerne bliffuer fra-lysnat, som dem schiuler paa siderne, huilchit ochsaa uden schade skie kand. Findið och udi samme indsatte plane nogle skinnendið stene med tvende slags glantz, de brunglantzendið underskreffuit carbugulus, de huidglantzendið sapphirus. Om der aff kand samlið nogit, som thill øffrighedens forsætt kand betienne giffuer [192v] ieg den att udgrunde, som sligt att besee oc dømme om er betroed.

Lavritz Jenssøn, præst i Stadell. Egen handt.

VEDERSØ

[193r] Veirsø sogn. 8.

Dette sogn ligger wdi Hind herredt fire mile fraa Hollstebroue, 2 mile fraa Ringhkiøbingh, 5 mile fraa Lemwiigh, 6 mile fraa Struer,

26. Indskriften er korrekt gengivet, men afslutningen mangler. Første del af indskriften lyder: Qvam cernis fulvo tabulam splendore nitentem plus nitentem ystorie cognitione sacre pandit enim Christi mysteria qve super (O: Mere end ved den gyldne glans, hvormed du ser den stråle, lyser denne tavle ved budskabet om den hellige historie, thi den åbenbarer Kristi under). Hele indskriften er iøvrigt gengivet, oversat og kommenteret i Poul Nørlund: *Gyldne Alre*, 2. udg. 1968, s. 186-187.

haffuer ingen annexe. Wdi dette sogn er en herregaar, som kaldiß Nye Obierge liggendiß i noruest fraa kircken. Findiß vdi samme sogn tuende byer, den ene kaldiß Kier i norost fraa kircken, den anden heder Huughbye och ligger imod westen fraa kircken. Endnu findiß i samme sogn en gaar, som kaldiß Biergegaar liggendiß i øster fraa kircken, item 5 gaar, som kaldiß Torppegaar liggendiß synden fraa kircken.

Der findis och en hede, som kaldis Obierge hede |193 v| mod øster fraa kircken, er en saandhede. Der findis ocsaa itt sund, som løber i søen, naar fiuren er fuld medt wand, och løber i fiuren, naar dett er ebe, winter och sommer. Wed prestegaarden ligger nogle bierge, som er sammen løben aff saand fraa haffuebergene. Dette sogn er altid i stor fare for waandflod, er och wanskellige att komme thill och fraa om winterdage, thi mand skall thill samme sogn offte med boede och fraa igien, naar floden er inde. Fiuren ligger paa sønder side, sundett paa wester side, søen paa den norder side, den øster deell aff sognet flyder om medt waand i flodgangh. Wdi fiuren om sommeren, naar dett er |194 r| ebe kand graffuis under sanden nogle klyner (som der saa kaldis), huilke er saa hede, naar de ere tørre och settis ild vdi, att de kand opbrende jern, keillkober, grydkober, messingh. Røgen aff samme klyner giør menisken tranghbrøstet, huad der leggis i kister, kand aff heden forderffuiß och lucte ilde der aff. Naar mand kommer imod de meniske, som bruger samme ildingh, daa kand mand vide <aff klynrøgen>, aff huad byder de ere, før end mand taler medt dennem. En heel hob aff samme sogn haffuer werret forderffuet aff saand løbe. Mange folck fanger och stor skaade aff waandflod paa korn, creature, huse och marckjorde.

Veirsø prestegaar 1638. Christen Jenßøn, min haand.

NYSOGN OG GAMMELSOGN

|187 r| Synder Holms lands beschriffuelse. 3.

Denne land Holm ligger vesten Ringkiøbing. Denne land er omfløtt met saltvand, paa den synder side er en stor fior oc nørsiden ligesaa. Der er tho kirckesogner. Den vester kircke kaldtis i gammel tid S. Lauristkircke, som nu kaldis Nye sognen. Norden fra kircken ligger en edel mandsgaard, kaldis Siøgaard, noch endnu norden

derfra ligger en omfløt ø, kaldis Hindø, som en mand boer paa, aff huilcken ø den hele herrith haffuer sit naffn oc kaldis Hind herrit. Vesten vd fra kircken imellem fiøren oc Vesterhaff ligger klitland, som strecker sig ved 4 mile slet til Nymindis indsegling, oc de der boer, de søger alle Nye sognen kircke, som kand vere ved 14 gaarde.

Gaarde, som er i Nye sogn: Prouistegaard for Harsøssel oc der boer presten til begge kircker, Stienngaard, Strede, Juelsgd., Plogsgd., Siø, Tegelsmid, Brødlund. Synderby er 9 gaarde. Refflit en stor lang by. Bremose. Bandsby, der er sex gaarde vdi. Noch Østerbygrd., Kierdgrd., Kirckeby, Gadgd. oc Pugflod.

Vdi denne for:ne Nye sogn findis nogle store høye, |187v| en høy kaldis Kong Brocks høy, Baffuenshøy och S. Catharine høy. De andre haffuer ingen naffne.

Den anden kircke paa Holm kaldtis i gammel tid Hellig Kaarsis kircke, som nu kaldis Gammelsogn, liggendis øster mod aen. Enstedegaarde dervdi er Bolderup, Synderbygrd., Strandgd., Nygd., Hiegaard oc Gammelsogn prouistegrd., der for vden siff gaarde vden naffn. Tuende høye, den en kaldes Kløffthøy, den anden Christe Bonde høy. En deylige fiskeri er omkring den gandske land.

Att dette forskreffne er saa i sandhed, dett bekinder ieg met egen haand vnder *schriff*tt.

Actum Holm 1. octob. anno 1638.²⁷

Lambert Laugibøn L., egen haand.

27. O: Udfærdiget i Holm den 1. oktober år 1638.

Bølling herred

Der foreligger indberetninger vedrørende samtlige sogne i herredet. Brejning sogn var annex til Sønder Omme i Hind herred, men er medtaget under Bølling herred, da der er indsendt særskilt indberetning fra dette sogn. Af samme grund skal Hover sogn, der var annex til Olstrup søges under Hind herred. Nørre Vium er både beskrevet under Bølling herred og under Hammerum herred.

SKJERN

| 59r | Skiern sogns bescriuelse.

Her i sognen findið iche nogen antiqviteter eller noget synderlig merckeligt ehr. Kong. maytz. slot Lundenið ligger her i sognen, och løbber her tu smaa aae eller becker mit giennem sognen, <kaldis den westerst aae Ganneraa[e] oc den østerst kaldis Kirckeaae oc komm[er] begge af nordenn oc løbber lige sønder ned i den store Skiernaae>, oc paa den sønder side til sognen løbber en stor aae, kaldið Skiernaae, som schiller Hardsysbel och Wardsysbel at, och exonerer den sig udj fioren it halff milvegð herfraa. Oc offuer samme aae her i sognen ehr en stor lang broe, huor kong. maytz. tholdsted ehr, huor der gaar aarlig 100 rixdlr. aff til cronen. Oc strax paa hin side broen er en stor engslett, kaldið Tharrumkier, flux naffnkundig for den onde wey der er offuer om vinteren, efftersom all den fert fra Ribe, Warde etc. til Thye, Wendsysbel, Wiborrig etc. falder offuer samme Skiern broe. Och findeð der endnu paa en aff Skiern præstegaardtz enge beliggende paa samme Tharrumkier en liden dyb hylpyt, som kaldið kong Hansis pytt, thj der sigeð kong Hans schal haffue faaet sin helsot i den, der hand reiste offuer samme Tharrumkier nørpaa, som der formeldið i Arrild Huitfeldtz crøniche etc.¹

<Denne sogn angrentz[er] paa vester side til Stafni[ng] sognen, paa nørre side til Deiberg, Bølling oc [overstreget Sedding] Faster sognen, paa øster side til Borris sognen, paa sønder side til Skiernaae, som løbber sønder for Skiern oc Stafning sognen ned i Stafning fiord>.

1. Huitfeldt: Kong Hansis Historie, 1599, s. 303.

Ellerß weed ieg iche noget her i sognen mercheligt at opschriffue.
Skiern præstegaard, den 12. september anno 1638.

Iffuer Gregerßøn Hemmet. E. haandt.

VORGOD OG NØRRE VIUM

[65r] Wordegod sognens bescrifuelße.²

Wordegod sognen er den nordiste oc østerste sognen i Bølling hærrit, halftredie mile lige norden fra Lundeneß, oc er 2 store mile i længden fra øster til wester, oc løbber en stoor aae mit igiennem sognen, kaldis Wordgod aae, hueß vdsprøng kommer 2 mile norden foer i Hammerum herrit af 2 stoore moratzer, nemblich Romeeg kierde i Ørre sognen oc af Esßingkierd i Wilbierrig sognen. Oc fra de steder, som den hafuer sin begyndelße oc til den endis i store Skiernaee er ligefrem 4 stoore mile. Hun hafuer oc mange tilløb af atschillige smaa aae oc becke. Den første beck kommer af westen oc løbber i aeen wed Lyßgaard i Wilbierrig sognen. Den anden kommer af østen oc løbber i aeen ved Wilbierrig præstegaardt. Den 3. kommer af westen fra Muoßgaard i Temmering sognen oc løbber i aeen sønden Møltrup, en herregd. i for:ne sognen. Den 4. beck kommer fra Gremstrup mølle oc løbber i aeen lige at Riibß. Den 5. kommer fra Birckmoeß i for:ne sognen af westen oc løbber i aeen der lige østen fra. Den 6. beck kommer ned af østen fra Kiespermuose oc løbber i for:ne Wordegod aae ved Trøstrup mølle norden Stoor Alle, som er den nordeste <gaard> østen aeen i Wordegod sognen. Den 7. beck kommer af westen, norden Lild Alle, it boel nordiste westen aeen i Wordgod sognen, oc skiller denne beck Bølling herrit fra Wldborrig herrit. Den 8. beck kommer oc af westen fra Foelbeckmoeße oc løbber i løbber i aeen wed Foelbeck.

Nock kommer der it lidet aae af westen, kaldis Abildaae eller Berdeg aae norden Berdeg bye, som er 5 gaarde oc 2 boele oc løbber i Wordgod aae lige at Abildtrup, it enistegaard østen aeen i Hammerum herrit, thi denne forbemelte aae skiller Bølling herrit fra Hammerum herrit, som er østen aeen.

2. Vorgod sogns beskrivelse er i 1968 udgivet af Alfr. Kaae (Videbæk Sparekasse 1868-1968, 1968, s. 26-31). Alfr. Kaae synes dog at have aftrykt beskrivelsen på grundlag af Oluf Nielsens udgave.

Norden for:ne Berdeg aae findis en kempegraf, som er 23 skaft lang oc 3 skaft bred,³ omsat met 20 store steen, oc mit paa en stor bred steen, som er moxen ofuergroet met liung. Nock kommer 2 becke ned af østen fra Fielsteruong (som er 2 gaarde oc 2 boele all østerst i Wordgod sogen oc haffuer en gantsche stoer mjł til Wordgod kirke) oc løbber i en strøm sønden for:ne Abildtrup, kaldes Øgaardsbeck. Mellom Abildtrup oc for:ne Fielsteruong findis endnu en kiempegraf 20 skaft lang oc 5 skaft |65 v| bred met 20 store sten omkring.

Fra for:ne Abildtrup vngefer en liden half mjł staar Wordegod kircke lige sudsudvest, westen Wordgod aae i Bølling herrit paa it middelmaade høy aggermarck, oc strax lige østen kircken staar Wordegod bye, som er ickun 3 gaarde. 4 pileskud lige sønden fra kircken oc byen staar Wordgod præstegaard, som er sønderst i Wordgod sogen, som met kircken, byen, for:ne Berdag bye, 2 gaarde kaldis Widebeck, oc it boel norduest fra kircken kaldis Westeragger, er saa got som omløbben met aær oc becke, vden paa it lidet sted norduest, som er moratz, huor af det kommer, at wandflod af regn eller snee tit forhindrer mine sognefolck, som boer østen eller westen for disse aær oc becke fra deris sognekircke oc mig fra mit annexkircke, som er østen aæn i Hammerum herrit, som her efter meldis skal. Norden fra kircken er en stoor bierg, kaldis Baunsbierg. Westen faar kircken oc wden faar denne aae oc omløbende becke ere 3 gaarde, kaldis Herborrig oc nogle smaa boele, en gantsche stoer mjł fra Wordgod kircke, huor der holdes en kroer, kaldis Herborg beck, for wandringsfolck, som reiser met den store adeluey fra Holstebrouf til Skiernbrouf, Waarde oc Ribe. Norden Herborg beck ere 2 boele i Wordgod sogen, kaldis Tulsgaard oc Birckmoeb, det er alle de gaarde oc boele i Wordgod sogen ere. Oc hafuer denne sogen oc kircke siden nogen længst kunde høre eller spørge wærit kaldet Wordgod sogen (dog Heldvaderus⁴ gifuer hender it andet nafn) oc er berettiget af gammel relation fra min *salig* oldefader, *salig* her Christen i Wordgod, fra min *salig* fader her *salig* Gregers i Wordgod oc nu til denne tid, der ieg er 67 aar gammel, som er tilhobe meere end

3. Længdeenheden skaft kan variere, men synes ofte at være ca. 10 fod jvf. Nordisk Kultur XXX, s. 223.

4. I Niels Heldvad: *Historiarum sacrarum encolpodion*, 1634, s. 269 kaldes sognet Wedgat.

5. O: navnets beskaffenhed.

200 aar, at ratio nominis⁵ er denne, at eftersom her hafuer wærit 2 smaa kircker, it i Herbog oc it andet i Fielsteruong, hueß rudera kirckens, kirckegaardens oc grafuer endnu nocksom ere at see, oc er 2 store mile mellom.⁶ Af diße 2 megit smaa kircker er byggit denne kircke, som nu er mit imellom, at af 2 ringe schulle worde en god oc kaldis Wordgod, dog er ickun neppelig 24 gaarde i denne sogen, der vdj 2 boele jmod en gaard beregnet. |66r| Det findes oc vdj gamble brefue saaledis (Waardegod) colligerit. Denne forskrefne sogen angrentzer paa nørreside til Timmering sogen, paa nordoust side til Sneberg sogen, paa øster side til Rind oc Arnborg sogner, paa sudoust side till Asßing oc Felding sogner, paa wester side til Bredning sogen, paa norduest side til Nør Omme sogen, paa suduest side til Sedding oc Herning sogen.

〈Nørre Wiims bescriuelse.〉 Paa sønder side til Wjlm sogen min annex, som er en stoore half mjl sudsudoust fra Waardgod kircke ned met for:ne Waardgod aae. Oc staar kircken, som er vden taarn paa it temmelig høy sted østen aeen, oc er met den halfue sogen (nemblich it gaard oc en boel kaldes Skeerbech, huor der kommer it beck af østen oc løbber i for:ne Wordgod aae, itim Wjmbye 2 gaarde oc en boel, Biørslei, som er 2 boele oc Wiimkrog, en gaard) i Hammerum herret, huor der strax norden for:ne Wjmkrog løbber en liden aae af østen ned i Waardgod aae, oc er denne gaard den sønderste østen aeen i Wjm sogen. Oc den anden halfue part af for:ne Wjm sognn er westen aeen i Bølling herrit, nemblich Wjmbye, 3 gaarde, huor der sønden for for:ne bye eller 3 gaarde kommer en beck af westen oc løbber i Wordgod aae, som der kaldis Wjm aae. Noch Eegeriiß oc Eegeriiß mølle, it gaard, huor der kommer en beck af westen oc løbber i Wordgod aae. Noch derfra en boel op wester met samme beck, kaldes Sønderup. Noch en gaard, heder Fiskbech, en mjl vesten fra Wjm kircke.

Denne sogen angrentzer Wordgod sogen paa nørre side, paa nordoust Assing sogen, paa øster side Skarrild sogen, paa sudoust Felding sognn, paa sønder side Borriss sognn, paa suduest side Faster sognn, paa wester side Sedding sognn, paa norduest side en part af Wordgod sognn. Wdj diße 2 smaa sogner findis ingen billeder eller runebogstaffuer ey heller nafnkundige høye oc dale.

Peder Gregersßen, prest i Wordgod, eg. haandt.

6. Herborg og Fjølstervang kirker nævnes i Ribe Oldemoder som »desolata«.

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser gengivet fra vest mod øst:*⁷
|66v| Wordgod oc Wjm sogners ringe, dog sandferdige bescri-
fuelsße.

En stoor adelueg fra Holstebrouf til Skiern, Waarde oc Ribe. En øde kircke. Westerherborg, 1 gaard oc 3 smaa boel. Østerherborg, 2 gaarde. En kroer. Herborg beck. Tulsgaard, en boel. Birckmoeß, 1 boel. Heede. Moratz. Trøstrup, en boel i Wordgod sogn. Fiskbeck, 1 gaard i Wjm sogn. Skolderhøye. Sønderup, 1 boel i Wjm sogn. Wlbech. En beck. Moratz. Widebech, 2 gaarde. Westeragger, 1 boel. Egeriiß mølle. Kalhøye [?]. Graatop. En lang bierrig. Wordgod kircke. Baunsbierge. Berdag, 5 gaarde, 2 boele. Berdag aae. En kiempgraf. Lildalle, 1 boel, nordiste i Worgod sogn i Bølling herret. En beck. Wjmby er 3 gaarde westen aen. Egeriiß, 1 gaard i Wjm sogn. Wjm maae. Skedderhøy. Præstegaarden. Wordgodby, 3 gaarde. Wordgod aae. Wjmkrog, en gaard all sønderst i Wjm sogn. Wjm kircke, annex. Wjmby, 2 gaarde, 1 boel østen aen i Hammerum herret. [B]iørslej, 2 boele. Skeerbech. En gaard oc 1 boel. Sandsig beck. En liden beck. En øde kircke. Øgaardsbech. Fielsteruog, 2 gaarde, 2 boele. Abildtrup, 1 gaard. En kiempgraf. Storalle, 1 gaard nordeste i Wordgod sogn i Hammerum herret. En beck.

BREJNING

|76r| Brevis parochiæ Bredningensis descriptio et delineatio quæ alias parochiæ Ommensi ad aquilonem proximæ per ductas lineas inuenietur applicata.⁸

Sognekortets navne og øvrige betegnelser gengives nedenfor. Umiddelbart herefter følger den latinske beskrivelse af sognet.

Snagdall. Toftim. Paa mosen. Sandbeck. Molbjerg i Hour sognen. Raffnsbjerg. Felbeck. Hoimos. Vefthrop. Rafnsbjerg aae. Sinui Stadelino illabatur prius per Hour et hic decurrens. Pons.⁹ Ooder beck.

7. Gengivelsen af sognekortet er lidt formindsket.

8. O: Kort beskrivelse af Brejning sogn samt en aftegning, som iøvrigt ved hjælp af de trukne linier vil finde tilknytning til det nærmest mod nord liggende Omme sogn.

9. O: Den falder ud i Stadil bugt, først gennem Hover og løbende ned her. Bro.

Longer gaard. Mose. Roikom. Spialdhøy. Spiald dige om marken. Randbeck. Via regia Holsteponde Ripas.¹⁰ Veggerskiald. Vesterbeck. Hustæd. Kongsbierg. Blesbjerg. Mølbecken. En kratt. Randeris. Magerspay. Koldinghus. Fialden, huor af biergis meget hoe til omiggende byer och gaarde i Wordgod, Bredning, Omme och Timmering sogner. Terra erycosa quidem *et* cespititia sed tamen foecunda in qua pascitur egregie luxuriatque pecus. Pagorum prædiorumque series ex addita delineatione dignoscetur ut *et* montium, rivorum, paludium, arbustorum etc.¹¹ Billering. Biørnkier. Ved becken. Vanting. Bredning kircke bye. Tudzkier. Præstgr. Kassentoft. Kieldsig. Møllen. Dammen. Langhus. Gaasdall. Rudmose. Vand-spryngen. Paa mosen. Opsund. En stor hede.

Longitudo est eadem *quam* latitudo, miliare enim unum utrobique patet. Ad ortum respicit Vordgod, ad meridiem Lem, ad occasum Ølstrup, ad boream Hour, ad aquilonem Omme.

Multa loca hic inculta *et* ad serendi usum non proscissa sed *qvæ* culturæ apta in jugera frugifera *et* amoenos fundos est redacta ita ut frumentorum generatrix perfoecunda sit, boum item caprorum, hædorum, ovium*que*, generibus nobilitata.

Nihil hic video, *quod* ad magnificentiam *et* decus loci reponi possunt, nisi *quod* in medio ericeto, cum summus rerum artifex scaturientem aqvam tam largiter ad stuporem omnium effluere jusserit, exstructæ sunt ibi locorum ob temperiem aëris *et* foecunditatem soli primitus ædes, *qvæ* idcirco sibi prioribus seculis episcopus Ripensis ascivit, donec tandem post reformationem evangelii antiqva prosapia nobilissimus *et* ab inclyta Langiorum familia oriundus Johannes Lang, *ὄνν εἰ ἀγιοῦς*, a natura etiam loci allectus nobilem sibi domum Bredninggaard dictam exstruxerit tanta operis elegantia, ut inter sese inventoris *et* effigiatoris delineationes *et* artificum manus visæ sint concertasse. Exstructam hanc aulam novis statim conatus est decorare operibus *et* primo aggere validissimo opposito cum admiranda rusticorum etiam utilitate scaturientis non procul

10. O: Kongevej fra Holstebro til Ribe.

11. O: Et land, som nok er beklædt med lyng og græstovr, men dog frodigt; der græsser kvæget ypperligt og har gode dage. Rækken af landsbyer og jordstykker vil kunne kendes ud fra den vedføjede aftegning, saavel som af bjerge, vandløb, moser, krat o.s.v.

inde fontis aqvas remorabatur. Deinde scaturiginis aqvas duplici alveo a primo fonte derivatas ita distinxit ut multiplici commoditati servirent: prata pro arbitrio rigarentur, hortus *et prædium* ipsum iis præmunirentur, aditus ob fossas nobiliores defluentibus aqvis oppletas clam ingressuris negaretur *et* molaris tandem rota ejus beneficio versaretur. Eo siquidem *omnes* istas aqvas contorsit, ut stagnum supra aggerem exundans ad exstructam molis machinam volutandam *et* versandam gremio *qvæ* suo exciperet, *et* ita hæc domus dulci viridantium herbarum virore, jocundo florum aspectu, arborum gratissima umbra lenique scaturientis fontis susurro animos omnium mire recreat ut ob ejus amoenitatem tota parochia sit commendata. Aspice *qvomodo* hoc loc. tium magnis sumptibus *et* singulari consilio castigavit. Cum itaqve leviora multa sint, qvorum magnificentiam miramur, obstupescimus, veneramur, cum *tamen* a qvo constructa sint temporum injuria nobis oblitteravit, religio sane esset velle tanti operis primum autorem in densissimis oblivionis tenebris delitescere. O vere magnum virum qvi ita in multa secula post [eriora?] publicæ utilitati consuluit. Quid referam imagines *et* statuarum sculpturas quid memorem? Quid sylvas? Quid flumina? Cum hæc parochia nullis omnino ad decus suum perenne, qvibus [laudandi ma]teriem mihi suppeditarent, sit superba.

Scribebam hæc in prædio pastoralis Ommensi 10 cal. oct. anni currentis 1638. Janus Laurentii Handbergius, Bredningensium *et* Ommensium [pastor].¹²

12. O: Længden er den samme som bredden, thi på begge ledder strækker det sig over en mil. Østpå vender det mod Vorgod, sydpå mod Lem, vestpå mod Ølstrup, nord(vest)på mod Hover, nordpå mod Omme.

Der er mange steder her, som er uopdyrkede og ikke således pløjede, at de er tjenlige til såning, men hvad der egner sig til dyrkning er gjort til frugtbar agerstrækninger og skønne ejendomme, så at det giver yppig kornavling, ligeledes udmærker det sig ved flokke af geder (egl. gedebukke), kid og får.

Jeg ser intet her, som kan henregnes til stedets anseelse og pryde, bortset fra at der midt i lyngstrækningen, hvor den højeste skaber har ladet en kilde springe så rigeligt og flyde til et under for alle, hersteds er i gammel tid opført nogle bygninger på grund af det behagelige klima og jordens frugtbarhed. I tidligere tid tilvendte derfor Ribebispen sig disse, indtil endelig efter reformationen (egl. evangeliets forandring) den ved ældgammel æt højædle og fra den berømte familie Lange nedstammende Hans Lange – nu blandt de salige – som også lokkedes af stedets natur, opførte det adelige hus Bredninggård kaldet, og det med så stor smagfuldhed i udførelsen, at opfinderens og

SØNDER LEM

|74r| Læm sogns beschrifuelssæ.

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser:*¹³

Heede. Gammelmølle. Gammelgaard, 2 gaarde. Nørby, 1 by. Agermarch. Thridj, en hergaard, haffuer vden thuil sit naffn aff 3 høye, som ligger østen ved garden. Hindhede, 1 gaard. Beche enge. Boeling, 1 gaard. Lembkier enge. Vipkier enge. Refstrup, 3 gaarde. Kiergrd., 2 gaarde. Vipkier. Nymølle. Birregaard, 1 gaard. Karsbech, 1 by. Lemb kirche. Degneboel. Degneboels bech. Prestegaard. Fourby. Lembiery, 1 gaard. Syndergaard, 1 gaard. Hycklebiery, 1 gaard. Heede. Lambech. Dall, 1 gaard. Østerlemb, 1 by. Bechboe, 1 by. Finderup Rishøy, som skibsfolchene sigið att haffue dierið git-

billedmagerens tegninger synes at have villet kappes med håndværkernes hænder. Da denne gård var opført, søgte han straks at pryde den med nye værker, og ved først at opkaste en meget solid jordvold opstemmede han vandene fra den ikke langt derfra fremspringende kilde, tillige til vidunderlig gavn for bønderne. Kildevældets vande adskilte han dernæst fra den oprindelige kilde ved et dobbelt leje og fordelte dem således, at de tjente til mangefold gavn: engene kunne overrisles efter behag, haven og selve gården befæstes dermed, adgang kunne hindres for dem, der ville trænge hemmeligt ind ved hjælp af fornemmere grave fyldt med de forbifydende vande, og endelig drejedes et møllehjul ved dets hjælp. Da han nu ledede alle de vande derhen, så opfangede dammen, der løb over jordvolden for at vende og dreje det opførte mølleværk, dem i sit skød. Og dette hus vederkvæger alles sind ved de grønne planters søde farve, det behagelige syn af blomsterne, træernes velkomne skygge og den mildt sprudlende kildes hvisken, så at hele sognet vinder anseelse gennem dets ynde. Bemærk, hvorledes han har avet . . . dette sted (?) . . . med store bekostninger og enestående kløgt. Og da der nu derfor findes mange ting, som er mindre betydningsfulde, og hvis storhed vi beundrer, måber over og højagter, skønt dog tidernes ugunst har udslettet for os, hvem der har forfærdiget dem, så ville det sandelig være utilbørligt, om man ønskede den første ophavsmand til et så stort værk fjælet i glemselens tykkeste mørke. O, i sandhed, det var en stor mand, der således betænkte det offentlige vel for mange senere århundreder. Hvorfor skulle jeg nævne billeder, og hvorfor skulle jeg omtale statuernes skulpturer? Hvorfor skovene? Hvorfor floderne? Eftersom dette sogn aldeles ikke udmærker sig ved nogen slags ting til sin uvisnelige pyrd, hvormed de kunne skaffe mig stof til at rose?

Dette skrev jeg i Omme præstegård den 22. september i året 1638.

Jens Lauritsen Handberg, (præst) for dem i Brejning og Omme.

13. Gengivelsen af sognekortet er noget formindsket (78%).

zing effter i Vestersøen. Finderup, 1 ga[ard]. Heede. Kloudal bierge. Kloudal kielder, sigeß at haffue ve[ret] gammel røffuer [kielder]. Østerlemb bech. Aandbech, 1 gaard. Kolstrup, 1 gaard. 1 liden bech.

Vdj Lemb sogen findiß [intet denck] verdigt att antegne. [Her fin]-diß iche runeboogs[taffuer], billeder, iche heller høye eller dale v[den] Rishøy, ellers fin[dis ad]schillige steder manghe høye [med steene om]saatt thilhaabe paa [markerne] dog vdenn bogstaffue[r].

ØLSTRUP

|75r| Ølstrup sogns beschrifuelße.

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser:*¹⁴

Hammelsuong. Claus Tophøy. Nørgaard. Steinshøy. Husted. Viphøye. Ølstrup præstgaard. Vonghøye. Hammelsuong beck. Trediehøye. Fløttkier. Rønnehøy. Leervang. Ølstrup kiercke. Gammelgaard. Damgaard. Sandbierrehøye. Tribierredall. Nør Brorstrup. Sønder Brorstrup. Megelhøy. Baunshøy. Mølhøye. Tinghøye. Lengedall mellem Lem och Ølstrup. Er denne sogn Ølstrup nogett nær en halff mijl i sin lengde och nep en fierding mijll i bredden, intellige fra sønder till nør. Anded findis her intet, som er skriffuen verd enten med runeboogstaffuer eller andet.

Peder Nielsøn, præst i Ølstrup, m. ppr.

DEJBJERG OG HANNING

|61r| Description offver Deyberg och Herningh sogner och huis byer, gaarde, beche, bierge etc. och andet som dertil hør etc.

*Sognekortets navne og betegnelser, de tilgrænsende sognes navne er ikke medtaget:*¹⁵

Hestkier 1 boel. Finderup 1 bye. Øster Finderup 1 gaard, 1 boel. Dalgaard. Leustrup 1 boel. Her begyndis 1 bech, skiller Deyberg och Herning. Skaarup 1 bye. Tylvad. Sedding aae skiller Herning och Sedding [*overstreget* Skaaruphøye]. En bech, skiller Deyberg och Leembsoegn. Langtind 1 gaard. Bechboe 1 bye. Heegaard. Liervad 1

14. Gengivelsen af sognekortet er noget formindsket (66 %).

15. Gengivelsen af sognekortet er noget formindsket (67 %).

gaard. Gad gaard. Skrebsgaard. Vesteragger 3 boele. Uggelbiereg 1 boel. Rabiereg 1 bye. Sandagger 1 bye. Gammel Herning 1 gaard och 1 boel. Bylling herridsting. Herning kirche. Herning præstegaard. Rechorgaard 1 herresæde. Rechorgaards mølle. Herningaard. Mølgaard. Kongensholm 1 gaard. Aarup 1 bye. Heegaard. Kiergard 1 gaard. Deyberg præstegaard. Deyberg kirche. Deyberglund, en herregaard. Gammel Deyberg, en liden bye. Bundsbech mølle. Skindberg 1 gaard. Lildskindberg 1 boel. Terning 1 boel oc nogle gadehuße. Heltbiereg. Wogenbiereg 1 gaard och 1 boel. Quenbiereg, en biereg jmellom Skiern och Deyberg. Ledding 2 gaarde. Kongensholm mølle. Lydagger 1 gaard. Alkersijg 1 gaard, Skydstofft 1 gaard. Huedemuøß en eng och kier jmellom Deyberg och Staffning.

STAVNING

[60r] Staffning sogn.

Huad Staffning sogn sig belanger oc mig derom er beviist oc kundgiort, da er bemelte sogn liggendis langs met en fiordside, kaldet Staffningfioer, oc er i lengden en miilvegs fraa den vesterste gaard i Halby oc til Knudgaard den allerøsterste. Kircken ligger mit i sognen. Vesten kircken ere 4 smaa byer. Østen kircken ere 5 smaa byer och 2 eenistegaarde, som ligger fasten i red effter hinanden som effterfølger: I) Den allervesterst by kaldis Vesterby. II) Dernest ligger Medelby, huilcke tuende byer ellers neffnis met eet andet naffn, som er Halby. Nb. En aggermarck nør fraa disse tuende byer er en liden gaard ved naffn Nørkiergaard eller Sand, item en boel, heder Colding, huilcke met nogle aff de andre gaarde lider stor anfectning oc skade aff sand, som forderffuer deris aggermarck, thi der er nogle sandbacker omkring, oc imellem Halby oc Østerby nogle sandbierege, heder Halbybierege. III) Lidet fraa Medelby ligger Østerby. IV) Siden Aanerup. Saa prestgaarden nest kircken, som aff en høy imellem gaarden oc kircken liggendis ved naffn Lyckehøy, kaldis Lyckegaard. V) Nest østen kirchen er en by, heder Bousøe. VI) Dernest Hee. VII) Strax derved Synderby. VIII) Siden Høllid. IX) Longkier er den østerste by.

Norost fraa Longkier ligger en eenistegaard, som heder <Sønder> Vognbiereg, vnder en stor biereg Qvenbiereg ved naffn. Den østerste

of Andat som vortel gor. den

Nordern.

Hesthier
være

Lambsoyn.

Anderup
i Bøst

Øster for erup
i gaard i vort

Volgaard

Leitrup
i Gaard

Sidingsøyn.

En Bøst i Hiller Uegby af Lambsoyn.

for langtid i Gaard i Hiller Uegby af Heringsøyn.

Langhøvd
i Gaard

Skarsup
i vort

Berboen
i Gaard

Jungard

Kiergaard
i Gaard

Bladgaard
Skindgaard

Lybød

Herringøyn

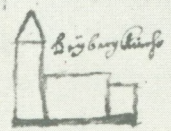
Vester.

Hestherager
i Bøst

Morselbøyn
i Bøst

Korboen
en Bøst

Lomager
en Bøst

Bjergbykirke

Kiergaard
i Gaard

Vejberglund
en Bøstgaard

Mammel
Herringøyn
i Gaard i vort

Herringøyn
i Gaard

Herringøyn

Restor
gaard
i Herringøyn

Øster.

Kiergaardsmø

Windberg
i Gaard

Vejberglund
i Gaard

Herringøyn
Bøst og i Gaard

Jølling
i Gaard

Mammel
Herringøyn
en Bøst i Gaard

Kiergaard
i Gaard

Kiergaard
i Gaard

Mølgaard

Herringøyn

Eilskindberg
i Bøst

Mammel
Herringøyn
i Gaard og i Bøst

Lidagge
i Gaard

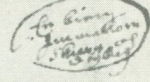
Kiergaard
i Gaard

Herringøyn

Staffingsøyn.

Prædiken i en Eng af
Hestherager Uegby
af Staffingsøyn.

Quæbing

Albøyn
i Gaard

Slijestoff
i Gaard

Mælmeøyn.

Sjunder.

oc yderste gaard i sogne[n] heder Knudgaard. |60v| Bemelte Staffning sogn grentzer i norvest met Velling sogn. Imellem Halby oc Velling er en liden beck, kaldis Halby beck, som kommer fraa Deiberg. Item en stor mersk, heder Sønder. I norden grentzer hun <met> Deiberg sogn. I østen met Skiern sogn. Sønden Longkier oc Knudgaard er en stor merskengmaall, heder Staffning mersk, ligger imellem Staffning oc Lønborrig sogn oc strecker sig indtil en beck ved naffn Harholmbeck. Men sønden oc vesten fraa de andre byer er fioren, som kaldis Staffning fiore, som haffuer sin indlob oc vdlob aff haffuit oc i haffuit igiennem en gab, kaldis Nymindsgab eller Nymind. Haffuer der veret langs met fioren høye backer oc bierge, saa floden den tid iche lettelig kunde giøre sognen skade, men nu ere de formedelst mange skadelige haffloder saa slet bortskylte, at der er jeffnjord, saa floden met en temelig storm kand fasten omkringringe den heele sogn oc gaae op til gaardene, at ingen kand kome derfra. Och deroffuer haffuer floden formindskit oc forderffuit en stor part aff sognen, som befindis i sandhed at en part aff <deris> agger oc eng er i slet sand oc vandet gaar deroffuer. En part aff iorden er saa forderffuit aff haffsand oc saltvand, at det iche nu kand dyrckis mere eller komme nogen til gode. Oc meere floden ligger øde effterhaandt, efftersom hun nu haffuer fri indpas oc kommer tiere end hun nogensinde tilforn haffuer giort.

Hans Gregerssøn Hemmet. E. haandt.

BØLLING OG SÆDDING

|62r| Bylling sogns beskriffuelse.

Bylling sogn er indfattet udi en aggermarck och kircken mit der udi. Prestegaarden ligger synder fraa kircken, derhos ligger en beck, kommer aff norden, lybber thil den store Skiernaa. Kircken kaldis S. Hans kircke, och denne antiqvitet er endnu at see, at der har veret i gamble dage en sted mellom kircken och prestegaarden, kaldes Capelskilde, at mange menisker haffuer faet helbred paa deris øien och lemmer, naar de haffuer toet i samme vand, och vaar opreist et hus derhos, huor de kunde huile, som steden och stagerne aff hus och kilde endnu udviser. Der er endnu kiennt en thrind hull paa kircken, som de haffuer instucket deris gaffuer, som haffuer

bekommet helbred.¹⁶ Sognen delis i Østerbye, Synderbye och Byllingbye, Kastbierg och Lildbølling, tho ensom gaarde, och haffuer Bylling herret sin naffn aff Bylling sogn.

Sidding en liden sogn met faa gaarde och bole men mange gad-husefolck. Sidding kircke ligger nordest i sognen och den liden bye ret ved kircken. En herresæde, heder Slomstrop, ligger sudost i sogn hos en beck, heder Slomstrop beck, tho store gaarde, heder Stensiig, liggendis paa landvejen mellom Ribe och Holstedbroff. Kircken er vejet thil S. Lauridtz, som hans billede endnu staaer i kircken.

Peder Christensen B.¹⁷ Egen hand.

SØNDER BORRIS OG FASTER

[63r] Borris sogn.

Borris, den østerste oc sønderste sogn i Bølling herret, er limiteret oc affgrendtzet fra de 4 nest omligende sogne met 4 rindende vand oc strømme, foruden den store aae (som kaldis Skiarneaae), der aff østen flyder ind igienem sognen oc den vdi tuende parter atskillier. Kircken kaldis S. Nicolaj kircke, staaer norden aen, vdi huilcken iblant andre ornamenta findis en meget kostelige monstrantz, offuen offuer detz dør findis met gamle latinske bogstaffuer saaledis:

Hic Deum adora: añō: m^o: quag^o: sexto,

Hic Deum adora anno millesimo quingentesimo sexto.¹⁸

Under døren paa monstrantzen findis diße ord:

Δεμεριαλεδο: nico: iaco: ī: boris,

16. Et spedalskhedsvindue er bevaret i Bølling kirkes søndre kormur og må være identisk med det her nævnte »trinde hul« jvf. Trap 5. udg. IX, 1, s. 521–22.
17. Præsten kaldes i skattemandtallet fra 1622 for Peder Burgaard, men hans søn, der døde 1635, benævnes imidlertid Christen Pederson Bylling ifølge en mindetavle i kirken jvf. desuden V. Bendtsen: Træk af Bølling Sogns Historie, 1949, s. 64–65.
18. O: Tilbed Gud her, år 1506.

Memoriale domini Nicolai Jacobi in Boris.¹⁹

Paa den sønder side vdi choret findis diße verbß paa panelet.

Anno: milleſo: quingēto: q̄s: deno,
Laude tua X̄p̄e, cōpletus ſit Chorus iſte.

Anno millesimo quingentesimo quino (?) deno.

Laude tua Christe, completus sit chorus iste.²⁰

Prestgaarden ligger fra kircken ved $\frac{1}{2}$ fierdingvegs mod norduesten vnder en lang høy berg ved siden paa en stor moratz. I denne moratz sønderfra prestgaarden er en liden vandstrøm, aff huilcken det stedtzrindende strøm Ronbeck haffuer sin vdfloed. Bergen kaldis Tharpberg, paa huilcken mand pleide forðum vdi wfredtz oc feide-tidt baun att opsette. Norden til Borris sogn angrentzer den store heede eller Borris hee[de]. I den findis mangfoldige høye oc dale, de naffnkundigste er diße: Klounhøy, Borris Mangehøye, Birckhøye, Riibhøy item Riisdall oc Eisdall, som strecker sig østerpaa til den aae, der flyder sønder fra Nør Viim oc løber østen om Borris sogn, skillier Borris fra Felding, Bølling herret fra Hammerum herridt, kaldis Lilleaae oc falder vdi store Skierneaae østen oc norden Borris kircke, vesten den berg Hiortzberg. Der ere mange vaadsteder offuer dette aae oc en laxgaarde. Storeaae flyder aff østen fra Felding imellom de to østerste gaarde i Borris, Aller paa nørde oc Linduig paa den sønder side, der er en vaadstedt oc kostelig laxgaarde. Østen Borris kircke er en fergestedt ved den gaardt Borriskro[g], huor reisende folck met heste oc vogn tillige paa pramme kand bliffue offuerført.

[63 v] Sønden den store aae i Borris sogn er en stor skallet heede, vdi den findis en søe kaldis Kioldersøe, nogle berge derhos kaldis Kielderberge, oc sudøsten derfra nogle høye sandbacker, som kaldis

19. O: Til minde om hr. Niels Jacobsen i Borris.

Monstransen er ikke bevaret.

20. O: År 1515(?), priset være Kristus, blev dette kor fuldendt.

De to linier udgør primitive hexametre.

Røffuerstoffue. Borris sogn skillies fra Houer sogn paa den øster side met en rindende vand, kaldis Torsbeck, vdi den strøm staar en stor sten, som skillier Bølling herret, Hammerum herret oc Nør herredt fra huerandre. Paa den sønder side skillies Borris sogn fra Odom sogn met en aae, som aff østen fra Houne flyder sønden omkring Borris frem ved Helgaardt, huor der er en agebro offuer frem for Holuig, der er en laxgaarde. Item frem ved Sønderskow, der er en vaadstedt, oc saa omkring Vødkier, den vesterste gaard i Borris sogn, denne aae skillier Bølling herrett oc Nør herredt att, item Haardsøbell oc Vaardsøbell oc kaldis den Sønderaae. Paa den vester side norden Storeaaen skillies Borris fra Skierne sogn met den rindende strøm Kielstrup beck, som flyder sønder paa vdi Albeck mølledam, vesten Borris prestegaardt.

Faster sogn, annex til Borris.

Faster sogn ligger ved en liden halff millvegs fra Borris sogn vdi norduesten offuer en heede, i samme heede er en dall, kaldis Ludall, vnder en lang oc høy berg, kaldis Ludallberg. Vesten oc norden ved den berg er en forferdelige stor kempograff vdi en lang høy met store stene omsat oc en stor sten offuerst derpaa, mere en 4 alne lang oc 4 alne bred. Høyens lengde imellom stenene fra begge ender er mere <end> hundrede oc tolf alne. Faster kircke staar paa en høy slet marck, sønden ved kircken staar en høy, kaldis Baunhøy. Imellom Fastergaardt, som er norden fra kircken, oc Astrup, den nordiste oc vesterste gaardt i Faster, er en stor høy, kaldis Arffue høy, nogle høye nordost derfra kaldis Vllerhøye.

|64r| Østen fra kircken vdi heeden er en stor høy, kaldis Møgellhøy, oc imellom den oc Grønhøy er en hull i jorden, som en jordkielder, den er lenger end den er bred, som it menniskes graff, kostelige met stene paa alle sider besat oc kaldis Kieldkyck. Østen fra den bye Klockmos i Faster sogn ere 3 midelstore høye, vdi dennem ere gruelige store oc dog brede oc slette stene vdi jorden, oc andre lige saa store met mindre stene omkringsatte oc fra de nederste ophøyet, oc kaldis almindelig kempeoffne. Sønden ved den bye Eistrup, den nordiste oc østerste i Faster sogn er en kempograff ved 4 oc 50 alne lang. Saa skillies Faster sogn fra nest an-

grendtzende sogne met rindende vand oc strømme: Fra Bølling sogn met Bøllingaae, fra Seding sogn met Tuevadbeck, fra Viim sogn met Viimbeck. Borris sogn ilige maade skillies fra Felding met Lilleaae, fra Houne met Torsbeck, fra Odom met Sønderaaen, fra Skierne met Kielstrupbeck.

Christen Jensen. Egen haandt.

Nørre Horne herred

Der foreligger indberetninger vedrørende samtlige sogne i herredet.

SØNDER OG NØRRE BORK

|80r| Synder Borck oc Nør Borck sogner.

Clarissime *domine* præposite,¹ eftersom ieg forfarer af hosfylgende bref en rictig designation at skulle antegnis om rynebogstafue, itim høye, dale, kircker, byer oc enistegaarde, saa oc om det nafn Danerliung, saa findis her ingen rynebogstafue vdi disse tuende Borck. Ingen høye vden en liggendis vdi mersken, som kaldis Hiøngberg, eftersom denne egn ligger dict vd met Vesterhaefsiden, oc for den slette egn tit oc ofte ofuerskyllis met haeffloden, bode engene oc aggerland met <den største> part af byerne. |80v| Noch en liden tue i Sønderborck, kaldis Kaarset, huad der skal vere skeet en manddrab, oc en kaars i gammel <dage> der oprettit i steden, meenis vel men ingen sand beuijs. Itim paa Nørborck marck en liden høy, kaldis Kirkehøy, som nu er præstegaardens agger, oc formienis kircken der først at skulle hafue stait, oc hiden for haeffloden forflyt met byen ved tue eller trei pijlskud oster paa. Oc findis her ingen daler i disse tuende sogner ei heller skoue. Kirckerne kaldis i Sønderborck, som ligger alle sønderst vdi Lundenis leen vdi |81r| Nørherrit, it fierdingveis norden frae Nibbil, som ligger vdi Riberhues leen. Den anden Nørborck, som ligger en liden fierding veis norden for Sønderborck, oc er begge sogner met byerne tæt liggendis hos huer andre oc hafuer de same nafne som kirckerne vden en bye heder Obeling. En enistegaard ligger norden Nørborck kircke, kaldis Nørkiørgaard, tue pijlskud. Oc findis ingen dale eller skofue. Huad den heede Danerliung er anlangendis veed ieg intet af at sige.

1. O: Velærværdige hr. provst.

Som det fremgår af afslutningen af denne indberetning var mester d.v.s. magister Jens Skyt el. Skytte provst i herredet. Ifølge præsteskattemandtallet fra 1638 var samme Jens Knudsen Skytte sognepræst til Lønborg og Egvad. Provsten har ikke underskrevet sin egen indberetning.

Dette ieg eder kiere mester Jens Skyt saa kortelig vilde lade vijde til giensuar. Ex Borck den 24. octob. 1638.

Olluf Claussøn, tiener vdj Guds ord samedst, m. pp.

Sønder

Sønderborck kircke

over

Obeling. mijt mellom kirckerne

Norborck kircke . Norkiergaard
Nør

Skitse over Nørre og Sønder Bork.

Sognekortets navne og betegnelser:

|81 v| Sønderborck kircke. Obeling mijt mellom kirckerne. Norborck kircke. Norkiergaard.

SØNDER VIUM OG HEMMET

|78 r| Designation paa Vim och Hemmet sogner.

Først om hoffuitsognen, som er Vim.

Der vdi er Vimby och kierken i samme by. Strax sønden ved kierken ligger end liden søe, som kaltis Wim søe. Suduest fra kierken eller denne søe ligger end by, som kaldis Eßbøll, Vimgaard, Lunßmarch, som [er] end heregaard, noch [*overstreget* end] tho liden byer, som kaldis Vejrup oc Padborre och end enstegaar, kaldis Gallieberre, vesten fra Vim kierke l² och denne søe ligger Wim mølle.

2. Formodentlig fejlskrevet, det påbegyndte ord er sikkert »ligger«.

Beschriffuelse om Hemmet sognen.

Først liger kierken enlig for sig selff mit vdi sognen vesten fra Wim kierke och kaldis Hemmet kierke och haffuer sin naffn aff end høi, som kaldis Hemmethøi, |78v| som ligger norost fra kierken. Østen fra Hemmet kierke ligger [*overstreget* 3de] 4 eniste garde, som kaldis Østergaard, Fuußgaard, Bleßberre, Gudersbøll. Sudøst fra kierken ligger præstegaarden med sin mølle, huiß vand der kommer aff Vim søe og løbber vdi Vesterhaffuit. Sonden fra kierken ligger end søe, som vilder op aff jorden og haffuer huerken vd eller indløb aff nogen anden strøm och kaldis Præstesø, och suduest fra kierken ligger end stor enstegaar, som kaldis Howom. Vesten fra kierken ligger <end by> Bandsbølld. Norvest fra kiercken ligger Schuldbøll, som och er end liden by. Norden fra kierken ligger end liden by kaldis Towtum, noch end enstegaar kaldis Paabgaai. Norost fra kierken ligger end gaard kaldis Grawengaar, som i fordom tid skulle |79r| hafft veret end hergaard. Andet findis her intet i disse sogner.

Søren Gluud, egen haand.

EGVAD OG LØNBORG

Kortet over Egvad sogns navne og øvrige betegnelser: ³

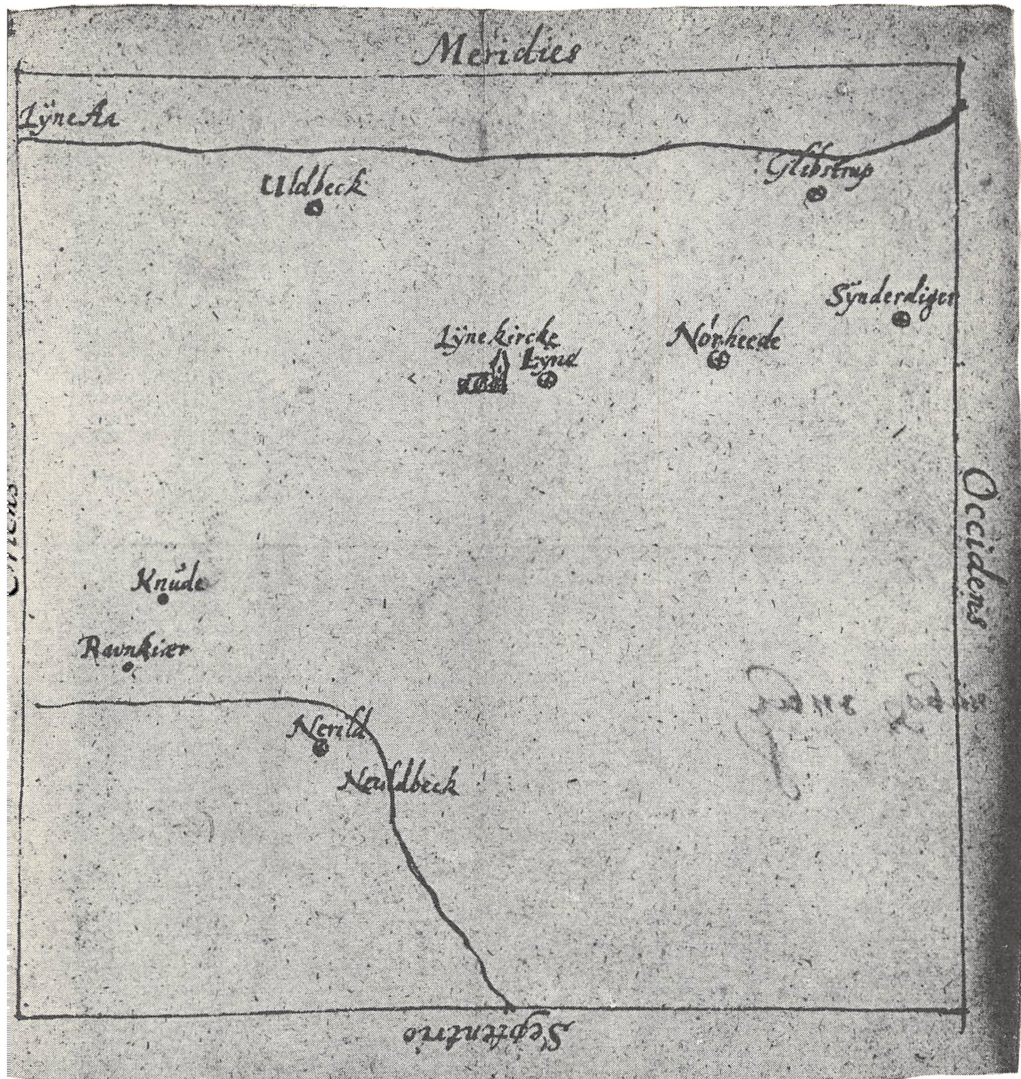
|85r| Engene. Tarmkier. Skiernbroe. Skiernaee. Tarm bye. Sellsbøll. Tarm mølle. Gridtzbøll. Beck. Brosbøll. Tarm bye. Tarmbisgaardt. Becke. Egvad kiercke. Egvad prestegaardt. Forsom bierig. Forsom bye. Kieldbeck, en boell.

Kortet over Lønborg sogns navne og øvrige betegnelser: ⁴

|86r| Engene. Skiernaee, berømelig aff lax oc øret fiskendt. Lønborig bispegaardt. Kongensgaardt, enistegaardt. Borigvold. Lønborig kiercke. Lønborig bierig. Kiercken sees fire miillvexs borte. Lønborig, enistegaardt. Bieregaardt, enistegaardt. Bøle bye. Kyffling bye. Vostrup bye. Laustrup bye. Lønborig bye. Bølebieg. S. Knudshøy. S. Knuds kielde, i gamle dage thermæ. Styg, enistegaardt. Fierebeck. Beck. Vdi heden høye. Møgellgaardt, eniste-

3. Gengivelsen af kortet er noget formindsket (65%).

4. Gengivelsen af kortet er noget formindsket (64%).

Kort over Lyne sogn.

gaardt. Lønborig torffuemoße. Bredkier. Lønborig hede. Kløffuenhøy. Varisbøll, enistegaardt. Nymindes fiord. Kurbeck, berømelig aff troldfolckis kiernen.

LYNE

Sognekortets navne: ⁵

[82r] Lyneaa. Uldbeck. Glibstrup. Lyne kircke. Lyne. Nørheede. Synderdiger. Knude. Ravnkiær. Nerild. Nerildbeck.

5. Gengivelsen af kortet er ubetydeligt formindsket (85%). Syd (meridies) vender opad.

Der 8te
Lijne Sogn

En By kaldes Mung's Bøh saft 3 Aaard

En juelom herigen os Mung's Bøken
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

En By kaldes Mung's Bøke
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

Lijne Sogn

PARREN

gissens foy

1500 Sogn

En By kaldes Mung's Bøke
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

En By kaldes Mung's Bøke
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

Strellev Sogn i Norderby ligger i
Norge til 1500 Sogn som ligger i
Strellev Sogn i Norderby ligger i
Norge til 1500 Sogn som ligger i

Strellev Sogn
Lijne Sogn

Bøke

En By kaldes Mung's Bøke
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

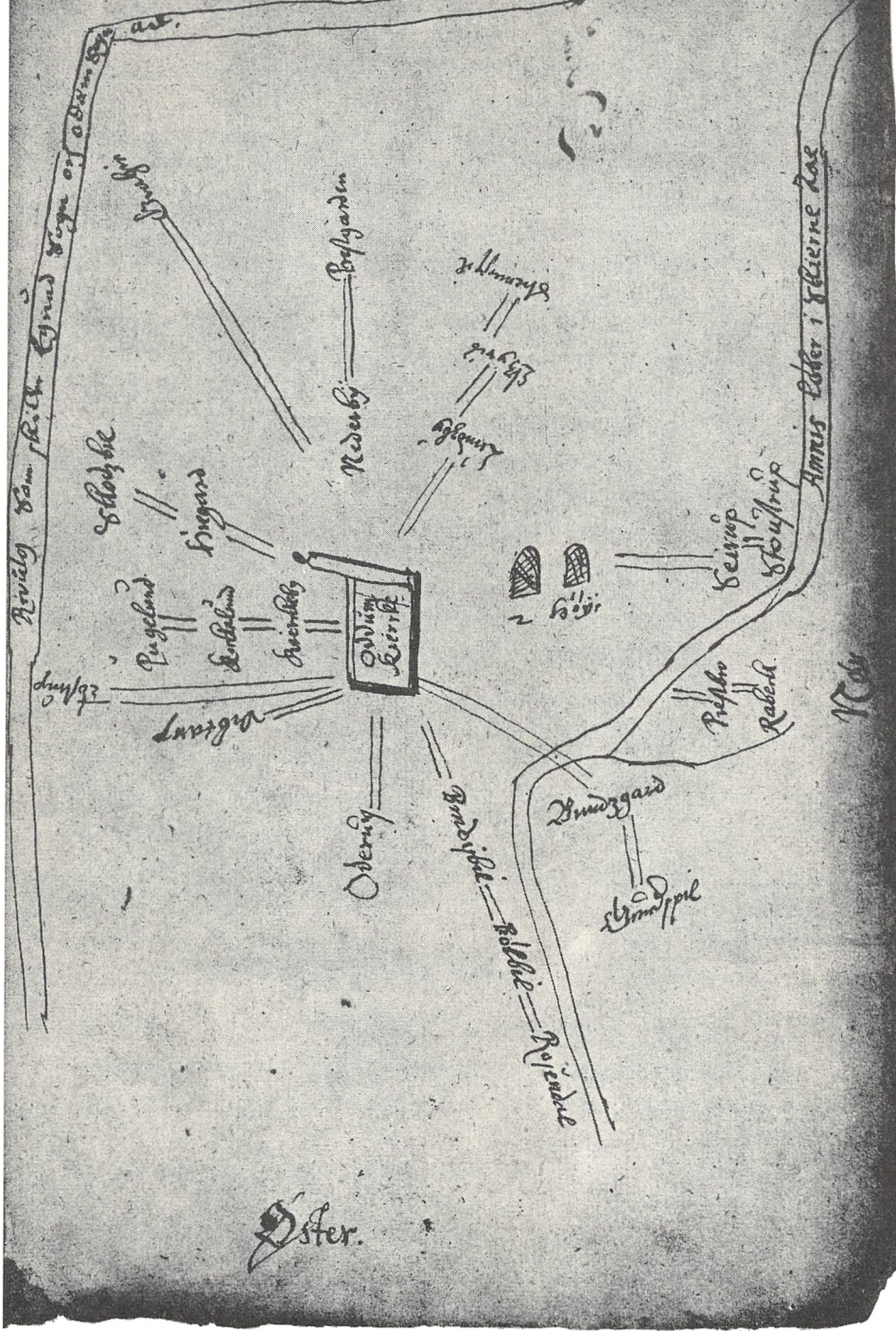
En By kaldes Mung's Bøke
Lung foy bery freugendic sig noget sig
der paa os er en liden foy paa ued den
Mung's Bøke kaldes Mung's foy, os mad den
fynder end paa hermit En den ynd foy
kaldes Thord's foy, juelom herigen os foy
der liden en liden foy af ued den fynder
fok os ued den foy foy en liden foy
Thord's foy -- Thord

Der 8te

Kort over Strellev sogn.

Norderby ligger i Norge
til 1500 Sogn som ligger i

Oddum sogn som ligger en hæl med vesten
 fra Egnad sogn findes for sig selv eller på sit
 vest.

Kort over Oddum sogn.

STRELLEV

Sognekortets navne og øvrige betegnelser; de tilgrænsende sognes navne og verdenshjørner er ikke medtaget:

|83r| Strelloff sogn i Nørherridt liggendis er annexe til Ølgod sogn, som ligger i Østerherridt, haffuer en liden tornet kierche, kaldis Strelloff kierche liggendis nesten mit i sognit. En by kaldis Muoßbøll, haffuer 3 gaarde. Er imellom kierchen och Muoßbøll en lang høy berg strechendis sig nogit synder paa, och er en liden høy paa uid den nøre ende, kaldis Baunehøy, och mod den synder ende paa biergit er en grøn høy, kaldis Tuordtzhøy, imellom kierchen och samme berg løbber en liden strøm aff norden synder paa, och neden for Tuordtzhøy en vaad, kaldis Tuordtzvaad. Kiergaard, som haffuer verit i fordum tid en herregaard. En by kaldis Nørtarp, haffuer 7½ gaarde och 9 boele. Schødderiibhøy. En by kaldis Adtzbol, haffuer 6 gaarde och 2 boele.

Notatu dignum prætereaque nihil⁶ Hans Søffrenbøn Ølgod.

ODDUM

Sognekortets navne og øvrige betegnelser: 7

|84r| Oddum sogn, som liger en halff mil veys østen fra Eguad sogn, findis her designerit efter sin situm.

Vibtarp. Tostrup. Kierckeby. Kockelund. Pugelund. Hiegard. Skodzbil. Grahie. Oderup. Oddum kiercke. Nederby. Prestgarden. Lundzby. Gyris. Stremerspil. 2 høye. Seirup. Stoustrup. Prestbro. Rabeck. Bundzgard. Gundspil. Bindisbil. Bølbil. Rosendal. Rivulus,⁸ som skiller Eguad och Odum sogn ad. Amnis,⁹ løber i Skierne aae.

HOVEN

|77r| Houne sognen.

Houne sognen ligger vdi en bar slett heede egen oc er den østerste vdi Nør herret oc er annex til Omme, som er den vesterst sogn

6. O: Udover dette intet vigtigt at skrive om.

7. Gengivelsen af kortet er noget formindsket (64%). Syd vender opad.

8. O: Lille flod.

9. O: Bæk.

vdi Nørvongsherret. Vdi Houne sognn trey smaa byer, nemlig Oußlund <er> fire smaa buole liggendis ved en aae, kaldis Oußlund aae, 2) Greene, vdi huilcken er en gaard oc sex smaa buole, som ligger ved en aae, kaldis Houne aae, som gaar mit igiennem for:ne Greene by, 3) Ørbeck er tho fuldretzels gaarder ligendis ved en aae, som kommer fra *forskrefne* Ommе. Thi igiemmel Houne sogen |77v| gaar trende aaer, ved huilcke ligger fem enstedgaarder, 1) Paabyl, 2) Grimlund, som oc neffnis vdi Saxone, oc hoß Grimlund ligger en merkelig høy berg, kaldis Tiißberg, som sees nogle miile vegs langt borte, 3) Bastlund, 4) Huolmuos, 5) Diurvig. Noch en mølle, kaldis Houne mølle, hoß huilcken kircken ligger, paa rette landevey mellem Kolding oc Ringkiøbing. Ingen runebugstaffuer eller antiquitet, som hører til *historiam patriam*¹⁰ findis vdi Houne sogen, det nogen hidindtil kunde finde eller vide aff at sige.

10. O: Fædrelandshistorien.

Nørvang herred

Der foreligger indberetninger fra samtlige sogne i herredet. Beretningen fra Vindelev sogn skal dog søges under Tørrild herred, idet sognet var annex til Kollerup, og der er afgivet en fælles beretning fra hoved- og annexsogn. Fra Øster Snede samt fra Grejs og Sindbjerg sogne findes et dobbelt sæt indberetninger, de er alle dateret 1638, men en tilføjelse på det ene sæt angiver, at de er afleveret til provsten den 31. december. Formodentlig har de første indberetninger forekommet provsten utilfredsstillende, hvorefter han har udbedt sig nye.

VEJLE

|13r| Veyle.¹

|14r| Veyle ligger i enn meget lystig dall vnder høye bierge oc skoffue paa denn nørre oc synder side. Østenn faare gaar fiordenn ind imellum tuende skoffue noget nær op till byenn. Vestenn faare ligge platte oc viide enge, igiennum huilcke løbe tvende aær, som mødis ved byens syndre portt oc vdgyde sig i fiordenn, huor i for dum tid, førend byenn bleff till kiøbsted, oc broenn bleff lagt offuer, |14v| vaar it ferrested, offuer huilckett de, som komme nordenn fra oc vilde synder paa, met baade sette offuer. Huorudaff byenn behaalder det naffnn, at denn kaldis Veyle, thi enn veill er paa gamell danske it lidett vand, som mand lader sig sette offuer. Forudenn kirckenn er der it klaaster, kaldis Sortebrødre, huilckett effter munckenis tid er giffuet borgerne aff kong. may. |15r| till itt raadhus. Paa marckenn der omkring findis der ingenn monumenter eller antiquiteter entenn paa bierge, høye eller vdi dale, at mand derom noget kand skriffue. Menn paa begge sider strax ved byenn haffuer der ligget tuende slaatte. Det ene kaltis Borrevold, østenn ved byenn, huor graffuene derom endnu ere till siune. Det andett

1. Beretningerne fra Vejle købstad og annexet Hornstrup sogn er skrevet med forskellig håndskrift, kun den sidstnævnte er underskrevet af kapellanen Oluf Andersen Bredal. Formodentlig er beskrivelse af Vejle forfattet af sognepræsten Niels Frandsen.

Rosborre, vesten |15v| ved byenn paa Rosborre høy lidett bag kongens tene.

HORNSTRUP

|16r| Taxten offuer Hornstrup sogn, som ligger vdi Nørvungs herritt och er annexerit till Weille.

|17r| Hornstrup kircke ligger en halff miill vegs fra Weille mod norden paa itt temmellig høy sted i en liden bye med 3 gaarde, som kaldis Kirckbye. En stienkast sønden fra kircken ligger en hergaardt, som hører erlig welb. Niels Wind til och kaldis Grunditt, lidit vesten vid gaarden findis en dyb dall, derhuos en saare høy hyff, som kaldis Hyffknøs. Hartadt imellom kircken oc gaarden ligger Grundit bircketing, oc strax vid tingit findis der itt sted, som kaldis Sindholt, huor der sigis, att der skall haffue standit itt klaaster, som skall haffue veritt kaldit Sindholtsborg, findis endnu di stæder, huor kielderer skall haffue veritt med mange stiene. Norden kircken vid en stienkast findis en bye, som kaldis Hornstrup, huoraff kircken haffuer sin |17v| naffn, i denne bye er der 9 hele gaarde oc 6 boelshuse, store oc smaae, liden oc ringe skoff er der til hinde, som kaldis Tackellhole och Mølleskoff, som ligger der vesten vid. I dieris Nørremarck findis en hyff, som kaldis Gryshyff. Norden oc østen findis en hyff, som kaldis Jepshyff, som en stor bancke mand baade pløyer oc saaer paa hinde. Mod Solemarck findis en hyff, som kaldis Møgellhyff, som er stor oc thrinn. Østen kircken vid en stienkast findis 2 gaarde, som kaldis Liusholt, oc en boelshuus, dieris skoff kaldis Liusholtt lundt. En hyff findis der vid den nederste gaard, som kaldis Munckhyff, huor der sigis att munckene i dieris thider skall haffue haftt nogitt dieris tilhold oc skall findis mange stiene i hende. Strax sønden derfra findis 8 veringer, som kaldis Grønholt.

|18r| En liden halff miill østen fra kircken ligger en bye, som kaldis Breballe, och i hende er der 16 gaarde oc 11 boelshuse, store oc smaae. Vesten byen mod Liusholtt lundt findis en hyff, som kaldis Stienhyff, som er stor, høy oc bredt med nogen stiene offuen paa, huor der sigis, der skall vere nogen merckellige personer begraffne. Østen byen findis enn hyff, som kaldis Gammelbye hyff, som er omstienit med 7 radt stine, 2 store høye bierge findis der i

dieris skoff, den enne kaldis Selsbierig oc den anden Steilbierig. Miere merckelligt her vdi sognit vider ingen att skriffue om.

Olluff Andersson, medtiener i Gudtz ord till Weille och Hornstrup kircker. Egen haandt.

ØSTER SNEDE

|33 r| Anno 1638. Udj Øster Snede sogn findis ingen synderlig merckværdige bierge eller høye, saa vit ieg aff mit sognefolch ehfrare kunde, uden disße: 1) Lundhøy, leggendis en kort vey fra kirchen paa den nordiste side. 2) Throldhøy, leggendis udj Aggerspil schoff iche langt fra kirchen paa den vesterst side. 3) Et maadelig stor høy, liggendis dict op til Snede bye, haffuer ingen særdelis kyndig naffn, uden at den altid kaldis effter den mands naffn, som boer i den gaard leggendis allernæst op til samme høy, som for<be>meldt ehr. Till Øster Snede sogn befindis at tillegge udj det halffue sogn paa den synderst side Gammelsuolle, Suolschoff och Bostrup. Paa den nordiste side ad kirchen udj det andet halffue sogn findis Kragelund, Krollerup och Bøgballe. Findis endnu vesten fra kirchen leggendis och til Øster Snede sogn en liden och gandsche ringe bye eller flech, allenniste med 4 eller fem huse, ved naffn Mayvig. |33 v| Item findis endnu til Øster Snede sogn en liden herrgaard, kaldis Aggerspil, leggendis ochsaa vesten fra kirchen kort vey.

Hvad anbelangende ehr med strømme at antegne, findis ingen her til dette sogn.

Testor Peder Biering *mea manu*.²

|25 r| Anno 1638. Udi Øster Snede sogn findis:

1. Lundhøy. 1) En høy, kaldet Lundhøy, liggendis paa Kragelund marck norden fra Snede kircke.
2. Troldhøy. 2) Tuende høye, begge kaldis Troldhøy, en liggendis mit udj Aggerspil schoffu, den anden paa Suolschoff marck synden fra kircken.

2. O: Dette bevidner jeg Peder Biering med min hånd.

3. Bredhøy. 3) En høy paa Aggerspil marck, kaldis Bredhøy, vesten fra kirchen.

4. Tuillinghøy. 4) En liden høy paa Bostrup marck, Tuillinghøye, udi sudvest fra kircken.

5. Snedehøy. 5) En stor høy liggendis dict op til Snede bye, haffuer ingen særdelis bekynt naffn uden allenniste, at den kaldis effter den mands naffn, som boer næst op til samme høy.

6. Bøgballehøy. 6) En høy udj Bøgballe bye haffuer och ingen visse naffn, men i lige maade kaldis effter den mands naffn, som boer næst ved samme høy.

7. Kongenshøy. 7) En høy liggendis ved Kragelund hede, kaldis Kongenshøy, udj nordost fra Snede kirche.

Øster Snede sogn tillegger paa den synder side 1) Suolschoff, 2) Gammelsuolle, 3) Bostrup. Paa den nordist side 1) Kragelund, 2) Krollerup, 3) Bøgballe. Udj vesten fra Snede kircke 1) Aggerspil gaard, huor i gamle dage vaar nogle faa bøndergaarde, 2) derhoss ligger endnu en liden flech, kaldis Mayvig, aff fem eller sex indester heller boelshuse.

Videre ehr mig iche vitterligt eller bevist om Øster Snede sogn. Peder Biering, *mea manu*.

[*Tilføjelse med anden håndskrift:*] |26v| Prousten antuordet 31 decembris.

GREJS OG SINDBJERG

|44r| Anno 1638. 1) Befindis intitt andett vdi mine sogne, som ieg haffuer erfarit aff gamle folck, vdi Sindbjerg sosen ved Orum itt bierg, som kaldis Kierckebierg, vdi en skou, som heder Kierckeskou. 2) Vdi Greys sosen ved Høygaard itt bierg, huorpaa der haffuer staait itt slott i gammell dage med volde omkring, som endnu findis. 3) Och er der thill Greys kiercke Høygaard liggendis en fierdingveys fra kiercken, Greysbye och 4 gaarde aff Holtum. 4) Wdi Sindbjerg sosen Wlkier liggendis sønden fra kiercken och en fierdingveys. Lindued leggendis østen fra kiercken. Orum leggendis nør fra kiercken. Lund vesten fra kiercken. Holtum suduest fra kiercken, och Loggegaard leggendis ved Sindbjerglund.

Huad Big belanger att skriffue om nogle strømme, findis her ingen hoß oß.

Knud Christensønn Greys, *mea manu*.

|42r| Anno 1638. Fortegnells. paa huis naffnkundikt her findis vdi Sindbiereg och Greys sogne.

1) Først ved Wester Ørum som legger norden fra Sindbiereg kiercke itt biereg, som kaldis Kierckebiereg. 2) Imellom Ørum och kiercken itt biereg, som kaldis Grittbierg, dog der saais korn der-offuer. 3) Østen och sønden fra Sindbiereg kierckegaardsmur en brønd, som kaldis Vor Frue kilde, som endnu holdis ved mact. 4) Østen fra kiercken Lindued, som intett naffnkundigt findis hoß. |42v| 5) Loggegaard och Sindbieregglund vesten fra kiercken. 6) Willkier sønden fra kiercken. 7) Holtum suduest fra Sindbiereg kiercke. |43r| Nb.³ 8) Och findis der norden fra byen itt biereg, som kaldis Lyckisbiereg, som saais korn paa. 9) Sønden fra Holtum tuende bierge, dett ene kaldis Fuollbiereg och dett andett Brunbiereg, som saais korn paa. 10) Findis der østen fra Holtum en steen, som kaldis Brestensten, dog gandske stor och rund och trind.

|42v| 1) Wdi Greys sogen findis ved Høygaard en sted och biereg, huorpaa der haffuer standit itt slott med volde omkring, som endnu kand findis och sees. 2) Wdi Greys marck itt biereg, som kaldis Høyhoud, dog mand saær korn derpaa. 3) Nedenfor i sønden en høy, som kaldis Trolldhøy.

|43r| Intett andett er mig beuist att findis i mine sogne vden nogle smaa høye.

Knud Christensønn, *mea manu.*

[*Tilføjelse med anden håndskrift.*] |43v| Prousten leueret den 31 decembris.

ULDUM OG LANGSKOV

|34r| En liden consignation och fortegnellse paa Langskouff och Wuldum sogner udj Nørvungs herret.

Langschouff kirche ligger halffanden mile nordvest fraa Wedele paa adellfardveyen fraa Jelling till Schanderborg. Langschouff bye, som moxen er øde vndtagen thu gaarde och thuende boelshuuser, ligger norden straxt fraa kirchen, och imellom samme 2 gaarde och boelshuuser er en liden fersch søe, som kaldis Kirchedam. Vesten lidet fraa kirchen ligger en herregaard ved naffn Hoolgaard med

3. Punkterne 8, 9 og 10 er tilføjet, efter-beskrivelsen af Grejs sogn var afsluttet.

schøn march, eng och skou omkring beprydet. Paa samme Hoolgaards øster march imellom kirchen och gaarden ligger en stor høy, som kaldis Baarnehøy, huor der sigis eet hittebaarn i gamle daage att vere optagen. Østen fraa Hoolgaard synden mod kirchen haffuer standet tuende store gaarde ved naffn Slaritz, som nu ere ødelagde, aff huilche marchen endnu heder Slaritz march. Vesten fraa kirchen fremdelis ligger en enestegaard ved naffn Hawe, till huilchen østen fraa gaarden er en liden egeskou, som kaldis Hawelund. Dernest udj Langschou sogn norden fraa kirchen ligger Ølholm bye, och der paa marchen synden fraa byen [*overstreget* mod kirchen] ligger Guldaggershøy, ved huilchen der ochsaa haffuer veret en liden bye ved naffn Guldagger, som laa till Langschouff kirche, huilchen nu gandsche er øde. Ydermere till Langschou sogn ligger en liden bye synden fraa kirchen ved naffn Nyborg. Och der udj Syndermarchen findis en høy, som kaldis Billedshøy, huor der sigis munchene med deris billeder och anden væsen att haffue veret. Derforuden østen fraa Nyborg ligger tuende andre store høye, nemlig Murmandsbiereg och Abildhøy.

|34v| Wuldom kirche, som er annexen till Langschou, ligger thu mile norden fraa Wedele allernordst och yderst i Riber stict. Wuldom bye och præstegaarden ligger straxt synden fraa kirchen meget sidt, huorigiennom er adelfardveyen fraa Jelling till Schanderborg. Norden straxt omkring byen løbber en liden aa, som kaldis Wuldom aa, huilchen der adschiller Riber stict och Aars stict. Vesten fraa byen løbber en anden stor aa, som kaldis Gunaa, huilchen tillige med den liden Wuldom aa haffuer sin lob vnder Randers broe i haffuet. Ved samme <Gun>aa norden och vesten fraa byen ligger eet stor kier ved naffn Gunkier, fructbaar med græs och høcaffling. Østen fraa Wuldom haffuer standet en liden skou, som hede Bøgeskou, huilchen udj fiendernis tid mestendeell bleff ophuggen och nu gandsche er ødelagt. Vesten fraa Wuldom ligger tuende store høye, som kaldis Huilehøye, huor der sigis, att tuende kemper ere begraffne. Wdi Wuldom sogn ligger endnu en bye ved naff Hesselballe synden fraa Wuldom kirche, och der østen fraa byen paa adelfardveyen fraa Jelling till Schanderborg ligger en liden vadsted, som kaldis Filvad. Vesten fra Hesselballe paa præstens kirchevey ligger en anden stor lang vadsted, som heder Wuldborg vad, huil-

chen om vinteren er gandsche besuærlig att komme offuer. Norden fraa Hesselballe bye ligger en stor høy ved naffin Ouenbiery, huor der aff mange endnu mindis att haffue veret hæsselig spøgeri, som om natten och mod afftenen forvildede veyfarendis folch der omkring och ofte førde dennom i stor perichel och faare.

Er dette en rictig delineation paa Langschou och Wuldom sogner saaviit som mig er bevist, och jeg aff andre gamle trofaste folch kunde erfaare. Scribebam Wuldom præstegaard postridie Martini 1638.⁴

Anders Niellbønn Bøgvadt, m. pp.

HVEJSEL OG GIVSKUD

|27r| En liden fortegnelse paa Huixell och Giffskov sogner, som ligger vdj Nørvongs herrit.

Huixell kircke ligger en halff millvegs norden fra Jelling kircke, nogit sidt. Huixell by ligger synden fra kircken paa en liden biery. Bierlov by ligger norden strax fra kircken, ochsaa paa en liden biery. Imellom kircken och Bierlov ligger tuende boliger, som hører kongen til, den enne boer degnen vdj. Norden fra |27v| Bierlov ligger en hergaard Menstrup med skoff och grøn marck omkring, neden fra gaarden norden ligger en liden mølle, som hører thill hergaarden. Fousing by ligger norden fra kircken neden fra Bierlov vdj nordvest. Item Ildvid er en stor by och ligger østen fra kircken. Item Sandvad by ligger sudost fra kircken. En ennistegaard, som kaldis Knude, ligger norden fra kircken. Item en anden ennistegaard med en bolig |28r| vesten fra kircken, som kaldis Thrimhuß. Item en bolig ligger sudost fra kircken, Hallund. Item imellom kircken och Hallund ligger en stor sø, som kaldis Huixellsø och hører thill Alsted. Fra samme sø løber en liden strøm synden om Huixell præstegaard och løber østerpaa vdj en kier, som kaldis Hoffuitkier. Præstegaarden ligger for sig sielff lidet fra kircken vdj sudvest.

|28v| Giffskov kircke er annex och ligger den en halffmillvegs vesten fra Huixell kircke paa en slett platz. Item Giffskov by ligger norden vid kircken. Item Riis by ligger vdj norvest fra kircken paa en stor biery. Item Leeragger, en ennistegaard vesten fra kircken,

4. O: Skrevet dagen efter Mortensdag 1638 (12. november).

ochsaa paa en bierg. Østerhu, en ennistegaard vesten fra kircken. Giffskovlund, en ennistegaard strax vid kircken vdj sudost. [29r| Harresøby ligger sudost fra kircken. Item Birckebeck, er tuinde boliger synden fra kircken.

Skreffuit vdj Huixell præstegaard, den 8. novembris 1638.

Berthell Christensøn. Egen haandt.

[*Tilføjelse med anden håndskrift:*] |30v| Prousten antuordet den 17. decembris.

ØSTER NYKIRKE OG GIVE

|31r| Tabula cosmographica, præcipuos locos, templa, vrbes, aulas, montes et aquas etc. intra parochias Nykircke, Gyffue repræsentans anno 1638.⁵

1) Nykircke, som kallis S. Peders kircke, ligger vdj Nørvangs herrit, nordist vdj Kollinghuß læn och Riber stigt, wed den store adellandwey, som ganger mellum Wiburg och Kolling etc., paa en høy sted, dog findis derhuos en kilde, S. Peders kilde, som huercken toris summer eller vinter. 2) Østen fraa kircken ligger dj nybygge, som kallis Ørnsholt. 3) Och østen for, den gaardt Møllgaardt med den mølle Lilmølle. 4) Nogit miere vdj øster den by Haustrup ved en søe, kallis Haustrup søe. 5) Och der øster fraa, den gaard Egghollm mod Tøring sogn. 6) Sydost fraa kircken en hallff mill offuer en høy banck, kallis Baun, huorpaa ligger en høy, kallis Baunhøy, som mand pleyer at opreiße baun paa, ligger den by Wang, aff huilcken herrittet er kalldit. 7) Och der øster fraa den hergaard Alsted. Synder fraa kircken mod middaag ligger dj tuenne byer Nøre och Synder Kollemorten paa den store landstraate imod Gyffskod sogn. 8) Fraa Nykircke i vester mod solens nedergang ligger den by Oxenberig imod Gyffue sogn. 9) Men norden fraa Nykircke ligger den by Tinnit, huor dj tuenne naffnkundig strømme yppis, som kallis Gudenaæ och Skiernaæ.

|31v| Gudenaæ løber i øster saa lenge hun fallder vd vnder Randers brou vdj Østerhau, vdj huilcken fangis dj kostelige laxe. Men Skiernaæ løber i wester ved Lundenis och vnder Skiern bro

5. O: Geografisk fortegnelse over de mest bekendte steder, kirker, byer, bygninger, bjerge og vande etc. i sognene Nykirke og Give i året 1638.

hen vdj den store Westerhau, vdj huilcken er och guod laxefang. Huoraff eractis kircken att ligge det høyeste sted vdj Jullandt etc.

[32r] Gyffue kircke, som kallis S. Niellsis kircke ligger en stor mill vesten fraa Nykircke vdj den by Gyffue. Lidet nordost fraa kircken ligger en liden herrgaard, Doneruplund, derhuoß en liden by Neder Donerup. Fraa kircken øster mod solens opgang ligger dj smaa bolige, Fruerlund, Skierhuo och den gaard Gyffskou. Och der synden fraa den by Farre. Synder fraa kircken mod middaag ligger den gaard Sillisthuo. Mod solens nedergang vester fraa Gyffkirke ligger dj smaa byer och boliger Bregenuo, Begsgaard och Hegaardt, och derhuoß den hergaard Syndersthuo, nogit miere i vester den gaard Waslunde och den buoll Øglund imod Omme sogn. Nordvest fraa kircken en hallff mill ligger en liden by Bylund, derhuoß den gaardt Stor Hestlund och den liden bolig Lil Hestlund och derhuoß en mølle Wlkiermølle. Norden fraa Gyffue kircke ligger en liden by, heder Wllerup, huor findis it stycke froj mur aff en liden kirckeside och grauerne kiendis indnu. Der norden fraa ligger en gaardt heder Nygaardt och en bolig, heder Lilmosgaardt etc.

RINGIVE

[19r] Ringgiffue.

[19v] Vdj Ringgiffue sogn findiß disse for:ne byer, gaarde och [*overstreget* sogner] boell saa vell som ocsaa høye, dale, søer och aær.

Nørvongs hærritt. Byer: Hædeby, Gammelbye, Vlkind. Gaarde: Ringgiffuegaard ved præstegaarden, Nør Langlind. Møller: Langlindmølle. Boell: Billund. Daler: Halgierdall. Søer: Nøranglindsøe. Høye: To som ligger i præstens tofft, en liden och en stoer, som iche ere giffne naffne. Aær: Ringgiffue aær, som begyndiß offuen for Røffstrup och løber i Skiernaæ. Beche: en liden beche, som begyndiß norden for Hædeby aff nogle veld, som kaldiß Tompevad och er paa Ringgiffue marck.

[20r] Tørrild hærrit. Byer: We. Gaarde: Høgelund, Liden Karlschouff, Stoer Karlschouff, Elkier, Sønder Langlind, Ægsgaard. Boell: Trøgelborig, Bastlund. En eng, som begyndiß ved Trøgelborge och strecher sig gandsche langt hen udj Omme sogn, som kaldiß Simmell. Søer: Langlindsøe.

Intet videre ved jeg att schriffue om Ringiffue sogn eller hindiß leilighed.

Niels Pederßen Høyen (?). Egen handt.

THYREGOD OG VESTER

|24r| En rigtig designation paa alle byer, enistegaarde, skoffue, søer, kilder, høye och andit som findis udj Thyrgod och Wester sogne.

Tyrgodsogen.

1. Byer: Thyrgod kierckebye, vdj huilchen der findis 6 gaarde iblandt huilche de 3 ere moxen forarmit. Thyrgodlundtz bye, udj huilchen der er 4 gaarde. Østerseirup bye, udj huilchen der ere 5 gaarde. Westerseirup bye, udj huilchen der ere 5 gaarde, iblant huilche de 3 gaarde ere gandsche forarmit och moxen øde. Hønschouffbye, udj huilchen der ere 3 gaarde, som ere forarmit och moxen øde. Hindschouff, udj huilchen ere threj gaarde.

2. Enistegaarde: Odderbeck, Aalbeck, Fuglsang, Pomphule, Aagaard, Egsgaard, Suinbeck, Krogsgaard, Heisellbierge, Lønae och Enckelund.

|24v| 3. Hastrup en adelsgaard, derhos en søø och en mølle. 4. Høye: Paa Hastrup marck en høy kaldis Thinghøy, paa Thyrgodlundtz marck, Hestehøye.

Westersogen.

1. Wester kierck ligger mit udj marcken och heden.

2. Byer: Westerlund, udj huilchen ere 2 gaarde foruden annexgaardt. Linditbye, udj huilchen der ere 3 gaarde, som ere moxen forarmit.

3. Enistegaarde: Rißagger och Skoffsbøll.

4. En liden adelsgaard, Rørbeck, derhos ligger en søø, en mølle, en egeskoff, udj huilchen der er 1 wandspryng, som udspringer aff en høy backe, klar som crystal och kald som iß.

5. Høye: paa Linditmarck, Føllhøy, Reffuehøy och Thophøy, paa Westerlund marck, Kongenshøy och Grønhøy.

BRANDE

|22r| Fortegnelse paa Braande sogns byer och enlige gaarder, sampt huis river och aaer der findis sammesteds.

Braande sogn er ett heede kald, som ligger i nordvest i Nørvangs herrett, derudi findis fyrretyffue och fire heele gaarder til naffns, men Gud maa vide huor armligen en part besidder deris værelse. Præsten haffuer ichun dett ene sogn at betiene. Hos kierchen liggendis nesten mit udi sognett findis en bye ved naffn 1) Braande kircheby. Nest østen derfraa en bymarch offuer ligger 2) Grarup. I sudvest fraa kierchen en stor fierdingvei ligger 3) Vre, en stor bye. Nermer kierchen i sudvest ligger en liden by 4) Lund ved naffn. Lidett vesten fraa kierchen ligger en 5) liden by ved naffn Borup.

|22v| Fortegnelse derpaa, huor tu eenlige gaarde ligger sammen. 1) En stor fierdingvej i sudost fraa kierchen ligger tu gaarder til-sammen, kaldis Askier. Em-miilveis synden fraa kierchen ligger tu andre gaarde sammen 2) kaldis Risbierrig. Nogett meer till sudvest och en miil nesten fraa kierchen ligger tu gaarde 3) kaldis Skierlund. En stor fierdingveis fraa kierchen 4) ligger och tu gaarde kaldis Flø udi vester. Nogett lidett norden fraa kierchen ligger tu gaarde sammen, 5) kaldis Døsling.

Fortegnelse paa eenlige gaarde. Lidett østen fraa kierchen ligger en gaard, kaldis Skierris. Noch sudost lidett fraa kierchen findis en, kaldis Stor Langkier. |23r| Synden en fierdingveis moxen fraa kierchen ligger atter en gaard, kaldis Lill Langkier. Noch en paa samme kaas, kaldis Hyvild. Synden en fierdingvei fraa kierchen ligger en addelsgaard, kaldis Braandholm. Lidett derfraa til sudvest ligger Tarp. Vesten fraa kierchen en miilveis ligger Stor Sandfeld. Norden fraa kierchen <en miilveis> ligger Stor Harild. Hertil er nu fortegnelse paa byer och heele gaarde, der findis i Braande sogn (saa nær som Arrevad, en eenlig gaard liggendis lidett fraa kierchen i nordost). Huad monumenter och andre antiqviteter ere anlangendis, er der intett mercheligt att skriffue om. River och aaer anlangendis findes der fem i sognett, som undertiden saa voxer til, att mand ey kand komme offuer dem mett heste och vogn sammen, dog de ellers gemeenlig findis maadelig brede och store. Finis.

Laurentius Nicolaj W., *mea manu*.⁶

6. O: Laurits Nielsen W., med min hånd.

SØNDER OMME

|21 r| Omme sogn.

Omme sogn er den vesterste sogn vdi Nørvangs herret oc ligger vdi en bar oc slet heedeegn. Mit igiemmel forskrefne sogn løber en stor aae, som skieller Nørvangs herret oc Tørild herret fra hinanden. Oc samme aae løber vd vnder Skierne bro vdi wester strand. Hos huilcken aae fleste gaarder oc byer ligger effter hinanden, dog der er langt emellem dennem. Oc findis siuff smaa byer vdi Omme sogn, som er 1) Hallendbeck, 2) Filskou, huilcke forskrefne tho byer haffuer en stor miil til deris sogne kircke, |21 v| 3) Lild Brande, 4) Østerby, 5) Omme, 6) Skoußende, 7) Bøffuel. Vdi for:ne Omme sogn er en hergaard, nemlig Jullingsholm. Der til met trey enstedgaarder, som er 1) Møberg, 2) Omvraa, 3) Baggisgaard. Vdi Omme sogn findis en høy berg, som kaldis Suoleberg, som kand sees nogle miile vegs borte. Ingen runeboogstaffuer findis vdi Omme sogn, det nogen hid endtil kunde finde eller vide aff at sige, oc ingen antiquitet, som hører til historiam patriam⁷, icke heller kilder eller naffnkundige wandspryng vden for:ne aae.

Jens Nielßen.⁸ E. haand.

7. O: Fædrelandshistorien.

8. Ifølge præsteskattemandtallet fra 1622 var Jens Nielsen provst i herredet.

Tørrild herred

Der foreligger indberetninger vedrørende samtlige sogne i herredet. Beretningerne, der omhandler Jelling, Høver, Kollerup samt Vindelev i Nørvang herred, er skrevet med samme hånd, men de er usignerede. Formodentlig er de forfattet af Jørgen Pedersen Lemvig, der da var sognepræst i Jelling og Høver sogne, og som i 1649 nævnes som provst i Tørrild herred¹, men som utvivlsomt også i 1638 har været provst.

|228r| Thorrild herridt.

Haffuer sit naffn aff en dommere offuer Jutland ved naffn Torrild, som døde for Christj fødtzel 1270. <Torrild regierit>. For:ne Torrild herridt haffuer 9 kirchesogner, som ere Jelling, Bresten, Nørup, Randbøl, Gadberig, Lindeballe, Kollerup, Hoffart oc Schibrede kircher.

JELLING OG HOVER

Jelling sogen ligger mit i herredit och er hoffuitsogren, haffuer sin naffn aff Elling, en dommere effter Torrild i Jylland, som døde for Christj fødtzel anno 1195, effter huilcken dommere Jelling sytzel ochsaa sin naffn haffuer bekommen. <Elling regierit>. I Jelling sogen er en herregaard, kaldis Faarupgaard, ligger hos en stor siø, kaldis Faarup siøe, deraff kommer en stor aae, løber igiennem Weyle och i fiorren. For:ne Jelling sogen haffuer sex byer och tre eniste gaarde, er tilhaabe 38 gaarde och 3 møller. Jellingby, er 10 gaarde, der vdi ligger Jelling kirche, derhoß findis merchelige antiquiteter. 1) Paa den sønder side nest op til kirchedigen findis enn megit stor grøn høy, kaldis Gormshøy. 2) Paa den nøre side findis en anden høy, kaldis Dronning Tyrishøy paa huilcken der findis offuen paa en stor kilde imod al naturlighed, och er satt paa bonden med smaa stenn. 3) Findis en megit stor trekantit steen paa

1. Jvf. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, spalte 67 og 75.

kirchegaarden vden for kirchedøren opreist med effterfølgende rune-
bogstaffue:

*†R†††R: YN†NYA:

B††: Y†NRN†: YNB†: ††N††: †††: YNRØ:

†††NR: †††: †††: †††: ††NRN†: ØN†NR:

††††††: *†R†††R: Y†††††: N††: †††

Ø†NR†: †††: †††: †NRN†††: †††: ††††††:

††††: YR†††††:

[228v| 4) Dernest findis en mindre steen, hører til den nøre høy, med effterschreffne schriff, som kong Gorm haffuer ladit schriffue offuer sin dronning, dronning Tyra, vngeferlig 720 aar effter Christj fødtzel:

YNRØA: YN†NYA: Y†R††: YNB†: ††††: †††:

†NRN†: YN†N: ††††: ††††††††: BN†:

Norden for Jelling ligger 22 høye, som i gammel dage haffuer verit deris begraffuelße och alter. Vesten och sønden fra Jelling ligger atschillige høye med atschillige naffne saasom Kaarshøy, Starhøy, Karlshøy. Langt vester vdj hieden fra Jelling, dog paa Jelling march, findis som en gammel schandtze, kaldis Schierm-
klint, som sigis aff de gamle kong Gorm der met sin krigsher at schulle haffue liggen. Ved Jelling ligger en stor schouff, hunder suins olden. Hørup by, 10 gaarde, derhos findis 3 høye. En kaldis Danshøy, vdj huilcken meenis kong Dan at vere begraffuen, til samme by en schouff, enn halffhunder suins olden. Hopballe bye, 3 gaarde, der til er lige saa megit schouff, derhos findis 4 smaa høye, haffuer dog ingen naffn.

[229r| Tøsthau, en gaard, en høy hos, kaldis Storhøy och liden krat hos. Rouballe bye, 5 gaarde och nogit liden krat til huer gaard, haffuer mange høye, der megit vel er stafferit med steen trint om-

kring, kaldis som effterfølger. 2 høye kaldis Holthøye, 2 høye kaldis Enmerchishøye, 2 høye kaldis Torrildhøye, 1 høye kaldis Deyentrouhøye, 2 høye kaldis Paa Bierget, 1 høye kaldis Steenhøye, 1 kaldis Lilsteenhøye, 2 høye kaldis Tuillinghøye, 1 kaldis Bastenbiergshøye, 1 kaldis Toffthøye, 1 kaldis Tonholm, 1 kaldis Velkierhøye, 1 kaldis Kragerhøye, 1 kaldis Pollhøye, 1 kaldis Storhaabhøye, 1 kaldis Lilhaabhøye.

Hornstrup, en gaard, haffuer ingen antiqviteter, er ingen schouff til. Schoubølling, 5 gaarde, ligger i hieden, haffuer ingen antiqviteter vden 8 smaa høye, som haffuer indtet synderligt paa sig. Stiull, 2 gaarde, haffuer 3 smaa høye, den ene kaldis Storhøye, den anden Lilhøye, och Sønderhøye. Kidie, en gaard, haffuer en høye, ligger i hieden, kaldis Grønhøye.

Howr sogen, annex til Jelling.

Haffuer 2 herregaarde, Lierbech oc Rouballegaard. Er der stor schouff til enhuer paa 300 suins olden, hoß dennem findis ingen synderlig antiqviteter. I samme sogen er 3 byer, en eniste gaard och 2 møller. Den første by, Howr bye, 8 gaarde, haffuer ingen antiqviteter. Høxholtbye, 4 gaarde, haffuer mange høye och antiqviteter som effterfølger. 1 høye kaldis Penningshøye, 1 høye kaldis Guldhøye, |229v| 1 høye kaldis Baunhøye, 1 høye kaldis Tuindtzhøye, 1 høye kaldis Ebbishøye, 1 høye Trellichøye. En gyngoffn. 1 høye kaldis Vlkierhøye. En dam kaldis Frisdam. En sted kaldis Lagdam. Wrebye, 4 gaarde, en stor schouff, 500 suins olden, haffuer effterfølgende høye och antiqviteter. 1 sted kaldis Kiempedige. En dal kaldis Grønnedal. 1 dal kaldis Glededal. En bech kaldis Stribech. En bech kaldis Vesterbech. En sted kaldis Steenstuffue. 1 høye kaldis Smidiehøye. Och findis paa samme march mange schøne steene, dog der er ingen bogstaffuer, haffuer vdenn tuil verit en steenaltere. Gaarde: en enistegaard, findis nogit lidet schouff til och ingen antiqviteter.

SKIBET

|232r| Huad synderlig antiqviteter, som findis i Skibbett sogen.

Mit igiennem Skibbet sogen løbber en aa, som kaldis Skibbet aa, som kommer vester fra Wingsted mølle oc till øster løber till Weile,

huor den løbber i haffuet. Huoss for:ne aa i forðum tid haffuer ligget en landzby vid naffn Skibbet (jeg mener Skibby eller Skibræ), oc som byen haffuer standet kaldis endnu Skibbet gade. Till dette sted haffuer i gammell tid mand tilført skibsraeder aff tuende sysler, nemlig Almind syssel oc Jelling syssel, oc siger gamle folch her att vere skibsanchere opploget oc opgraffuet. Norden for Skibbet aa ligger Skibbett kircke, som menis att vere en aff de eldste kircker her i riget, thi den er muret med frøymur. Deri ligger begraffuet |232v| mange fornemme adels personer, som er *salig* Iffuer Friise, *salig* Albrett Friise, *salig* fru Ingeborg Gyldenstiern, *salig* Fridrick Munck oc mange flere fornemme adels personer. Norden Skibbet aa ligger en fornem herregord eller herresæde Haraldzkier, som sigis att haffue sit naffn aff kong Harald, kong Gorms oc drotning Tyriss søn, huilcken menis att skulle haffue hafft sin verelse, der hand lod giøre sine forældris epitaphia paa Jelling kirckegord oc begraffuelse i Jellinghøje, effter att der er ickon en kort vei imellom. Østen for Haraldzkier oc norden vid Skibbet aa synderlig paa Knabdrup marck i nogle skofflund staae mange stiene temmelig stuore vdj en trind form, oc mit imellom den er en stuor steen, som stander paa 3 stene, huilcken bønderne kalder Gyndovnen. |233r| Paa disse stiene mener jeg, att voris gamle cimbri, førind de ere løbne ad søen, haffuer giort dieris offer till dieris hedenske affguder, paa det de disbedre lycke oc seir kunde faa imod dieris fiender. Synden vid Skibbet aa i Wilstrup skoff er endnu tillsyne itt valdsted, som kaldis Boelldall, huem der paa haffuer boed oc huilcken tid, er gangen aff minde. Sonden fra Skibbett aa nermer Veile imellom Veile oc Vilstrup marck løbber en liden <aa>, kaldis Neddeaa oc haffuer sit naffn aff nogle skoffender eller ness, oc løbber Neddeaa i Skibbet aa førind den løbber till Weile. Rodzkier haffuer verit <en> befestning vesten for Weile norden for Skibbet aa i en moradz eller eng, som nu er gandske affbrott oc ode, huess rudera sees endnu paa denne dag.

|233v| Jacobus Suendson, egen handt.

BREDSTEN

|230r. Bræsten sogn liggendis i sudoest udi Tørrild herrit. Kiercken ligger mit i sognen paa aelfardvej fra Kolding. Kier-

bølling ligger sudoest fra kiercken, huorudi er sex gaarde, som ligger ned vnder stor bancher oc schoffue allevegne ved byen, øster fra byen kaldis skofuen Risom, huor ligger en stor dal, kaldis Poffuelsdal, noch tho steene som en begraffuelse, huor menis at kirchen schulle haffue standen i gamle dage, oc same sted kaldis Bræsten, huoraf kirchen haffuer sit nafun. Item ligger tvende veeld, en øster fra byen, kaldis Sødbeck, en anden vester fra byen, kaldis Sølkielde. Item vesten fra byen ligger en stor lang høy, huorpaa ligger en stor steen, oc same steen ligger paa trej steene som stytter, sa sex folch kand sedde under same steen, oc er høyen gansche omsteenet. Item er der tvende store bierge, en kaldis Lychebiere, den anden [*overstreget* schi] <kaldis> Kirchebiere. Neden byen løber en stor aa, kaldis Schibet aae, som løber vnder Kongensbrov der samestedz, oc ligger en hues der ved brouen, kaldis Roden. Kieldkiard ligger synder fra kirchen oc er tvende gaarde, som grentzer til møllen, som ligger neden for, kaldis Vingsted mølle, sønder paa indtil den store aae vedtager, vester oc norden derfra ligger en liden mølle, som kaldis Kielkiard mølle, oc haffuer sin lob af en spryng eller veeld noget nordvest derfra oc løber af en høy banche dersamestedz, oc ligger schofue runden omkring same gaarde. Luund ligger vesten kirchen, huori er fire gaarde, oc er der int om den by at schrifue. |230v| Rafuning ligger vester fra kirchen ocsa, huorudi er 9 gaarde. Norden fra byen ligger en stor biere, kaldis Brudbiere, oc vesten derfra ligger en stoer lagaard, som er welb. her Jørgen Brais oc kaldis Abildgaard, oc paa same Abildgaardz march findis der vold, kaldis Trældborg. Tyskind ligger sudvest fra kirchen, huorudi er tvende gaarde, som ligger ned i en stor schov. Vester fra gaardene ligger en biere, som er offuen til ligesom en stor skantze oc kaldis same biere Rynkebiere, som er nesten omlobben med vand. Norden fra gaardene ligger oc en stor biere, kaldis Grædbiere, oc løber en aae omkring gaardene, som haffuer sin lob af Engelszholms siø oc løber til Wedel. Ollerup ligger norden fra kirchen, huorudi er tvende gaarde oc ligger nogle kratt derved. Norden fra same gaarde ligger en stor dal, kaldis Savsdal, som er skiel millom Forrup march oc Ollerup march. Balle ligger oc norden fra kirchen, hvorudi findis sex gaarde, oc i same by boer præsten, af hvilche sex gaarde er præstens den sette. Norden fra byen findis en stor dall, kaldis Haldal. Nordvest fra byen ligger en stor biere, kaldis Høybiere.

Ocsa nordvest fra paa Balle march ligger tinget, som kaldis Tyrrild herretzting. Siøskov ligger nordøest fra kircken, huorudi er tvende gaarde, som ligger ved schoven, oc nedentil ligger Forup siø, oc iche der om meere at schriffue. Lildfrøst ligger oc norden fra kircken, huorudi er halfridie gaard, som ligger oc ved skofuen. Paa same march ved en moese, kaldis Guldbierg mose, ligger en stor |231r| steen, som menis af de gamle, at Thyre Danboe schulle haffue set oc hvilet sig paa same steen, sa der siønis paa same steen nogle tegn, som noch siønis der af vist. Stiensgaard ligger oc norden fra kircken, som er en enistegaard, som ligger i skoven, oc østen fra same gaard ligger en stor høy, kaldis Bøgehøy, som er gansche omsteenet.

Widere om same sogns leilighed kand der iche opspørgis af de folch, som nu er i sognen.

Madtz Andersøn Bredal, pastor locj,² egen haandt.

GADBJERG OG LINDEBALLE

|235r| Gaadberg sognen.

Gaadberg bye legendis nesten mitt paa den store landvej mellom Ribe og Wiborig er 7 gaarde. Kircken der i byen er indvijs thil S. Lauritz, oc S. Lauritzhøy findis lidet synden fra kircken, hvor hand oc sigis att være begraffvitt. Thøsbeye, som ligger synden fra kircken, er 3 gaarde. Rostrup sudvest fra kircken er 4 gaarde, liggendis saa høyt, att mand i klaar vejr kand thele paa itt sted 18 kirckesogner. Klausholm, en halffgaard vesten fra kircken, liggendis en skoff oc boel derhuos, kaldis Tyckhøy. Smidstrup, 8 gaarde, liggendis vesten fra kircken mellom tho lunde. Thoerskoff liggendis norvest fra kircken, oc norden samme skoff en hergaard, kaldis Refstrup. Thoffthøy norden fra kircken er 5 gaarde.

Annexen er Lindeballe sognen oc ligger lige vester paa fra Gaadberg.

Lindeballe bye er 6 gaarde. Synden kircken er en stoer skoff, oc <synder skoffven> ligger først Ost øster paa, er 3 gaarde, oc siden vester paa Amlund, 1 gaard, der vesten fra Gødsbøel, 1 gaard. Lige vesten fra kircken Bindisbøell, 1 gaard. Norden fra kircken Nørskoff, 5 gaarde. Noroest fra kircken en værels, kaldis Nevad.

2. O: stedets præst.

Udi bege disse sogner <findis> ingen antiqviteter eller andet seert endsom fortegnat er stadfester.

Knud Knudsøn, egen haand.

[235 v] Tørrild herritz antiqviteter sammenskrefuen aar 1638.³

NØRUP OG RANDBØL

[234 r] Nørup sogn ligger en liden miill fra Jelling i Tørrild herrit i wester. Kirchen ligger fast mit i sognit. Oc haffuer for:ne sogn en herregaardt, kaldis Engelsthalm, som er omflot med en sø paa den norden oc nordoste side oc strax op til den vester side ligger en dyrehafue paa 50 suins olden oc 30 gaarde. Nørup by ligger vid kirchen, er 2 gaarde, paa den bymarch findis 4 høje, den ene ligger i sudvest strax vden byen, kaldis Stichhøj, 2 andre strax nordvest op til byen, kaldis Sandhøj, den fierde høj mit paa byens march liggendis nefnis iche med nafn. Strax vesten fra byen ligger en lang dall, kaldis GaaBedall. Østen fra byen ligger oc en lang dall, kaldis Prestdall. Mørup by er 3 gaarde, der omkring er inted nafnkundigt. Førstballe by er 1½ gaard, findis oc inted sonderligt. Trollerup er en enlig gaard, Tørrild oc en enlig gaard, Gammellby er en half gaard, diße haffuer oc inted tencheverdigt. Sødore er 5 gaarde, ligger norden vid Engelsthalm sø i en grund eller dall. Paa den byes march findis mange høje. Norden fra byen ligger en, kaldit Højknøs, der vid løber den store landevej fra Ribe øster ind i landit. En høj kaldis Waarhøj, den 3. kaldis Karlshøj, den 4. kaldis Kieldhøj, den 5. kaldis Hofuitbierge, den 6. kaldis Folehøj, den 7. kaldis Lillehøj, den 8. kaldis Suderhøj, den 9. kaldis Bredhøj, den 10. kaldis Oggersbierg. Findis oc paa samme march tuende dale: den ene kaldis Gadbiergdal, den anden Risdal. Diße for:ne byer ligger alle i hæden. Lime by er 10 gaarde, dertil ligger en schow kaldis Lime Vesterschow, deri findis 3 dybe dale, den ene kaldis Kiellingdal, den anden Galtdall, den 3. Kobell. Søgaard, 2½ gaard, ligger i schowen. Limschows by er 3½ gaard, ligger vnder schowen paa vester side. I for:ne Nørup sogn ligger oc en dall wester fra kirchen paa en march, heder Giøding march, kaldis Kongensdall, der i findis mange smaa graffuer <huer> i lengden 3 allen, i bredden

3. Tilføjesen er med samme hånd som beretningen fra Nørup og Randbøl og er rimeligvis foretaget af Henrik Henriksen, der var sognepræst i disse sogne.

2 allen, oc <vid> østerenden paa <alle> for:ne graffuer er en maadelig dyngje jord oc smaa steen, oc sigis af gamle folch der schal vere sched en slactning i fordum tiid.

Randbøll sogn. Annex till Nørup.

Kirchen kaldis Randbøll kirche af kong Ran, som di gamle sigir den fordum at hafue ladit bygge oc schall ligge begrafuit i en høj, som ligger tet op til den nøre siide inde paa kirchegaarden. |234v| Vid kirchen ligger 2 gaarde, <kaldit Randbølby>, oc gaar den store landevej tet op til kirchegaarden. Paa den byes march findis atschillige høje, dog ingen der ved deris nafne. Daldore er en by, som er 4 gaarde, ligger neder i en stor dall med store bierge runt omkring. Bindeballe er 5 gaarde, ligger vnder en schön schow, kaldit effter byen, der paa marchen findis oc nogle høje. Rygbierig er 5 gaarde. Almstoch er 3 gaarde. Wandell er 7 gaarde, der paa marchen findis oc nogle høje, diße 3 byer er hædebyer.

KOLLERUP OG VINDELEV

|227r| Torrild herridt.

Kollerup sogen haffuer 2 herregaarde, som er Brantbieriggaard och Schouffgaard. Och er der nogit schouff til for:ne gaarde, och findis ingen antiqviteter. Haffuer 4 byer ved naffn som epterfølger. Kollerup bye, 3 gaarde, nogit schouff, ingen antiqviteter. Brantbierigby 6 gaarde. Kierchebye, 3 gaarde, ingen schouff, ligger en dal ved kaldis Dybdal. Hyffom, 11 gaarde, ligger i hieden, findis 3 høje, haffuer dog ingen naffn och ingen antiqviteter.

Windeløff sogen, annexe til Kollerup, haffuer 2 byer som ehr: Windeløffbye, 11 gaarde, ingen schouff och ingen antiqviteter, Fleustrupbye, 4 gaarde, nogit schouff och ingen antiqviteter.

Jerlev herred

Fra Jerlev herred foreligger indberetninger om samtlige sogne. Indberetningerne om de fire sogne i herredet er nummereret fortløbende og forsynet med en indledning, der også omfatter Slavs herred, idet de to herreder havde fælles provst. Beretningerne er skrevet med samme hånd, enten af herredsprovsten Søren Poulsen selv eller på hans foranledning. Efter disse fire indberetninger gengives her tillige en beretning om Egtved sogn fra 1625, ligeledes forfattet af provst Søren Poulsen. Denne beretning findes i koncept i Søren Poulsens kopibog (1596–1646) (LA Viborg C 37 D-3), men selve skrivelsen synes ikke bevaret.

[225r] Antegnelse om Jerlo oc Slagß herretter. Huert aff de herretter haffuer allene tuende præster, oc huer aff de præster betiener tuende sogner.

Jerloe herret.

Jerlo herrit liggendis udj Nør Jylland udi Koldinghuus lehn mit imellem Andst herrit fra synden, Slags herrit fra vesten, Tyrrild herrit fra norden, Holmands herrit oc Brusk herrit fra østen. Det indholder fire kirkesogner.

EGTVED OG ØDSTED

1. Egtved sogn.

Wdj Egtved sogn findis ingen stene med runeboogstaffver paa, ey heller merckelig antiquiteter oc slet intet aff nogle der udj kunde spørgis om Dannerliung. Wdj sønder oc øster wed Egtwed by aff tuende smaa søer begyndis en beck, som løbber nedden Egtwed i sønder oc wester til en liden mølle, som kaldis Nybjergmølle oc siden aff flere udsprønge aff sandbacker forøgis oc løber derfra til den store Wingsted mølle, norden [225v] derfra udj Balle sogn, huorfra den siden udj en større aae udløber i øster til Wedelfiør. Sønden Egtwed ligger en stor skow, huor kong. maytt. haffuer sin

dyrstand. Kircken til Egtwed sogn er aff de gamle kaldet S. Peders kircke, nesten nedentil opbyggt aff huggen kamp oc gandske med bly offuertægt. Wdj Egtwed sogn er fire eenstedgaarde: Hielmdrup, Ballesgaard, Amhede oc Norbeck, huilcken gaard siden wfredstid aff tuende er bleffuen een, fordy den ligger udj en mager hede, oc den med nogle andre smaa byer, som wed samme egn ligger, haffuer giort it seerlig sogn kaldet Carberg sogn, som endnu er at see aff steden, som kircken har standen udj en vild hede. Oc fordy det sogn kunde ey holde sin kircke ved magt er nogle gaarde der aff lagt til Egtwed sogn, nogle til Randbøl sogn, som ligger norvest fra Egtwed sogn.

|226r| 2. Ødsted sogn.

Østed sogn er annex til Egtwed sogn, huorfra det ligger udj norøst, der udj findis ingen stene med runebogstaffwer, ey heller antiquiteter, oc intet i det sogn kand spørgis om Dannerliung udj nogen maader. Østen fra kircken paa it eenemercke sigis i gamle tider at haffue boed en kempe, kaldtis Erland Guldsku. Sonden fra Ødsted kircke haffuer værit bygt en liden kircke, kaldtis Yding kircke, huilcken fordj den icke aff sine byer kunde holdis vedlige, er den bleffuen øde, oc en part aff byerne er lagt til bemelte Ødsted sogn, en part aff dennem til Starup sogn, som ligger sudost derfra. Steden til for:ne Yding kircke findis endnu, oc findis der ved den kircke it lidet sted, som berettis icke at graa græß paa aff denne aarsag, som de gamle der siger, at paa det sted udj fordom tider skulle være giffuen en wretferdig low. Østen udj Ødsted sogn er en saare stor skouff, som kaldis Blaakier oc strecker sig wiit hen i sudost til andre byer.

JERLEV OG HØJEN

|226v| 3. Jerlo sogn. 4. Høyne sogn.

Disse tuende sogner ligger østerst udj Jerlo herret, aff huilcke Høyne sogn er hoffuedtsognet. Jerlo sogn er annex. Sognepræsten til dennem, her Peder Madtzøn, haffuer sig resolverit, at hand intet udj dennem naffnværdigt kunde opsørge ey heller noget høre om Dannerliung.

EGTVED

Konceptindberetning fra 1625 i provst Søren Poulsens kopibog.¹

1625. Egtvedt sogn er liggendis vdi Jerlo herret to mile norvest fra Kolding, <to mile sudvest fra Veyle>, oc annexkircken heder Ødsted kircke ved en mil liggendis norost derfra. Vestenfra ligger Vorbaße <i Slaugs herre[t]> to mileveys. Østenfra ligger Starup kircke vdi Brusk herret en milveys. Syndenfra ligger ved <en hal milveys> Jorrup kircke vdi Anst herrit, som er annex til Leersko sogn. Norvestfra ligger Randbyl [*overstreget* sogn] kircke en milveys, som er annexe til Nørrup kircke vdi Tyrril herrit, som ligger en milveys nordenfra Egtvedt kircke. Nedenfor Egtvedt by løber en liden aa <paa sønder side>, som yppis aff moser oc aff en liden søe <ostenfra> imellem Bølling oc Hielmdrup <som heder Wussø> oc aff Hegelskow søe.

Strax synden fra byen liggendis imellom stor (?) skowen oc same [*overstreget* vand] <aa>, løber vester paa til [*overstreget* Bogvad] <Ny>mølle [*overstreget* frem for en liden skow, heder Tang] oc [*overstreget* løber saa i nør til] Nymølle, oc saa forøgis same aa aff kie[lder] oc vdspring aff sandebierge oc løber ned til den store mølle, Vingsted mølle, mit imellem Jerlo herret oc Tyrrild herret <oc siden frem for Harraldskier oc til Veyle i Østerhaff>.

<Synden> Egtvedt by ligger [*overstreget* norden] en stor skow, heder Synderskow, [*overstreget* som pleyer at vere] huor er [*overstreget* en] kongelig majestaets dyrstand [*overstregning*], [*overstreget* kongelig majestatz] oc synden fra same skov ligger Skersøe, store moser oc andre smaa søer, <[*overstreget* en part baade (?) gaard oc kircke]>.

Kircken er aff huggen steen, tagt met bly <oc kaltis S. Peder kircke>. Norost fra byen ligger en <fellis> jegeskow, <som kaldis Jerloho oc deraff kaldis Jerlo herrit>. Nordvestfra ligger Reusgaard [*overstreget* øster ved en skow, oc saa løber <en> skow] i norost til en <stor> by, heder Vorrk, som ligger synder de[n] skow vd met aaen [*overstreget* løbendis til Vingsted mølle, oc de skowe norden Vesterby oc Ødsted, som ligger østen oc vesten Østed kircke], vdi

1. En del af koncepten er vanskelig at læse, da blækket flere steder er meget afbleget, således at ultraviolet lys er nødvendigt. Af samme grund er overstregningerne angivet med en vis usikkerhed.

huilcket sogn ligger Ammetzbyl vesten fra <de> store skowe, <som strecker [sig] til Brusk herret, som heder Blaakier>, disligist Rogsted oc Tudvey <norden>. [*Overstreget* Østen fra Egtvedt ligger Balliggaard oc Hielmdrup synden ved deris skow oc der syndenfra ligger Bølling, som haffuer gode skowe] østen, synden oc vesten fierdingveys. [*Overstreget* Fra Ødsted kircke] <ved en [*overstregning*] hal miil> ligger Balle kircke norden i Tørrild heret, oc Skibbet kircke norost, mens Jerlo kircke lidet østen fra Ødsted kircke. Vesten fra Ødsted kircke bode en kempe paa it enemercke synden Vesterby, som hede Erland Guldsku. <Paa it eneme[rcke]> allernest ved Yding kircke <som nu er øde> er giffuen en wretferdig low oc paa den sted groer aldrig græs.

Elbo herred

Der foreligger indberetninger om samtlige 6 sogne i herredet. Alle indberetningerne samt en indledende oversigt er skrevet af samme person, sandsynligvis provsten. Det ses ikke, hvilken af de tre præster i Elbo herred, der var provst i 1638, men utvivlsomt var det sognepræsten til Taulov og Erritsø, Christen Olufsen, der i al fald i 1649 nævnes som provst.¹

|242r| Eld herritz korte beschriffuelße.

Dette herrit kan haffue naffn aff elde, at det er ett aff de eldste herritter her i landet, huor folck haffuer taget deris sede oc voninge. Det kand oc kaldis Edel herrit aff den edele, gode och beleilige platz derhoß oc vdi findis med skoff och marck oc adskillige slags fiskefang och end mere vdi forgangene thider end nu. Det kand oc kaldis Endle herrit, thi paa den sted i landit begynt fra Ribe ved Vestersøen, langsides ved Holsten termineris oc endis dette herrit. Eld herrit er omfløtt paa alle sider, paa den sønder side med Medelfart sund, och paa den øster kant med Østersøen aff Belt, och paa de andre sider oc omfløt med 2 store søer oc en stor aae. Vdi Eld herrit ere sex kiercke sogner: 1) Tauloe, 2) Erretzøe, 3) Vlderup, 4) Veilby, 5) Bredstrup, 6) Kongsted.

TAULOV

|242v| 1. Tauloe sogen haffuer thilforne verit kaldit Thagellhøie sogen. Haffuer byer 7 och 1 mølle. Nebbel haffuer gorde 6, der iblant er prestens residantz. Børup haffuer gorde 8. Thorup haffuer gorde 4. Odersted haffuer gorde 4. Skerbeck haffuer gorde 11. Studsdal haffuer gorde 1. Gudsøe haffuer gorde 4. Synden fra Gudsøe vdi stranden ere 2 omflot øer, Stor Kiholum och Liden Kiholum. I Thauloe sogen en forneme enlige gord Søeholum. Ved Skerbeck haffuer verit en kielde, kaltis Korskielde, aff nogle

1. Danske Kancelli. Indlæg til registre og tegnelser. 21. juni 1649. RA.

kaltis Helbredskielde. Vdi Børup skoff er en kiempograff omsat med thuende rade stene, saavell som med thuende rade stene tuert offuer. Vnder Børup land er en røff vdi stranden, kaldis Børup sand, søefarende folck vell bekiendt. Paa Børup marck er en vittbegreben dall, kaldis Liungdal, ligger imellom Colding och Medelfart sund.

ERRITSØ

|243r| 2. Erretzøe sogen, der vdi den ene by Erretzøe haffuer gorde 28 och 1 mølle. Noch er der i skoffuen en enlige gord Hønborrig gordt. Hønborrig haffuer verit et slot och befestning thuert offuer for Hensegavell i Fyn, bleff ruineret vdi Skipper Clementz och hans medfølgers anlob her vdi landit. Findis paa Erretzøe marck en megit stor sten oplagt paa 3 andre stene, saa en kand side dervnder. Derhoß er en stor høie, kaldis Landhøie, er trind offuenpaa och synis der skal verit en kielde derpaa i gamble dage. Østen fra Erretzøe ved stranden paa en odde er en lystig sted, kaldis Liung, er saa vitt begreben at en fergemand, som der paa-boer, haffuer der en tofft at pløye och saae paa. Noch vdi Erretzøe sogen thuert offuer for Medelfart ere 3 fergehuße, kaldis Snobhøie.

ULLERUP

|243v| 3. Wlderup sogen haffuer 5 byer. Vlderup haffuer 11 gorde. Hyffby haffuer 14 gorde. Handerup haffuer gorde 9. Stosterup haffuer gorde 4. Igom haffuer gorde 9 och 1 mølle. Prestens residentz en enlige gordt, Pugdal. Nb. Østen ved Vlderup kiercke findis en vandsprøng, som var i gamble dage megit naffnkundig och med et kieldeverck aff thre indfattit, kaltis Sancte Falquords kielde. Oc aff gamble folckis beretning skal paa same sted verit sked store miraculer paa siuge folck, som søgte thill same vand. Oc findis paa stedit endnu skabelon aff kielden. En naffnkundige revel, skibsfolck vell bekiend er yderst ved Vlderup land, kaldis Biersø odde.

VEJLBY

|244r| 4. Veilby sogen haffuer 5 byer. Veilby haffuer gorde 7. Thued haffuer gorde 3. Gade haffuer gorde 3. Igeskoff haffuer

gorde 9. Threlde haffuer gorde 11 och 4 halffue gorde. Sonden fra Veilby kiercke ved en by, kaldis Gade, findis 4 store stene ført samen, de 3 vnder och 1 offuenpaa. Der sigis aff de gamble, at sognefolckit skulde dere paa nogle viße dage och thider forsamblis och holde deris gudstieniste och offer. Vdi Veilby sognen paa den yderste och øster ende aff dette herrit er en naffnkundige odde, søfarende folck vell bekiendt, kaldis Korsøer Odde. Hoß same sted er en stor och naffnkundige skoff kong. majest. vildbane, kaldis Threldneiß. Vdi hauffvet der omkring findis mange aalegorde och anden fiskefang.

BREDSTRUP

|244v| 5. Bredstrup sognen haffuer byer 2. Bredstrup haffuer gorde 10, deriblant prestens risidentz. Stalderup haffuer gorde 4. Der i sognet er en forneme enlige gord Østed, megit beleilig med skoff och marck och fiskevand. Paa Bredstrup marck er en høie, kaldis Løghøie. Oc et stort berig ved Bredstrup spong kaldis Høneberig.

KONGSTED

6. Kongsted sognen haffuer 2 byer. Kongsted haffuer 9 gorde. Torp haffuer 3 gorde. Paa den vester side neden for Kongsted er en stor aae, kaldis Kongsted huand.

Holmans herred

Provsten Bernt Berntsen Falenkamp har udover en indledende oversigt og beskrivelserne af sine egne sogne, Pjedsted og Gårdslev, også ganske kort omtalt Vinding sogn. Dette sogn var ifølge åbent brev af 29. oktober 1607 tillagt rektoren i Vejle. Niels Skolemester, der i 1638 sad inde med dette embede, har åbenbart ikke indsendt beretning. I øvrigt findes beretninger vedrørende samtlige sogne i herredet.

[240v] Holmands herridt.

Hæderlig och høyetærede mand, doctor Johan Borchordtzøn, superintendenss offuer Riber stigt, min kiere biscop, dette breff tilhende.

[238r] Salutem in filio Dei, *domino* nostro Jesu Christo.¹ Venerandissime domine episcopo,² eders skriffuelser om skatten och description paa Holmantz herret daterit Ripis 1 july er mig først tilhende kommet then 30 july, huorfor ieg nu tilskicker eder [*overstreget* nu] samme description ephtersom presterne her i herrett mig dett tilskreffuet haffuer.

Wdj Holmandtz herret er sex sogner: Piedsted, Gaarssløff, Gawersslund, Smedstrup, Skierup och Winding.

PJEDSTED, GÅRDSLEV OG VINDING

Pjedsted sogn er ickon en bye och er ingen enstedtzgaarde i den. En aae kommer westen ned fra tho møller, som skiller Holmandtz herret och Brusck herrett fra hinanden och løbber sønden omkring woriss march och øster wd i en anden aae, som kommer øster fra och løbber wd wnder Bredstrup spong och skiller Holmandtz herret fra Endle herret och paa siste løbber wd weed Nebbe i en fior, kaldiss Ranssfior och saa wd i haffuet.

Skoffuene till Piedsted ere ickon smaa och inthet naffnkundigt i

1. O: Hilsen med Guds søn, vor herre Jesus Christus.

2. O: Højærværdige hr. biskop.

dem. Høje er tre paa woriss sonder marck, men inthet mand wed at tale om dem. Wed Bredstrup spong haffuer werett en meget stoer witbegreben høye, rund omkring, sat nedentill med store kampestenene, som endnu staar. Men jorden aff samme høy er moxen bortført att fylde paa broerne med, men de store stene mit paa samme høy ligger endnu, |238v| och syniss som der haffuer wæret en gang øster ind i samme høye, men inthett naffnkundigt mand hører om samme høye.

Wden for præstegaarden ligger tho høye, som kaldiss Skadisshøye, paa huilcke i formaal dage vdi den præstess her Niels Matzens tid, som anno 1442 haffuer wæret præst her i Piedsted, er seet en dantz, som præsten sielff haffuer holdet paa en hest och seet paa. De der dantzet haffuer drucket hannem till med itt horn fuld, hand haffuer taget dett aff dem men heldet aff huad i waar och hastelig redet ind i præstegaarden med hornet. Men som hand en julleaffthen waar gangen i bad, er en kommen indgangen och gaaett i lildstuen, som hornet waar, taget dett, och gaaet vd igien och sagdt, her tager Skade sitt horn igien, och <inthet> mere mand wed att sige om disse høye. Der ere ocsaa fire andre høye paa woriss østre marck med store stene paa, som vden tuiffuell haffuer wæret begraffuelsers høye, men der ere ingen bogstaffue paa stenene, ey heller wed mand nogen beskeen om dem. Andet inthet er her i dette sogn, huercken rune-bogstaffuer eller andet.

Wdj Gaarssløff sogn er tre byer, Ranss, Gaarssløff och Mørckholt och en enstedgaard Nebbe. Till Ranss er en skouff men inthet naffnkundigt i den. Ey heller i Nebbe skouff, wden om disse skoffue løbber Ranss fior vd i haffuet wed nogle bierge, som kaldiss de huide bierge, som aff det huide saand haffuer deriss naffn, och norden omkring Mørckholtz skouff |239r| och Gaarssløff skouff løbber fioren ind aff haffuett op till Weille. I disse skoffue er heller inthett naffnkundigt att skriffue om. Dannerlunge wed wy inthett aff att sige.

Wdj Winding sogn er heller inthett att skriffue om, andett end nogle stene ligger paa marcken mellom Weille och Winding bye, kaldiss Kempestenene, men inthett wist om dem. Huiss i Gawersslund, Smedstrup och Skierup sogner er tenckwerdig tilskicker ieg eders werdighed præsterniss egne opskriffuelser. Dette wilde ieg saa korttelig lade min kiere biscop wide, bedendiss I icke fortencker mig, men fremdelis wære och bliffue min gunstige fautor och pro-

motor. Ønskendiss her hoss ederss werdighed languarendiss karskhed och sundhed och att den almectige Gud will beuare eder med ederss elskelige hustru och børn lenge och well fra alt eder skadeligt kand wære paa liffs och siælss wegne.

Datum Piedsted then 10 augusti 1639. Eders werdigheds ydmyge och willige thiener.

Berntt Falenkamp, præst i Piedsted, m. ppria.

GAUERSLUND

[240r] Antegnelße aff Gaffuerslund sogn i Holmandtz herritt paa byer, enstedgaarde, skoffue, strømme, høye, dale etc. effter kong. may. befalning.

Kirken kaldis Gaffuerslund kircke liggendis mitt i herredett och sognen, i huilcken findis ingen synderlige antiqviteter. I samme sogn ere 7 byer och en enstedgaard, som kaldis Gaffuerslund, Breining, Selderup, Huilsbiere, Andkier, Børkop, Brønsted och gaarden Skickballe. Thill Gaffuerslund er en skoff, som begynder ved nest hosliggende sogn, som kaldis Gaarsløff, och strecker sig med den nørre sijde vd med den riveer, som gaar aff haffuett op till Vedell. Paa samme Gaffuerslund marck er en dall, kaldis Korsdall, och ved enden paa den en pladtz omstenett med store steen och kaldis Gawlsgraff, huor der sigis att haffue veritt begraffuitt i forðum tijd en heltt ved naffn Gawll, effter huilcken sognit [240v] skall være kaldett icke Gaffuerslund, men Gawlslund sogn. Hos samme sted er en vandspring, som løbber i en aae der strax hos, kaldis Børkopaae. Thill Breining er och en skoff ved for:ne riveer nest Gaffuerslund skoff. I samme skow findis en stor høy, omkring huilcken haffuer veritt gryfftt och vold, som dett siunis, och strax neden for i skoven er en smuck grøn runddall, som kaldis Faurdall. Dett sigis att Rannild did skulle hafft sin tilfluct. I denne skow ved strandsiden er en mølle, kaldis Breining mølle, till huilcken løbber en liden strøm imellom tuende bierge och gjør skiell imellom Breining och Selderup marck. Dernest er Selderup, Huilsbiere och Andkier skoffue, som alle effter hinanden nør ved strecker sig op mod Vedell ved strandsiden. I samme skoffue ere mange store bierge och dale, dog intett naffnkundigtt. Synden for Huilsbiere och Andkier er [241r] och en skoff, kaldis Bierkrog, i huilcken ligger herridtz-

tingett. Neden omkring skoffuen er en aae, som lobber ned imellom Gaffuerslund och Borkop marck. Ved samme aae ere thu moller strax effter hinanden, kaldis Borkop och Bronsted mølle. Thill Borkop er och skow østen och synden fra byen ellers slett marck. Nest østen och synden for Borkop er Bronsted, som och haffuer sin skow øster och synder paa mod Rans i Gaarsleff sogn, paa den marck er ey heller synderligtt vden nogle store stene, kaldis Kempstene, med nogle huler vdi dog vden bogstaffue. Ellers ere ingen antiqviteter i dett sogn, som er værd att antegne.

Mogens Jenßon,³ prest der sammestedtzt, med egen haand.

SMIDSTRUP OG SKÆRUP

[lost ark] En rictig description paa det, som her er i Smidstrup sogn att acte.

1) Smidstrup kiercke oc by. 2) Horsterup by. 3) en enstedgaard Runßhaffue. 4) Fredtzkierby, paa den bymarck findis en stor stien, paa huilcken 20 heste kand staa med dj tho frammer fødder. 5) Stor Velling by. 6) Lilld Velling by, til diße tho byer findis en stor skoff, kaldis Blaakier.

Annex kaldis Skierup sogn.

1) Skierup kiercke oc by, paa den bymarck findis en kiellde, som kalldis den hellige kiellde paa Kappelagger, huilcken haffuer wærit megit i act i gammell dage. 2) Svinholldt by.

Nielß Lauritzen Riber, egen haandt.

3. Ifølge præsteskattemandtallene 1638 og 1639 var Jens Buck sognepræst i Gaverslund. Mogens Jensen må da have været kapellan. I 1646 nævnes i præsteskattemandtallet Mogens Jensen som sognepræst i Gaverslund.

Brusk herred

Herredsprovsten Anker Sørensen har udarbejdet en samlet beskrivelse af Brusk herred på grundlag af indsendte beretninger fra sognepræsterne, hertil har han knyttet en beskrivelse af herredets afgrænsning og en beretning om Kolding købstad, hvor han selv residerede. Det fremgår af herredsbeskrivelsen, at der er indkommet beretninger fra alle præster i herredet, selv om enkelte blot meddelede, at der intet navnkundigt findes i deres sogne.

|23r| Ihs.¹ Naffnværdigt om Bruskherritt liggendis udi Koldinghuuß læen, forrist udj Nørjuthland udj Almind syssel.

Bruskherrit (id *quod*² Brouherrit, fordi det paa alle sine sider haffuer en liden beck oc aae, som gemenlig gaae broe offuer, vier sig imod synden skildis det fra Holsten met [*rettet fra* vedt] Koldingbroe, imod vesten schildis det fra Anstherrit met Hylchebroe, imod norden schildis det fra Jerlov herritt met Nebelbroe och Ogarbroe, *item* fra Holmandsherritt met Follerupbro, oc imod ødsten fra Eldherrit met Gudsøebro) haffuer 10 kirckesogner, Kolding bye metberegnet, huilcke sogner best kand actis, som de ligger fra Kolding bye.

KOLDING

Kolding ligger forrist udj Nørjuthland imod Holsten, fire mile fra Haderbleff, gjør itt stort kirckesogn, slottens kirche och hospitalens wberegnet. Vdj Kolding bye, som dog er gammel oc aff Ptolomæo ihukkommet, findis ingen gamle monumenta ey heller runeboogstaffuer. Vdj byen paa et høyett trint sted er bygt ett forneme slott och kongelig huuß, haffuer vand omkring sig løbbendis aff en stor søe, der huoß ligger. [Same] slott, som det nu befindis, er paa den sønder oc øster side opbyggt aff høllofflig ihukommelse Christiano III, men pa den norde och vester side effter en stor jldbrand, som det kongelig huuß paakom *anno* 1596, er siden forbyggt aff vor naadig herre och konning Christiano IV. Til det slott led-

1. Græsk forkortelse for Jesus (egl. *IHS*).

2. O: hvilket betyder.

sagis fersk vand paa begge byens sider. Vesten fra Kolding bye udj Harte schow, moxen en fierding miell vex fra slottett pa et høitt bierg er ett herligt vandsprøng, som ved render [*overstreget* led] gar til slottens øffuerste post. Synden Kolding nesten lige langt fra føris vand ved render til slottens nederste nederste gaard.

Kolding bye ligger sare siitt imellom bierge och schowe pa alle sider. Byens aae begyndis udj norvedst aff mange smae aaer och søer, som gjør schielßmis imellom Bruskherritt och nestliggende herritter, |236 v| blant huilcke Hylcke [*overstreget* och] eller Truxaa, som adschiller Bruskherritt och Andtzherritt och gaar støet imellom Harte sogn oc Lerschow sogn, er den fornemste, som siden udløbber i Kolding fiuwr, huoraff udseilis i Østersøen. Borgernis største næring udj Kolding er ved schibsfart udj Østersøen och [*overstreget* eller] gemenlig er plejet smae skibbe eller schuder synden for byen at byggis. Byens største herlighed er met engjord och tofftejord pa begge sider, som byens indvoner, der sig det tilkiøber kand haffue for frit eingdom, mens de pa stedet vil boe och bygge. Byens kircke er gammel pa sin bygning och effter menighedens tiltagelse behøffuer forøgellse. Byes hospital er funderit aff høyelofflig ihukommelse dronning Dorthæa, som haffde Koldinghuuß til sin liffgeding, men met tilleg forbedret aff høilofflig ihukommelse konning Friderico II sa derudj kand underholdis ved en 24 almiß howeder. Byens scholehuuß er och opbygt aff høilofflig ihukommels dronning Dorthæa och beschichet met sine classibus til en scholemester oc trende hører, byens och anden vngdom at informere, siden forbedret met løn och underholding aff vor naadigste herre och konning Christiano IV.

ELTANG OG VILSTRUP

Nest Kolding bye udj nærøest ligger Eltang sogn, ett herlig stort sogn, men effter sognepresten h. Niels Bøgwads relation findis derudj ingen naffnværdige antiquiteter. Men udj dets sogn annex, som kaldis Wilstrup sogn och ligger lidet norden derfra, findis en stor sten met runebogstaffue paa, formenis aff kong Harald att være opreist til nogen mercheligheds ihukommelse, som derpa schuld

findis antegnet.³ Huoß samme sten findis en springkilde, huilchen sigis i fordumb dage at haffue været i stor heffd och affhold och endnu aff gamle derudi egnen kaldis Kongernis kilde, aff denne arsaag (som siges) at dansche konger, som til riget schulle udvellis, schulle pa den sted presentere oc aff den kildis vand afftoes. Strax ved samme kilde ligger en stor endstedgard, kaldis Landerupgard, til huilchen (sigis) kongerne offte at haffue giedsted och haffue ladet |237r| til sig hente aff for:ne kildis vand. Den kildis vand befindis att haffue den natur, at endog det løbber klart och herligt i stride strømme fra kilden vinter och sommer och aldrig fortorris, vil qvæget dog iche driche aff becken, och strømmen, som fra samme kilde løber, ihuor tørstigt det være kand. Ved for:ne Landerupgaard findis och en anden liden sten met runeboogstaffue paa.⁴

HERSLEV OG VIUF

Nest Eltang och Vilstrup sogner udi norden och [*overstreget* vedsten] ødsten ligger Herslef sogn, huiß annex er Wiiff, som i westen ligger derfra. Udj begge de sogner, efter sogneprestens h. Jens Jensens relation, findis ingen runeboogstaffuer ey heller andett mercheligt eller naffnværdigt. *Item* findis ingenn naffnkundige bierge, dale, søer eller vandspring. En sare tyck och lang schov findis udj Wiiff sogn, strechendis sig moxen en miil vexs. En temmelig stor aae findis och udj Herbleff sogn, som er herritschiell imellom Bruskherritt och Holmandsherritt.

ALMIND

Nest Wiiff imod synden ligger Almind sogn, som er annexerit til Kolding kircke fra huilchen den ligger den ved en stor mild. Aff det sogen me[nis Alm]ind syssel at haffue sit naffn. Nogle mener det naffn at bemercke allemend, nogle adelsmend. Efter præstens h. Jens Hundewads designation findis der tuert offuer fra kirchen udi en schow et smuct bierg, kaldis Kongensholm, huorpaa

3. Jvf. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, spalte 60–61, hvoraf det fremgår, at navnet Harald var nævnt på den nu delvis ødelagte runesten, der af Worm benævntes Landerupense I.

4. Stenen kendes ikke mere, jvf. iøvrigt sst.

menis i fordumb tid at haffue standet ett slott. Den gamle vej dertil siunis endnu at være kiendt. Synden fra Aldmend huos vejen er en stor steen, kaldis Wagssteen, huor vact i fordumb tid for slottett haffuer uden tuil standen. Neden for bierget løber en liden revier ud til en stor søe, kaldis Dons søe, huor findis en holm, kaldis Lendisholm, huor her Lende sigis at haffue holdt huuß. Fra holmen till det synder land haffuer værít en broe, huiß pele endnu er kiendt, och grundvollen, huorpa huset paa holmen haffuer standen, endnu findis.

ØSTER STARUP OG VESTER NEBEL

[237v] Vdi norwest fra Almind och Wiff sogner ligger Starup sogn, itt stort sogn met sin annex Nebel udj sudvedst derfra, om huilcke <sogner> presten h. Albret Jacobßen⁵ ber vidnißbyrd, at der er intet att schriffue om.

HARTE OG NØRRE BRAMDRUP

Derfra udj synden, men nest uden Kolding udj westen oc norden ligge Harte sogn met sin annex Bramdrup sogn, huorudi effter prestens h. Niels Simonßens antegnelse findis ingen rune bogstauer eller andre antiqviteter. Udi Harte sogn findis tuende store søer, kaldis Harte søe och Stalderup søe. Vandsprønget aff Harte schov er tilforn ommeldt at ledsagis ved render paa Koldinghueß. Til Bramdrup bye, som met sine 13 garde giør et kirchesogn, ligger en schow, temmelig stoer, udstrecher sig mod stranden som opløbber til Kolding ved en halff miellvegs.

Videre om Bruscherrett att schriffue som till historien kand være tienlig haffuer jeg iche forfarett, ey heller vider udj nogen maader mig tilkiende giffuett aff herretzspræsterne, huilchett jeg underschreffne bekiender.

Ancker Sørenßen, eg. hnd.

5. I et missive (Jyske tegnelser) af 15. juli 1633 benævnes sognepræsten Albrit Jacobsen Wilstrup.

Vester Horne herred

Der foreligger indberetninger om samtlige landsogne i herredet. Varde købstad er beskrevet af sognepræsten ved Sankt Jacobs kirke, magister Jørgen Pallesen Jerne, der tillige var herredsprovst. Derimod mangler indberetning fra sognepræsten ved Sankt Nicolai, Anders Andersen. Indberetningerne fra Henne, Lydum og Lønne synes skrevet med samme hånd. Flere henvisninger o. l. er skrevet med en hånd, der kan minde herom, hvilket tyder på, at en vis redaktion af beretningerne har fundet sted, sandsynligvis på provstens foranledning.

VARDE

|1r| Civitatis Vardensis designatio nec non antiqvitatum oppidi eiusdem investigatio.¹

Waare by olim² Varwiig, hoffueden for Varsybell, huor aff syßelen haffuer sitt naffnn, ehr en aff de eldste byer her i Jutland, kaldet Vaare, formedelst der holtis varetegt och landtwern imod feindtlich intent oc indfald, kaldet Vaarwiig, formedelst Vaardaae, qvi amnis, in sinus qvosdam anfractuosos sese diffundendo impositi nominis procul dubio causa extitit.³

Bemelte aae haffuer sin veeld oc vdspryng aff Lilleballe skow otte miile øster fra byen, och løber den wd i den vestre hau, saa at de varder haffuer ved den aff den vester siø deris indseiling med smaa skiibe oc skuder paa en høy vand fast indtill byen. Ellers ehr byens hauffn och indseiling tu smaa miile fra byen, neden for en landtzby Hierting och kaldeß Graadyb, Batavis *vero* Grawdiep.⁴ Prope Vardam arx erat olim regia, Vaarhuuß, fossis et aggeribus munita et obvallata, priori ævo vastata atque excisa, ut vix hodie vestigia ejus in vallis extent.⁵ Om denne kongehuuß haffuer jeg

1. O: Optegnelse om byen Varde samt en undersøgelse af samme bys fortidsminder.
2. O: forhen.
3. O: hvilken å utvivlsomt er blevet årsag til det tillagte navn ved at brede sig i nogle slyngede bugter.
4. O: men hos hollænderne Grawdiep.
5. O: Tætved Varde var der fordem en kongeborg, Vaarhuss, befæstet med grave og volde og forskanset, i en tidligere tid ødelagt og nedskredet, så at dens spor idag næppe er tilbage i voldene.

wdj en fornemme borgeris bog her wdj byen fundet optegnet, at den wdj en bønderoplob anno 1439, den 2. aprilis schulde bleffuen brendt och ødelagt. Vaarde by haffuer tuende kiercker oc 2 sogner. Den forste S. Jacobi, den anden S. Nicolai. |1v| Om bemelte S. Jacobi kierche findeß i forschreffne borgers bog, at den anno 1439 den 29. majj <er ødelagt>, muligt inden samme tumult och oplob haffuer faaet ende, de qvo superius.⁶ Ellers findes der it distichon paa pergement i kierchen ved prædickstoelen wdj en ramme opslagen, liudendis:

M. D. cum numeras simul eL coniungis Iota,
 Flamma crudeli combusta hæc fabrica templi,
 Ipsa die sanctorum Nerei Achillei.⁷

Süiden den tiid haffuer bemelte S. Jacobi kierche werit heel ond at holde ved magt. Och waar at ynsche den ved kongelig munitentz motte hielpes noget thil bygning. Thil S. Jacobi hører effterschreffne landtzbyer och gaarde. Suudoest fra byen offuer broen, Gielderup. Østen fra byen en herrgaard, Lunderup. Derhoeß en gaard kaldet Rosenggaard. Derfra noget thil noord en gaard, Friisuadt. Derfra thil nordt bedre en gaard, Blaxmarch. Derfra till nordt bedre een by, Ortenn. Norduest fra byen, Iißbjerg mølle oc Mølgaard.

Thill S. Nicolai ere liggendiß. Enn lanndtzbye som kaldeß Meils. En gaard lidet derfra, Friisvadt.

Extra urbem sacellvm fuit olim, cuius etiamnum visuntur rudera, locus ante repurgatam religionem intempesta etiam nocte cultus gratia frequentatus; illorum hodie inserviens humationi, quos ob justas causas honestiore sepulturæ loco haut qvaqvam dignantur Vardenses.⁸

6. O: hvorom ovenfor.

7. O: Når du tæller tusind femhundrede, samtidig tilføjer halvtreds og én,

Blev denne kirkebygning brændt med grusom flamme
 På selve helgenerne Nereus og Achilleus' dag.

Pergamentet med det nævnte distikon synes ikke bevaret. Nereus og Achilleus' dag er den 12. maj, jvf. også Carl Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie, 1942, s. 19.

8. O: Uden for byen var der fordem et kapel, hvis levninger endnu ses, et sted, som for religionens renelse blev talrigt besøgt for kultens skyld, endog i nattemørke; idag tjener den til jordfæstelse af dem, som Vardeboerne af lovlige grunde ingenlunde finder værdige til et hæderligere begravelsessted.

[2r] Bierge her wdi byen en kaldet Annæbjerg. Nordtwest fra byen en stor, Iisbjerg. Ruunebogstauer her wdi byen ingen. Ager Vardensis, sicut vniversus fere fundus Cimbricus, ferax est frumenti candidissimi, adeo ut panis ex eo coctus ac confectus certet cum triticeo. Amnis Vardensis subministrat pisces, salmonem cum trocta, angvillas, alburnum, lucium, rarissime sturionem. Nemorosus non est, sed olim erat hic tractus præsertim meridionalis; specus *nempe* subterraneos, qvos aperuisse et pro suffugio eo seculo vsos credimus latrones in viatores transeuntes incurrentes hodie etiamnum spectamus. Cui nostræ assertioni fidem etiam faciunt fossores nostri, qui dum cespites bituminosos effodiunt, plurimas arborum radices, <una> offendunt. Ex qvibus et nos nova germina subinde pullulantia coram cernimus.⁹

Øster fra Vaarde ligger Øster herrid. Wester fra Varde ligger Vester herredt. Nør fra Varde ligger Nør herridt. Synder fra byen offuer broen ligger Skadtz herrit, huilcken respectu situs et aspectus ad vrbem¹⁰ bequemmelingen motte kaldes Synder herridt. Tantum de civitate.¹¹

Georgius Palæmon Jernæus. *Ecclesiastes Vardensis, manu sua.*¹²

[2v] Her følger nu sognerne wdj Vester herridt.

JANDERUP OG BILLUM

[3r] Antegnelse paa huis høye, dale saavel kircker, byer oc eenistegaarde, som findis i Jandrup oc Billom sogner i Vester herridt.

9. O: Varde mark er, ligesom næsten al jysk jord, frugtbar på det hvideste brødkorn, så at det brød, som bages og tilberedes deraf, kappes med hvede. Varde å yder fisk, lax tilligemed orred, ål, hvillinger, gedde, meget sjældent stør. Den er ikke skovklædt, men denne egn var det tidligere, navnlig den sydlige; thi vi ser endnu idag underjordiske huler, som vi tror, at røvere på den tid har udgravet og brugt som tilflugt, idet de overfaldt forbipasserende vejfarende. Denne vor påstand bestyrker også vore (tørve)gravere, som ved udgravning af jordtørv samtidig støder på talrige trærødder. Af disse ser vi undertiden på stedet nye skud spire frem.

10. O: i henseende til beliggenhed og retning mod byen.

11. O: Såvidt om byen.

12. O: Jørgen Pallesen Jerne. Præst i Varde, med egen hånd.

Jandrup sogn.

Jandrup kircke ligger allersønderst i sognet nederlig paa it slet platz, huorfra oc thil aen, som mand segler op thil Varde, er icke lengre end, som mand tu gange kand kaste met en steen. Vesten kircken ligger Jandrup by. En halff mil fra kircken thil nordvest i heden ligger en eenistegaard, Jegom, thil huilcken den store sø, som kaldis Fiilbsø, paa den søndre side alluerer. Samme gaard haffuer lidet til norden fra sig 2 høye. En fierdingvegß fra denne gaard thil norden ligger en anden eenistegaard, Vige, som haffuer for:ne Fiilbsø tet ved sig paa den nørre plaga. Sønden fra denne eenistegaard i heden ligger 3 høye, som mand kalder Marckeshøye. Fra for:ne eenistegaard thil sønden ligger en liden by, Kerup, nederlig i en dal. Noget fra kircken fast thil nordost ligger præstegaarden. Lidet derfra thil norden en enistegaard, Bandsbjerg, endnu thil norden en eenistegaard, Strudvad, nederlig i en dal, som haffuer offuen sig thill nordvest 6 sma høye, kaldis Gullumhøye. Fra Strudvad thil nordnordost endnu en eenistegaard, Nørhebo, som norden sig haffuer en stor høy, kaldis Stiffbhøy. Fra for:ne gaard thil sønden ligger 2 eenistegaarde, kaldis Sønderhebo. Derfra oc thil østen en by, Hillersleff, som neden sig thil østen haffuer en liden beck, huilcken haffuer sin vdsprung langt thil nordost. Nordnordost fra denne by aff samme beck løber en mølle, kaldis Grydevad mølle. Saa vit om Jandrup sogn.

|4r| Billom sogn.

Billom kircke ligger paa it høyt bierg, som haffuer fra sig lidet til nordnordost. Billom by nederlig i en dal. Fra denne by thil sønden en eenistegaard, Billomgaard. Endnu lidet thil sønden en eenistegaard, Burgaard. Fremibedre lidet thil sønden en by, Tarp. Fra denne by lidet thil vester en by, Kielst, som tu steenßkast fra sig thil sønden haffuer fiorden, som kommer aff haffuit. Noget thil øster paa denne byes marck en høy, Ringhøy. Vesten samme by en stor bierg, Hyggebjerg, som nordvest fra sig haffuer en eenistegaard, Kier. Fra denne gaard thil nordnordost nedre i heden en fierdingvegß, endnu en enistegaard Hannevang. Hidindthil Billom sogn.

Skoffue findis i for:ne sogner ingen. Runebogstaffuer aldelis ingen. Billeder, som kand commenderis aff nogen antiquitet quo ad historiam patriam,¹³ ingen, Danerliung icke heller.

Hans Pedersøn. Ecclesiastes i for:ne sogner. E. hand.

LUNDE OG OVTRUP

[11 v] Designatio parochiarum Lunde oc Outrup.¹⁴

*Navne og øvrige angivelser på sognekortet over Lunde.*¹⁵

En beck som løber vden for disse byer oc gaarde, som Liudom mølle i Liudom sogen løbber aff. En bye, Lunde. En bye, Kastkier. En bye, Tarp. Tho gaarde, Høllet. En enlig gaard, Langsig. En bye, Skedßbill. En enlig gaard, Dybuadzgaard. En herregaard, Frøstrup. En enlig gaard, Husted. Præstgaarden oc en liden bye derhoß. En bye, Lundagger. Lunde kircke i Vester herrett dediceret S. Stephano. Nogen høye. Nullæ antiquitates,¹⁶ men der sigis om de tuende kiempere, Grosuend oc Tule Vogensøn, som skulle vere begraffuit der, som *magister* Anders Veiles vise derom formelder.¹⁷

*Navne og øvrige angivelser på kortet over Ovtrup.*¹⁸

[12 r] En bye, Derup. En bye, Torbill. Vester herritz ting. Nogen høye. En bye, Allersleff. Tre enlig gaarde: 1) Løfftgaard, 2) Gadgaard, 3) Refsgaard. En bye, Debill. En enlig gaard, Bael. En enlig gaard, Beckhus. En bye, Vibtarpt. En enlig gaard, Heltofft. En bye, Rottarp. En bye, Skyhede. En enlig gaard, Gammelgaard. En bye, Søegaard, som haffuer sin naffn deraff, at en odde aff den store Filsøy, som ligger vdi Hennø sogen, løbber op til samme bye.

13. O: som (hører) til fædrelandets historie.

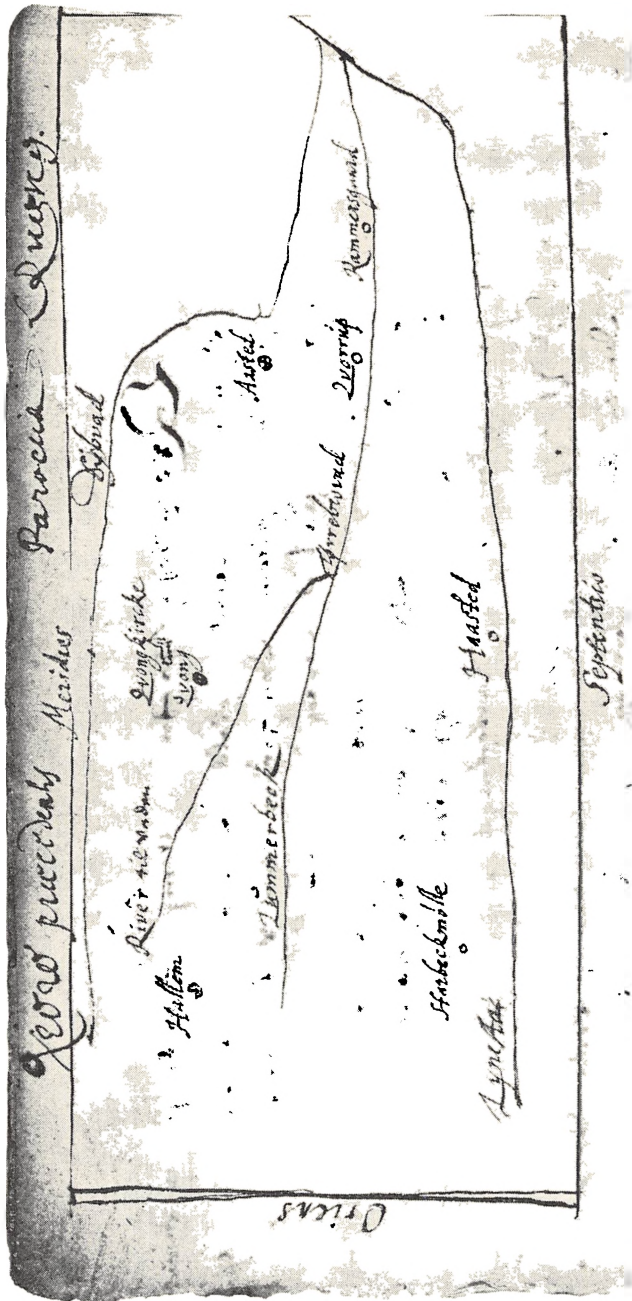
14. O: Optegnelse om sognene Lunde og Outrup.

15. Gengivelsen af kortet er noget formindsket (74 %).

16. O: Ingen antikviteter.

17. Folkevisen om Svend Grå og Thule Vognsøn er trykt i Anders Sorensen Vedel: *It Hundrede vduaalde Danske Viser*, 1. udg. 1591 (flere optryk sidenhen), jvf. desuden Sv. Grundtvig: *Danmarks gamle Folkeviser III*, 1858–63, s. 313 ff. I indberetningen fra Bevtoft og Tislund stedfæster præsten folkevisens begivenheder til Tislund sogn (s. 284).

18. Gengivelsen af kortet er noget formindsket (74 %).

Kort over Kvong sogn.

En beck løbbendis omkring kircken ind i Filsøe. Outrup kircke dediceret S. Bartholomæo. En liden bye liggendis ved kircken ved naffn Outrup bye.

At dette er en sand designation paa Lunde och Outrup sogn vinder ieg met min egen haand vnderschreffuitt. Datum Lunde præstgaard, den 16. janvarij anno 1639.

Christen Høst, Egen haandt.

KVONG

|10r| Qvong sogn.

Qvong sogn haffuer alleniste trende smaa byer, den ene hos kircken, kaldis Qvong, den anden lidet øster fra er Hallom, den tredie lidet vestnorvest fra kiercken er Aasted. Der foruden haffuer hun oc nogle enlige gaarde, nemlig Kammersgaard nordvest fra Aasted, tu gaarde kaldit Qvorrup, norden fra Aasted, en gaard norden fra Qvong, kaldis Haasted, liggendis ved Lyneaa, oc strax øster derfra Starbeckmølle. Vandstrømme er her ingen vden tuende becke, den ene lidet synden fra kircken, kaldis Dybvad, begyndis synden fra Hallom vdi engene. Den anden norden fra Qvong, kaldis Tørrebrovad, som haffuer sin vdspryng aff Lummerbeckmose norden fra Hallom. Høye findis her vel mange, aff huilcke endocsaa en part aff de største ere naffngiffne, saa som Humlehøy, Stanghøy, Oxehøy, Øbhøy oc Reffuehøy, om huilcke dog intet merckeligt kand findis. Runebogstaffue findis her ingen, ey heller andit qvod facit ad ornamdam et locupletandam historiam patriam.¹⁹

Georgius Christiani W., m. ppia.²⁰

|10v| Choro præcedentis paroeciæ Quong.²¹

Sognekortets navne og øvrige betegnelser: ²²

Hallom. Rivér til vaden. Lummerbeck. Starbeckmølle. Lyneaae.

19. O: som medvirker til at smykke og berige fædrelandets historie.

20. I præsteskattemandtallet fra 1638 benævnes sognepræsten Jørgen Smid.

21. O: Egnen ved det forannævnte sogn Quong.

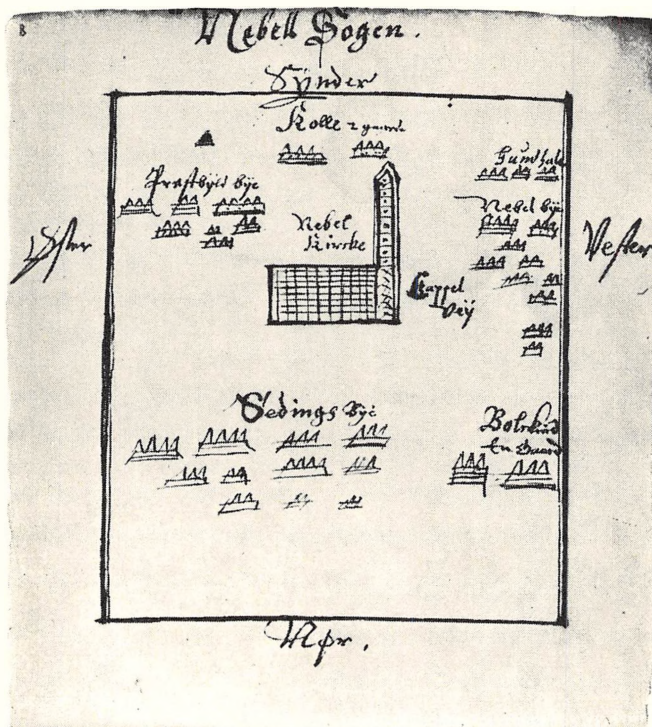
Det første bogstav i »Choro« er egl. det græske bogstav X (khi); her gengivet som C.

22. Kortet er noget formindsket. Syd (meridies) vender opad.

Qvong kircke. Qvong. Tørrebrovad. Haasted. Dybvad. Aasted.
Qvorup. Kammersgaard.

NØRRE NEBEL

[8r] Nebell sogn.

Kort over Nebell sogn.

Sognekortets navne og øvrige betegnelser:²³

Prestbyld bye. Kolle, 2 gaarde. Nebel kircke. Sedingh bye. Cappel-
vey. Hundhale. Nebel bye. Bolckierd, en gaard.

23. Kortet er gengivet i halv størrelse.

LYDUM

|9r| Lyddvm sogn.

Kiercken ligger mit i sognen. Hoß kiercken ligger Lyddumgaard, nobilis sedes.²⁴ Strax hoß Lyddumgaardt ligger Lyddommølle, och igiennem Lyddumgaardt løber Lyddomaae. I denne sogn ehre 3de byer. 1) Rerup, som ligger sudwest paa den enne side fra aen. 2) Lyddummølle, som ligger vesten paa den anden side fra aen. 3) Lyddum hede, som ligger strax norden fra. Tuende enistegaarde: 1) stoer gaardt, Friißgaardt, 2) en liden Friißgaardt. Tuende boelle: 1) Lyckegaardt, 2) Kobberbyll, som haffuer sit naffn aff it stoer bierg ved naffn Kobberbiery. Høye: it stor kaldet Bierremandshøy. Dale: tuende, 1) Dybdall, 2) Gubdall.

*Lavrentius Barfodius. Ecclesiastes Lydomensis.*²⁵

HENNE

|5v| Hennøe sogn.

Fortegnelße paa byer och enistegaarde itim ferschevand sampt och høye och dale, som findes i Hennøe sogn. 1) Wdi Hennøe sogn findes it stort ferskwand, som kaldiß Fiilsøe, løber igiennem klitterne wdj dett Vestrehaff, som ligger en halff miill derfra. Hoß Fiilbøe ligger Hennøe kiercke, Hennegaarde en herrgaardt, Henne prestgaardt, Henne mølle, som haffuer Fiilbøe til fordam och den Westrehaff thill bagdam. Byer ved samme søe er Fidge och Dyrrebye. Enistegaarde, gaarde derhocß liggende er Gammeltofft, Hiulbagger. Noch i Hennøe sogn findes it stort biery, kaldet Blaabiery, den ligger hoß klitterne en halff miill fra haffuit. Byer derhocß liggende ere diße: Hennebye, Houstrup, Klint Ende. Noch i samme sogn er en liden fersksøe, kaldit Rolbøe, haffuer sin indflod i den store Fiilbøe. Byer derhocß liggende ere: Hennebiery, Staubøe, Offerfidge. Eenistegaarde ehre Tibelgaard och Klewgaardt.

Pavlus Christenson Schatzenius. Pastor.

24. O: herregård.

25. O: Laurits Barfod. Præst i Lydum.

I præsteskattemandtallet fra 1638 benævnes præsten Lauritz Sørensen.

LØNNE

|6r| Lønne sogn.

Lønne kiercke ligger mit i sognet, och er der ickon en bye, Lønne, thill all sognet, som nu mestenpartt er forderffuet aff sandlob. Paa suudoest side derfra ligger Blaabierge, som dog ehr beliggendiß i Hennøe sogn. Paa den vestre siide derfra en fierding miilwegs ligger det Vesterhaff, huor der findeß en fiskeleye, som kaldiß Huuge. Imellom præstegaarden och kiercken, som ligger øster fra kiercken, er et vaadsted, som kaldet Grundwaad, och straxen paa suudoost siide fra samme vaadsted ligger en søe, som kaldeß Kragssøe.

Olaus Petri Lønne.

ÅL

|7r| Aael sognn.

In medio hujus parocciæ sita est sedes pastoralis, vocata Aal præstegaard, qvæ sedes condita est juxta stagnum qvoddam dictum Aal Præstegaardtz søe. Ad hanc sedem pastoraalem invenitur collis nominatus Stor Jenßhøy. Præterea in hac paroecia multi colliculi. Juxta orientalem hujus paroeciæ partem fundatum est templum. Ad orientalem plagam²⁶ ere følgende byer beliggendiß: 1) Borre, 2) Vadgaard, 3) Hißelmed, nobiles sedes, 4) en vandmølle, 5) Oxbyll, 6) enistegaarde: Kiholm, Broeng, Fretofft, Synderbyll och Marskell. Ad meridiem est rus Skødstrup et prædium Guldberg.²⁷ Ad septentrionem sunt rura qvædam tangencia Fiilsøe:²⁸ 1) Vester Vrøgom, 2) Siøhuuße, 3) Trolldholm, 4) Øster Vrøgom, 5) en gaard Wiibtofft. Ad occasum²⁹ ere: 1) Grærup, 2) Børstmoße och 3) Kierregaardt.

Præter hæc notatu dignum vidit nihil. Loci pastor.³⁰

Petrus Claudius F.³¹

26. O: I midten af dette sogn ligger præstegården, kaldet Aal præstegaard, hvilken gård er anlagt nær ved en sø, der kaldes Aal Præstegaardtz søe. Ved denne præstegård findes en høj ved navn Stor Jenßhøy. Desuden er der mange småhøje i dette sogn. I den østlige del af dette sogn er kirken anlagt. I det østlige område.
27. O: Mod syd er gården Skødstrup og ejendommen Guldberg.
28. O: Mod nord er gårdene, som ligger ved Fiilsøe.
29. O: Mod vest.
30. O: Foruden dette synes intet værd at notere. Stedets præst.
31. Ifølge Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie benævnes præsten Peder Clausen Fanø.

HO OG OKSBY

|5r| Hoe oc Oxbye.

Hoo oc Oxby sogner liggendis i Riberbisp stiftt vdi Riberhuß-
lend i Vesterherridt (ellers kalditt Hoffuid) aff den aarsag, den
ligger paa den nørside ved Vesterhaffuitt. Huilcke sogner der ellers
kaldis Vndismarck, sit naffn aff vnda, vand, fordisaa dett er it
sandbiiergefuld oc vandfuld land. Høye: icke vden store sandbierge
oc smaa dale. Skoffue eller lunde: slett ingen. Kierckebyer: Hoo
alleniste, en liden by. Oxby sogn, deelt i smaabyerne Oxby, Veiers,
Mußevra oc Bordup. Eenistegaade Hoo sogen anlangende icke
vden en, Øster Bremos ved naffn, forðum prestegaard til Hoo,
presterne fratagen, dog presterne igien ved kong. maytz., vor aller-
naadigste herris oldefaders høylofflig ihukommelse, hans naadis
breff paa pergament forloffuitt, mett Danmarckis rigis raads sam-
tøcke for hannom oc hans effterkommendis konger igien til presterne
att skulle <komme> ved formalia verba.³² Skall presten till Hoo oc
Oxby sogner haffue Bremos prestegaard, som her Nielß Lange nu
haffuer til Vißelbierg etc., huilcke icke endnu er effterkommitt.

Høye naffnkundige: en høy liggendis i Oxby sogn, Capelhøy, aff
den aarsag, att der stod forðum en capell paa it viett sted, folck
der paa forðum begraffuit, som endnu denne dag klarlig erfaris, att
der ligger mange hunder menniskis hovider oc been paa, som aff
den grumme oc forferdelig flod anno 1634 den 11. october bleff
obenbart, idett vandet skulde sanden aff, som nogle lijkkister staar,
oc beenene i oc om ligger. Oc vdi samme capell vaar forðum en hellig-
dom, som kaldtis S. Ender aff Oxby. Ittem en liden bierg, kaldis
Kierckebierg i Hoo sogn, paa huilcke Hoo kiercke stod i gamle dage,
vngferd halfftiende snes aar siden, siden kiercken der aff bleff
fløtt, oc i min tid graffuene kiend oc menniskens hovidpander seett.
Att dette saa i sandhed er som forskrefuit staar, dett vidner jeg,
Knud Christenßøn, sogneprest til Hoo oc Oxby sogn mett egen
haand her vnderskrefuit anno 1638.

Knud Christensøn, præst i Hoo oc Oxby. Med egen hand.

32. O: officielle udtryk.

Det pågældende brev, der efter omtalen skulle stamme fra Frederik 1.s tid synes ikke bevaret.

Øster Horne herred

Der foreligger indberetninger om samtlige sogne i herredet. Strellev, der var annex til Ølgod sogn, men som ligger i Nørre Horne herred, skal søges herunder.

TORSSTRUP OG HORNE

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser:*¹

[73r] Malle, en bye. Biallerup, tho gaarde. Leervad, en gaard. Bonvm, en bye. Asp, en gaard. Deigaard, en gaard. Gunderup, en bye. Bierremoße, en by, Mosgaard, en gaard. Huornlund, en by. Roetbøll, en gaard och en boel. Horn kirche. Hindzigh to gaarde. Stundzigh, en bye. Her foruden findis i Horne kirchegaardzmuere en steen med nogle runebogstaffuer paa, huilche nesten er wkiendelige, saa de iche kand schriffuis. Her findis och paa marchene adskillige smaa høye och aær imellem byerne, om huilche inted tenckverdigt er at schriffue, ey helder veed mand naffne paa samme høye och aær, anderledis end de kaldis effter de byer och gaarde, som de nesthosligger, saasom Mallehøye, Leervadae etc. Om Dannerliunge vidis here inted.

Lindinghaae. Aallingh, tre boel. Kragelund, en boel. Sechbech, en boel. Lindingmølle. Møldam. Lindinggaard. Firehøye, en boel. Foldager, en boel. Yderich, en bye. Nørholm. Ovnbøll, en by. Scherebech. Torstrup præstegaard. Torstrup kirche. Lindingbroe. Nørholms lund. Tongh, to gaarde. Tastrup en gaard. Sigh, en by. Den store aae fra Nørholm. Cappelbierre, paa huilchet S. Birritis cappel i fordum tid haffuer verret bygt, och nedenfor i en eng findis en kilde, S. Birritis kilde kaldet, huilchen i gammel tid haffuer verret holdett for en helligdom, som de gamle nu beretter etc.

Raptim, Torstrup præstegaard, 17. die julij anno 1639.²

Matthias Johannis.

1. Kortet er noget formindsket (64%).

2. O: I hast, Torstrup præstegård, den 17. dag i juli år 1639.

HODDE

*Sognekortets navne:*³

|70r| Huolvig, en bye. Huolvighøye. Hodde kiercke. Suorthøy. Hodde præstegrdt. Hoddeskov, en bye. Hodde, en bye. Goueshøye. Heißell, en enstedg. Hodde aac.

TISTRUP

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser:*⁴

|69r| Giodsvong, en bye. Gaarde, en enstedgrdt. Heißellhov, en bye. Galthovd, en enstedtgrdt. Kraßborig, 2 huße. Geill, it hus. Hietofft, en enstedgrdt. Haffue, en enstedg. Wre, en enstedg. Bredhoffd, en enstedg. Aggerkrog, en hergaardt. Tistrup kiercke ligger i Thistrup bye. Stuur Tønding, en enstedg. Lille Tønding, en enstedg. Feld, en hus. Løffbierig, en hus. Aßenbeckhoffd, en dall. Thondinghøy. Kraruphøye. En liden egeskov, kaldis Kraruplund. Krarup, en bye. Krarup beck. Snorup. Nørholms høye, nb. der sigis, att der skall vere 2 ridder begraffven i same høye, skulle hede her Lind och her Lang. Nørholms mølle. Nørholm en hergaardt. Helhøye. Spilmandzhøy. Aßenbeck møll. Lethbeck møll.

ØLGOD

*Sognekortets navne og øvrige betegnelser. De tilgrænsende sognes navne er ikke medtaget.*⁵

|68r| Saußberghoy. Vallund, 2 gaarde. Vonghøy. Gammelaggerhøy. Kißdallberg. Loulundberg. Pughøy. Forsomhoued, 1 gaard. Vognslund, 2 gaarde. Grønfald, 1 grd. Skiærbeck mølle. Hafflund, 1 gaard. Stienhøy. Kobbelhøy. Hugormhøy. En berg kaldis Møgelberg. Volhøy. Andenberg. Trindmuoßberg. Tuende

3. Kortet er noget formindsket (65 %).

4. Kortet er noget formindsket (64 %).

5. Kortet er noget formindsket (70 %).

PP
Halle
sø bjer

PP
Bialstrup
sø gaarde.

PP
SONN
sø bjer

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

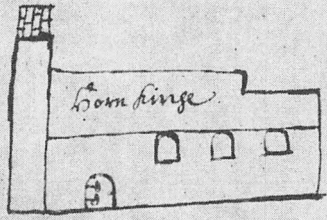
PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

PP
Lindvad
søgaard

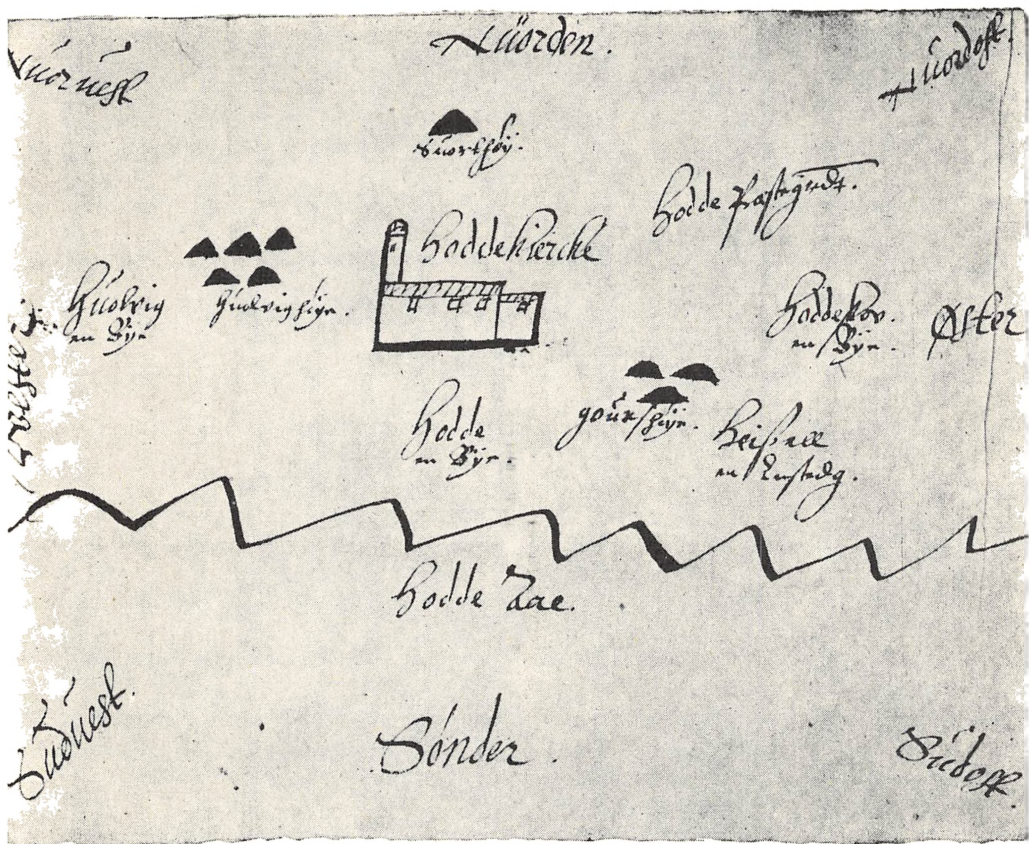
PP
Lindvad
søgaard

Derfor vil jeg i Hørens Kirke gaard udsætte, som før, med Hørens Kirke og Hørens gaard.
Lindvad søgaard, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke.
Derfor vil jeg i Hørens Kirke gaard udsætte, som før, med Hørens Kirke og Hørens gaard.
Lindvad søgaard, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke.
Derfor vil jeg i Hørens Kirke gaard udsætte, som før, med Hørens Kirke og Hørens gaard.
Lindvad søgaard, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke.
Derfor vil jeg i Hørens Kirke gaard udsætte, som før, med Hørens Kirke og Hørens gaard.
Lindvad søgaard, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke, som er Hørens Kirke.

En Sammenligning af Hørens Kirke og Hørens gaard

Kort over Torstrup og Horne.
Mads. Jørgens
2

Kort over Torstrup og Horne.

Kort over Hodde sogn.

høye kaldis Reßhøye. 4 høye kaldis Tophøye. Hiufflund, 1 grd. Harckis, 1 gaard. Ostbeck er 2 gaarde 6 bole. Aggersnap, 3½ gaard, 1 boell. Skauberg. Hegbøll, 1 gaard. Hegbøll Knap. Rundværhøj. Rygerberg. Pughøj. Bøllund, 2 gaarde, 1 boell. Thouhøy. Thorhøy. Ølgod kiercke och sogn i Østerherrett ligendis haffuer en høy taarn med 4 gaule, en vaabenhuuß paa huer side oc en capelle paa synder side med 4 gaule. En gaard ued kiercken med nogle smaa huße. Ølgodby, 2 gaarde, 1 boell. Ecknud broe. Sorthøy. Ecknud, 2 gaarde. Gødhøye. Grønhøy. Miedom, 1 grd. Beisnap, 1 gaard. List, en by haffde 6½ gaarde oc 1 boel, bleff affbrøt saa ner som 2 gaarde. Hiegger 1 boell. Meilvaang, 1 gaard. Korshøy. En liden gaard Tarp. Ølgod præstegaard. Oddershøy. En liden skoff. Muose. Tranekiær høye. Nogle høye kaldis Tinghøye. Vestkiær, 2 gaarde. Gammelgaard, 1 gaard. Hieding, 4 gaarde. 3 høye kaldis Schiellhøye. Lindberg en hærgaard. Skibelhøy. Hungerberg ½ gaard. Smaa-næring ½ gaard.

[68v] Topographia Strelloviana exhibitata est magistro Iano Schytte in Lønborg.⁶

ANSAGER

Sognekortets stednavne og betegnelser:⁷

[67r] Andzager 6 gr. Vallis. Rivolus.⁸ Mølgr. 1 gr. Rivolus. Stenderup 6 gr. Krogager 1 gr. Quie 4 gr. Rivoli 3, Hendskier, Medelsbek, Heinskierbeck. Sø. Albo. Søkuie [?] mose. Wdde 1 gr., Aalending er 3 gr. Søø. Riuulus. Lund 2 gr. Møby [!] 1 gr. Skoffleng 2 gr. Lærckeholtzgr. Rivolus. Amnis.⁹

I kortets cirkulære afgrænsning er angivet retningen for de omkringliggende kirker og to hovedgårde:

Starup kirck[e]. Dunslund hoffgr. Vorbaße kiercke. Hedenswiig kiercke. Grinsted kiercke. Om kiercke. Ølgod kiercke. Tistrup kierck. Hodde kierck. Haltrop hoffgr.

6. O: Strellovs beskrivelse er oversendt til magister Jens Skytte i Lønborg.

Jens Skytte var provst i Nørre Horne herred.

7. Kortet er noget formindsket (68%).

8. O: Dal. Lille flod.

9. O: Lille flod. A.

Den punct, som findis i den trinde asterisco¹⁰ offuer Antzager kiercke antegnet, och de andre puncter, som findis i hoffuitbogstaffue[ne] rundomkring for:de kiercke, betegner at samme aasteder ere saaledis liggendis fraa for:de kiercke i øst och vest, sønder och nør. Inden for den inderste cirkel er for:de sogn antegnet med hindis byer, strømme och riverne, efftersom de ere antegnet. Imellem och vden circikelen findis nest omliggendis kiercker.

[67 v] Nordwest paa Andtzager *marck* findis Fuglsanghøy och 2 store høy, som kaldis

Trind	}	Løyenhøy.
Lang		

Imellem for:ne Andzager och Mølby findis wed den nørre side fraa weyen en stoer høy, kaldis Mølby *Korshøy*¹¹ och en kaldis Soorthøy, och en dyb dal kommer offuer weyen aff østen, kaldis Tødsig. Imellem Andtzager och Vdde østen fraa weien ligger en høy, kaldis Bawnhøy eller Olleng Kaarbhøy, och westen for:de wey ligger Sidtzelhøy. Sudost paa Andtzager *marck* findis wed aelweyen en høy, kaldis Smørhøy, en anden Langbierge, noch en kaldis Fladhøy. Itim i[t] saare høyt bierg kaldis Hælbierge, ligendis imellem for:de Andtzager och Starup sudwest fraa weyen. Sudwest paa Andtzager *marck* findis Bredkiershøye, den store Huashøy och Grenshøy och 2 dyndfulde dybe moser och moratzer, som kommer aff østen [*overstreget sønder*] igiennem Andtzager sønder *marck* och samblis i Greenswaad och løbber ned i for:ne Andtzager och Hissel aastrøm. Och sønden samme moradtz ligger Gaarhøy.

Imellem for:de Andtzager och Dunslund findis langs med aastrøm paa baade sider mange dale och backer, aff huilcke der vdspringe skønne weldekilder. Item norden paa Skoffleng *marck* findis Skallenghøy och 3 kaldis Engebeckhøye och man[ge] fontes perennes,¹² och menes at Andtzager kierckebielcker ere groed paa for:de Skoffleng ager, thi de deroffuer kaldis Bielckager. Paa Lærckeholtis *marck* ligger Gaabhøy. Paa Aalending *marck* ligger Faauerholt bierge, Feldwig bierge. Ved Gabswad ligger Turrehøy, norden derfraa ligger Søoberghøy, Rannerøgl och Ædebanck. Paa Quic *marck* sudost fra byen ligger *Trebierge*,¹³ som saa kaldis, och Stenderop

10. O: lille stjerne.

11. Ordet »Kors« er angivet ved en tegning af et kors.

12. O: varige kilder.

13. »Tre-« er angivet ved et 3-tal.

*kors*¹⁴ liggendis i for:de Quie *marck*. Noch sudost fraa Stenderup ligger Kierckebierge, huorfraa meenis, at det fraamur, som kiercken mestendeel er affbygt, skal vere vdhugne aff for:de bierge.

14. Ordet »kors« er angivet ved en tegning af et kors, jvf. note 11.

Skast herred

Fra Skast herred er indkommet beretninger om samtlige sogne. Herredsprovsten Poul Jørgensen Øse (Paulus Georgiades Øsæus), der var sognepræst i Øse og Næsbjerg sogne, har tillige udarbejdet en beskrivelse af sognenes geografiske placering i herredet, og denne bringes her som indledning. Fra Fanø foreligger en samlet latinsk beskrivelse af øen af sognepræsten i Nordby, hvorimod præsten i Sønderho, Peder Lipstrup, ikke har indsendt nogen beretning. Sognepræsten for Vester Nykirke og Fåborg har efter at have afsluttet indberetningen lavet en for-tegnelse over byerne i sognene, det samme er tilfældet med sognepræsten i Alslev og Hostrup sogne.

|87r| Designatio parochiarum juxta tractum ordinarium eparchiæ Schatzensis.¹

Nersberg kircke legger 1½ mil østen oc nest fra den kiøbsted Varde oc paa nordest kant i Skatz herrit. ½ mil østen derfra er Øse kircke ocsaa nordest i herredet. 1 mil derfra til østen er Starup kircke ocsaa nordest, saa oc østerst i samme herret. Henved 1 mil derfra vdi sudvest er Faaborg kircke ocsaa østerst i herredet. ½ mil derfra er til vester Orre kircke. ½ mil til synden er Grimstrup kircke. 3 fierdingvegs derfra vdi sudost er Nykircke, som legger paa den østerst oc synderst kant i Skatz herrit. 1 mil derfra vdi suduest er Sneom kircke leggendis paa synderste kant vdi herredet. ½ mil derfra til vesten er Terreborg kircke, ocsaa synderst i samme herrit. ½ mil derfra til norduest er Skatz kircke, ocsaa paa synder kanten i herredit. ½ mil derfra til vesten er Jern kircke, leggendis synderst saa oc vesterst i herredit. |87v| 1 mil derfra vdi norduest er Guldagger kircke paa vesterst kant vdi herredit. ½ mil derfra til norden er Horstrup kircke, ocsaa vesterst i herredit. ½ mil norden derfra er Alsleff kircke, ocsaa vesterst saa oc nordest i samme herrit. 3 fierdingvegs øster derfra er Brøndom kircke, leggendis fast paa mitfart imellem synden oc norden i herredit. ½ mil derfra til østen er Nibbel kircke. Foruden diße bemelte sognekircker,

1. O: Sognenes beskrivelse i den egn, der kaldes Skast herred.

som findis vdi Skatz herrit, er Fanø oc Synderhoff kircker paa øelandene, som næruærende latinsche description vduiser.

Scripsit Paulus Georgiades Øsæus, *sua manu*.²

ØSE OG NÆSBJERG

[92r] Memorabilium parochiarum ØBe et Nersberg juxta lineamenta etc. magnifico domino cancellario, domino Christiano Frisio præscripta designatio.³

ØBe kircke legger $\frac{1}{2}$ mil fra annexen Nersberg kircke, nordest kircke i Skads herrit. 2 mile østen fra neste kiøbsted Varde, 1 mil fra Starup kircke, leggendis østerst i Skatz herrit. 1 mil norden fra Orre kircke. Hoß kircken er Øse by oc prestegaard, 1 fierdingvegs til øster fra kircken er Horstrup by. Lidet derfra til øster, norden aaen, Haltrup by. Strax derhoß til øster er Graulund, en enisteboel. 1 fierdingvegs til vester fra kircken er en enistegaard, Kalsgaarde. Lidet derfra til nordost, offuer aaen, er Vesterbeck by, strax derhoß til øster, Skamstrup by. $\frac{1}{2}$ fierdingvegs derfra til øster Ovet by, strax synden derfra, synden aaen, Nordenskou by. $\frac{1}{2}$ fierdingvegs nordorst fra kircken, Heagger by. $\frac{1}{2}$ fierdingvegs synden derfra er en enistegaard Helle.

Høye ere vel atskillige, men intet derhoß naffnkundigt eller merckeligt. [92v] En aa løbber igennem ØBe sogn, Lilleaa. Norden aaen er bemelte Vesterbeck, Skamstrup, Ovet, Haltrup oc Graulund. Synden aaen er ØBe oc de andre for:ne byer oc gaarde vdi sognen. Haffuer den sin oprindelse vdi østen aff en mose, kaldit Kalsgreen, men sin ende eller vdfloed i den Storeaa, som løbber synden om ved den herregaard Nørholm, leggendis i Øster herrit, $\frac{1}{2}$ fierdingvegs norden fra ØBe sogn. Denne Storeaa, saa kaldet, atskiller tuinde herreder, Skatz herrit leggendis ved synder siden oc Øster herrit leggendis ved nør siden. Haffuer den sin vdspring vdi østen imellem Gødsbøl oc Amlund aff nogle runde oc kærde, løber saa vester paa neder ad Billund, Elkierd, Grindsted sogn, Andsagger sogn, ved Nørholm, Varde mølle østen ved Varde, hen vdi den Vesterhaff. Er en beck, kaldit Veffuelsbeck, som atskiller

2. O: Poul Jørgensen Øse har udfærdiget det, med egen hånd.

3. O: Den befalede beskrivelse af bemærkelsesværdige ting i sognene Øse og Næsbjerg samt en oversigt etc. til høje hr. kansler, hr. Christian Friis.

ØBe sogn oc Nersberg sogn, tager sin ophaff lidet fra ØBe by vdi østen aff Kragkierd enge oc løber hen vd vdi den for:ne Storeaa.

Nersberg kircke legger 1 ½ mil østen fra Varde, ½ fierdingvegs vesten fra kircken er en by Skonagger. Lidet fra kircken legger annexprestegaard, en eensom lille gaard. ½ fierdingvegs norden fra kircken [*overstreget østen*], <norden> |93 r| aen er en gaard Aggeruig. ½ fierdingvegs østen fra kircken østen aen er en by Biltofft. ½ fierdingvegs sudost fra kircken en by Nersberg.

Wdi Nersberg sogn findis ingen synderlig bierge eller høye vden alleniste den megit store berg leggendis ved aggerne østen fra Nersberg, kaldet Møgelberg, som ad radicem⁴ i sin circumferentz indholder 400 skar,⁵ men a radice ad cacumen montis⁶ 80 skar høyt, huorpaa mand kand staa oc see 18 kircker. Er her ickon en aa løbbendis igennem sognen, kaldet Nersberg aa. Biltofft oc Aggeruig legger ved den ene side oc Nersberg oc Nersberg prestegaard oc Skonagger ved synder siden. Tager sin vdspring vdi østen ½ milvegs fra Nersberg aff Tranberg kierde oc Helkierde, men haffuer sin vdfloed i for:ne Storeaa.

Præter hæc nulla in hisce paroeciis memoratu digna inveniri testor Paulus Georgiades Øsæus, *mea manu*.⁷

VESTER STARUP

|88 r| Starup sogns designation, som er annexe til Ostrup sogn, som ligger en stor mijll derfra vdi sønder.

Først er denne sogn beliggendis all nordist vdi Skatz herret oc vdi sin ambitu *et* circumferentz⁸ grentzer vdi øster paa Varbaße sogn paa de enistegaarde Bodelsbeck, Ri[s]bøll oc Dunßlund, dog en liden beck oc strøm der jmelle[m], sampt oc paa Linknud sogn, paa den byes marck, som kald[is] Kleinlund, 1 ½ mijll liggendis fra for:ne Starup sogn. Oc [vdi] vesten grentzer den paa Øse sogn paa de byer Abildheede oc Halterup, som ligger ½ mijll der fra, oc

4. O: ved foden.

5. 1 skar el. skår svarer sædvanligvis til ca. 3 alen, jvf. Nordisk Kultur XXX, 1936, s. 229.

6. O: fra foden til bakkens top.

7. O: Foruden dette er intet bekendt i disse sogne, der er værdigt at fremkomme med, derom vidner jeg P. G. Ø. med min hånd.

8. O: omfang og omkreds.

vdi sonden grentzer den paa Foburge sogn paa de byer Dibbel, Aggerbeck, Roddickbeck oc Vrenderup, som oc ligger $\frac{1}{2}$ mijll fra kircken. Oc vdi norden grentzer den paa Aandsagger sogn vdi Øster herret paa de byers marck i samme sogn, nemlig Aandsagger bye, Stenderup oc Møllgaard. Dernest er for:ne Starup sogn skilt ad vdi tho parter formedelst it aae, som kaldis Starupaae, huilcken vdi øster vdi en moose liggendis jmellem Becke oc V[ar]baße sogne haffuer sin vdspryng oc begyndelse oc flyder vester paa ned vdi Vardeaae henved 4 mijllveys. Den sønderpart aff sognen haffuer diße byer oc eenistegaarde. Strax ved aen, huor een bred aagebroe holdis offuer strømmen, er en bye, som kaldis Sønder Starup oc er kirckebyen. Østen derfra en stor halff mijllvegs een enistegaard, som kaldis Hißelhoe, oc $\frac{1}{2}$ mijll mesten øster bedre een bye met 2 gaarde, som kaldis Galsthoe, mens vesten kircken, dog en liden strøm j[mel]lom, er een enistegaard ved naffn Pugelund paa hues marck findis en høy, som kaldis Michelshøy. Vdi sognens nørre part ligger strax ved aen h[os] broen een bye, som kaldis Nør Starup. Vester |88v| derfra ligger een bye, som kaldis Vesterp, dog en liden beck eller strøm der jmellem, som vdrinder aff moosen oc løber ned vdi engen ved aen. <Oc paa denne byens marck stander en høy, som kaldis Halbiere, paa huilcken mand vdi klart veirligt kand see mange kircketaarne der omkring>. Vdi østen halff mijll derfra ligger een enistegaard ved naffn Toterup, oc een aggervong derfra øster bedre en anden enistegaard nemlig Skouende, att den haffuer ligget ved enden paa den store skou, som vdi gamle dage haffuer verit der vdi sognen oc er nu aldelis ødelagt.

Jntet antiquitet met runeboogstaffue, steene, billeder oc andet dißlige findis der vdi sognen, mens der sigis aff de gamle, at vdi paffuedommens tid her vdi riget haffuer der verit een synderligt helligdoms kilde vden ved kirckegaarden, som haffde sit naffn vdaff den helgen S. Syllatz⁹ oc kaltis S. Syllatzis kilde, til huilcken de siuge oc krøblinge søgte, toede sig met vandet deraff oc fick deris helbred igen, oc offrede derfaare til S. Syllatz deris gaffuer oc skenck, mens der findes nu ingen rudera eller vestigium aff samme kilde.

Niels Baltzerßon R.

Evangelijj tienere til Ostrup oc Starup sogne.

9. Kilden kan muligvis have været indviet til Sankt Sylvester, jvf. iøvrigt Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, 1928, s. 154.

GRIMSTRUP OG ÅRRE

[90r] Designation eller fortegnelſe paa byer, eniste gaarde, itim høie, dale etc., som findes i Grimstrup oc Orre sogner.

Byer: 1) Grimstrup, huor hoffuitkircken er, huorfra til neste kiobsted Varde er tu mile veis til nordvest. 2) Roust, en halv miilvegs fra kircken til nordvest. 3) Routhøie, en miil fra kircken oc til nordvest. Ved Rosthøie ligger en mølle, itim en boel ved naffn Molbjerg, itim to boele, kaldis Blagmarck. 4) Hiortkier, som ligger nordtost fra kirken en halv miilvegs. Derhos Hiortkier ligger to boele, kaldis Giesthede. Itim imellom kircken oc Hiortkier en enstedsværing ved naffn Hinckboll.

[90v] Høie findes i Grimstrup sogn. Paa Grimstrup marck: Vlshoi, Stockhøi, Giedshoi oc mange andre store oc smaa. Imellom Grimstrup oc Roust er en stor oc viid lund eller kratt, der siges at haffue staait en stor skow i gammel dage etc. Paa Roust marck findes Liden Ørnhøi oc Store Ørnhøi, itim Fladhøi, Steenhøi oc mange andre met ingen naffn. Imellom Roust marck oc Routhøie ligger en dall, heder Ringdall. *Itim* oc mellom Blagmarck oc Roust ere to store oc brede høie, kaldis Tamhøie, huor vein løber igennem. Offuen Routhøie til nør paa agrene ligger to høie, kaldet Storhøie. Paa Hiortkier marck findes try store høie, kaldes store Blanckhøie.

[91r] Fra Grimstrup kircke til annexen Orre er en halv miilvegs til norden. Synden fra kircken ligger en stor by ved naffn Orre, huoraff kircken haffuer sit naffn. Vester fra Orre en by kaldis Gunderop. Paa samme byers marcke findes en stor mangfoldig hob høie, smaa oc store, som der kaldis Orre røgler, siges oc siunes at haffue verit der en krigsleire i gammel dage eller staait en slactning etc. Fra kircken sudoest ligger en liden by Jyllerop. Oc i norden fra kircken en stacket vei ligger en enistegaard Tranbjerg. Nihil hic alius notatu dignum occurit.¹⁰

Jørgen Jørgenſøn Grimstrup. Evangelij wverdijg tiener til for:ne Grimstrup oc Orre sogner, *mea manu*.¹¹

10. O: Intet andet her forekommer værdigt at notere.

11. O: med min hånd.

VESTER NYKIRKE OG FÅBORG

[94r] Descriptio qualiscunque geographica paroeciarum Nykirche et Faaburg.¹²

Nykircke oc Faaborg sogner, som ere liggendis vdi Ribber stict vdi Skads herritt, ligger mitt imellom Ribe oc Varde.

Vdi Nykircke sogn er en herregaard ved naffn Endderupholm. Ved samme herregaard løber en stor aa, som haffuer sin oprindelse vdi for:ne Faaborg sogn hoß en by, som kaldis Debbell, liggendis en stor milveys nordost fra for:ne Endderupholm, oc løbber siden sønden frem for Aggerbech, Aalund, Faaborg mølle oc siden til Gestbro, saa omkring ved Endderupholm, vester ned til Sneumbro oc adschiller thuendde herritter ad, som er Skads herrit oc Gjöring herritt. Paa Endderupholms marck ligger en stor høy, som kaldis Kaarshøy. Paa Raffnsiø march vdi samme Nykirche sogn ligger ocsaa en stor høy, som kaldis Baunhøy. Vdi samme Raffnsøe march vesterst findis en stor klynmuoße, grensendis paa [*overstreget* vester] <nør> side til Grimstrups bech oc paa sønder side till Gummis-march. Oc vdi samme muoße er opkast store grantræer. Ydermeere vdi Nykirche sogn vdi [*overstreget* Vogeg] Vongs marck, vester fra byen, findis nogle høye ved huerandre, som kaldis Femhøye.

[94v] Vdi Faaborg sogn findis en gandsche stor bierg, som kaldis Guelbierg, liggendis sudost fra Debbel ved en stor kiær, som heder Kukiær. Noget øster derfra findis en temmelig stor plads, som er tet omsatt med store steene, som mand kalder en kempegraff. Paa Faaborg marck ligger ocsaa en storactig høy, som kaldis Bistockhøy, østen fra byen. Noch vdi Faaborg sogn en gaard, som kaldis Autrup. Norden samme gaard oprindis en beck, som løber sønden omkring Faaborg sogn, som skiller Orre sogn oc Grimstrup sogn fra Faaborg oc løber til Gestbro oc siden vdi Endderupholms aa, som omtaltd om thilforn vdi den anden sogn Nykirche.

Oc kand jeg iche vdspørge eller forfare att schal findis vdi diße tho sogner nogen antiqviteter, som verd er at optegne. Raffnsøe prestegaard, den 18. 8bris anno *Jesu Christi* 1638.

Severin Lambertbøn, m. p.

12. O: Beskrivelse af hvad der er af geografisk beskaffenhed i sognene Nykirke og Faaburg.

|95r| Byerne vdi Nykirche sogn ere diße. Endderupholm, som er en herregaard, liggendis øster fra kirchen $\frac{1}{2}$ fierdingveys. Omme by liggendis norden fra kirchen 1 *fierdingveys*. Styrbyll, som ligger ved kirchen. Vong, som ligger sudvest fra kirchen half fierdingveys. Aalbech mølle liggendis ved Sneumbro 1 *fierdingveys*. Prestegaarden, som kaldis Raffnsøe, ligger vester fra kirchen. En enstegaard Gummismarck.

Byerne, som ligger vdi Faaborg sogn. Faaborg by, som er kirchebyen. Vrenderup, som ligger norden fra kirchen en fierdingvey. Roddichbech, liggendis østen fra kirchen en halff fierdingveys. Aggerbeck ocsaa øster fra kirchen en halff milveys. Debbell, som ligger allerøsterst i sogn, nest op til Starup sogn, 3 fierdingveys.

Aalund, en enstegaard	}	Øster fra kirchen en fierdingsvey
Faaborg mølle		
Giestlund oc Giestlund møll		
Fogelsig oc Slepsagger		

Autrup, som er en enbyll, liggendis vesten fra kirchen en halff millveys. Imellom kircherne er en milvey.

Severin Lambertson.

SNEUM OG TJÆREBORG

|96r| Sneom sogn.

Huad rounebogstaffuer vedkommer, da findis her ingen. Ved Sneom kircke øster fra <løber> en stor aae, som kaldis Sneomaae, [*overstreget* fra] aff norden vdi Vesterhaffuett, men huor hendis oprindelße monne findis veed jeg icke. Samme aae adskillier Skads herrit oc Giøring herritt fra huerandre, oc dette sogn, Sneom sogn, ligger halffparten i Skads herritt oc halffparten i Giøring herritt. I Skads herrit ligger aff for:ne Sneom sogn en hergaard, som kaldis Sneomgaard, liggendis paa den vester side fra Sneomaae, oc norden fra Sneom kircke, item en liden by, som kallis Allerop, vesten fra Sneom kircke oc Sneomaae, oc ligger gandske nær Vesterhaffuett oc tit och offte offuerfaldis aff hastige vandflod oc gjør stor skade. Noch en liden by, som kaldis Opsneom, norden liggendis fra Sneom kircke rett ved Sneomaae vester fra, oc <en> liden gaard, som kallis Rugaard, norden fra Sneom kircke, liggendis oc vesten fra ved Sneomaae. I Giøring herrit ligger halffparten aff for:ne Sneom sogn,

huilcke herritt er paa den øster side fra Sneomaae (eller Sneom kircke) oc ligger der en by i samme herritt, som kaldis Tømmerby, norost fra Sneom kircke, aff huilcke by halffparten ligger i Bramming sogn oc halffparten |96v| i Sneom sogn. Noch en enistegaard østen fra Sneom kircke sønden fra Tømmerby, som kaldis Terpagger.

Dette forbemelte Sneom sogn ligger mit imellom Ribe oc Varde, oc en halff mill norden fra Sneom kircke ligger der en broe offuer Sneomaae, som kaldis Sneombroe, oc er den mit paa landveien imellom Ribe oc Varde, saa at Ribe ligger 4 mille sønden fra Sneom kircke, oc Varde 4 mille norden fra samme kircke. Fra dette Sneom sogn, som er hoffuetsogn, oc til annexsogn Tierreborg er en fierdingveyes. Hoß samme Sneom sogn (eller Sneom kircke) ligger nest hoß sønden fra en kircke, som kallis Darumkircke, oc er en fierdinghveys imellom den oc Sneom kircke, dog Sneomaae løber imellom Darum kircke oc Sneom kircke. Østen fra Sneom kircke ligger en anden kircke, som kallis Bramming kircke, oc løber Sneomaae oc imellom den kircke och Sneom kircke, er imellom den oc for:ne Sneom kircke en halff mill. Diße tuende kircker, Darum kircke oc Bramming kircke, ligger i Giøring herritt. Norden fra Sneom kircke ligger en kircke, som kaldis Nykircke, oc er imellom den oc Sneom kircke en mill. Vesten fra Sneom kircke ligger annexkircke Tierrborg, diße tuende kircker, Nykircke oc Tierreborg kircke, ligger i Skads herritt. I for:ne Sneom sogn i Skads herritt norden fra den by Allerop, paa den vester side Sneom aae ligger en liden høye, som kallis Wollmißhøye, imellom Sneom kircke oc Tierreborg kircke, dog hoß samme høye intet i gamble dage sigis at skulle verre skeett. Paa den østerside Sneomaae fra Sneom kircke lidet østen fra den gaard, Terpagger, ligger en høye, som kaldis Deggerhøye. De gamle siger, at en ved naffn Ancker Gammelhest skulle der verre begraffuet, som de dage boede i Terpagger, hoß huilche der sigis at haffue verrit i gamle dage meget spøgerie.

|97r| Tierreborg sogn.

Dette sogn, som er annexen til Sneom sogn, ligger i Skads herritt, oc er en eniste bye, som kallis Tierreborgh. Kircken ligger i byen, vdj samme sogn ligger en hergaard, som kallis Kroxgaard,

vesten fra Tierreborg kircke. Nest hoß samme Tierreborg sogn ligger en kircke, som kaldis Jern kircke, vesten fra for:ne Tierreborg sogn, oc er imellom diße kircker 1 mill. Norden fra Tierrebo<r>g kircke ligger en kircke, som kallis Skads kircke, aff huilcke Skads herritt haffuer sit naffn, oc er der imellom diße kircker en halff mill. Imellem den hergaard Kroxgaard, som ligger vesten fra Tierreborg kircke oc Tierreborg, løber en liden beck, som haffuer sin oprindelße fra norden aff en vaad, som kallis Brixbilvaad, en fierdingveys norden fra Kroxgaard, oc løber vdj Vesterhaffuett, oc kaldis samme beck Kroxgaard beck. Paa Tierreborg marck sønden fra byen findis 3 høye, Stor Arnbierg, Liden Arnbierg och Aldeshøye. Norden fra Tierreborg findes oc 2 høye, som kaldis Tremhøye. Item 3 høye, som kallis Møllhøye, Krantzhøye oc Kolhøye. Hoß diße <alle> for:ne sigis intet at verre skeedt. Herforuden findis norden fra Tierreborg, mit imellom Opsneom oc Tierreborg, en dall, som kallis Helledall. Noch findis oc norden fra Tierreborg en dall, som kalldis Skadslangdall. I diße for:ne sogner (Sneom oc Tierreborg) findis ingen skouffue, mens er allt slett marck, merskengh oc heder ved Vesterhaffside. De notabili antiquitate Dannerlyng kand jeg icke vdsperge huor at skulle verre.

[*Med anden hånd.*] Dette for:ne haffuer ieg faaet at vide aff andre oc icke vider heller ved ieg.

Claus Barfod, *mea manu*.¹³

JERNE OG SKAST

[98r] Annotatio brevicula eorum, quæ de parochiis Jernn et Skadst notatu digna occurrunt.

Parochia Jernæa in nomarchia Schadtzensi sita urbes rurales undecim possidet, *scilicet*: Uggelviig, Norup, Veldbeck, Made, Gammelbye, Rorkier, Strandbye, Wogensbyll, Quaulund, Bollersagger, Jernn. Villæ solitariæ tres: Lycke, Esbierge et Spongsbierge. E saxo quadrato, visendum se præbet hic templum satis pro re nata amplum, una cum turri justæ altitudinis, adeo ut a piscatoribus in oceano ultra duodecim milliarum distantiam conspici queat. Plumbo quoque tectum et Divo Martino olim consecratum. [98v] Colles in agro Made: Dyrrehøy, item Aanhøy; in agro Veldbeck; Skiibhøy, 13 O: med min hånd.

item Callhøy. Hic numerosa lapidum prægrandium moles congesta invenitur, sed sine omni inscriptione. In agro Jernn: Tinghøy.¹⁴

|99r| De parochia Schadtzensi.

Parochia Schadtzensis, unde nomarchia suum nomen procul dubio sortita est, Skadstherritt, octo rura habet, quæ sequuntur: Arndrup, Brixbøll, Oxvang, Skadst, Lund, Smørpøtt, Sadderup, Soelbierge. Villæ minores hæ: Thude, Knuud. Templum parochiale e saxo quadrato una cum pyramide egregie substructum est, plumbo itidem tectum et *Divo* Martino olim dicatum. Castrum nobilitatis *unum* nempe Kroxgaard. Colles in agro Schatzensi: Kongenshøy. In agro Lund: Thooershøy.

Pastor loci Johannes Jani, m. ppria.¹⁵

BRØNDUM OG VESTER NEBEL

|103r| Designatio topographica parochiarum Brøndom et Nebel.¹⁶
Brøndom sogn.

Brøndom kircke ligger 2 smaa mile fra Varde til synder och en halff miil Norden fra Jern kircke. Strax hos kircken er Brøndom by. Lidett fra byen til nordost er Brøndom præstegaard. Nogett til

14. O: Ganske kort optegnelse om de ting, der i sognene Jernn og Skadst forekommer bemærkelsesværdige. Jerne sogn i Skast herred har elleve landsbyer, nemlig Uggelviig, Norup, Veldbeck, Made, Gammelbye, Rørkier, Strandbye, Wogensbyll, Quaulund, Bollersagger, Jernn. Tre enliggende gårde: Lycke, Esbierge og Spongsbierge. Kirken af stenkvadre lader sig her se efter forholdene ret rummelig, tillige med et tårn af betydelig højde, så at den kan øjnes af fiskerne på havet i over tolv miles afstand. Den er også tækket med bly og fordum indviet til Sankt Martin. Høje på Made mark: Dyrrehøy, fremdeles Aanhøy. På Veldbeck mark: Skiibhøy, fremdeles Callhøy. Her findes en opdyngtet hob af talrige meget store stene, men uden al indskrift. På Jernn mark: Tinghøy.
15. O: Om Skast sogn. Skast sogn, hvoraf uden tvivl herredet har fået sit navn Skast herred, har otte landsbyer, som følger: Arndrup, Brixbøll, Oxvang, Skadst, Lund, Smørpøtt, Sadderup, Soelbierge. Disse mindre gårde: Thude, Knuud. Sognekirken af stenkvadre med spir er vel funderet, fremdeles tækket med bly og fordum indviet til Sankt Martin. Der er én adelsgård, nemlig Kroxgaard. Høje på Skast mark: Kongenshøy. På Lund mark: Thooershøy. Stedets præst, Hans Jensen, med egen hånd.
16. O: Egnsbeskrivelse af sognene Brøndom og Nebel.

sudost fra kircken er Brøndomdamb, en by. Synder fra kircken en fierdingwegs er Kiersing, en enistegaard. Sudwest fra kircken en halff fierdingwegs en by Giesing. Lidett synden fra Giesing, Spangsborg Mølle. Norden fra kircken $\frac{1}{2}$ fierdingwegs Fordumb, en by. Strax norden fra Fordumb Fordumbaa met brow <offuer>. Lidett nordwest fra aen en enistegaard Fordumblund. Nogett østen derfra en enistegaard Fugelbeck. Lidett synden fra Fugelbeck en by Astrup, som ligger synden ved aen, som løber ned til Fordumb-brow. Høje ere vel underschedlige, dog intett derhos merckeligt, en der iblandt, Døshøi kaldett, lidet norden fra Kiersing, huor skal findis en kempegraff, som dett meenis, met store steene omkring-besætt.

Nebel sogn.

Nebel kirche fra Warde oc 2 smaa mile til sønder, oc fra Brøndom kircke en fierdingwegs til øster. Lidett til nordwest fra kircken, Nebel, en by. Nogett neden fra Nebel til norden Libstrup aae, som løber wester paa norden for Astrup oc Fordumb. Norden aen en by Libstrup.

|103v| Nogett til sudost fra Libstrup sønden Ølaawad eller forbemelte aae ligger Ølaa smide. Strax derved til øster en liden by Sckierrebeck och Schierrebeck mølle derhos. Nogett sønden fra smiden er Ølaa hoffgaard. Lidett fra hoffgaarden til øster en enistegaard, Høie Ølaa. Lidett til sudwest derfra en enistegaard kaldett Lille Ølaa. Endnu nogett til sudwest derfra en by Hygom.

Præter hæc nihil quod aliquam meretur notificationem in hisce parocciis ostenditur, quod testor hac mea manu.¹⁷

Jonas Matthias.

ALSLEV OG HOSTRUP

|89r| Effter som magnifici *domini* cancellarij missive¹⁸ oc skriffuelße saa vell som ocsaa clarissimi *domini* episcopi *nostr*¹⁹ er

17. O: Foruden dette findes i disse sogne intet, som fortjener nogen opmærksomhed, hvilket jeg bevidner med min hånd.

18. O: høje hr. kanslers brev.

19. O: vor berømmelige hr. biskops.

worden oß tilskickede anlangendis antiquiteter och huis merckeligt fantis vdj sognerne etc. att andrage och tilkiendegiffue.

Saa findis intet sønderligt vdj Alsleff och Horstrup sogne her y Skadst herret ligendis, wndertagen först en veldkielde (om derom skulle meldis), som findis liggendis mellom Alsleff mølle och en landsbye, Thofftnis ved naffn, vdj Alsleff sogn, som kaldis Sanct Phalmers kielde. Denne haffuer veret for en rum thid siden en helligdom, huor mand for atskillige siugdum och gebreck haffuer tilsøgt etc. Offuer samme veld och kielde haffuer veret opsætt itt huus met en augudzbillde vdj, som mand haffuer kaldet Sanct Phalmer (eller Falmer) och itt høytt kaars derhoß, som vdvüiste steden och vejen dertill. Mens husett, billedet och kaarbit findis nu icke, men vorden ødelagt, ut ferunt parochiani capulares,²⁰ formedelst detz inspector, en bonde, (huis børnebørn endnu leffuer) skall haffue selff tilvendt sig, huis vdj fetallie er vorden giffne aff dennem, som søgte did etc. och skall haffue fravent de fattige det. Kielden er endnu smuck ved mact och strømmer idelig och althid. vinter och sommer, aqua limpidissima.²¹ Bønderne bruger deraff vnderthiden (*absque tamen superstitione*)²² mod hitzighed, indvortis heffuelse y liffuet och saære øyne, och befinder sig lindrelße och bedre. [89v] Dernest findis en kalck och disk, som brugis till Alsleff kircke, som er foræret och giffuet aff dronningh Margarete met høylofflig ihukommelße, et ad calicis calcem literarum vetustarum formatione et collectione, sequens habetur inscriptio:²³

**Domine. margarete regie Dacie Swe
cie ⁊ norwegie memoria.**

[Gengivelse af indskriften:] Domine Margarete regine Dacie, Swecie et Norwegie memoria²⁴).

20. O: således fortæller de gamle sognefolk.

21. O: med det allerklarest vand.

22. O: dog uden overtro.

23. O: og på kalkens fod en række og samling af gamle bogstaver; den har følgende indskrift.

24. O: Frue Margrete, dronning til Danmark, Norge og Sverige til erinding. Kalken er ikke bevaret. Indskriften er utvivlsomt ufuldstændigt gengivet, og flere af minusklerne må være galt aftegnet f. ex. første bogstav i »Swecie«.

Belangendis annexsognet Horstrup sogn, findis try enstedgaarde, nemlig Kockspaanggaardt, som thener till Kroxgaardt, Mørthue, som nu meenis att høre till Riberhuus, och Marrebeck, som ligger hoß haffuet ved en odde, som kaldis Svortbierg odde, sudvest till haffuet, och denne gaardt er thenere vnder Wißelbergh y Alsleff sogn liggendis. Widre att omscriffue findis icke, der mig vitterligt er vdj for:ne Alsleff och Horstrup sogne.

Dette bekiender ieg Oluff Jørgenßen R.²⁵ Evangelij wværdige thenere till Alsleff och Horstrup kiercker, m. pp.

Wdj Alsleff sogn her y Skadst herret findis byer thuende, nemlig Alsleff bye och Thofftnis bye. Enstedgaarde 1, Torrop. Wdj Horstrup sogn, som er annex til Alsleff sogn ere byer, som ere fattige och ringe, 4, <Horstrup, Kravnß, Kockspaang och Sielborgh>. Enstegaarde 3, ut supra.²⁶

GULDAGER

[102r] Guldagger sogn.

Guldagger kiercke legger i byen. Synden fra kiercken legger Guldagger mølle, som haffuer sin tillob aff biergerund aff østen. Tett ved møllen legger Guldagger prestegaard. Sudost fra kiercken legger en enstedgaard, som tilforne haffuer verrit en herresæde ved naffn Synderriß, och derhuos en mølle, som haffuer sin tillob aff Giesing kier. Sedding, en by, legger strax derved. En fierdingpart aff en mill fra kiercken i sudost legger en by ved naffn Foerfeld. Sudvest fra kiercken en by Hierting ved haffsiden. Vester fra kiercken Tobøll <er> och en by. Øster fra kiercken, Raffnsbierg, <er> och en lidel by. Norden fra kiercken 3 smaa vonninger, som kaldis Frøkier, Strongismarck och Egsmarck. Och findis her ingen sonderlig høye eller dalle eller vandspryng, som naffnkundig ere.

Jens Pederßøn, egen haand.

25. Ifølge Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie var sogneprestens navn Oluf Jørgensen Riber.

26. O: således som ovenfor.

FANØ

[100r] Descriptio Fandiæ (Fanø), insulæ Oceani Danici, anno 1638.

Fandia est insula Oceani Danici, quæ in longitudine duo milliaria extenditur, progressu ab Euronoto ad Thracium facto, in latitudine vero quatuor tantum stadia aut circiter lata patet; constans duabus paroecijs a se invicem unius milliariis spatio distantibus. Una ad austrum dicta Caput australe (Sønderhoed), cujus templum non turritum tegulis tectum est, altera ad septentrionem, nomine Norbia (Nørby), hujus templum cum turri, navigantibus perutili plumbo est tectum. Hæc paroecia septentrionalis retinet etiam nomen totius (Fanø, Fanø kircke) quia altera avstrali antiqvior, amplior et populiosior est.

Hujus insulæ termini hi sunt. Ad ortum trans fretum quoddam (de quo post plura) templum Darumense (Darum kircke) in nomarchia Giøring spatio unius milliariis cernitur. Ad vulturnum sunt Ripæ ab hac insula trans idem fretum quatuor milliarium spatio distantes. Ad avstrum alia insula hac minor, nomine Mandia

27. O: Beskrivelse af Fandia (Fanø), en ø i Vesterhavet. År 1638.

Fanø er en ø i Vesterhavet, og i længden strækker den sig to mil, når man bevæger sig fra (syd)sydøst mod nordvest (?), men i bredden måler den kun fire stadier eller deromkring, bestående af to sogne, som har en indbyrdes afstand af en mil. Den ene mod syd kaldes det sydlige hoved (Sønderhoed), hvis kirke er uden tårn og tækket med tegl, det andet mod nord ved navn Norbia (Nørby), dettes kirke, med et tårn, som er meget nyttigt for de søfarende, er tækket med bly. Dette nordlige sogn bærer også navnet på det hele (Fanø, Fanø kircke), fordi det er ældre, anseligere og tættere befolket end det sydlige.

Denne øs grænser er følgende. Mod øst hinsides et stræde (hvorom mere senere) ses Darum kirke i Gørding herred i en mils afstand. Mod sydøst ligger Ribe i en afstand af fire mil hinsides samme stræde. Mod syd ligger en anden ø mindre end denne ved navn Mandia (Mandø) med en overfart på en mil, fjernet i afstand ved det indimellem flydende hav. Mod vest beskylles den af oceanet, og her kommer intet land tilsyne, førend Skotland eller også England lader sig se. Mod nordvest er der en halvø, der kaldes Avstrale latus (Sønderside) hørende til Vester herred, liggende hinsides havet i en afstand af to mil herfra. Mod nord har den Skast herred i Nørrejylland, hvor Tjæreborg kirke ses mod østnordøst i en afstand af en halv mil herfra. Mod nordnordøst nærmest ved denne ø er Jerne kirke, der har en afstand af sex eller syv stadier herfra. Mod nord er Guldager kirke omtrent ligeså mange stadier herfra.

(Mandø), *trajectus unius milliaris, interlabente mari abest distantia. Ad occasum alluitur ab oceano, ubi terra apparet nulla anteqvam Scotia vel etiam Anglia se conspiciendam præbuerit. Ad circium est peninsula, nuncupata Avstrale-latus (Sønderside) pertinens ad nomarchiam Occasus (Wester herrid), hinc trans mare duo milliaria absens. Ad aqvilonem habet nomarchiam Picæ (Skads herrid) in vansilia ubi ad cæciam (ostnordost) cernitur templum Tierreburgense (Tierreburg kircke), hinc semi milliare distans. [100v] Ad ortum æstivum (nordnordost) huic insulæ proximum est templum Jernense (Jern kircke) habens hinc distantiam sex vel septem *stadiorum*. Ad septentrionem est templum Avreoagrense (Guldager kircke) hinc habens totidem fere stadia. Inter hæc duo posteriora templa interjacet templum Brundumense (Bryndum kircke), hujc insulæ unius milliaris spatio objectum, passim tamen prædicto freto interlabente. Etsi avtem hæc insula nomarchiæ Picæ sit membrum ab ea tamen prædicto freto alijs, alijs in locis indigitato nominibus separatur. Juxta paroeciam Norbiensem hujc insulæ ubi angustius est, *trajectusque* brevior, scilicet non integri milliaris, dicitur Graadyb. Ubi demum scinditur in duas partes, una ad circium peti*

Indimellem disse to sidstnævnte kirker ligger Brøndum kirke over for denne ø i en afstand af en mil, idet dog overalt fornævnte stræde skyller indimellem. Men skønt denne ø er en del af Skast herred, er den dog adskilt derfra ved fornævnte stræde, der kaldes med forskellige navne forskellige steder. I nærheden af Nordby sogn på denne ø, hvor der er en indsnævring og overfarten er kortere, nemlig ikke en fuld mil, kaldes dette Grådyb. Og der skilles det just i to dele, den ene (del) mod nordvest søger mod Varde å, den anden mod sydvest løber ud i oceanet, og således afskærer det denne ø fra sydsiden hvorom ovenfor. Men ved Sønderhø, hvor det er større, kaldes strædet Skodborg, hvor det ligeledes spredes i to grene, en breder sig mod sydost til Ribe å, den anden strækker sig mod sydvest til oceanet og kaldes da Knudsdyb.

Og disse er denne øs afgrænsninger eller grænser. Men skønt denne ø Fano hører til Skast herred, som (nævnt) ovenfor, har den dog sit eget ting og rettergang og en særlig foged (»It fri kongelig birck oc serdelis birckeret«). Her er ingen åer, ej heller nogen floder, men i lavningerne mellem de sandede bjerge, fortrinsvis, er der adskillige vandansamlinger, som hverken har tilløb eller afløb; ved sommertid, når sommeren er nogenlunde tor, udtørres disse af solvarmen, ellers er der her kildevæld, som holder sig hele året.

Her befindes jordens beskaffenhed at være af tre slags. Mod nord og øst langs kanten af fornævnte stræde er den fed eng- og saltjord (»merskengen og klegjord«). På øens ryg er den på visse steder lyngklædt, dog har øboerne inddiget en del deraf med jordvolde og dyrket den således, at den nu er egnet

amnem Vardensem, altera ad aphricum se in oceanum exonerat, et sic dirimit hanc insulam a latere avstrali de quo supra. Juxta vero caput avstrale, ubi avgustus est, fretum dicitur Skodborg, ubi in duos itidem diffunditur ramos, unus se extendit in amnem Ripensem ad vulturnum, alter porrigitur ad aphricum in oceanum et sic dicitur profundum Canuti (Knudsdyb).

Et hi sunt termini sev limites hujus insulæ, licet avtem hæc insula Fandia ad nomarchiam Picæ pertineat, ut supra, peculiare tamen suum habet forum *et* jus propriumque nomarchum (it fri kongelig birck oc serdelis birckeret). Amnes hic sunt nulli, nec flumina ulla, sed in convallibus inter arenosos montes præcipue sunt aliquot aqvarum congregationes, quibus nec accursus nec excursus ullus, qvæ æstivo tempore, ubi æstas siccior est, solis ardore exiccantur, alias sunt |101r| hic scaturigines, qvæ perennes sunt.

Triplex hic soli habitus animavertitur. Ad aqvilonem *et* orientem juxta prædicti freti circumferentiam est pingve, pratense *et* sal

til såning og frugtbar. Endvidere mod vest langs kanten af oceanet, som også andetsteds her, er der her uhyre sanddynger, som naturen har beklædt med visse kviste (øboerne kalder dem »helme oc wigger eller huiderijs«), således at de ikke let kan skade indbyggerne. Undertiden, når de bliver pisket af kraftige uvejr, opløses de dog således, at sandenes oversvømmelse, om jeg så må sige, volder ikke ringe skade på indbyggernes marker og enge.

Omendskønt denne ø nu er blottet for træer, var den dog fordem, mens den var fastland, beklædt med meget tætte skove, hvilket splinter og skaller af nødder bevidner, samt de uhyre stammer og træstykker, der bliver fundet og opgravet som spor af de omhuggede skove, når (syd)østenvinden blæser meget voldsomt og med sin kraftige vind bevirker, at størstedelen af førnævnte strædes vande suges ud i havet. Her ses ingen vilde dyr undtagen harer, ellers er her oxer og får i beskedent antal; disse er ikke så tilbøjelige til skab som andetsteds. Øboerne her er meget optaget af havfiskefangst og øver den med net, kroge, undertiden også med spyd og kviste; der fanges forskellige arter af disse, men de mere hyppige er raja (»roche«), rombus (»kocher«), rombus aculeatus, concha (»skelfisk«), asellus (»torsk«), først og fremmest blødere og mindre torsk eller albulæ (»huidlinger«) og soleæ majores (»glubskulder, tal-skulder, medilskulder«), soleæ minores (»samrask«), som endogså sejles til Tysklands og andre fremmede nationers yderste kyster og opkøbes ret begærligt for høj pris.

Udover disse ting er der hos os ingen oldsager, ingen mindesmærker, det jeg ved af. Den almægtige Gud bevare og værne den høje kongelige majestæt og skænke fred i vor levetid.

Claus Pedersen Ripensis, egen hånd.

suginosum (merskenge oc klegiord). In dorso insulæ est ericosum aliquibus in locis, cujus tamen partem insulani aggeribus circumvallatam ita coluere, ut sementi jam sit accomoda et foecunda. Præterea ad occidentem juxta circumferentiam oceani, ut et hic alibi, sunt hic ingentes arenarum moles, quas [*overstreget* tamen] natura quibusdam ita vestijt virgulis (insulani vocant helme oc wigger eller hviderijs), ut non facile incolis nocere possint. Interdum tamen ingentibus agitatæ tempest <at> ibus ita resolvuntur, ut incolarum agris et pratis arenarum diluvium, ut ita loqvar, non parum inferat detrimenti.

Tametsi hæc insula nunc arboribus nudata est, olim tamen, dum continens fuit, sylvis densissimis fuit instructa, quod testantur putamina *et* testæ nucum, ingentesque trabes *et* ligna, ut sylvarum detonsarum vestigia, Euro vehementius flante, et suo flatu vehementi prædicti freti aqvarum maximam partem ab oceano absorberi faciente, reperta et effossa. Feræ hic conspiciuntur nullæ nisi lepores, alias sunt hic mediocri numero boves *et* oves, hæ non sunt scabiei ita obnoxia ut alibi. Insulani sunt hic multum occupati in venatione piscium pelagiarum eamque exercent retibus, hamis, interdum etiam tragulis *et* virgis, quarum varia etiam capiuntur genera, sed frequentiores sunt raja (roche), rombus (kocher), rombus aculeatus, concha (skelfisk), asellus (torsk), inprimis aselli molliores *et* minores sev albulæ (huidlinger) *et* soleæ majores (glubskulder, talskulder, |101 v| medilskulder) *et* soleæ minores (samrask), quæ vel etiam ad extremas Germaniæ, aliarumque exterarum nationum oras transvectæ, magno pretio avide satis coemuntur.

Præter hæc apud nos antiquitates nullæ, monumenta quæ ego scio, nulla. Deus *optimus maximus* conservet *et* protegat *serenissimam regiam majestatem et* det pacem in diebus nostris.

Claudius Petri Ripensis, *mea manu*²⁷.

Slavs herred

Der foreligger indberetninger om samtlige fire sogne i herredet. Slavs herred udgjorde et provsti sammen med Jerlev herred, og embedet som provst i de to herreder var på det tidspunkt, da indberetningerne blev indsendt, tildelt sognepræsten i Egtved, Søren Poulsen. Beretningerne fra de to herreder er således utvivlsomt indsendt samlet til bispem i Ribe, og dette underbygges yderligere af, at indberetninger fra Jerlev herred bærer overskriften: Antegnelser om Jerlev og Slavs herreder.

VORBASSE OG GRENE

[222r] Slags herret. 1. Vorbasse sogn.

Worbasse sognen er hoffuedsognen.

I. Ligger den wdj Koldinghus lehn wdj Slaugsherritt, vesten fra Kolding fire smaa mijle vegs, men fra Warde i nordost fem smaa mijl vegs. 1) Prestgaarden i Vorbasse ligger en agger lang vesten fra kircken. 2) Norden Vorbasse by ligger en liden høy med nogle store graa kampsteene omkring, dog ingen bogstaffuer paa. Tu store høye steen ved den østre ende, som staar rett op paa enderne høyt offuen jorden. Noch en stor steen nogett derfra wdj vester mere mitt inden i høyen. Item en megitt stor steen paa den vestre ende, som er ryggett oc nogett huald, att ett temmeligt menniske kand skiule sig derwnder, oc same steen ligger paa tuende andre steene i jorden. Ellers runden omkring same høy paa begge sider findes vell mange andre steen offuen jorden dog icke saa store. 3) Paa Vorbasse kirckegaard sigis att skall haffue værutt en helligdom, nemlig en kilde eller brynd wdj den sudvest hiørne¹, som nogenledis endnu er at see, huorudaff den markied her aarligen holdis i byen meener att skall være forarsagitt, som wdj første skall være holden paa *Hellig Legemes dag*,² huorudaff kircken haffuer sitt naffn. 4) Synden fra Vorbasse ligger en aae, som kaldes Hølledsaae, som løber till Wardeaae oc meenis att yppis lidett offuen ved Vorbasse enge wdj

1. Jvf. Schmidt: Danmarks Helligkilder, s. 155.

2. Hellig Legemsdag eller Kristi Legemsdag er 2. torsdag efter Pinse.

Becke marck. 5) Østen Worbasse ligger en søe, som kaldes Blindsøe paa Fitting marck. Item en anden søe tu eller try steenskast derfra ved naffn Knoldsøe, aff huilcke for:ne søer der yppes en strøm, som løber østen om ved Slaug ned ad Almstock wdj Grenesøe. 6) Norden fra Worbasse ligger en søe, som kaldis Nørsøe. 7) Westen fra Worbasse en stor mijl vegs ligger en herregaard, som er welbyrdig Bendix Nørbyes paa Wrop, hans hoffuittgaard ved naffn Dunslund. Rett synden ved gaarden løber en aae, som yppis i Jeppiskier liggendis paa Worbasse marck, huilcke ocsaa flyder till Wardeaae.

|222v| 2. Grene sogn.

II. Grene sogn, annexen. 1) Grene kircke ligger ved Greneaae, som wdflyder aff Grenesøe, oc ligger same kircke wdj nordvest liditt fra søen i Jelling syssel norden fra Worbasse kircke en stor mijlvegs. 2) Wdj dette sogn findis huercken leer eller steen andre end som hentis andre steder fra. 3) Wdj dette sogn findis ingen gamle antiqviteter.

HEJNSVIG OG GRINDSTED

|223r| 3. Heinsvig sogn.

Ihs³ I) Heynsvigh sognen er annex till Grensted. Ligger udi Coldinghuuß lehn udi Slaugs herrett rett y noruest fem smaa miill vegs <fra Colding>, medens fraa Ware y ostnorost fiire smaa miille vegs [*overstreget* <fraa Colding>]. II) Prestegaarden Heinsvigh ligger en aggermarch westen Heinsvigh kiercke paa den søndre side aff itt bierge. Norden prestegaarden offuen paa biergett liger en heell hob høye, ordine effter huer<andre> aff øster och wester paa, som synes lige som de y gamle dage schulle were opvirchede⁴ vedt menischens haandt. III) En fierding vegs sonder Heinsvigh ligger en gaard, heder Siøgaardt. Østen for samme gaard haffuer liggett en stor søe (huoraff gaarden haffuer bekommet sitt naffn), huilchen nu er med sandt effter knoggen. IV) En liden halff mijll ostnorost fraa Heinsvigh paa Trøllund march ligger en søe, kaldis Grenesøe,

3. Græsk forkortelse for Jesus (egl. *IHS*).

4. Oluf Nielsen læser her i sin udgave af indberetningerne: opvinsede (Danske Samlinger 2. rk. 4. bd. s. 75).

huoraff en aae udflyder, som løber vesterpaa igienem Grendsted sognen och adt Ware till. V) Paa adschillige steder paa Heinsvigh march findes store kampstene, som findes [*overstreget* weste] vestigia udi att jernkiller, saa stenhuggere y gamle dage haffue tenteret ad wille kløffue dennom, mens till huad brug kand iche wides, mens her findes ingen stene med bogstaffue paa. |223 v| VI) Her ere nu ingen schoffue y sognene, mens findes eegerødder allestedz paa marchene, och udi moserne findes fyr och granrødder, huoraff kand eractis her iddell schouff att haffue verett udi gammell tidt. VII) Her findes paa Hedensvigh march attschillige andre høye, somme heder Draggehøye, somme Mettishøye, mens ingen med merchelige naffn. VII) [!] Ostnorost fraa Heinsvigh siges att haffue verett ett cappell y gamle dage, som dog nu er øde med alle, derudi menis y gamle dage att vere holden siællemesse y pauffedommett.

|224 r| 4. Grendsted sogn.

Grensted sogn. I) Grensted kierche ligger ved Grenstedaee, som udflyder aff Grenesøe, och ligger samme kierche norden for:ne aae y Jellingsyssell, ligger norvest fraa Heinsvigh kierche en mijllvegs. II) En stor miil vester fraa Grendsted kierche ligger en herregaardt y for:ne sognen, som kaldis Wrup, hører welb. Bendix Norby thill. III) Udi dette gantsche sogn findes huerchen leer eller steen andere end som hentes fraa andre steder. IV) Her udi dette sogn ere ingen gamle antiquiteter uden en høy, ligger en halff fierdingvegs norøst fraa Grendstedt, heder Abildhøy.

Anst herred

Fra Anst herred foreligger en samlet beskrivelse af alle sogne. Beretningen er udateret og usigneret, men er formodentlig affattet af provsten selv eller på dennes foranledning. Det har ikke kunnet oplyses, hvem der var provst i 1638. I 1649 nævnes Niels Mortensen (Grum) som provst, og da han ifølge præsteskattemandtallet fra 1638 var præst i Anst og Gesten sogne, kan han også have været provst på dette tidspunkt. Dette underbygges tillige af, at Anst og Gesten sogne er ret indgående beskrevet i modsætning til de fleste sogne i herredet.

[217r] En kortt designation paa huiß antiqviteter, skoffue, høye, bierge, daaele, søer, strømme, riverer, som findis udj Andst herritt. Vdj for:ne Andst herridt findis 10 kircker, nemlig Aandst kircke, Giesten k., Becke k., Virst k., Jordrup k., Erst k., Seest k., Hiardrup kircke, Vamdrup kircke, Skandrup k.

ANST

Byer, som høre til Aandst k. ere disße: Stoer Aandst, Roffuet, Liden Aandst, Gambst, Glibstrup, Geißingh oc Noes, en enlig gaardt. 1. Paa Stoer Aandst marck ligger en stoer bøggeschoff, thu stoere bierge strax norden for byen, som icke ere raffnkundige, Kaarßhøye, Grønhøye, derforuden 3 andre smae høye. Suduest fraa byen ligger en stoer søe, som kaldiß Aandst søe, oc flydder en stoer strøm aff same søe, som siden løbber i Vesterhaffuen. Igiennem denne bye løbber en stoer aadelfærveye imellem Kolding oc Ribe. 2. Roffuet. Der paa marcken findis *intet* raffnkundig uden aleniste en liden lund strax synden foer Aandst søe, som kaldiß Roffuetlund. En høye, som kaldiß Damhøye oc try andre smaae høye. [217v] Vesten derfraa byen ligger en stoer strøm, som flydder under Aandst broe oc skiller Ribberhueß oc Koldinghueß lehn. 3. Liden Aandst. Paa deriß grund findis icke uden 2 smaae høye. Norden same bye opkommer en liden rivier, som løbber synder paa igiennem byen i en stoer aae, som kaldiß Dammesvæed, som skiller Nøeriuttland oc Synderiuttland, oc er denne liden bye den neste paa grentzen.

4. Gambst. Der paa marcken ligger en lieden skoff noerden fraa byen. Høye, som der findið, ere diße: Bundehøye, Folckehøye, Skudborrighøye, Reffuehøye. Faendenßhøye, Katthøye. En stoer lang bierrig, som kaldið Vilsbierrigh. Noerden for byen opkommer 2 smaae strømme, den enne løbber østen om byen, den anden vesten oc samlis strax synden præstegaarden, sidde flydder synder paae i Stoer Aandst søe. 5. Glipstrup. Til deres bye ligger en stoer skoff noerden foer byen. 4 smaae høye findið der vesten byen, som haffuer ingen naffn. Osten for byen stiftis |218r| en liden rivier, som kommer østen i byen oc en noerden i byen, som samblis synden derfor oc løbber siden i Stoer Aandst søe. 6. Geißingh. Noerden foer deris bye ligger en skoff, som kaldið Spreenkier. Høye ere disse: Kongenhøye, Spitzhøye, Stoerhøye, Moelhøye, Sambshøye oc try bierge, som haffuer ingen naffn. Daele thu: Grøendaell oc Drøffdael. I same bye ligger en lidden søe, som om sommeren er fast tøer, findis der 3 strømme: Hiebeck, Egholtbeck, Joensbeck. 7. Noes. Der strax noerden for ligger en lidden lund. Østen foer gaaer der en strøm, som kaldið Haßelud. En kilde synden for gaarden, som kaldis Narkis kilde.¹

GESTEN

Giesten kircke.

1. Der udj sognen findið først Reffßing hoffuet. Paa derið *mark* ligger en lidden skoff synden foer kirchen. Høye findis der 16 stoere oc smae, som icke ere naffnkundige. En liden søe ligger paa en stoer hede paa deris grund suduest fraa byen oc haffuer huercken iløb eller affløb. |218v| 2. Vester Giesten ligger strax noerden for kircken, synder derfor ligger en lidden skoff. Thuende høy noerden for byen, som haffuer ingen naffn, paa en hede, som kaldið Staffshede. Noerdost fraa same bye begyndið en stoer strøm udj Giesten kierde, løbber sidde igiennem byen synder paa oc siden i Vesterhaff. 3. Moel Giesten. Sudoest derfraa ligger derið schoff, huor udj udj findis en stoer sletth platz, som kaldið Steenryggel, huor der meenis i gamble daage at haffue standet it slott. Høye ere diße: Pughøye, Benckehøye, Grundiðhøye. Østen derfraa ligger en daem ved naffn Høgmoesbedam. 4. Raffnholt. Strax synden derfoer ligger

1. Jvf. Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder s. 42 og 154.

Raffnhoellund. 2 damme i byen, som kaldt Feldtdaem oc Grydisdaem. 5. Røie. Paa deris marck ligger en skoff, som kaldt Røie schoff. 2 høye. En daem, som kaldt Nyedam.

BÆKKE

|219r| Becke kircke.

1. Der udj sognen ligger først Becke bye strax hoß kircken, der igiennem løbber en stoer aelfaerveye fraa Ribe til Viborrig, Vedel, Horßens oc Aarhus etc. Noerden fraa byen ligger en høye, kaldt Karls Legomshøye.² 2. Aßboe, som ligger fraa kircken. 3. Nortøst en bye ved naffn Kragelund. 4. Norden fraa kircken paa en stoer hede ligger en gaard vid naffn Skiødde, som tilforne er holden skepperie paa *kongelig* maytz. vegne, oc nu for nogen kort tid siden er boet fest.³

VERST

Virste kirche.

I denne sogn ligger 1) Toerßted, 2) Husted, 3) Teerßbøell, Verste. Noerde for same kircke ligger en biergh, kaldt Ludzberg. Noertost derfraa ligger 3 smaae søer, Veysøe, Mørcksøe, Skiersøe oc er ingen iløb eller affløb. Imellem Virdst k. oc byen ligger en stoer bierg, som kaldt Baunhøye. |219v| Østen fra Virste bye ligger en liden skoff. Imellem Virste oc Becke flydder en liden strøm, som løbber fraa nær i synder oc skiller sognene.

JORDRUP

Jordrup kircke.

Der i sognen ligger Jordrup oc Knudßbøell. Skoffue: Jordrup skoff, Knudßbøel skoff.

2. Benævnes nu Klebæk høje eller Bækkemonumentet, jvf. desuden Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, spalte 54–56.
3. Det kgl. fårehold afskaffedes og gården bortfæstedes i henhold til missive af 7. marts 1634.

LEJRSKOV

Erst kircke.⁴

Der udj sognen ligger Leirschoff, Fiærup, Høyrup, Wraa, Wree, Egholdt. Enistegaarde: Aßbyll, Holbyll, Hundßholdt, Kiær, Aagißbyll. Skoffue: Fiærup skoff, Wraa schoff, Egholdt skoff, Leirskouff skoff, i same skouff ligger en sted, som kaldið Hollem, huor der sigis at haffue staet en herregaard i fordom tid. Om same Holem kand de gamble gryffter endnu sees. |220r| Tuende aær løbber oc grendzer til Leirskoff marck paa den øster siede, en som kaldið Trudsaae, oc paa den vester siede en anden, som kaldið Haßelvay.

SEEST

Seeste kircke.

Denne sogn kaldið Seeste oc er en eniste bye. En skoff ligger der synden fraa same bye. Thuende store bierge, den ene kaldið Jorbesbiereg, den anden Pugdalsbiereg.

HJARUP

Hiardrup kircke.

Hiardrup sogn en eniste bye liggendis en millvex vest suduest fraa Kolding oc er den synderste deell i Aandst herrit. Ligger paa grentzerne imellem Nøeriythland oc Synderiutthland. Kircken i fordom kalt S. Lauritz, der i findis kalck oc disk aff sølff, som høylofflig drunningh Margretthe dertil haffuer forerit.

VAMDRUP

|220v| Vamdrup kircke.

Vamdrup kircke kaldt i fordom S. Gregers, som haffuer sit naffn aff tuende vandløff oc strømme, som ved kircken samblis oc løber vester paa i den Vesterhaff. Paa kirckegaarden findis en høye oc nogle der vdenfor. Vdi indgangen paa vabenußet findis en liden

4. Det nuværende Lejrskov sogn kaldes Erst frem til det 17. århundredes midte.

steen, som en graffsteen med nogle faae runeboegstaffuer paa, men ligger ind vnder muren.⁵

SKANDERUP

Skandrup kircke.

Byer, som hører til Skandrup kircke ere 5, som ere Skandrup, Nagbøell, Dollerup, Lunderskoff oc Giellballe. Anlangende runeboegstaffue findis der slet ingen aff. Høye, som ere naffnkundige findis her icke mange vntagen en, som ligger paa Dollerup marck vid veyen, [221 r] som løbber mellem Ribe oc Kolding, som kaldis Kongenhøye. Item thu smaae høye liggendiß mellem Naegbøell oc Dollerup, kaldis Tueggehøye. Rivierer ere tuende, en som løbber norden vid sognet mellem Lunderschoff oc Leirschoff, som kaldis Haßelluad aae, item en anden rivier løber synden vid sognet mellem Nagbøll oc Bynstrup. Skoffue, som hører hid til sognet ere thuinde. En paa den øster side vid sognet, hører till Lunderschoff, Giellballe oc Skandrup. Item en skoff ligendis paa den vester side, som hører til Nagbøll oc Dollerup. [221 v] Findis ocsaa her vdj sognet en gammel steenrøggell, som er endnu kiend, som løber offuer Lunderskoff, Skandrup oc Hiardrup marck, item offuer Fobeslet marck mod hertiegdømmen. Menis aff de gamble att haffue veret for en anløb i gamble daage.

5. Runestenen førtes senere til København men er siden forsvundet, jvf. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Text, spalte 53–54.

Malt herred

Der foreligger indberetninger vedrørende samtlige sogne i herredet. Fra præsten i Holsted og Føvling, Peder Mortensen Liem, findes der yderligere to indberetninger til bispem, den ene fra 1639 og den anden fra 1642. Det fremgår af sognepræstens beretninger, at bispem har ønsket flere oplysninger om lokaliteten Danmarks lund, sikkert ud fra den formodning, at den var identisk med det eftersøgte hyldingssted Dannerlyng. Desuden har bispem ønsket en tegning af runestenen på Føvling kirkegård. Desværre fremgår det ikke af det bevarede kilde-materiale, om det er Ole Worm selv eller bispem Johan Borchardsen, der har taget initiativet til at afkræve sognepræsten yderligere oplysninger. Den sidste beretnings datering synes dog at indicere, at kravet om supplerende oplysninger må være kommet fra Ole Worm gennem kancelliet, idet indberetningerne fra Ribe stift i 1642 forlængst må være blevet gennemarbejdet af Ole Worm.

LINDKNUD OG BRØRUP

|201r| En fortegnelße paa hues aær, becke, kiempegraffue oc kiempeone, store høye, som findis paa huer marck vdj Lindknud sogn.

Først findis try enstedgaarde, som er Atzerbøll, Hyllerrlund oc Debell. Paa Atzerbøl marck en styck skoff, som kaldis Østerhoe, en stor høy ved same skoff, en anden høy paa for:ne marck kaldis Støffuel høy. Paa Hyllerrlund marck findis thu store høye. Paa Klenlund marck findis en beck, som kaldis Sortmaa beck, en stor aae, som kaldis Hoborg aae. Oc findis paa same marck thu store kempeoen, thu store høy, den ene kaldis Jegerhøy oc |210v| den anden Duerrebierg <eller høy>. Paa Hoborg marck findis en høy, kaldis Snobhøy, Boldersbeck, en kempegraff omsatt med store steen. Paa Vittrup marck en høy kaldis Grydehøy, en høy paa samme marck kaldis Tappethøy, en bierg, som kaldis Store Steenbierg, en kempegraff omsatt med store steen, en luund, som kaldis Vittrup luund. Paa Lindknud marck Bermhøy, Lindknud beck, Møghøy, Lindknud skoff.

|202r| En fortegnelße paa hues som findis i Brørup sogn.

En aae, som kaldis Stild aae, en aae, som kaldis Huoluad aae,

en beck, som kaldis Tusbøll beck, Gierndrup runde oc beck, Prestkiær beck, Rydsdamb paa Luund marck. En skoff, som kaldis Stild, en anden skoff, som kaldis Bøgis skouff, Huoluad skouff, som heder Heßel, huor Malt herritts ting ligger. Eskelund kiær, Tislund kratt. En stor steen, som kaldis Tislund steen. En stor bierg med en stor høy steen. I lige maade findis mange høye paa Tusbøll marck. En kaldis Baunhøy, en kaldis Bredehøy, en kaldis Tislundhøy. Herforuden findis der 16 høy paa Tusbøl marck. Paa Brørup marck findis try store høye, paa Gierndrup marck findis ocsaa mange høye, en kaldis Hollhøy, en kaldis Quindelundhøy. Her foruden findis paa same [202v] marck 20 store høy. Paa Surhaff marck findis try store høy, en bierg, som kaldis Bøgebjerg. Findis i Brørup sogn try enstegaard, som er Brørupgaard, Huoluad oc Holkiær. Findis ocsaa paa Prestkiær marck nogle vild og store høy.

Søffren Pederbøn Prestkiær, m. ppa.

HOLSTED OG FØVLING

[207r] Fortegnelse paa huis høyer, daller, dammer, syger och kilder, som findis i Føvling och Holdsted sogner.

Høyer, daaller, dammer oc kilder y Føvling sogn.

Høyer: Brunhøye, Quistdalhøy, Høystaghøy, Zeenhøy, Raghøy, Haffskobierge, Trindbjerg, Stadbrobierge, Lundbierge, Baabylhøy, Gadhøy, Lynghøy, Sadhøy, Randistofft, Raffninghøy, Snaphøy, Suinstedhøy, Storhøy, Ryßhøy, Fryßkierdbierg, Baunhøy, Hammelhøy, Riberhøy, Smaahøy, Skriffuershøy er 2, Langfoldhøy, Tingbierghøy, Østerbjerg, Giøringbjerg, Vlffhøy, Gryhøy, Zingelbjerg, Klynmoßhøy, Jyndoenhøy, Krattvonghøy, Kierckevognhøy, Blockhøy, Femhøy, Danmarcks lund, Storbierg med en høy steen paa, Tußbylhøy, Huolhøy.

Daaller: Tingbjerg daal oc runde, Giøringdaal, Østerdal, Hielms-huol, Thaabyldall, Skriffuerdaal, Grafflunddaal, Møgel runde, Quistdaal, Aagißbyl runde, Haffskovdaal, Østerdaal, Feesteddaal, Langdaal, Kielddaal, Mettisaal, Hylddaal, Pyldaal, Snagdaal.

Dammer: Tyslund dam, Beckbølling dam, Søffring dam, Faarhuuß dam, Liervaad dam, Føvling dam.

Kilder: Ingeborgis kierd, Møgelmoße, Aædt vandspring. Oc en lund kaldis Astkierd. Paa Føvling kierckegaard findis en steen

ohngefehr saa stor som en liigkiste liggendis paa en graff, huo paa staar nogle faa runebogstaffuer paa langs ad steenen.¹

Høyer daller, dammer och kilder y Holstedsogn.

Suortskovbierge, Vandsnapbierge, Karskierhøy, Skidenasthøy, Gammeljordhøy, Thammebierge, Puotbierge, Fourskovhøye, Baunhøy, Molthøy, Rommerdønne, Grønnehøy, [207v] Giørklint høy, Fourskov jynoen, Tophøy, Bredhøy, Øxenhøy, Bøgebierge, Anchershøy, Kierckehøy er 3, Biørnlundhøy ere 3, Seykierdhøy er 3, Vesterbierge, Østerbierge, Wlffhøy. Daal: Fourskovdaal, Vesterbiergedaal, Nørdaal, Kildkierd. Kilder: Maakilde, Volborgis kilde, Sønderkilde. En aa gaar igienem Holdsted, kaldis Holdsted aa. En lund er paa Holdsted marck, kaldis Sieud.

Peder Martensen, m. pp.

[210r] *Salutem et perpetua officiorum obsequia.*²

Reverende *domine* episcopo.³ Effter eders befalning haffuer ieg selff verit paa det styck jordzmaal her y sognen, som kaldis Danmarcks lund, saa haffuer ieg oc bespurdt mig huoß andre om detts tilstand. Same Danmarcks lund er it stycke jordzmaal icke rett synderlig stort, liggendis nogit høyactig lige som et bierg, oc offuenpaa er en liden grøn høy ellers paa steden intet andet end lang lyng oc sma eegebusk der iblant saa vijt som same lund varer, er nogit langactig oc nogit [*overstreget* lang] trind, ingen steen eller huller er der synderlig att finde, oc huoraff det skal haffue faait sit naffn, er der ingen aff mine sognefolck som veed derom nogen kundskab. Andet veed jeg intet att skriffue eller sige. Vale in Immanuele.⁴ Bechbølling 17. julij *anno* 1639. R. T. D. S.⁵

Petrus Martini Liem, *ecclesiastes* Føvling et Holdsted, pastor indignus, *mea manu.*⁶

1. Se note 11.

2. O: Jeg hilser dig med bestandig lydighed i pligterne.

3. O: Højærværdige hr. biskop.

4. O: Lev vel i Immanuel.

Immanuel (hebr.) betyder egl. Gud med os.

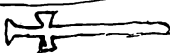
5. Forkortelsen kan formodentlig tolkes: Reverentia Tuæ Dico Salutem. O: Jeg hilser dig højærværdige.

6. O: Forkynder i Føvling og Holdsted, uværdig præst, med min hånd.

[206v] Reverendo et clarissimo viro *domino* Johanno Burchardo, theologiæ doctore eximio, episcopo Ripensi dignissimo, moecenati meo reverenter observando.⁷ [205r] Ad Immanuele salutem.⁸ Præmissa gratiarum actione debita, clarissime *domine* doctor.⁹ Effter Eders begering haffuer jeg beseet ydermeere steden Danmarcks lund. Da er det en backe liggendis lidet høyer end andett slett jord icke rett stor ij sin begrib, oc der findes nogle smaa jegebuske ellers offuergroed med liung, maa vel skee, att det haffuer verit for nogen tid grøn græß alleene. Der findes oc nogle huler lidet dybe ij jorden, en part er gjorde aff reffue, en part maaskee vere opkaste af menisker, ellers er der intet andet end clarissimus *dominus* doctor siste gang sielff saa, der visitatz skeede her. Steden haffuer nomen, men ieg kand icke faa att høre, att omen skal vere derhuoß.¹⁰ Huad steenen er anlangendis, da haffuer ieg ladet den opskure. Den haffuer ligget først paa en adelßmandz graff oc siden er bleffuen lagt paa en bondis graff. Bogstaffuene, saa vijtt som ieg kunde kiende dem, vaare lige som huoßliggende papir giffuer tilkiende, videre kunde ieg dem icke kiende.¹¹ Beder ganske [205v] gierne att *dominus* doctor icke mißtencker mig for ieg lenge forholtt denne min resolution, <thi ieg fick icke Eders breff før halffveig middag i dag>.

Ex pastophorio Beckbølling 12 may tempore pomeridiano. Vale vive quam felicissime quam diutissime.

Petrus Martini Liem, *mea manu*.¹²

RRIRNP: KRBY: P. B. : 1h: 121h. 11: R. R.
 1h1k1h.

7. O: Til højærværdige og berømmelige mand, hr. Johan Borchardsen, fremragende doktor i teologien, min velynder, med ærbødig højagtelse.
8. O: Jeg hilser dig i Immanuel.
9. O: Med skyldige indledende taksigelser, berømmelige hr. doktor.
10. Omen betyder egl. varsel, men meningen her må formodentlig være, at navnet Danmarks lund ikke svarer til virkeligheden.
11. Erik Moltke og Lis Jacobsen: Danmarks Runemindesmærker, Text, sp. 48–49.
12. O: Bækbølling præstegård den 12. maj om eftermiddagen. Lev vel både meget lykkeligt og meget længe. Peder Mortensen Liem, med min hånd.

Afbildning af det »huoßliggende papir« med tegningen af runestenen i Føvling, der fulgte med Peder Mortensen Liems brev af 12. maj 1642. Gengivelsen er lidt formindsket.

Denne steen, som udi dette breff ommeldis, er den, om huilcken, der udi den først description finis paa Fouling kierckegaard att ligge och med nogle runebogstaffer beskreffuen, for huis skyld saavell som ochsaa for Danmarcks Lunds skyld ieg denne kundskab paa ny iligen haffuer begerett aff sognepresten, paa dett att *domino doctori Olao Vormio* deß bedre till effterretning kand bliffue satisfecerit.

Ripis, 13 may 1642. Joh. Borchardsen.

Bispens bemærkning på brevets omslag: |206v| Henhørendis till Feuling sogns description i Maalttherridt,

MALT OG FOLDING

|209r| Maalt sogn.

Maalt kircke ligger vesten fraa Vein kircke oc osten fraa Brørup kircke. Estrup gaard ligger norden fraa kircken oc Estrup by strax derhoß, oc hoß samme by ligger Estrup skow vdj østen. Høye, som findis paa Estrup marck. 1) Brødenhøy, 2) Engelsthøy, 3) Bierromhoy. Aaskow ligger østen fraa kircken. Høye paa samme marck: 1) Grauenhøy, 2) Kongenshøy, 3) Staghøy, 4) Ellehøy. Aaskow skow ligger nordøst fraa byen. Maalbeck ligger syden fraa kircken. Høye: 1) Bauenhøy, 2) Meshoy, 3) Follegraffshoy, 4) Kongensbiery, 5) Byhoy, 6) Kibbehoy. Langskow ligger vesten fraa byen.

Folding sogn.

Folding kircke ligger norden fraa Foldingbrow. Nørbølling ligger vesten fraa kircken. Høye: 1) Staghoy, 2) Bauenhoy, 3) Reffhoy, 4) Kirckehoy, 5) Foldinghøy, 6) Kyßhoy. Sønderskow ligger østen fraa kircken.

VEJEN OG LÆBORG

|208r| Fortegnelse paa hues høyer, daaler, dammer, siiger och kielder, som findis i Weyen och Læborig sogner.

Høyer, daaler, dammer och kielder i Weyen sogn.

Høyer: Gaffhøy, Beckhøyer er 3, Smørhøy, Horßfoldhøy, Halffveyhøy, Stor Grønhøy, Liden Grønhøy, Synderhøy, Lauritzishøy, Treskoffhøy, Kattbiergehøy, Baffnshøy, Møllerhøy, Askhøy, Suortrøggell, Baahøy, Elstrupbierg, Lyngbierg.

Daaller: Langedall, Kronckellsiiig, Knuderesiiig.

Dammer: Synderdam, Færisflod, Wendam, Elstrupdam, Beretisdam.

Kilder: Sanct Algiers kielde.¹³

Læborig sogn.

Gammelby. Bierge: Fru Mattis bierg, Bygebierg, Mayhøy, Debellmaaßhøy, Aggelundhøy, Kieldbierghøy, Brunbierg, Kierckebjerg. Dammer: Kieldbiergdam, Kierckedam, Torndam, Ingeborgis dam, Tørredam.

Stafflund. Høyer: Riibhøy, Stafflundhøy, Langbierg, Tiornhøy, Inggebierg. Dammer och daaller: Stafflunddam, Ødall, Hiordall, Brenddall.

Drostrup. Høyer: Tophøy, Kietthøyer er 3, Møllhøy, Warvadhøy, Kierlinghøy, Wlffhøy, Bredhøy, Puughøy, Sandhøy, Brendbierg. Dalle och damme: Stordall, Bygesteddamm.

|208v| Nyby, Bierge: Wlffhøy, Kieldbierghøy, Bussebierg, Kraghøy.

Kieldbierg: Gryedhøy.

Wed Læborig kierckegaard findis en stor steen med runeboogstafuer paa baade siider.¹⁴ Paa Læborig kierckegaard findes en kielde, som ey vidis naffn.

Christen Hanßøn, m. ppria.

13. Algierd er næppe noget personnavn trods det foranstillede Sanct, jvf. Viborg Amts Stednavne, 1948, s. 8 og Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, 1926, s. 35 og 155.

14. Erik Moltke og Lis Jacobsen: Danmarks Runemindesmærker, Text, sp. 50–53.

Gørding herred

Der foreligger indberetninger fra alle sogne i herredet bortset fra Åstrup sogn, der var og stadigvæk er annex til Vester Starup i Skast herred. Sammen med beretningen fra Vester Starup (s. 238) er imidlertid ingen oplysninger om Åstrup.

GØRDING OG VEJRUP

|214r| Fortegnelse paa hues byer oc enistegaarde oc andet, som findis y Giørring oc Veirup sogner.

Vdi Giørring sogen.

Findis byer 7 ved naffn Giørring, Biarndrup, Lorup, Tonge, Bøle, Ilsted, Oeg. Enistegaarde 2 ved naffn Starup, Høe, tilhobe 27 gaarde. Herresæde 1 ved naffn Warhoed. Lunde 2, en ved Warhoed oc 1 ved Starup, ellers intet naffnkundigt.

Vdi Veirup sogen.

Findis byer 2 ved naffn Syndre Veirup oc Nør Veirup. Enistegaarde 5 ved naffn Vibeck, Syndre Griißbeck, Nørre Griißbeck, Suderkrog, Lockisgaard. Ellers intet naffnkundigt. Tilhobe 11 gaarde.

Testor Nicolaus Petreijus. *Pastor(?)* prædictarum ecclesiarum, pastor indignus.¹

DARUM

|211r| Darum sogn, den vesterstz i Giørring herredt.

Ere ickun tuende byer vdj. Stoer Darum oc Lil Darum. Stoer Darum er begræben wdj fire byer, Sønder, Vester, Mit oc Nør by. Kircken staar strax norden byen. Lil Darum ligger en pijllskwd
1. O: Derom vidner Niels Pedersen, præst til ovennævnte kirker, uværdig præst.

[*overstreget* strax] hin side fra kircken, norden oc noget til noroust. Darum aa flyder vesten fra begge byer oc løbber vd i Vesterhawet. Vdi Store Darum ere i synderlighed tuende bierge, den ene kaldis Torßmarckbiere, ligger vester vd ved hawkanten, den anden kaldis Baunhøy, lidet østen fra prestegaarden, som ligger mit vdi byen, oc kaldis same bierge Baunebierge, fordi det plejede at holdis vact paa dennem vdi wfredstid. Saa er der tuende store muoser, Sønder oc Nørnuose, huilcke vaare besatt vdi forðum tid med fyre oc grantrær, men bleffue affbrende formedelst røffuere deris tilfluct vdi dennem deraff at giøre folck oc fæ, som meenis [*overstreget* at giøre], stoer skade. Oc rødterne, som mangfaaldeligen ere opgraffuett oc endnu opgraffuis, det nocksom vduijser om same skowe, oc intet meere tenckuærdig.

Jacobus Bonum. Pastor ecclesiæ Darumnianæ, *mea manu*.²

BRAMMINGE OG HUNDERUP

|213r| Wdi Bramming sogn.

1) Fra Sneom bro sudost ligger en høy henwed 2 piileschud fra broen, kaldisß Gryldsßhøy. 2) Øster derfra ligger en, kaldisß Baunhøy, huor haffuer werit en baun opreist udj forrige tider. 3) Sudwest derfra ligger en ret op til adelfarweyen fra broen och til Ribe, kaldisß Kaalgaardsßhøy. 4) Synder bedre wed Riber wey findisß en dal, kaldisß Dronningdall. Men intet mercheligt eller tenchwerdigt <weed> nogen ydermeere derom at sige.

Lige synder fra for:ne Sneom bro ligger en schön stor by, heedei Timmerby, och forbemelte høye [lig]ger allesammen paa Timmerby march øster fra byen. Sudost fra Timmerby ligger en ypperlig stor gaard, kaldisß Terpagger, som tilforne haffuer werit en herregaard och nu besiddisß aff bønder. Paa samme Terpagger march findisß tuende høye. Den første ligger nordost fra gaarden, kaldisß Deggerhøy, udj huilchen sigisß en gammel broder wed naffn Ancher Gammelhest met sin hustru wed naffn Rold at were begraffuen, och fortellis at nogle schulle en gang taget sig faare at randsage udj samme høy effter bytte, och midlertid siuntisß dennem en lam gied och 2 haner at drage en hœlesß, och der en siger: see, see, der

2. O: Præst i Darum kirke, med min hånd.

I præsteskattemandtallet fra 1622 nævnes Jacob Bonnum som provst.

kommer en lam gied och 2 koche for en høelesß, bliffuer bytten dem forwildet. Lidet wester bedre ligger en kaldiß Brolandßhøy.

Lige øster fra Sneom bro met aen ligger en herregaard, heeder Bramming, och kirchen och prestegaarden, oc øster bedre wed samme aae en fierdingwegsß ligger en schön bondegaard, kaldiß Terp. Norden for ligger end en stor aae, ichun en piileschud fra den anden, och en by derhosß kal[disß] Nøraae, och samlisß begge disße aae udj en wester neder imod Sneom bro och bliffuer en aa[e] och kaldiß Sneom aae.

Lidet synden fra for:ne aae ligger en liden bech hosß Brammingegaard och kirche (som ligger [ret] hosß hinanden) foruden naffn, och lidet øster fra kirchen synden wed bechen ligger en liden by, heder Tuersiig, lidet øster bedre hosß samme bech paa den synder side ligger end en liden by Høe.

Synden fra Bramming sogn tager Hunderup sogn wed. Lidet synden fra Riber weye, som kommer fra Sneom bro ligger Hunderup by och kirche, udj huilchen findisß en ypperlige begraffuelsße, *salig* her Nielsß Langhisß och fru Abel Scheelsß. Lige synden fra Hunderup kirche och by 2 piileschud ligger Kiergaard, en fornemme herresæde, och hosß gaarden en søe, udj huilchen ere tuende høtme, en stor och en liden, paa huilche om sommeren forsamlisß en utallig hob haffugle, kaldiß terner, och der udligger derisß wnger, och flyffuer saa bort igien imod winteren. Lige østen fra kirchen en liden spatzeregang ligger en by, kaldiß Seilstrup. En agger langt synden fra ligger en fornemme bondegaard, heeder Alsßbro. Liige wester fra kirchen en agger langt eller lidet meere er en liden by, heeder Kragelund. En fierdingwegs nordwest fra kirchen ligger en statlig bondegaard, heeder Molwad. Dette er saawiit mig er bewist, och jeg aff andre (efftersom huerchen jeg eller min hustru ere her bek[iendt] och haffuer begge kort tid werit her) haffuer kund opspørge.

Jens Pedersßen Wordgod, m. ppa.

VILSLEV

[121r] Wilslef sogn.

Til denne kircke vdi Wilsle staar taarnet paa den øster ende, som de gamle meene til en skilßmis mellom Holstein oc Jylland,

Dondan Kirken so Landgaard, som er
 Fugard or Skolead
 so gylt yaa sig,, yaa Skolead maad
 gaardmaad, kaldis on sig kaldis Dal,
 Dyr Ranngylt or borggylt.
 lilli Ranngylt

Bredstedby, imellem for Dy or Jerns!
 ligger en Dal, kaldis Skoldal, som
 kalds Bredstedmaad or Jernmaad.

Yaa Bredstedmaad ligger disse offer,
 freffer gylt, som ara!

1 Dyrregaffgylt, 2 Dyrregylt or 2 smaa
 gylt maad, Daa wergylt.

Dyrregaffgylt ligger Bredstedby.

Jern

Dondan
 ligger
 Jerns
 Dyrregaffgylt
 Skoldal
 Jernmaad

Toropt fra Rindan ligger Sundby
Fra Sundmard om disse efterfølgende
løge, som er Riggø, Le Mannegø,
Olrogø or Olrogø.

Rinde

Rindan,

or pander
is nåd til
som skal
holpen.

Ofte: Dognen ligger
Floustrubø;
Stog ved Oddeboer da.

Fra Floustrumand
om disse løge:

Riggø. Liernegø. Mannegø
Mannegø. Le løge Inger.
Vergø. Værgø. Floustrubø.
Girgø. Dadelgø or 2 løge
norden Ligen.

mens siunis fundamentet paa den vester ende at haffue veret for suag, thi det er gandske nær vandet (meo iudicio).³ Strax synden fra kircken løber en fersk strøm, som kaldis Wilsaae, ab antiquis *quasi* fluvius Wilhelmi,⁴ oc sigis at haffue sin vdsprung ved Coldinge, flyder gennem Aanstbro ned forbi Skodborghuß, igiennem Foldingbro oc saa fort an vd ad Vesterhaffuet. Byerne, som ligge til denne sogn, ere: 1) Wilsleff vdi huilken kircken staar. 2) Jedsted, som ligger paa den synder side ved aaen paa den holstenske grund. Item østen til denne by ligger en mølle, som kaldis Jedsted mølle, som aldrig staar for vand. 3) Halffparten aff Hillerup, som ocsaa ligger synden op fra aaen. Vester vd fra Wilsleff ligger en naffnkundig bierg, som kaldis Herrisbierg, sigis aff de gamle at haffue standet it herrehwß paa, men nu pløyes oc saais paa alle sider runt omkring, oc brugis vdi feidens tid at opsette baun paa oc holdis vact. En steenskast vesten fra denne bierg er en vad, som kaldis Herrisvad, haffuer sin opkomst fra Kiærgaards mose oc løber saa ned ad Wilsleaa oc saa vd til haffued. Nordost fra denne bierg er en liden høy, som kaldis Bramlundhøy, som dog pløyes oc saais, oc en liden vadsted, som løber der forbi oc kaldis Bramlund vad. Østen til Wilsleff ligger 2 store sandbierge, som giør megen skade. Item lidet østen fra byen paa marcken ligger en liden høy, som kaldis Møgelhøy, dog pløyes oc saais. Østen til Jedsted ligger oc nogle sandbierge, oc synden til diße bierge findis en grefft, som bønderne kalder Kielderhalß. Siunis at vere en gammel skandzgrefft.

P. Porssius.⁵ Pastor *ecclesiæ Wilsleviæ*.⁶

JERNVED

|215 r og v| Jærnvad sogn.

*Sognekortets navne og betegnelser:*⁷

Norden kircken to eenstedgaarde, som er Pugaard oc Skølvad.

3. O: efter min opfattelse.

4. O: fra gammel tid lig med Wilhelmså.

5. I præsteskattermandtallet fra 1638 benævnes sognepræsten Peder Porse.

6. O: Præst i Vilslev kirke.

7. Sognekortet er noget formindsket (64%).

To høye paa Puggaardmarck kaldis Stor Kamphøy oc Lille Kamp-
høy. Paa Skølvad marck en høy kaldis Bolborghøy. Gredstedby,
imellem for:ne by oc Jerne ligger en dal, kaldis Troldal, som skild
Gredsted marck oc Jerne marck. Paa Gredsted marck ligger diße
effterscreffne høye, som ere: 1) Lierregraffhøy, 2) Boiehøy oc 2 smaa
høye derved, saa Vderhøy. Vesten Gredsted ligger Gredstedbro.
Jernved kircke. Sønden fra kircken ligger Jerne by, oc strecker
byens enge sig ned til Skodborgaa, som skil Jutland oc Holsten.
Nordost fra kircken ligger Lundby. Paa Lundmarck ere diße effter-
screffne høye, som er: Rishøy, to Mannehøye, Skorhøy oc Stonghøy.
Øster i sognen ligger Ploustrupby strax ved Skodborgaa. Paa Plou-
strup marck ere diße høye: Rishøy, Biørnshøy, Klynmoshøy,
Marinshøy, to høye derhos, Sorthøy, Nesthøy, Plousshøy, Frishøy,
Gadelshøy oc 2 høye norden byen.

Kalvslund herred

Fra det daværende Kalvslund herred mangler indberetninger fra Lintrup og Hjerting sogne. Herredet blev sidenhen opløst, og sognene Farup, Hjortlund og Kalvslund henlagdes under Ribe herred, der oprettedes i det 19. årh. (kgl. resol. af 6. maj 1859). Lintrup og Hjerting sogne henhører nu under Frøs herred (jvf. iøvrigt Trap 5. udg. IX, 2, s. 1038–39 og X, 1, s. 299–301).

FARUP

|49r| Farrup sogn ligger en halff mijl norden Ribe mellem Riberaa oc Wilsleffaa, er slet land vden bierge oc dale, alsee jord oc streckker sig til Westerhaffuett, oc der offuenfor er en plan merskland eller merskhøø, oc haffuer Riberhuß, cannicker, borger, bønder oc huer deris part derudj, oc bliffuer baade eng oc korn, folck oc fæ, huß oc gods offte beskadiget oc henfløt aff floden, som skeede besynderlig i vor tide anno 1634 in octobrj. Øster fra sognet i heden ligger en søø, som kaldis Ørnssøø, der sigis at haffue standen en gaard i gamle dage oc er suncken, huoraff søen er kommen. Byer, som høre til sognet, ere Fardrup 9½ gaarde, Kierbøl 12 gaarde, Meelby 3 gaarde, Tanderup 3 gaarde, Kirckeby 2 gaarde, Hillerup halffue part 6 gaarde, den anden halffue part hør til Wilsleff sogn. Derforuden ligge i sognet 3 wfuldkommen gaarde oc gods nest Ribe, kaldis Ondafften, huor til en omlott aggerjord oc en omlot eng ligger. Item ligger til sognet nogle tofftemend oc boelsmend, en kirckeboel, en prestboel. Mesteparten aff gaardene ligge til Riberhuß, nogle til Hadersleffhuß, nogle ere herremends tienere, nogle capittels tienere, nogle hospitals tienere. Jus patronatus¹ hør til Hadersleffhuß, men examen oc ordinatio ministrorum² hør til Riber stift.

Laurentius *Johannis* Fardrup.³

1. O: Patronatsret.

2. O: indsættelse af præsterne.

3. I Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, III, 1932, s. 99 kaldes sognepræsten, der fordentlig har været provst, Laurits Hansen Vejbol.

HJORTLUND OG KALVSLUND

|47r| En description oc antegnelße aff Hiortlund oc Kalslund sogner etc.

Først Hiortlund kiercke oc sogn, oc vdi same sogn er 11 ½ gaarde, noch en kierckeboel oc en forbedelse. Vdi Hiortlund by er sex gaarde, en kiercke buel oc 1 forbelß. Hiegaard 2 gaarde. Stiens 1 ½ gaarde oc en indist. Stiensbeck en fuld gaard. Gredstedbro en fuld gaard oc vdi same Hiortlund sogn er ingen bierge, dale eller skov, men slet hiemarck.

Annexsogn Kalslund. Først Kalslund by er ni gaarde, oc i same sogn i Vilbøl er 2 gaard[e], i Rauning er 2 gaarde, Hiortuaj er 3 gaarde, Gudsnap er 1 gaard. Bierge oc dale oc en kiar moratz findis der ocsaa til Kalslund by.

Olluff S. Brun.⁴ m. ppria.

4. Benævnes Oluf Sørensen Bruun i Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, III, 1932, s. 99.

Gram herred

Fra det daværende Gram herred er indkommet beretninger fra tre sogne: Gram, Nustrup og Skrydstrup. Disse tre sogne henregnedes til Ribe stift, mens de øvrige hørte under Slesvig. De nuværende grænser for Gram herred adskiller sig væsentligt herfra (jvf. Trap 5. udg., X, 1, s. 252–53).

GRAM

[55r] Gram sognen vnder Hadersleffhusis lehen liggende. Och aff same sognen hafuer Gram herrit hendis naffn, som er sybelherrit. Meenendis at Gram Guldkøll skall ligge begraffuit paa Gramgaardz marck, och til same gaard ere skoffue, som kaldis Lundtz Jenmerck och Gramlund. Høylene met dieris synderlige naffne: Fruerlundshøj, Kempshøj, Hollerhøj, Rødstedhøj, Vllhøj, Frendishøj, Wiehøj. Item Steensrøggel, huorpaa der findis en stor bred steen, noget næhr 15 alne omkring, paa huilcken, som der meenis, die haffuer offret i gamle dage. Haffuer becke: Oerßbeck, Vggelbeck, Schrepbeck, Soertensgroeff och Pugerblød. [55v] Item Gramdam met hendis tilløbbende aaer och strømme. Item en bye i same sognen, som kaldis Skiolagger, som ochsaa sigis foruist, kong Skiold at ligge der begraffuit. Item en bye ved naffn Tisit, paa dieris marck ligger en schouf, som kaldis Wodaschouff, aff huilcken halffparten hør til der hergard Nybbel, och hannem hør ochsaa en schouf til ved naffn Jenningh liggendis hart hos Gram kierckis schouf, och Tisit hauffgaard. Høye paa same marck: Brundbierge, Grydzhøj, Soerthøj, VBhøj, Kaieshøj, Troldhøj. Becke: Marrebeck, Bircksig, Høiwad, [56r] Giellistofft, der findis nogle steder, som kaldis Bickelsborrigh, Tindhat, Reffshoe, huor herremend haffuer boet i gamle dage. Becke: Nørbeck, Fuelbeck. Sønderligt mehre weed ieg icke at optegne.

NUSTRUP

[57r] Nustrup kircke, beliggendiß 3 milewegs fra Hadersleff, haffuer naffnkyndigt i sognet: 1) Begsskow, Nustrupskow oc Kolsnapskow. 2) Findeß it bierg beliggendeß 4 bøsseskud sønden Nustrup, kaldeß Fiellumbiery, paa huilcket mand kand tæle 18 kircker, oc see Riber biu beliggendes 4 mile vegs derfraa. 3) Findeß en gamle skandze, kaldeß Kongenßholm, i aeen mellem Nustrup oc Øster Linneth, som veed vandett oc morasser haffuer verett fast i gamle dage, oc same aae løbber Gram herregaard forbij indtil Ribe i Vesterhaffuett. Ellerß findeß her intett naffnkyndigt, dog Gabel grande haffuer seerdeliß derißen egen kronicke. Valet¹ aff Nustrup præstegaard anno 1639 dend 14. julij.

Nielß Dall Nustrup, egen hand.

SKRYDSTRUP

[52r] Effterfølger om Schrystrop kiercke och sogn i Gramherret i Hadersleffhuses leen. [*Med anden hånd, måske bispens:*] Gram herridt, saavitt som i Riber stift deraff er beliggendis.

[52v] Dette er merkeligt i Schrystrop sogn.

1) Schrystrop by vdi Schrystrop sogn vdi Gram herrit ligger 2 mijll westen fra Hadersleff, vdi same Schrystrop by er en kiercke, som kaldes Schrystrop kiercke. 2) Norden fra Schrystrop kiercke, henwed 10 steenskast, staar en naffnkyndige skouw wed naffn Hørlyck skouw. 3) Emellem same Hørlyck skouw och Schrystrop kiercke haffuer weret i gamle dage en naffnkyndige herregaard wed naffn Borewald, den bleff ødelagd i gamle dage formedest krig och feide, men stedet kaldes endnu Borewald. 4) Østen fra Schrystrop kiercke 4 eller 5 steenskast ligger et stort langt biery, det kaldes Brenebiery, det strecker [53r] sig synder och nørr, och det strecker sig hen til Skioldesbiery, som ligger der norden fra. Men Skioldesbiery ligger icke vdi Schrystrop sogn, men vdi Jegerop sogn. 5) Paa wester side op til Brenebiery løber en wei, som meget aff siges, kaldes Sauffsewei, den atskiller fra huerandre Hadersleff proustij och Riber sticht. 6) Sydost fra Schrystrop kiercke wed en liden halff mijll haffuer i gamle dage standen en kiercke wed naffn Nibbell kiercke, den bleff i gamle dage ødelagt formedelst krig och

1. O: Lev vel.

feide.² 7) Westen fra Schrystrop kiercke wed 5 eller 6 stenskast er endnu en steed, som kaldes Kampersteene, der haffue mange store steene standen hoß huerandre. Aff Schrystrop anno 1639, 15 julij.

Peder Michelsen i Schrystrop, med egen haand.

2. Jvf. Danmarks Kirker, Haderslev amt, 1952, s. 689.

Frøs herred

I Frøs herred hørte Rødding, Skrave, Sønder Hygum, Øster Lindet og Fole med til Ribe stift, fra de to sidste er ikke indsendt indberetninger (notat herom på indberetningen fra Sønder Hygum). Den herredsprovst, der nævnes i indberetningen fra Rødding og Skrave, er antagelig identisk med Laurits Hansen Vejbold også kaldet Laurentius Johannis Fardrupensis, der utvivlsomt har været provst både i Frøs og Kalvslund herreder og sognepræst i Farup (O. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, 1932, II, s. 333 og III, s. 99).

RØDDING OG SKRAVE

[46r] Salutem in fonte salutis.¹⁾ Post debitam gratiarum actionem pro omnibus beneficiis in me collatis venerande *domine* doctor Iohanes²⁾ giffuer ieg Eder venlig tilkiende, at efftersom hederlig mand her Lourest, herritzprouest, haffuer skreffuet <til> oß, at vij skulde giffue Eder en fortegnelse paa voris sogner, saa lader ieg venlig vide, at Røding sogneprest haffuer tho smaa sogner. Den ene Røding, den anden Skrawe. Til Røding liger 2 byer, Røding oc Brensterup med en temelig brug skov oc marck, oc i Brenstrup er en enmerck, som kaldis Balle. Noch 2 enlig gaarde, som er 1) Hundeyl oc 2) Breme, item en hoffgaard, Rødinggaard. Jeg veed intet videre herom at skriffue.

Skraw sognen.

Haffuer 2 smaa byer, den ene Kiøbenhoffuet, 7 gaarde, den anden Langetued, 5 gaarde, met skov, agger oc eng oc ingen skyke (?) floder vden en liden strøm, som løber igiennem Langtued. Noch er her i Skraw sognen en enlig gaar, som heder Krostrup, ved huilcken er en dyb huole, som kaldis Blackstold, huilke nogle mener at skulle haffue været en kemphe hestestold eller oc en røffuekule i gamel tid.

1. O: Jeg hilser dig i sundheds kilde.

2. O: Efter skyldig taksigelse for alle de velgerninger, der er ydet overfor mig højærværdige hr. doktor Johannes.

Nu ved ieg intet andet at opskriffue, end som mig er forsagt. Hisce diu cum casta casta³⁾ liberisque dulcissimis feliciter semper vale⁴⁾ aff Røding, den 17. iuly anno 1639.

Totus tuus Petrus Andreæ Røding.⁵

SØNDER HYGUM

|48r| Hygum sognen ved Ribe beliggendis vdi Hadersleffhus lehn vdi Frøs herritt vdi Riber stift. Vdi huilckit for:ne Hygum sognen ere effterfølgendis byer: Hygum, Harreby, Kampderup, Fested, Brøsterup. Eenstedgaarde: Hollem, Baslund, Kiemsgaard, Knurborig, Benborig, Aaling, diße ere alle smaa eenstedgaarde beliggendis vdi heden. Om dale, bierge, skowe, floder, runeboogstaffuer oc antiqviteter, saa oc om Dannerliung findis icke nogit synderligt vdi for:ne sognen att optegne. Kiercken er i gamle dage consecrerit Sancto Lavrentio. Aff Hygum den 19. Julij anno 1639.

Peder Bertelsen Hygum.

[*Med anden hånd, måske bispens:*]

|49v| Frøs herridt och Kalslund herridt. Mens resterer for Linterup, Hierting, Forle och Linneth sogner.

3. Sandsynligvis en fejlskrivning for conjuge, denne fortolkning er benyttet ved oversættelsen.
4. O: Hermed lev vel længe med din kyske hustru og dine søde børn stedse lykkeligt.
5. O: Helt din, Peder Andersen Røding.

Nørre Rangstrup herred

Der foreligger indberetninger om samtlige sogne i herredet. Det i indberetningen nævnte Herrested sogn benævnes nu Toftlund.

TOFTLUND

|51r| *Ἀχιοννόμονευτα* in paroecia Herridstedensi.¹

Rangstrup herrit corrupte dicitur, commode et recte dicitur Rauffnstrup herritt ab istius toparchiæ sigillo, quod est corvus.²

Herredsted kircke kaldis saaledis effterdj der den same skulle byggis oc fundament allerede vaar tillført, effter de gamlis beretning, paa it bierg norden Stenderup med naffn Gryd. Huad som heldst om dagen bleff tillført bleff om nattertide igien henført paa det sted, som Toftlund kircke nu staa, oc sigis deraff, att Herredsted deraff skulle haffue sit naffn aff opbyggelse: Her er sted. Paa kirkegaarden ligger tu store høye vesten kircken, den ene paa den høyre, den anden paa den venstre side, som kircken stor oc merkelige skade aarligen giøre, fordi saa alle haarde oc suare væjrlige hidkommendis aff vesten oc sudvæst gaar jmellom disse høye, oc skall endeligen nedentil oc offuen till taarnet, oc deroffuer haffue kirkevergerne nocksom aarligen att flicke [*overstreg*et der] oc arbeide derpaa formedelst deris dertill forordnede blymestere oc murmestere. Søndentil oc udenfor kirkegaarden ligger en stor by, vesten ved kirkegaarden en by med en dyb hull offuent dervdj. Anlangendis aar findis to besynderlig j Herridsted sogn, den nør aa, som løbber nordentil ved Stenderup enge oc kommer ned fra Beutofft mølle oc løbber igiennem Ribe udj Vesterhaffuitt, oc same aa gjør skilbmis [*rettet ved overstreg-*

1. O: Hvad der er værd at omtale i Herrested sogn. Det første ord er en fejlagtig gengivelse af Ἀχιοννόμονευτος.

2. O: Rangstrup herred udtales forkert, fuldstændigt oc korrekt udtales det Rauffnstrup, således som det fremgår af herredets segl, som er en ravn.

Et bevaret herredssegl fra det 14. årh. viser dog to ørne jvf. P. B. Grandjean: Slesvigske Købstæders oc Herreders segl indtil 1600, 1953, s. 19.

ning fra -mall] j mellom Rauffnstrup oc Gramm herritt. Den sønder aa løbber sønden Herredsted kircke, sønden Kiergaard oc Mußvang, oc haffuer sin begyndelße mestendeell østen fra Nittriskier aff en moratz oc veldkilde oc løbber ned j Lyhumaa. |51 v| Anlangendis becke ere naffnkundige hoß oß disse effterfølgende: Leebeck, sønden Herredsted kircke beliggendis oc løbber ned j Sønderaa j mellom Kiergaard oc Muußvang. Eegbeck ligger nordost fra Ørderup oc løbber ned j Stenderupaa. Graufflund beck ligger vesten fra Stenderup oc haffuer sin oprindelse aff mose oc moratz udspringendis. Jeßkier beck løbber østen om Tofftlund oc haffuer sin herkumpst fra nogle veldekilder østen ved byen. Haarskouff beck løbber østen Stenderup oc vesten Ørderup oc gjør skilmjs j mellom deris enge, der till hobe stødendis. Anlangendis skouwe findis ickun en besynderlig østen ved Tofftlund, oc kaldis Høllerskouw, uden tuiffuill for den orsag skyld, att saa mange høllertorne ere opvoxene oc groede dervdj j for dum tid. Norden ved Tofftlund by er opkommen oc dagligen, ja aarligen mehr fremkommer en smuck vng skow, som kaldis Tofftlund skow, haadis megit oc burde mehr att heegis oc hæffdis.

BRANDERUP

|54 r| Branderup sogn: Brandorp, Rurup, Reffslund. Branderup kiercke. Bierge: Raffuebjerg, Rundebierg, Bregnebjerg, Topsbjerg, Mandebiergehoffuet. Aær och becke: Kierkebech, Rundebiergebech, Slaykieraa, Rurupaa, Papelundsaa. Schowe: S. Mauriti schow, Mandebierg schow, men ere dog moxen øde. |54 v| Nb. 1) Ved Branderup kierke er en dall, at huo som i kiercke taarn <staar> och seer neden i dalen, da siunis hannem hoffuedet at svingle. 2) I Brandorp ere tilviße 20 springbrønde, løber och igienem nogle huse, aff diße brønde pagus ille nomen suum sortitus est. Brøndorp, vulgo Branderup ut Brøndby Sielandiæ³.

Michael Petri Wulffdalinus, *pastor ecclesie* Brannorpensis.⁴ M. pp.

3. O: har den landsby fået sit navn. Brøndorp, efter alm. sprogbrug udtalt Branderup således som Brøndby på Sjælland.

4. O: Mikkel Pedersen Wulfdal, Branderup kirkes præst.

AGERSKOV

|71 r| Efttersom aff voris geistelig offrighed mig er tilskreffuet om nogle puncter som samme breff formelder, daa haffuer jeg derom saa møgit, som jeg aff di gammele haffuer kundt faa at vide vdi efterfølgende maade sammenskreffuet. Findeß her paa Aggerskow marck en seer marck, som kaldeß Bispel, paa huilcken i gammel tid haffuer standen stor skow, aff huilcken nu er ickun 3 smaa skowhoffueder kiend, huilcke haffue huer sit naffn, det 1. kaldeß Ingeriiß, 2. Egelund, 3. Bispel, vdi dette findis nogele faa steen, paa huilcken sted der sigis aff di gammele at haffue standen en hergaard. Item findes her och paa vor marck en beck, som haffuer hindis vdsprunck aff Reffbiery oc andere smaa bierge och haffuer siden sin lob vdi det Vesterhaff. Jmellem Aggerskow oc Gesterup findes en lund, som kaldes Biorninglund. Jtem ellers findes her nogele smaa skow i sognet, som er Gammelskow, Galsted skow, Ranxsterup skow, Gaard skow, oc paa Welderup marck nogele faa treer, som kaldeß Høgholm. Dernest paa Buerlund marck findes it elkier, som kaldes Hielmsholm eller Slaikier, och ved det saam findes en plaan, som kaldes Baalsted, paa huilcken des siges at haffue standet en hergaard. Och siges at her hoß Aggerskow kiercke haffuer forsammelet sig huer søndag 6 eller 7 karme. Biergene anlangendeß findes her icke mange i sognet vden nogele smaa, it som kaldes Steenskowbiery, Brunbiery, Nuybiery och nogele høe, som kaldes Skerlund her paa Aggerskow marck. Paa Welderup marck findes it biery, som kaldes Quindelum oc paa Buerlund marck it, som kaldes Mølbiery. |71 v| Jtem paa Galsted marck ligger en høy aggerwang, som kaldes Dohoi, der paa sigis aff di gammele, at de haffuer begunnd at vilde bygge en kircke, men hues om dagen er tilført, det er om natten bleffuen borte och fundet paa det sted, som vor kiercke nu staar, en aggerlang fra Aggerskow. Dette forskreffne er mig aff di gammele berettet, huilcket jeg saa korteligen haffuer forfattet.

Jonas Petræus Aggerskow, manu pp.

BEVTOFT OG TISLUND

|50 r| Huad merckeligt der haffuer veret och er vdi Befftøft och Tislund sogner.

Først er der en aa och rindendis vand, som løber igienem Befftøft

sogen och attschill Gram herrit och <Nør> Rangstrup herritt, och er en molle ved samme aa ved Befftofft by, som skylder thill kong. maiest. 90 tønner meell, hindes begyndelse er en mill osten fra Befftofft af nogle kier och moratzer, løber siden vdi vester igienem Ribe. 2) Findes der att haffue veret en herregaard osters <paa> Befftofft mark ved Neer Jerstald, som kaltis i gamle dage Mulegaard, huorpaa haffuer boedt och bygt en herremand ved naffn Sivertt Mule och sin hußefrue Jorde Siuertz, huilche der gaff thill Befftofft præstegaard 4 otting jord, huilche jord h. Erich, den siste papistiske præst solde derfra, der hand fornam, att Lutheri lerdøm begynt att faa fremgang her i riget, och same jord haffuer nu 2 bønder, som besider same Mullgaard och skylder dog en ringe ting deraff, dette giffuer lagheffden thillkiende, som er giord paa same jord dateritt 1489, och haffde den ligget thill præstgaard mere end 100 aar, och findis same lagheffd endnu i præstgarden.

Tislund sogen, som er annex, vißes der att haffue veret attschillige herregaard, som er: østen ved Lundsbye, haffuer veret en, huorpaa haffuer boedt frue Mette (som der meenis), der haffde trette med Graasuen om en guldstoell, som hun lod sette i kiercken. Ved Aabyll haffuer en anden <hergaard> veret, huorpaa Tule Vogensøn schulle haffue boedt, och endnu er en liden møße, huor der graffues torfue, och kalles endnu Tulis møße, *Magister* Anders Veille skriffuer dog anderledis derom i sin hundrede kempevißers bog, och haffuer de gamle sagt, att der møttes thill denne liden kircke huer søndag 7 hermend och fruer med dieris folch.⁵⁾ Ellers findes her i sognet intett synderligt.

Petrus Nicolaj, *mea manu*.⁶⁾

5. Henviser til Anders Sørensen Vedel: *It Hundrede vduaalde Danske Viser*, 1591.

I indberetningen fra Lunde sogn i Vester Horne herred stedfæstes folkevisen til dette sogn (se s. 217).

6. O: Peder Nielsen, med min hånd.

Hviding herred

Fra Hviding herred mangler indberetninger fra Vester Vedsted og Arrild sogne. Alle indberetninger er nedskrevet på foldede folioark, hvor sognenavnene er anført som overskrifter og skrevet med samme hånd. Muligvis har provsten foldet papirarkene, forsynet dem med overskrifter og ladet det lille hæfte cirkulere blandt sognepræsterne.

HVIDING

|38v| Huidding sognen.

Efftersom præsterne ere tilskreffuen aff voris kiere biscop i Ribe paa kong. maits. vegne, om der findis noget merckeligt vdj deris sogner eller haffuer været, at huer præst det skriffteligen fra sig skulle giffue, saa findis her ganske intet vdj Huidding sognen, enten om runebogstaffue, høje eller aær. En smuck kolle kircke er her paa huilcken vaar to høye spjir, som to tuilling jomfruer skulle haffue ladet opsette, effter huilcke skibsfolckene paa Vesterhaffuet seglede haffde deris gitzing paa haffuet, oc kand det være henved 100 aar siden de falt ned mit vdj sommer. En kaastelig altar vdj kircken er, effter historier vdj det gamle testament findis. Ingen klockhuß haffue vj, mens klocken henger vbequemmeligen vdj vesterende paa kircken. To metstore byer oc 2 smaa oc 3 gaarde ligger en fierdingvegs hen for sig selff, henved 20 heelgaarde tilhobe. Haffuet kand gjøre alle byer skade her i sognen, vndtagen de 3 gaarde, som heder Lundsmarck.

Thames Christensen Høst. Præst til Huidding kirke.

REJSBY

|38r| Reisby sognen.

Belangendes huiß gamle monumenter epter erwurdig h. bispens skriffuelse paa kong. majestz. anforderung, da findes her icke¹ i

1. Ordet er skrevet to gange.

denne Reisby vden en gammell kirke, som floden och saltt vand titt haffuer giort skade. Her er en lide sogn, en stor by Reisby, 17 gaarde, Kierbølling, 3 gaarde. Osten for ligge 2½ gaard, heder Haud. En aae løber her norden for vor by, som kommer aff osten och exonerer sig i Vestersøen. Her er intett denckwurdig andett end salte wand offuerløber oß titt offte borttager folk, fæe, koern och woris huße. Ellers bruger sig fattige en ringe nering med kalk att brende aff de graa schelle, de hente i stranden nar dett er ebbe. I den store flod drochnit her 50 menischer. Danerlyng findis her ingenstedz.

Georg Christianj, *mea manu*.²

ROAGER

|39r| Raagger sogn.

Vdi dette sogn findis ingen antivipteter eller rariteter, enten vdi kiercken eller paa marcken, icke runebogstaffue, icke nogen naffnkundige bierge eller dale, ej heller store floder eller vandstrømme, eller noget som jeg meener at schulle describeris. Men dersom mand [*overstreget* alt hues] och minutissima <qvævis>³ schal describere, da er her et lidet sogn, vdi huilcken er en smuck liden velbygget kiercke, thre smaae byer i sognet, thuende smaae lunde eller schoffue, en liden vandstrøm, som kommer aff østen och exonerer sig i Vesterhaffuet. Dannerlyng som i synderlighed begeres at vidis findis icke her, men er mig berettet aff nogle bønder, at en sted som saaledis kaldis er at finde vdi den egen ved Aarhus.

Severinus Joannis Schevius, *mea manu*.⁴

SPANDET

|35v| Spandit sogn.

En designation och fortegnelse, paa huis antiquiteter der findis i huer sogn i Huidding herrett vnder Hattersleffhuß och Tørninglæn belegendis.

1) Runebogstaffue findis icke i dette sogn enten paa steen eller

2. O: Jørgen Christensen, med min hånd.

3. O: alle slags små ting.

4. O: Søren Jensen Skive, med min hånd.

træ. 2) En god tornet kircke met bly betæct. 3) En bierg kaldis Mølbierg. 4) En bierg kaldis Toppebierg, en bierg kaldis Vlhøy, en bierg kaldis Kempegraffuer, en bierg kaldis Dybdasbierg, en bierg kaldis Breenbierg. Aaer eller floder findis her icke. Danerlyng ved ingen her i sognen aff att sige.

HØJRUP

|36r| Høirup sognen.

Efftersom woris kiere oc fromme biscop er begerendis at wide om her i sognen findis noget om runebogstaffue eller andet, som er werd at optegne, saa er det mig icke witterligt, andet end som effterfølger.

1) En tornet kircke well beuaret mett bly, men skrøbelig paa muren. 2) Tu byer findis her i sognen, Hørup oc Aarnum, item tu enistegaarde, Ennemerck och Steensbeck. 3) Tu høje, som kaldis Ringhøje, noch 2 høje, som kaldis Boenhøje. 4) Findis ochsaa her ved byen kong. may. ennemerck wed naffn Leenedt skow. 5) Om Dannelyng ved ieg eller mine sognefolck icke aff at sige.

VODDER

|35r| I Voder sognen.

En designation oc fortegnelse paa huis antiquiteter der findis i huer sognen i Huiddingherrit vnder Hatterslehuß oc Tørningleen beliggendis.

1) Runebogstaffue findis ingensteds anten paa steen eller træer i dette sognen antegnit. 2) En skøn tornit kircke met bly betagt oc prydit som dit sig bør. 3) Fire byer er her i sognen store oc smaa: Voder, Goensager, Ouit oc Berckleff. 4) Tho kier oc skoffue findis her i sognen, Holbeck, kong. may. ennemerck oc Vraagaard. 5) Ingen naffnkundig berge eller dale findis her i sognen wden en høi, kaldis Horsildberig. 6) Ingen floder er her i sognen, men tre strømme oc becke findis her, en sønden Goensager, som kaldis Sabbitzdam, en anden løber gennem Goensager by, den tridie norden Goensagger. *Item* en anden beck, som løber norden Voder, som kaldis Boelsbeck. 7) Om Dannelyng veid vi intit aff at forskriffue.

BRØNS

|37v| Brøns sogn.

En kort designation och fortegnelse paa huiß antiquiteter saa vijtt mig vitterligt er, som findiß vdi Brøns sogn. 1) Runebogstaffver findiß ingen aff. 2) En skøn, stor och velbyggt kiercke och inden vdi smuckt prydet huiß lige paa størrelse och bygning ieg icke vil tro skal findiß, enten vdi Sønder eller Nør Jydtland paa landtzbyerne. 3) Sex byer er her vdi sognen, som er Brøns, Normsted, Astrup, Søndernis, Haffervadt och Obeling, noch en enstedgaard ved naffn Holm, item Brøns mølle. 4) Jngen synderlig naffnkundig bierge och dale findiß her vdi sogn vden to, den ene kaldiß Grønhøy, den anden Bydstedhøy. 5) En aae findiß her vdi sogn, som kommer fra Brøns mølle och løber vd i Vesterhaffvet, och haffvett haffver sitt indlob vdi samme aae mett ebbe och flod gjør effterhaanden gandske stor skade, och søen och dett salte vand bortslaer aff voriß enge och grønjord. Vdi den store flod, som skeede anno 1634, drucknett 21 personer. 6) Dannerlyng findiß icke her.

SKÆRBÆK

|37r| Skerrebeck sogn.

Effter vor kiere gunstige geistlige øffrigheds scriffuelse, som den høye verdslige øffrighed haffde befalet oc tilbudet aff geistligheden, at skulle giffue tilkende om hues documenter oc antiquiteter, som kunde findis udi riget oc i sønderlighed vdi enhuer prestemands sogn. Saa haffde ieg her vdi Skerrebeck sogn mine eldste sognemend ladet advare paa offentlige sognestefne, effterdi ieg kort tid haffde meenigheden her betient, om nogen veedste aff noget sige (som befalningen *tilkendegives* indholdis), at de mig derom skulle erkyndige oc obe[n]bare, er dog ingen fremkommen. Dog ligevel er mig saa vijt vitterligt, at her vdi sognen norden Oster Gaße oc Wester Gaße oc westen Vldrup findis mange store bierge, som ieg icke troer vdi gandske Huiddingherret at være større, saa at skibsfolck haffuer megen gaffn aff vdi søen at segle effter, saa at dersom iblant samme store bierge bleff meget inquireret, da mueligt at kunde findis nogle rariteter. Ingen becke eller floder her vdi sognen vden Kragwad. Ingen |36v| steen med runebogstaffue som

siunlige er. Paa Øster Gaße *marck* veed en stor vitlefftig mose staar en stor steen, kaldis Reuekersteen (oc mosen derhoß Rewekier), mig vitterligt icke nogen runeboğstaffuer paa. Aær er her vdi sognen icke vden Husum aa, som løbber ind aff haffuet, oc er seglatz ind i (huilcken by⁵) Misthusum [i] den store siste vandflod 1634 met huß oc gaard, kretter oc femon, korn oc kiern, mand oc quinde sørgeligen henveed 44 mennisker, som ieg her vdi kirkegaarden begraffuede, bortskulde.)⁶ Store moser findis ocsaa her vdi sognen. En skøn stor lang stenet kircke aff huggen store oc smaa kampsteen, huald, beteckt vel met bly, smukt spitz taarn paa, den dog saare bygfeldig dißvere. Aff Dannerliung veed ingen at sige aff her hoß oß.

5. Ordet synes overstreget.

6. Begyndelsen af parentesen mangler.

SOGNEREGISTER FOR ÅLBORG OG RIBE STIFTER

Agerskov, Nørre Rangstrup... 283	Børglum, Børglum..... 26
Aggersborg, Han..... 39	Bøvling, Skodborg..... 74
Albæk, Børglum..... 25	
Almind, Brusl..... 211	Darum, Gørding..... 267
Alslev, Skast..... 246	Dejbjerg, Bølling..... 160
Alsted, Morsø Nørre..... 69	Dragstrup, Morsø Nørre..... 67
Alstrup, Hvetbo..... 30	Dråby, Morsø Nørre..... 68
Ansager, Øster Horne..... 232	Dybe, Vandfuld..... 88
Anst, Anst..... 256	
Arnborg, Hammerum..... 129	Egtved, Jerlev..... 198, 200
Arup, Han..... 44	Egvad, Nørre Horne..... 170
Asdal, Horns..... 8	Ejerslev, Morsø Nørre..... 69
Assing, Hammerum..... 128	Ejsing, Ginding..... 106
Aulum, Hammerum..... 117	Elling, Horns..... 6
	Elsø, Morsø Sønder..... 58
	Eltang, Brusl..... 210
Bejstrup, Han..... 38	Engbjerg, Vandfuld..... 84
Bevtoft, Nørre Rangstrup... 283	Erritsø, Elbo..... 203
Billum, Vester Horne..... 215	Erslev, Morsø Nørre..... 66
Bindslev, Horns..... 4	Estvad, Ginding..... 102
Bjergby, Horns..... 7	
Bjergby, Morsø Nørre..... 69	Fabjerg, Skodborg..... 79
Blistrup, Morsø Sønder..... 63	Fanø, Skast..... 249
Borbjerg, Hjerm..... 93	Farup, Kalvslund..... 274
Bording, Ginding..... 113	Faster, Bølling..... 164
Bramminge, Gørding..... 268	Ferring, Vandfuld..... 87
Brande, Norvang..... 188	Fjaltring, Vandfuld..... 90
Branderup, Nørre Rangstrup . 282	Flade, Vennebjerg..... 12
Bredsten, Tørrild..... 193	Flade, Morsø Nørre..... 68
Bredstrup, Elbo..... 204	Flynder, Skodborg..... 74
Brejning, Bølling..... 156	Folding, Malt..... 265
Brovst, Han..... 36	Fovsing, Hjerm..... 98
Brøndum, Skast..... 245	Frøslev, Morsø Sønder..... 59
Brøns, Hviding..... 288	Furreby, Børglum..... 26
Brørup, Malt..... 261	Føvling, Malt..... 262
Bur, Hjerm..... 100	Fåborg, Skast..... 241
Bække, Anst..... 258	
Bølling, Bølling..... 163	Gadbjerg, Tørrild..... 195
	Galtrup, Morsø Nørre..... 66

Gammelsohn, Hind.....	149	Ho, Vester Horne.....	225
Gauerslund, Holmans.....	207	Hodde, Øster Horne.....	227
Gerum, Vennebjerg.....	12	Hodsager, Hammerum.....	120
Gesten, Anst.....	257	Holstebro.....	137
Gimsing, Hjerm.....	95	Holsted, Malt.....	262
Give, Nørvang.....	185	Horne, Horns.....	8
Givskud, Nørvang.....	184	Horne, Øster Horne.....	226
Gjellerup, Hammerum.....	124	Hornstrup, Nørvang.....	179
Gram, Gram.....	276	Hostrup, Skast.....	246
Grejs, Nørvang.....	181	Hove, Vandfuld.....	86
Grene, Slavs.....	253	Hoven, Nørre Horne.....	176
Grimstrup, Skast.....	240	Hover, Hind.....	144
Grindsted, Slavs.....	254	Hover, Tørrild.....	190
Gudum, Skodborg.....	80	Humlum, Skodborg.....	82
Guldager, Skast.....	248	Hundborg, Hundborg.....	55
Gøl, Hvetbo.....	34	Hunderup, Gørding.....	268
Gørding, Hjerm.....	100	Hunstrup, Hillerslev.....	48
Gørding, Gørding.....	267	Hune, Hvetbo.....	31
Gårdslev, Holmans.....	205	Husby, Ulfborg.....	131
		Hvejsel, Nørvang.....	184
Haderup, Ginding.....	111	Hvidbjerg, Morsø Sønder....	61
Hals, Kær.....	29	Hviding, Hviding.....	285
Handbjerg, Hjerm.....	95	Hygum, Vandfuld.....	85
Hanning, Bølling.....	160	Hæstrup, Børglum.....	27
Hansted, Hillerslev.....	45	Højen, Jerlev.....	199
Harboøre, Vandfuld.....	82, 84	Højrup, Hviding.....	287
Harreslev, Vennebjerg.....	16	Hørby, Børglum.....	22
Harte, Brusk.....	212	Hørmested, Horns.....	5
Haverslev, Han.....	38		
Hee, Hind.....	142	Idum, Ulfborg.....	133
Hejnsvig, Slavs.....	254	Ikast, Hammerum.....	126
Heldum, Skodborg.....	78	Ingstrup, Hvetbo.....	30
Hemmet, Nørre Horne.....	169		
Henne, Vester Horne.....	223	Janderup, Vester Horne.....	215
Herning, Hammerum.....	127	Jannerup, Hundborg.....	55
Herslev, Brusk.....	211	Jelling, Tørrild.....	190
Hillerslev, Hillerslev.....	46	Jelstrup, Vennebjerg.....	16
Hjaremål, Hillerslev.....	50	Jerlev, Jerlev.....	199
Hjarup, Anst.....	259	Jerne, Skast.....	244
Hjerm, Hjerm.....	95	Jernved, Gørding.....	272
Hjortdal, Han.....	41	Jetsmark, Hvetbo.....	32
Hjortlund, Kalvslund.....	275	Jordrup, Anst.....	258
Hjørring, S. Hans.....	10	Jørsby, Morsø Nørre.....	69
Hjørring, S. Katharina.....	10		
Hjørring, S. Olai.....	10	Kallerup, Hundborg.....	54
		Kalvslund, Kalvslund.....	275

Karby, Morsø Sønder	61	Nørhå, Hundborg	56
Karup, Børglum	18	Nørlem, Skodborg	79
Klim, Han	41	Nørre Bork, Nørre Horne	168
Kolding	209	Nørre Bramdrup, Brusk	212
Kollerup, Han	40	Nørre Nebel, Vester Horne	222
Kollerup, Tørrild	197	Nørre Nissum, Skodborg	79
Kongsted, Elbo	204	Nørre Omme, Hind	145
Kvong, Vester Horne	221	Nørre Vium, Hammerum 130, 152	
Kåstrup, Hillerslev	46	Nørup, Tørrild	196
		Nøvling, Hammerum	121
Langskov, Nørvang	182		
Lejrskov, Anst	259	Oddum, Nørré Horne	176
Lemvig	78	Oksby, Vester Horne	225
Lendum, Børglum	24	Ovtrup, Morsø Sønder	60
Lerup, Han	36	Ovtrup, Vester Horne	217
Lild, Han	42		
Lindeballe, Tørrild	195	Pjedsted, Holmans	205
Lindknud, Malt	261		
Lomborg, Skodborg	76	Rakkeby, Vennebjerg	16
Lunde, Vester Horne	217	Rakkeby, Morsø Sønder	60
Lydum, Vester Horne	223	Ramme, Vandfuld	88
Lyne, Nørre Horne	173	Randbøl, Tørrild	196
Lyngby, Vennebjerg	16	Rejsby, Hviding	285
Læborg, Malt	266	Resen, Skodborg	81
Lødderup, Morsø Sønder	58	Rested, Morsø Sønder	61
Lønborg, Nørre Horne	170	Rind, Hammerum	127
Lønne, Vester Horne	224	Rindum, Hind	139
Lørslev, Morsø Sønder	64	Ringive, Nørvang	186
		Ringkøbing	139
Malt, Malt	265	Roager, Hviding	286
Mejrup, Hjern	93	Rom, Skodborg	76
Møllerup, Morsø Sønder	59	Rubjerg, Vennebjerg	15
Mosbjerg, Horns	5	Ryde, Hjern	93
Mygdal, Horns	7	Ræer, Hillerslev	45
Møborg, Skodborg	75	Rødning, Frøs	279
Måbjerg, Ulfborg	137	Rønbjerg, Ginding	102
Mårup, Vennebjerg	15	Råbjerg, Horns	3
		Råsted, Ulfborg	133
Navr, Hjern	99		
Nees, Skodborg	75	Sahl, Ginding	105
Nors, Hillerslev	45	Saltum, Hvetbo	31
Nustrup, Gram	277	Seest, Anst	259
Nykøbing Mors	58	Sejerslev, Morsø Nørre	69
Nysogn, Hind	149	Sejlstrup, Vennebjerg	16
Næsbjerg, Skast	237	Sennels, Hillerslev	47

Sevel, Ginding.....	107	Thyregod, Nørvang.....	187
Sindal, Horns.....	6	Tilsted, Hundborg.....	52
Sindbjerg, Nørvang.....	181	Timring, Ulfborg.....	136
Sinding, Hammerum.....	121	Tislund, Nørre Rangstrup....	283
Sir, Hjerm.....	99	Tistrup, Øster Horne.....	227
Sjørring, Hundborg.....	52	Tjæreborg, Skast.....	242
Skagen.....	3	Tjørring, Hammerum.....	127
Skallerup, Vennebjerg.....	15	Toftlund, Nørre Rangstrup...	281
Skallerup, Morsø Nørre.....	67	Tolne, Horns.....	6
Skanderup, Anst.....	260	Tornby, Horns.....	8
Skarrild, Hammerum.....	129	Torslev, Børglum.....	24
Skast, Skast.....	244	Torslev, Han.....	37
Skibet, Tørrild.....	192	Torsted, Hundborg.....	52
Skjern, Bølling.....	151	Torsted, Hind.....	144
Skjoldborg, Hundborg.....	54	Torstrup, Øster Horne.....	226
Skrave, Frøs.....	279	Torup, Han.....	41
Skrydstrup, Gram.....	277	Torup, Hundborg.....	55
Skræm, Han.....	40	Trans, Vandfuld.....	90
Skærbæk, Hviding.....	288	Tranum, Han.....	36
Skærum, Vennebjerg.....	13	Tved, Hillerslev.....	45
Skærup, Holmans.....	208	Tvis, Hammerum.....	116
Smidstrup, Holmans.....	208	Tværsted, Horns.....	4
Snejbjerg, Hammerum.....	127	Tæbring, Morsø Sønder.....	60
Sneum, Skast.....	242	Tødsø, Morsø Nørre.....	66
Solbjerg, Morsø Nørre.....	68	Tømmerby, Han.....	42
Spandet, Hviding.....	286	Tørring, Skodborg.....	77, 83
Staby, Ulfborg.....	131	Tårs, Vennebjerg.....	11
Stadil, Hind.....	147		
Stavning, Bølling.....	162	Uggerby, Horns.....	4
Strellev, Nørre Horne.....	176	Ugilt, Vennebjerg.....	11
Sundby, Morsø Nørre.....	68	Uldum, Nørvang.....	182
Sunds, Hammerum.....	123	Ulfborg, Ulfborg.....	133
Svenstrup, Han.....	36	Ullerup, Elbo.....	203
Sæby.....	18	Understed, Børglum.....	18
Sædding, Bølling.....	163		
Sønder Bork, Nørre Horne...	168	Vamdrup, Anst.....	259
Sønder Borris, Bølling.....	164	Vandborg, Vandfuld.....	86
Sønder Felding, Hammerum .	128	Vang, Hundborg.....	55
Sønder Hygum, Frøs.....	280	Varde.....	213
Sønder Lem, Bølling.....	159	Vedersø, Hind.....	148
Sønder Nissum, Ulfborg.....	131	Vejby, Børglum.....	26
Sønder Omme, Nørvang.....	189	Vejen, Malt.....	266
Sønder Vium, Nørre Horne...	169	Vejerslev, Morsø Sønder.....	63
Taulov, Elbo.....	202	Vejlby, Elbo.....	203
Thisted.....	52	Vejle.....	178

Vejrum, Hjerm	97	Voer, Børglum	25
Vejrup, Gørding	267	Volsted, Børglum	22
Velling, Hind	141	Vorbasse, Slavs	253
Vemb, Hjerm	100	Vorgod, Bølling	152
Vennebjerg, Vennebjerg	15	Vrejlev, Børglum	27
Venø, Skodborg	82, 95	Vust, Han	41
Verst, Anst	258		
Vesløs, Han	44	Ødsted, Jerlev	198
Vester, Nørvang	187	Øland, Han	41
Vester Assels, Morsø Sønder	65	Ølby, Hjerm	98
Vester Hjermeslev, Hvetbo	30	Ølgod, Øster Horne	227
Vester Nebel, Brusk	212	Ølstrup, Bølling	160
Vester Nebel, Skast	245	Ørding, Morsø Sønder	64
Vester Nykirke, Skast	241	Ørre, Hammerum	120
Vester Starup, Skast	238	Øse, Skast	237
Vidstrup, Horns	8	Øsløs, Han	44
Vigsø, Hillerslev	45	Øster Assels, Morsø Sønder	65
Vildbjerg, Hammerum	118	Østerild, Hillerslev	48
Vilslev, Gørding	269	Øster Jølby, Morsø Nørre	66
Vilstrup, Brusk	210	Øster Nykirke, Nørvang	185
Vind, Hind	135	Øster Snede, Nørvang	180
Vindelev, Tørrild	197	Øster Starup, Brusk	212
Vinding, Ulfborg	135		
Vinding, Holmans	205	Ål, Vester Horne	224
Viuf, Brusk	211	Årre, Skast	240
Vodder, Hviding	287	Åsted, Vennebjerg	13

